Міністерство освіти і науки України
Державний університет «Житомирська політехніка»

Ірина Гайдай

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА ШИРОКОГО ПРОФІЛЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (друга половина XX ст. – початок XXI ст.)

Монографія

Житомир
2026

УДК 378:37.013(477)(075.8)
Г14

Рекомендовано до друку Вченою радою Державного університету Житомирська політехніка» (протокол № 21 від «28» вересня 2026 р.)

Рецензенти:

Місечко О.Є. – професор кафедри іноземних мов для природничих факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор педагогічних наук, професор;

Климова К.Я. – професор кафедри іноземних мов Поліського національного університету, доктор педагогічних наук, професор;

Войналович Л.П. – доцент кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики Житомирського державного університету імені Івана Франка, кандидат педагогічних наук, доцент.

Гайдай І.О.
Г14
Підготовка вчителя-філолога широкого профілю у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) : монографія / І.О. Гайдай. – Електронні дані. – Житомир : Державний університет «Житомирська політехніка», 2026. – 253 с.
ISBN 978-966-683-752-6

У монографії розкрито проблему підготовки вчителів-філологів подвійного профілю з 1956 р. до початку ХХІ століття шляхом дослідження змісту навчання у вищих педагогічних навчальних закладах України. Аналіз архівних матеріалів та наукової літератури дозволив визначити передумови становлення та основні етапи розвитку підготовки вчителя-філолога широкого профілю у педагогічних ВНЗ України протягом другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст., виявити передумови становлення системи підготовки вчителя-філолога подвійного профілю, охарактеризувати періоди розвитку підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні протягом досліджуваного періоду. Автором охарактеризовано організаційні форми, структуру, зміст професійної підготовки вчителів-філологів широкого профілю та визначено пріоритетні тенденції її розвитку у межах означеного періоду. Книга буде корисною науковцям, аспірантам, освітянам, студентам-філологам та всім, хто цікавиться історією розвитку вітчизняної фахової філологічної освіти.

УДК 378:37.013(477)(075.8)

ISBN 978-966-683-752-6
© Гайдай І.О., 2026

ЗМІСТ

Зміст…….. 3

Вступ ……. 5

РОЗДІЛ 1. Підготовка вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах України протягом другої половини XX ст. – початку XXI ст.…….. 21

1.1. Передумови становлення підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні протягом другої половини XX ст. – початку XXI ст. …. 21

1.2. Передумови становлення та основні етапи розвитку підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні протягом другої половини XX ст. – початку XXI ст. ……..……. 26

РОЗДІЛ 2. Становлення професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в період другої половини XX ст. – початку XXI ст. 33

2.1. Підготовка вчителів-філологів широкого профілю в Україні на етапі її впровадження (1956–1963 рр.)……. 33

2.2. Апробація підготовки вчителів із поєднанням неспоріднених спеціальностей, у тому числі філологічних (1963–1975 рр.)…….…… 65

2.3. Повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога (1975–1991 рр.)…… 80

РОЗДІЛ 3. Розвиток системи підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні……. 105

3.1. Розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні (1991-2005 рр.)……... 105

3.2. Трансформація підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в умовах реалізації в Україні Болонської конвенції……. 121

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ …….. 143

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ…… 146

ДОДАТКИ …… 165

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад (заклад вищої освіти)
ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад (заклад загальної середньої освіти)
ЖДУ ім. І. Франка – Житомирський державний університет імені Івана Франка
ІМ – іноземні мови
ІУВ – Інститут удосконалення учителів
КПРС – комуністична партія Радянського Союзу
МВО СРСР – Міністерство вищої освіти СРСР
МОН України – Міністерство освіти і науки України
МО СРСР – Міністерство освіти СРСР
МО України – Міністерство освіти України
МО УРСР – Міністерство освіти УРСР
ННІ – навчально-науковий інститут
н. р. – навчальний рік
Пединститут – педагогічний інститут
Пединститут ІМ – педагогічний інститут іноземних мов
Педпрактика – педагогічна практика
Педучилище – педагогічне училище
ПК – професійна компетентність
РМ СРСР – Рада міністрів СРСР
РМ УРСР – Рада міністрів УРСР
СРСР – Союз Радянських Соціалістичних республік
ТЗН – технічні засоби навчання
УРСР – Українська Радянська Соціалістична республіка
ФІМ – факультет іноземних мов
ФФ – філологічний факультет
ЦК КПРС – Центральний Комітет комуністичної партії Радянського Союзу

ВСТУП

Проблема підготовки вчителя у вищих навчальних закладах до викладання кількох предметів не є новою у вітчизняній та світовій педагогіці. Поєднання у діяльності вчителя викладання різних навчальних дисциплін, яке було викликане на початку другої половини ХХ ст. складними історичними умовами повоєнного браку педагогічних кадрів, сьогодні є відображенням актуальних тенденцій міждисциплінарної інтеграції, оволодіння суміжними знаннями задля розширення можливостей особистісного та професійного зростання, диверсифікації освітньо-професійних програм підготовки вчителя. На сучасному етапі здатність викладання кількох навчальних предметів сприяє професійній конкурентоспроможності й мобільності на ринку праці. Особливо зростає значущість філологічних спеціальностей широкого профілю, оскільки сучасна гуманістична культуроцентрична освітня парадигма вимагає від кожної освіченої людини володіння кількома мовами як засобом комунікації.

Модернізація національної вищої освіти в контексті актуальних загальноєвропейських процесів зумовлює потребу в урахуванні світових тенденцій у ході організації професійної підготовки вчителя-філолога. В Україні прийнято цілий ряд нормативних документів – закони України «Про освіту» (2017) та «Про вищу освіту» (2014), Національна доктрина розвитку освіти (2012–2022 роки), Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004), Концептуальні засади та напрями розвитку вищої освіти в Україні (2011), Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки, проект Концепції педагогічної освіти (2017), в яких ідеться про необхідність перегляду концептуальних засад вітчизняної освіти з метою піднесення її на рівень досягнень передових країн світу, а також висвітлюються основні напрями та вимоги до професійної підготовки сучасного вчителя.

Приєднання системи вищої освіти України до Болонської декларації разом із беззаперечними позитивними результатами несе з собою і відмову від певних національних освітніх особливостей. Так, відповідно до вимог Болонської декларації, підготовка фахівців із вищою освітою має відбуватися за вузькою спеціальністю. Поряд із цим, у більшості закладах вищої освіти України існує практика професійної підготовки вчителя, зокрема і вчителя-філолога, за двома спеціальностями. Потреба у підготовці таких фахівців протягом тривалого часу зумовлювалася цілою низкою причин, до яких можна віднести зменшення контингенту учнів шкіл у сільській місцевості, розширення діапазону предметів філологічного циклу та брак учителів, здатних швидко перепрофілюватися або викладати декілька навчальних предметів для роботи на повну ставку, необхідність забезпечення кваліфікованими педагогічними працівниками викладання навчальних предметів варіативного компоненту навчального плану закладів середньої освіти тощо.

Разом із тим, подвійні спеціальності філологічного спрямування можна наразі віднести до групи найбільш перспективних міждисциплінарних спеціальностей на межі різних предметних полів. Це засвідчує аналіз вектору розвитку державної політики в галузі мовної освіти, який зорієнтований на збереження, розвиток й активне використання рідної мови та мов національних меншин, володіння громадянами України кількома мовами, в т. ч. іноземними, формування здатності людини до крос-культурного діалогу, толерантного ставлення до інших культур. Найбільш високий рівень міждисциплінарної інтеграції у підготовці сучасного вчителя-філолога виявляється у площині освітньо-професійних програм за напрямами вищої освіти, наданні студентам можливості оволодіти знаннями, спорідненими з обраною спеціальністю.

Огляд наукової літератури свідчить, що дослідженням проблеми підготовки вчителя-філолога в Україні займалося багато науковців, зокрема розроблялися такі її аспекти, як: методологічні основи сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень, О. Сухомлинська); проблеми неперервної професійної освіти (О. Дубасенюк, Н. Ничкало, Я. Цехмістер); історична ретроспектива вищої педагогічної освіти (А. Булда, І. Важинський, Л. Вовк, Л. Войналович, О. Глузман, Н. Дем'яненко, В. Курило, О. Лавріненко, В. Луговий, С. Майборода, О. Місечко, С. Нікітчина, Л. Пироженко, О. Шендерук, І. Ящук та ін.); формування педагогічної майстерності (Є. Барбіна, Л. Крамущенко, І. Кривонос); підготовка вчителя до педагогічної творчості та впровадження педагогічних технологій (О. Антонова, С. Сисоєва, Ю. Юрчук); системний аналіз педагогічного процесу у вищій школі (С. Вітвицька, В. Кушнір). Обґрунтовувалися окремі проблеми мовної, літературознавчої, методичної підготовки вчителя-філолога (М. Байда, О. Бігич, Н. Бориско, Н. Волошина, О. Дуплійчук, Л. Мацько, Л. Морська, Л. Мірошниченко, С. Ніколаєва, В. Пасинок, Є. Пасічник, О. Семеног та ін.). В окремих дослідженнях розроблялася проблема підготовки майбутніх учителів за двома спеціальностями (Л. Журба, І. Мельник, І. Соколова, І. Халимон).

У контексті актуальних завдань модернізації вищої педагогічної освіти України у професійній підготовці вчителя-філолога подвійного профілю спостерігається низка суперечностей, у розв'язанні яких може стати корисним набутий раніше досвід, а саме:

- між євроінтеграційною потребою переходу вітчизняної вищої школи до введення вузькопрофільних спеціальностей та необхідністю врахування регіональних особливостей підготовки вчителів за кількома спеціальностями, наприклад, з української мови і мови національної меншини;
- між можливістю оволодіння другою спеціальністю та недостатністю організаційних та навчально-методичних умов для реалізації поставленої мети, що викликає необхідність перегляду змісту, форм та методів підготовки вчителів-філологів подвійного профілю;
- між сучасними галузевими стандартами вищої освіти та доцільністю

побудови змісту підготовки за двома спеціальностями таким чином, щоб усі необхідні для цього навчальні предмети були б взаємно пов'язаними, доповнювали й збагачували один одного;

- між зростаючим попитом на предмети філологічного циклу й розширенням їх діапазону в школах та нестачею вчителів, спроможних кваліфіковано викладати інтегровані навчальні предмети.

Подолання окреслених суперечностей потребує глибинного й детального історико-педагогічного аналізу набутого впродовж кількох попередніх десятиліть досвіду професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю у педагогічних ВНЗ.

Натомість питання ґенези розвитку системи професійно-педагогічної підготовки вчителів подвійного профілю, створення відповідної навчально-методичної бази для її забезпечення досі потребують більшої уваги науковців.

Урахування актуальності визначеної проблеми та її недостатньої розробленості та необхідність вирішення окреслених суперечностей зумовили вибір теми монографії: «Підготовка вчителя-філолога широкого профілю у вищих педагогічних навчальних закладах України (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.).

Вибір нижньої межі у монографії зумовлений появою постанови РМ СРСР «Про заходи щодо підвищення якості підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл» та аналогічного наказу Міністерства освіти УРСР (1956), відповідно до яких у педагогічних ВНЗ була розпочата підготовка вчителів широкого профілю.

Верхня хронологічна межа обґрунтовується Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (2005), яким визначено низку заходів, спрямованих на реалізацію положень Болонської конвенції, зокрема, про підготовку фахівців вузького профілю у системі вищої педагогічної освіти України і початок поступового переходу від широкопрофільних спеціальностей до здобуття вчителем певної спеціалізації і подвійної кваліфікації.

Джерельну базу монографії становлять законодавчі та нормативно-правові документи урядів СРСР, УРСР та незалежної України в галузі освіти; архівні матеріали – загалом 88 архівних справ із фондів Центрального державного архіву вищих органів влади й управління України, 12 з яких було розглянуто вперше (фонду 2 «Документи Ради Міністрів СРСР» та фонду 166 «Документи міжвідомчих установ»), Державного архіву Житомирської області (фонду 98 «Документи Житомирського державного педагогічного інституту»); навчальні плани і програми 45 ВНЗ України; матеріали фондів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. Сухомлинського, Житомирської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Ольжича, Українського інституту науково-технічної та економічної інформації (УкрІНТЕІ), які містять

статистичні звіти МОН України; матеріали фахових періодичних видань – «Іноземні мови в навчальних закладах», «Іноземні мови», «Педагогіка та психологія», «Рідна школа», «Шлях освіти» (1949–2016 рр.); монографічні та дисертаційні роботи з проблем професійної підготовки вчителів-філологів.

У монографії використано принципи *системного підходу,* який, за словами В. Лугового та О. Слюсаренка, передбачає поєднання теоретичних та емпіричних досліджень у визначенні змісту професійної підготовки фахівця. Науковці обґрунтовують, що саме засади системності мають бути покладені в основу ідентифікації результатів освіти та кваліфікацій, описаних у термінах компетентностей, розроблення національної рамки кваліфікацій, сумісної з європейськими кваліфікаційними рамками[1]. У цьому контексті системний підхід разом із компетентнісним є базовими для адаптації системи підготовки вчителів-філологів подвійного профілю до вимог Болонської конвенції.

На думку науковців, ознаками системи є наявність сукупних елементів; наявність певних зв'язків і відношень між елементами системи; функціонування системи та її властивості зумовлені її структурною специфікою; наявність в системі певного рівня цілісності; наявність спільної структури, яка об'єднує всі елементи системи і забезпечує повну присутність названих елементів та узгодженість усіх їхніх функцій; наявність зв'язків з іншими системами; цілеспрямованість системи на вирішення проблеми. Л. Єршова зазначає, що системі притаманні певні закономірності та ознаки: структурність, взаємозалежність із середовищем, ієрархічність, множинність опису[2]. Отже, *підготовку вчителя-філолога подвійного профілю* було розглянуто як цілісне системне утворення, яке входить до системи вищої педагогічної освіти загалом та підпорядковується тенденціям її розвитку, а також містить власні підсистеми (система навчально-виховної, науково-дослідницької роботи, система практик), здатне до самоорганізації та саморозвитку.

Як було зазначено вище, в монографії використаний *компетентнісний підхід*, який, за словами В. Андрущенка, є методологією систем вищої освіти, що спирається на формулювання для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня (бакалавра, магістра, доктора) певних компетентностей[3]. Зважаючи на те, що початок використання компетентнісного підходу у педагогічній науці датується 1990-ми рр., його застосування як методологічного дослідницького засобу є доречним стосовно лише останніх етапів розвитку системи підготовки вчителя-філолога подвійного профілю, коли почав формуватися понятійний апарат

[1] Луговий, В.І. , Степко, М.Ф., 2010. *Вища освіта України*: теоретичний та науково-практичний часопис. Київ; Запоріжжя: Класичний приватний університет, №1, додаток 1. Тематичний випуск «Наука і вища школа».
[2] Єршова Л.М., 2015. *Трансформація виховного ідеалу вітчизняній педагогічній теорії і практиці (XIX – початок XX століття).* Доктор наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
[3] Андрущенко, В.П., Бех, І.Д., Волощук, І.С. та ін.; Кремень, В.Г., Андрущенко, В.П., Луговий, В.І., ред., 2009. *Педагогіка вищої школи.* Київ: Педагогічна думка.

цього підходу. В. Андрущенко поділяє компетентності на два види: загальні та специфічні, або предметні. Так, серед загальних компетентностей розрізняють інструментальні, міжособистісні та системні. Серед 10 інструментальних компетентностей, якими має володіти кожна людина, є знання рідної мови, а також іноземної мови. На нашу думку, це означає, що підготовка вчителів-філологів за двома спеціальностями, особливо з двох мов, рідної та іноземної, є актуальною на сьогоднішній день. Згідно з цим підходом, підготовка вчителя-філолога подвійного профілю протягом останніх десятиліть розглядається нами як така, що спрямована на оволодіння компетентностями – мовною, мовленнєвою, лінгвокраїнознавчою та ін.

О. Семеног виділяє такі ПК вчителя української мови та літератури, як педагогічна, психологічна, лінгвістична, мовна, комунікативна, методична, інформаційна, дослідницька, прогностична[4].

У структурі ПК вчителя-філолога І. Соколова виділяє такі складники, як загальні (соціально-політична, загальнокультурна, самоосвітня, інформаційна, дослідницька, допрофесійна), загальнопрофесійні, тобто, ті, що відображають специфіку філологічної діяльності, кваліфікаційний профіль вчителя, його здатність акумулювати знання основної та додаткової спеціальності (філологічна, психолого-педагогічна, управлінська, білінгвальна, методична, компенсаторна), професійно-предметні, тобто ті, що формуються у площині предметних полів спеціальностей і кваліфікаційного профілю вчителя[5].

І. Халимон пропонує такі принципи формування ПК вчителя-філолога: особистісної орієнтації, науковості, системності, доступності, свідомої активності, зв'язку з практичною діяльністю, фахової зацікавленості[6].

Застосування *культурологічного підходу* в монографії дає змогу подивитися на підготовку вчителя-філолога подвійного профілю під кутом його загальнокультурного розвитку на кожному етапі розвитку системи цієї підготовки. Таким чином, за О. Сухомлинською, відбувається залучення культурного контексту до даної історико-педагогічної монографії.

Аналіз у історичному плані змісту професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю вимагає застосування *професіографічного підходу* в монографії. Поява наукових розвідок у сфері створення професіограм учителя датується 1960–70-ми рр. (Ю. Алферов, Н. Кузьміна, І. Підласий, В. Сластьонін та ін.), що майже збігається у часі із запровадженням і становленням системи підготовки вчителя-філолога подвійного (на той час – «широкого» – *І.Г.*) профілю. Згідно з професіографічним підходом

[4] Семеног, О.М., 2006. *Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педогічного університету).* Доктор наук. Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

[5] Соколова, І.В., 2008. Модель сучасного вчителя-філолога подвійної кваліфікації. *Педагогічний процес: теорія і практика:* зб. наук. пр. Вип. 1. Київ, с. 192-203.

[6] Халимон, І.Й., 2009. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя з другої спеціальності «іноземна мова».* Кандидат наук. Житомирський державний університет ім І. Франка.

розглядалися вимоги до знань, умінь і навичок учителя-філолога подвійного профілю, його суспільно-політичної, загальнокультурної, психолого-педагогічної та спеціальної підготовки в контексті кожного з виокремлених вище етапів розвитку такої підготовки. Застосування цього підходу уможливило використання попереднього історичного досвіду підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в дослідженні можливостей професійної підготовки вчителя-філолога за кількома спеціальностями на сучасному етапі.

У монографії застосовано *аксіологічний підхід*, який дає змогу дослідити підготовку вчителя-філолога подвійного профілю у площині можливостей задоволення його професійних потреб. Науковці, які розробляли проблему аксіологічного підходу в педагогіці (С. Анісімов, В. Семиченко, В. Сластьонін та ін.), стверджують, що абсолютними цінностями є людина, її життя, щастя, свобода. За словами О. Сухомлинської, аксіологічний підхід є «базовим для забезпечення реконструкції історії освіти та виховання» його необхідно брати за основу методології історико-педагогічних досліджень[7].

У дослідженні історії професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю аксіологічний підхід дає змогу виявити ціннісні орієнтири в різні періоди становлення і розвитку такої підготовки.

З аксіологічним підходом корелюється думка Р. Бєланової, яка визначила такі цілі сучасної вищої школи: підготовка фахівців, здатних працювати у царинах перетину двох чи більше традиційних дисциплін або наук, що знову підтверджує важливість підготовки вчителів-філологів за двома спеціальностями; підготовка до варіативної діяльності, для якої істотніші не так фундаментальні знання, як набуті вміння і навички; здатність діяти у змінних умовах із безперервним застосуванням інновацій; система безперервного навчання і перепідготовки як нова складова системи освіти, зумовлена надто швидким збільшенням обсягу наукової і технологічної інформації та постійними змінами на ринку праці, до яких легше пристосовуються фахівці з подвійною спеціальністю; залучення навчальних закладів різних рівнів до програми регіонального розвитку; сприяння соціальному вирівнюванню і вибіркова освітня допомога певним суспільним групам (вигнанцям, емігрантам, мовним чи національним меншинам тощо)[8]. Отже, застосування аксіологічного, тобто ціннісного, підходу дає змогу визначити, які загальнолюдські, суспільні та професійні цінності актуальні для певного періоду розвитку системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю.

Проаналізуємо понятєво-категорійний апарат нашої наукової роботи. Оскільки монографія має історико-педагогічний характер, то більшість понять окреслено не в статичному, а в динамічному плані. Тобто, прийнятним є ретроспективний підхід: відслідковуємо різноманітні впливи (суспільні,

---

[7] Сухомлинська, О., 2005. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». *Шлях освіти,* № 4, с. 43-47.

[8] Бєланова, Р.А., 2001. *Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США):* монографія. Київ: Центр практичної філософії.

культурні, цивілізаційні) на появу і розвиток базових понять монографії; аналізуємо, як вони визначалися раніше, коли були вперше запроваджені, а також, що під ними розуміють у наш час.

Теоретичну основу монографії складають такі основні категоріальні поняття, як «підготовка», «підготовка вчителя» (тобто «професійна підготовка вчителя»), «вчитель-філолог», «подвійний профіль». У кінцевому результаті досягаємо дефініції поняття «підготовка вчителів-філологів подвійного профілю».

У сучасних наукових дослідженнях поняття «професійна підготовка» є доволі поширеним. Зупинимося на деяких трактуваннях цього поняття. Насамперед слід зазначити, що, згідно із Законом України про вищу освіту, професійна підготовка – це здобуття кваліфікації за відповідним напрямом або спеціальністю[9]. На думку М. Байди, професійна підготовка – це спеціально організований процес набуття професійних знань, умінь та навичок й формування професійних компетенцій, які сприяють формуванню готовності до діяльності в межах певної спеціальності, зокрема вчителя-філолога[10]. О. Семеног, розглядаючи професійну підготовку майбутніх учителів-філологів, наголошує на таких її якостях, як: цілісність, динамічність, гнучкість, керованість, упорядкованість та внутрішня гармонійність її компонентів[11]. О. Місечко, досліджуючи професійну підготовку вчителя іноземної мови, дає визначення поняття професійної підготовки як цілісної, динамічної педагогічної системи, яка є нелінійною, функціонально активною, структурно впорядкованою, здатною до саморозвитку та характеризується специфічними закономірностями, єдністю змісту, цілей і засобів, спрямована на формування ПК, загальної та професійної культури, творчого мислення майбутнього вчителя та його готовності до професійного саморозвитку[12].

І. Соколова аналізує професійну підготовку майбутнього вчителя-філолога у ВНЗ як складну поліфункціональну відкриту педагогічну систему, що характеризується динамічністю, наявністю інваріантних компонентів, з притаманними їй ознаками, ієрархічною побудовою, внутрішньо і міжсистемними зв'язками, що забезпечують її цілісність; суб'єкт-суб'єктним характером взаємодії; керованістю та самокерованістю. Не викликає сумніву, що професійна підготовка майбутніх учителів-філологів за двома спеціальностями у ВНЗ є адаптованою до систем вищої та педагогічної освіти. На думку дослідниці, це не порушує її структуру, а навпаки, зумовлює

[9] *Закон України про вищу освіту* [online]. – Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [дата звернення: 11.12.15].

[10] Байда, М.В., 2015. *Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до реалізації технологій кооперативного навчання у професійній діяльності.* Кандидат наук. Житомирський державний університет

[11] Семеног, О.М., 2006. *Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педогічного університету).* Доктор наук. Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

[12] Місечко, О.Є., 2011. *Формування системи професійної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900-1964 рр.).* Доктор наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.

внутрішні процеси самовдосконалення під впливом соціально-економічних факторів, освітніх парадигм і концепцій[13].

Слідом за О. Місечко та М. Байдою, поняття професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю у цій монографії розглядається як динамічна педагогічна система підготовки спеціаліста з предметного поля спеціальності «Філологія» (українська, російська, англійська, німецька тощо), яка характеризується нелінійністю, функціональною активністю, структурною впорядкованістю, здатністю до саморозвитку, єдністю змісту, цілей і засобів підготовки, спрямованістю та формуванням ПК, загальної й професійної культури, творчого мислення.

Професійну підготовку з точки зору психології можна розглядати у трьох таких аспектах: процес професійного зростання майбутніх спеціалістів; як мету й результат діяльності ВНЗ, участі студента у навчально-виховній діяльності; як спосіб накопичення на основі знань, умінь і навичок, пізнавальної та творчої активності особистості, розвитку її потенціалу[14].

Окрім того, в межах наукової роботи, було проаналізовано такі поняття, пов'язані з темою монографії, як «спеціаліст вузького / широкого профілю», «вчитель-філолог», «учитель-філолог широкого профілю», «суміжні / суміщені дисципліни», «споріднені / неспоріднені дисципліни», «підготовка вчителя-філолога за двома спеціальностями», «філологічна спеціальність», «рідна мова», «друга мова», «спеціалізація», «поєднані напрями підготовки/спеціальності», «суміжні / суміщені спеціальності» тощо.

У нашій науковій розвідці використовуються поняття «вчитель-філолог», «вчитель-філолог подвійного / широкого профілю». За О. Бігич, сучасний вчитель-філолог – це фахівець з високим рівнем загальнокультурної, мовної, психолого-педагогічної і методичної підготовки, з розвиненими гуманістичними якостями, навичками інформаційно-технологічної діяльності, педагогічною рефлексією[15]. О. Семеног використовує як синонімічні такі терміни як «учитель-української мови та літератури» та «вчитель-філолог», а також «студенти філологічних факультетів» та «студенти-філологи»[16]. О. Дуплійчук розглядає професійно-педагогічну підготовку вчителя-філолога у єдності компетентного фахівця-предметника, професіонала-дослідника та культуромовної особистості, здатної самостійно працювати над вивченням не

---

[13] Соколова, І.В., 2008. *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів*. Доктор наук. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України.

[14] Barblan, A., 1999. *The Sorbonne Declaration – Follow-Up and Implications: A Personal View.* Geneva: Association of European Universities / CRE; Feistritzer, C.E., 2005. *Profile of Alternative Route Teachers.* Washington, DC: National Center for Educational Information, Pp. 39-43.

[15] Бігич, О.Б., 2004. *Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи*: монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ.

[16] Семеног, О.М., 2006. *Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педогічного університету).* Доктор наук. Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

лише рідної, а й іноземних мов[17]. Так, дослідниця вважає, що компетентний учитель-філолог, окрім рідної мови, повинен володіти щонайменше двома іноземними мовами, які б сприяли продуктивній комунікативній інтеграції, адже вчитель-філолог має бути здатним брати участь у діалозі культур. Таким чином, у професійно-педагогічній підготовці вчителя-філолога як культуромовної особистості, на думку О. Дуплійчук, провідною стає ідея плюрилінгвального підходу, адже він застосовується для опису загальної комунікативної компетенції й у його межах відбувається взаємодія різних ступенів і напрямів компетенції в різних мовах. За М. Байдою, «вчитель філологічних спеціальностей – це кваліфікований фахівець, який повністю засвоїв програму підготовки з предметного поля «Філологія» (англійська / німецька / українська / російська мова та література) та виконав вимоги психолого-педагогічної, методичної та практичної програм підготовки відповідно до галузевого стандарту освіти[18].

У цій монографії поняття «вчитель-філолог широкого профілю» не є тотожним поняттю «вчитель-філолог подвійного профілю», адже, фактично, йдеться про потрійні спеціальності: перша мова + література + друга мова / історія / українознавство та ін.

Поняття «вчитель-філолог широкого профілю» варто співвіднести з поняттям «вчитель-філолог вузького профілю». Поняття «спеціаліст вузького профілю» відоме ще з 1920-х рр., коли було встановлено два типи вищої школи: технікуми, що готували спеціалістів вузького профілю, та інститути, які випускали інженерів та інших спеціалістів різного фаху. Згідно з сучасною Концепцією педагогічної освіти (1999), виділяється профіль фахівця (вузький, комплексний, інтегрований) як індивідуальна концепція його професійного становлення[19]. Цей профіль залежить від професійних функцій, які виконують студенти V курсів, та інтенсивності відтворення обсягу фахових знань у тому навчальному закладі, де вони проходять навчальну практику і передбачають працювати. Згідно з окресленими в Концепції профілями, О. Бігич визначила, що вчитель ІМ початкової школи – це спеціаліст вузького профілю; вчитель ІМ початкової школи + практичний психолог чи вчитель ІМ початкової школи + вчитель-дослідник – комплексного профілю; вчитель ІМ початкової школи + вчитель-дослідник + менеджер початкової ланки іншомовної освіти є фахівцем інтегрованого профілю[20]. Згідно з Концепцією університетської педагогічної освіти (2001), підготовка вчителів проводиться за спеціальностями,

[17] Дуплійчук, О.М., 2015. *Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій*. Кандидат наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
[18] Байда, М.В., 2015. *Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до реалізації технологій кооперативного навчання у професійній діяльності.* Кандидат наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
[19] Концепція педагогічної освіти, 1999. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, № 8, с. 9-25.
[20] Бігич, О., 2002. Формування методичної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. *Рідна школа*, № 4, с. 60-62.

спеціалізаціями та профілями. Наприклад, у межах спеціальності «Мова й література» проводиться підготовка вчителя української мови та літератури, вчителя іноземної мови, вчителя іноземної мови початкової школи і т. д.[21].

І. Соколова представила авторську класифікацію спеціалістів різного профілю: 1) спеціаліст вузького профілю (викладач-предметник), особистісна концепція розвитку якого спрямована на розвиток педагогічних здібностей та готовності до творчого розв'язання професійних завдань, пов'язаних із проведенням занять з предмета; 2) спеціаліст комплексного профілю (викладач-предметник, практичний психолог) – це педагог, котрий має системні знання, здатний до поліфункціональної діяльності; 3) спеціаліст інтегративного профілю – це викладач, дослідник, менеджер освіти – педагог із універсально-синтетичними знаннями, здатний до універсально-функціональної діяльності[22].

За І. Соколовою, серед спеціалістів широкого профілю розрізняють два типи спеціалістів – комплексного та інтегративного профілю. Поділяємо думку С. Сисоєвої та І. Соколової про те, що спеціальності, які формуються в межах професії педагога, мають вузький характер, наприклад – учитель української мови та літератури, учитель іноземних мов та ін.[23]. Проте у зв'язку зі швидкими темпами розвитку техніки та виробництва виникає необхідність підготовки вчителів подвійного / широкого профілю, які можуть змінювати професію, що дає їм можливість реалізувати свої професійні наміри, наприклад учитель української мови і літератури та українознавства, вчитель російської мови і літератури та іноземної мови, вчитель іноземної мови та соціальної педагогіки тощо.

Термін «вчитель широкого профілю» відомий із 1956 р., коли він був офіційно регламентований Постановою «Про заходи з підвищення якості підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл», за якою у педінститутах вводилася підготовка вчителів широкого профілю, та наказом МО УРСР «Про затвердження переліку факультетів і спеціальностей широкого профілю педінститутів Української РСР», згідно з яким педінститутам необхідно було приділити особливу увагу організації навчання за такими новими філологічними спеціальностями широкого профілю, як: «українська мова і література, співи», «російська мова і література, співи», «іноземна мова, вихователь школи-інтернату», «українська мова і література, вихователь школи-інтернату», «російська мова і література, вихователь школи-інтернату».

У 1970-х здійснювалася розробка комплексних програм навчання для спеціаліста широкого профілю. Так, вважалося, що для забезпечення головних якостей спеціаліста необхідне включення чотирьох комплексних програм до

---

[21] Глузман, А., 2001. Університетська педагогічна освіта: основні положення концепції. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія Педагогічка і психологія*: зб. статей, вип. 3, ч. 1, с.9-14. Київ: Педагогічна преса.

[22] Соколова, І.В., 2008. *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів*. Доктор наук. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України.

[23] Сисоєва, С.О. та Соколова, І.В., 2010. *Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження:* наук. видання. НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. Київ: Видавничий дім «ЕКМО».

змісту підготовки спеціаліста широкого профілю, а саме: 1) програми природничо-наукової підготовки; 2) програми професійної підготовки; 3) програми економіко-організаційної підготовки; 4) програми громадсько-політичної підготовки молодого спеціаліста.

На сьогодні термін «спеціальність широкого профілю» є нечастим у вживанні. Натомість з'явилося багато його різновидів, у кожного з яких є своя специфіка: «поєднані спеціальності»; «подвійні спеціальності»; «спеціальності з додатковою спеціальністю»; «спеціальності зі спеціалізацією».

За визначенням І. Соколової, поєднані спеціальності є спорідненими за змістом, належать до однієї галузі знань, одного або різних напрямів підготовки вчителів. Це такі спеціальності, як «російська мова та література, англійська мова», «українська мова та література, російська мова та література», «російська мова та література, зарубіжна література»[24]. Термін «споріднені спеціальності» був вперше офіційно закріплений у «Концептуальних засадах розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір» (2004). Згідно з цим документом, офіційно було регламентовано підготовку виключно за спорідненими за змістом спеціальностями. Отож, споріднені спеціальності – це спеціальності, за якими здійснюється підготовка педагогічних кадрів до викладання двох і більше навчальних предметів, що відносяться до однієї галузі знань. При цьому відбувається поєднання педагогічних спеціальностей і педагогічних спеціалізацій, що входять до напряму підготовки «Освіта»[25].

У Цільовій комплексній програмі «Вчитель» (1997) вживається термін «подвійні спеціальності». На нашу думку, сучасні подвійні спеціальності, наприклад, «українська мова і література та мова і література (іноземна)» доречніше було б називати саме терміном «спеціальність широкого профілю», адже фахівець із такою спеціальністю має кваліфікацію вчителя української мови і літератури та іноземної мови (англійської / німецької / польської і т. д.) та зарубіжної літератури. Тобто фактично цей фахівець має академічні права викладати 4 навчальні предмети у ЗНЗ.

Поняття «подвійні спеціальності» стало широко відомим із нормативно-правових документів 1990-х рр. У той час для того, щоб забезпечити вчителями основну та некомплектну старшу загальноосвітню школу і підвищити їхню конкурентоздатність на ринку праці, педагогічні ВНЗ наприкінці 1990-х рр. повністю перейшли на підготовку працівників за подвійними спеціальностями. Тобто, згідно з цими спеціальностями, вчителю присвоювалося дві кваліфікації. З деяких спеціальностей навіть давалася третя кваліфікація, яка

[24] Соколова, І.В., 2008. *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів*. Доктор наук. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України.

[25] *Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір.* Наказ М-ва освіти і науки України від 31.12.2004 р. № 988 [online]. Доступно: <http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/> (дата звернення: 23.09.13)

здобувалася через спеціалізацію, для викладання предметів шкільного компонента, наприклад, основи екології, основи економіки, валеологія, безпека життєдіяльності, креслення тощо. У той же час у педучилищах (педагогічних училищах), коледжах та технікумах педагогів готували за однопрофільними спеціальностями і спеціалізаціями, що передбачали підготовку випускників до позашкільної роботи[26].

Термін «суміжний профіль» був використаний щодо філологічних спеціальностей з другим компонентом «співи», коли йшлося про вдосконалення забезпечення викладачами цих спеціальностей за допомогою мистецьких ВНЗ[27]. На нашу думку, доцільним на сьогодні є вживання замість поняття «суміжні спеціальності» терміну «споріднені спеціальності», яке відображає не просто суміжність, штучне поєднання двох спеціальностей в одну, а саме спорідненість, спільність.

На думку М. Радишевської, мета професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей полягає в підготовці компетентного спеціаліста, здатного до здійснення фахової діяльності, яка ґрунтується на принципах гуманізму, особистісно орієнтованого підходу, взаємодії, полікультурності, єдності теоретичних і практичних знань, системності та цілісності в накопиченні професійного досвіду, безперервного самостійного зростання, професійної й особистісної мобільності, гнучкості, адаптивності, зворотного зв'язку та рефлексії щодо рівня та якості досягнутих результатів. Дослідниця виокремлює критерії вивчення гуманітарних дисциплін, серед яких – суспільствознавчий, інтегративний, полісуб'єктний, білінгвальний, розробляє завдання професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей[28]. У контексті логіки даної монографії, спираючись на дослідження М. Радишевської, до змісту підготовки вчителів-філологів подвійного профілю сформульовано такі завдання, як розробка механізмів реалізації білінгвальної професійної підготовки вчителів-філологів подвійного профілю та встановлення міждисциплінарних зв'язків і втілення їх у процес вивчення дисциплін першої та другої спеціальності. Серед основних характеристик особистості полікультурного вчителя за Дж. Ларком (Larke P.J.) – академічні знання, навички міжособистісного спілкування, шанобливе й неупереджене ставлення до учня, незалежно від етнічної, культурної чи іншої належності та суспільного становища[29].

Над дослідженням проблеми діалектичної спорідненості предметного

[26] Доповідна записка про хід виконання цільової комплексної програми, 1999. «Вчитель». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 8, с. 3-9.
[27] Постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР з питань народної освіти УРСР. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1782, 60 арк.
[28] Радишевська, М.М., 2015. *Формування інтерактивної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в процесі професійної підготовки.* Кандидат наук. Житомир.
[29] Larke, P.J., 1992. Effective Multicultural Teachers: Meeting the Challenges of Diverse Classrooms. *Equity and Excellence*. 25(2-4). Pp. 133-138.

змісту різних педагогічних спеціальностей та додаткової психологічної спеціалізації працює О. Гріньова. При цьому вчена акцентує увагу на особливостях врахування спеціалізації та використання як важливого засобу формування у студентів взаємодоповнюючих і взаємоінтегруючих систем знань, цілісного психолого-педагогічного світогляду та професійного самовизначення на обидві одержувані професії. Так, дослідницею було теоретично обґрунтувано та здійснено класифікацію психолого-педагогічних спеціальностей на діалектично й психологічно споріднені та неспоріднені. За словами науковця, спорідненими є такі напрями професійної підготовки, предметний зміст яких є близьким, які вивчають один об'єкт – людську особистість, закономірності її формування в онтогенезі й філогенезі, особливості існування в соціумі (наприклад, «Соціальна робота й практична психологія», «Філософія й практична психологія» тощо). Неспорідненими, сполученими за кон'юктурним принципом О. Гріньова вважає такі поєднання спеціальностей, предметний зміст яких не є близьким, науки вивчають різні об'єкти («Географія й практична психологія») або обидві сполучені спеціальності об'єктивно є спорідненими («Біологія й практична психологія»), але, через особливості викладання (спільний для обох спеціальностей предмет – людська психіка – за основною спеціальністю вивчається лише з третього року навчання, в лекційно-семінарських курсах з основної спеціальності цій проблемі присвячена невелика кількість годин), засвоєння студентами предметного змісту з основного й додаткового напрямків професійної підготовки відбувається відокремлено[30].

Згідно з Оксфордським навчальним словником термін «спеціалізація» (англ. «specialization») походить від дієслова «спеціалізуватися» (англ. «to specialize») – стати фахівцем у певній сфері роботи, навчання або бізнесу; витрачати більше часу в одній сфері роботи, ніж на інших[31]. За термінологічним словником, поняття «спеціалізація» – це набуття спеціальних знань у якій-небудь предметній галузі; цілеспрямована діяльність на відносно вузьких, спеціальних напрямах, набуття спеціальних знань у певній галузі[32]. Спеціалізація є частиною або варіантом спеціальності, у межах якої вона створюється. Її своєрідність полягає в тому, що вона вводиться на відповідних спеціальностях із врахуванням їх органічної спорідненості, передбачає як поглиблення змісту відповідних спеціальностей, так і забезпечує необхідну фахову підготовку з новітніх напрямів сучасної науки.

Педагогічні спеціалізації запроваджуються для підготовки педагогічних

---

[30] Гріньова, О.М., 2008. *Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів в умовах підготовки за двома спеціальностями:* автореф. дис. канд. наук. Київ, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова.

[31] *Oxford learner's dictionary* [online]. Доступно: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/specialize#specialize__49> (дата звернення: 10.02.17)

[32] Гончаренко, С.У., 1997. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь; Гончаренко, С.У. та Ничкало, Н.Г., ред. *Професійна освіта: Словник*: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.

працівників до викладання навчальних предметів варіативного компоненту навчального плану ЗНЗ, а також до проведення позашкільної і позакласної роботи з урахуванням професійних потреб замовника та задоволення особистісних освітніх інтересів студента[33]. За О. Глузманом, особливість спеціалізацій полягає в тому, що вони передбачають поглиблений зміст відповідних спеціальностей і забезпечення необхідної фахової підготовки з новітніх напрямів сучасної науки[34].

Розглядаючи стандартизацію вищої освіти, доцільно звернутися до Державного стандарту, визначеного у «Законі України про вищу освіту». Отже, Державний стандарт містить перелік кваліфікацій, напрямів і спеціальностей, вимоги до освітніх та освітньо-кваліфікаційних рівнів. Також розглядаються складові галузевих стандартів та стандартів ВНЗ. Зокрема, останні визначають спеціалізації за спеціальностями, за якими здійснюється основна підготовка фахівців[35].

Згідно з класифікатором професій, кваліфікація – це здатність виконувати певні завдання й обов'язки (роботу) і визначається рівнем освіти та спеціалізацією. Кваліфікація засвідчується документом (сертифікатом, атестатом, дипломом) після відповідної процедури оцінювання[36]. За словником С. Гончаренка, кваліфікація (від лат. qualis – який за якістю та facio – роблю) – ступінь професійної підготовки працівника, наявність у нього знань, умінь і навичок, необхідних для виконання ним певного виду роботи. Залежно від кваліфікації працівника, спеціальна кваліфікаційна комісія присвоює йому певний тарифний розряд згідно з тарифно-кваліфікаційними довідниками[37]. У нашому випадку вчителю-філологу подвійного профілю надаються кваліфікації вчителя обох спеціальностей, наприклад, за спеціальністю «українська мова і література, українознавство» – кваліфікація вчителя української мови і літератури та українознавства.

Зауважимо, що понятійний апарат цієї монографії тісно пов'язаний із термінологічними особливостями охопленого історичного часу. Тому було використано різні терміни на позначення одного поняття. Розглядаємо підготовку вчителів-філологів за першою спеціальністю, до якої відносимо такі, як: «українська мова та література», «іноземна мова», «російська мова та література», і за другою спеціальністю, якою в різні часи виступали такі, як «фізика», «інформатика», «історія», «соціальна педагогіка» тощо на різних факультетах закладів вищої педагогічної освіти України: історичних, фізико-математичних, соціально-психологічних тощо, а не тільки на ФФ (філологічних

---

[33] Соколова, І.В., 2008. *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів*. Доктор наук. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України.

[34] Глузман, А., 2001. Університетська педагогічна освіта: основні положення концепції. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія Педагогічка і психологія*: зб. статей, вип. 3, ч. 1, с.9-14. Київ: Педагогічна преса.

[35] *Закон України про вищу освіту* [online]. – Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [дата звернення: 11.12.15].

[36] Кремень, В.Г., гол. ред., 2008. *Енциклопедія освіти.* Київ. Акад. пед. наук України.

[37] Гончаренко, С.У., 1997. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.

факультетах) та ФІМ (факультетах іноземних мов). При цьому слід зауважити, що аналіз історичного становлення спеціальностей подвійного профілю на кшталт «фізика та англійська мова», «біологія та іноземна мова» тощо, входять у межі теми монографії, адже хоча ці фахівці не є філологами за першою спеціальністю, проте вони отримують другу філологічну (!) спеціальність. Це дає підстави стверджувати, що поняття «вчитель-філолог подвійного профілю» є міждисциплінарним феноменом. Науковий інтерес становить історико-педагогічний аспект проблеми, адже було проаналізовано попередній досвід від часу, коли подвійні спеціальності тільки були введені, і дотепер. Загалом підготовку вчителя відноситься за названими вище спеціальностями до подвійного профілю і вважається, відповідно до сучасної Концепції педагогічної освіти, комплексною.

У сучасних умовах якісна підготовка вчителів широкого профілю необхідна для роботи в навчальних закладах різних типів. Також повинна забезпечуватися їхня готовність до викладання не менше ніж двох предметів, тому навчання майбутніх учителів проводиться за поєднаними напрямами, спеціальностями та спеціалізаціями. Таке поєднання, як правило, здійснюється з урахуванням спорідненості галузей наук, що відображається у шкільних навчальних предметах, видах педагогічної діяльності у школі та інших навчальних закладах, обсязі часу для вивчення певних навчальних предметів. Науковці вважають, що поєднані, подвійні спеціальності та спеціальності подвійного профілю належать до групи сучасних і найбільш перспективних, що забезпечують полівалентність професійної підготовки майбутнього вчителя, його професійну та академічну мобільність.

Отже, аналіз розвитку понятійного апарату підготовки вчителів подвійного профілю дозволив зробити такі висновки: було засвідчено відсутність чіткого визначення в історико-педагогічній науці поняття «вчитель-філолог подвійного профілю» та широку варіативність вживання в цьому контексті термінів «учитель-філолог широкого профілю», «вчитель-філолог подвійними / суміжними / спорідненими спеціальностями» тощо. Поняття «вчитель-філолог подвійного профілю» є міждисциплінарним феноменом, адже розглядається підготовка вчителів-філологів як за першою, так і за другою спеціальностями. Методологічні засади монографії обґрунтовано на загальнофілософському, загальнонауковому та конкретно-науковому рівнях. Детально становлення і розвиток спеціальностей подвійного профілю описано в наступних параграфах.

Оскільки ця робота має історико-педагогічний характер, то весь масив опрацьованої літератури було розподілено на історіографічні праці та історичні джерела. До групи історіографічних праць віднесено дослідницькі роботи вчених, які вивчали, описували, аналізували події, явища, факти, що відносяться до охопленого нами часового періоду, з точки зору їхнього історичного розвитку, в історичній динаміці. До групи історичних джерел

належать матеріали, які висвітлюють досліджувані події, явища й факти майже синхронно з їхньою появою, відображають актуальні та цей час ідеї, погляди, підходи. До цієї групи також відносяться сучасні дослідження[38].

Джерельну базу монографії можна умовно розподілити на три групи. До першої групи належать джерела, присвячені загальній професійно-педагогічній підготовці вчителя: філософські та загальнонаукові праці, методологічні роботи з наукового та історико-педагогічного дослідження. До другої групи належать джерела, які досліджують різні аспекти підготовки вчителів-філологів, які допомагали відтворити загальну картину становлення педагогічної освіти в Україні. Третю групу джерел становлять нормативно-правові документи, навчально-методична документація (навчальні плани, програми, методичні листи тощо), фахові періодичні видання, монографії, дисертації, автореферати дисертацій, статті, книги, збірники, архівні джерела: протоколи, звіти, акти; нормативно-правові документи (положення, статути, офіційне листування), архівні справи з Центрального державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВОВ), Державного архіву Житомирської області (ДАЖО) та архіву Житомирського державного університету ім. І. Франка (ЖДУ), більшість із яких вперше введено в науковий обіг. Відомості про нормативно-правові документи було зібрано за збірниками постанов, наказів та інструкцій. Більшість першоджерельних матеріалів уводиться в науковий обіг вперше.

Також було використано довідники[39],[40], педагогічні словники[41],[42], енциклопедії[43], історичні факти та особисті враження перших випускників філологічних спеціальностей широкого профілю, зібрані шляхом інтерв'ю (додатки А 2, А 3).

[38] Гайдай, І.О., 2016. Проблема формування історіографії та джерельної бази дослідження підготовки вчителя-філолога подвійного профілю. *Херсонський державний університет. Педагогічні науки*, № 74, Херсон, с. 18-22.
[39] Кірсанов, В., упоряд., 2005. *Навчальні заклади України 2005-2006*: довідник. Київ: «ЕксОб».
[40] Шторгин, В.М., 1996. *Навчальні заклади України*: довідник. Київ: «Феміна».
[41] Гончаренко, С.У., 1997. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
[42] Гончаренко, С.У. та Ничкало, Н.Г., ред. *Професійна освіта: Словник*: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.
[43] Кремень, В.Г., гол. ред., 2008. *Енциклопедія освіти.* Київ. Акад. пед. наук України.

РОЗДІЛ 1. Підготовка вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах України протягом другої половини XX ст. – початку XXI ст.

1.1. Передумови становлення підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні протягом другої половини XX ст. – початку XXI ст.

У період повоєнної відбудови в СРСР відбувалася низка соціальних, економічних та освітніх процесів, які сприяли розвитку державної системи народної освіти, в тому числі й організації підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в Україні.

Серед передумов запровадження підготовки вчителів-філологів подвійного профілю умовно виділяємо соціально-економічні, демографічні та освітньо-професійні та соціокультурні.

До **соціально-економічних передумов** активізації вищої педагогічної освіти, в тому числі й філологічної, належить повоєнне відродження народного господарства, інфраструктури, освітньої мережі на колишніх окупованих територіях. У зв'язку з відбудовою інфраструктури освітні заклади різних рівнів відновлювали свою роботу або поверталися з евакуації. У повоєнний період відбувалася реконструкція економіки країни, її індустріального комплексу, яка вимагала освічених трудових ресурсів, що, в свою чергу, детермінувало зростання значення освіти.

Демографічними передумовами вважається те, що в повоєнні роки на визволені території поверталися родини з дітьми, чисельність населення зростала (особливо за рахунок підвищення народжуваності, досягнувши на кінець 1950-х рр. довоєнного рівня), відбувалося розширення мережі ЗНЗ, збільшувалася кількість учнів і класів у школах.

До **освітньо-професійних передумов** відноситься той факт, що у післявоєнні роки, коли відбудовувалося народне господарство, треба було створювати умови для середнього та політехнічного навчання всіх дітей шкільного віку та для молоді, яка під час війни не змогла отримати освіту. Необхідно було також облаштовувати школи продовженого дня та школи-інтернати. У зв'язку з цим зросла потреба у вихователях шкіл-інтернатів.

Для забезпечення освітніх потреб населення не вистачало вчителів, у тому числі й філологів, як досвідчених, так і молодих. Досвідчені педагоги були активним прошарком населення, більшість із них, особливо чоловіки, були мобілізовані до армії чи партизанських загонів. Багато з них загинуло в ході військових дій, тому кількість досвідчених учителів значно зменшилася. Разом із тим недостатня кількість молодих вчителів зумовлена тим, що діяльність більшості педагогічних ВНЗ під час війни була припинена. Таким чином, для пришвидшення темпів підготовки вчителів, у тому числі й філологів, у ВНЗ України було доцільним запровадження спеціальностей подвійного профілю (на той час вони мали назву «спеціальності широкого профілю»). Адже така

підготовка забезпечувала здатність вчителів до викладання кількох навчальних предметів у ЗНЗ.

На виконання положень Постанови «Про поліпшення викладання іноземних мов у середніх школах УРСР» (1947 р.) збільшувалася кількість і підвищувалася якість підготовки кваліфікованих учителів, суттєво розширилася мережа професійних освітніх закладів, була введена нова спеціальність «іспанська мова», а також постала необхідність у підготовці вчителів ІМ до роботи у школах-інтернатах і викладання не тільки мови, але й інших предметів іноземною мовою. З розширенням мережі шкільних навчальних закладів виникла потреба розвитку організаційної структури для підготовки вчителів-філологів.

До **соціокультурних передумов** слід віднести суспільні зміни, пов'язані з завершенням сталінської епохи, що почалися в другій половині 1950-х рр. у Радянському Союзі. Переломним моментом в історії СРСР, у тому числі й Української РСР став XX з'їзд КПРС, на якому виступив М. Хрущов із доповіддю «Про культ особи і його наслідки» (1956 р.). Цей з'їзд зазвичай вважається моментом, що поклав кінець сталінському тоталітарному режиму і сприяв лібералізації низки суспільних питань, зокрема, він ознаменував послаблення ідеологічної цензури в науці, освіті, літературі та мистецтві.

На XX з'їзді КПРС було висунуто ідею реформування освіти, зокрема введення загального обов'язкового семирічного навчання, створення умов для запровадження 10-річного навчання, запровадження політехнічної освіти у школі, підготовки учнів до практичної діяльності в народному господарстві.

Однією із соціокультурних передумов запровадження спеціальностей подвійного профілю стала актуалізація іншомовної освіти в СРСР із ряду соціально-економічних причин:

1) зокрема, як показала війна, випускники шкіл і загалом населення погано володіло іноземними мовами, не могли ними спілкуватися;

2) повоєнна економічна відбудова передбачала закупку іноземної техніки, устаткування тощо, іншомовні інструкції до яких треба було вміти прочитати й зрозуміти;

3) після смерті Й. Сталіна (1953 р.) радянська держава поступово почала повертатися обличчям до світу: почали встановлюватися різноманітні міжнародні зв'язки, відбувався обмін професійними, мистецькими, культурними делегаціями, що в кінцевому результаті спонукало до підвищення суспільного інтересу до вивчення іноземних мов у СРСР і покращення їх викладання.

Водночас певне демократичне оновлення суспільства уможливило нетривале нарощування кількості класів українською мовою навчання і уроками української мови. Українська педагогічна громадськість, як зауважує Л. Березівська, бажала розширити можливості дітей, для яких рідною була

українська мова, навчатися цією мовою[44]. Це питання також було пов'язане з підготовкою вчителів української мови. Але оскільки йшлося про відкриття таких класів у складі російських шкіл, то логічною була широкопрофільна підготовка педагогів із обох мов.

У зв'язку з гострою потребою налагодження іншомовної освіти з'явилася Постанова РМ СРСР «Про покращення вивчення іноземних мов у середній школі» (4 жовтня 1947 р.), продубльована РМ УРСР (31 жовтня 1947 р.) як Постанова «Про поліпшення викладання іноземних мов у середніх школах УРСР», у якій визнавався незадовільний стан вивчення ІМ у школах і низький рівень їх викладання. Серед основних причин була відзначена нестача вчителів та їхня низька кваліфікація[45]. Для виправлення такої ситуації у Постанові було наголошено на необхідності докорінного покращення викладання мов у середніх школах УРСР і забезпечити до 1949/50 н. р. обов'язкове викладання в усіх середніх школах однієї з ІМ, серед яких розширювалося викладання англійської та французької мов, а також уперше запроваджувалося вивчення іспанської мови. Крім того, вперше встановлювалося співвідношення мов для викладання у міських школах: англійська мова – 45 %, німецька – 25 %, французька – 20 %, іспанська – 10 %. З 1948/49 н.р. запроваджувалося вивчення ІМ з 3-го класу в усіх середніх школах УРСР, а не тільки у школах в обласних центрах. МО УРСР було доручено організувати в м. Києві, на базі однієї з чоловічих середніх шкіл, чоловічу середню школу з викладанням у старших класах ряду навчальних предметів іноземною мовою.

При складанні п'ятирічного плану розвитку ВНЗ Міністерство освіти УРСР на 1946–1950 рр. планувало збільшити прийом до педінститутів і довести його до 200 осіб до кожного з них щорічно, поновити діяльність колишнього інституту ІМ у м. Дніпропетровську та відкрити в 1947–1949 рр. ФІМ у багатьох педінститутах УРСР[46]. Проте як вчителів ІМ, так і вчителів-філологів загалом, помітно бракувало. Тому був розроблений новий план підготовки вчителів семирічних та середніх шкіл Української РСР на 1949–1955 рр.[47], на виконання якого було прийнято Постанову РМ УРСР «Про підготовку викладачів іноземних мов» (18 березня 1948 р.) та виданий наказ МО УРСР «Про відкриття педінститутів ІМ у м. Києві та м. Дніпропетровську» (30 березня 1948 р.). За ними з 1 жовтня 1948 р. поновлювалася діяльність Дніпропетровського педінституту ІМ та відкривався Київський педінститут ІМ, у якому організовувався факультет іспанської мови. ФІМ були створені при

---

[44] Березівська, Л.Г., 2008. *Реформування шкільної освіти в Україні у XX ст.:* монографія. Київ: Богданова А.М., с. 241.

[45] *Про поліпшення викладання іноземних мов у середніх школах Української РСР*, 1947. Постанова № 2038 Ради Міністрів УРСР від 31 жовтня 1947 р. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти і науки Української РСР, № 17-18, с. 2-3.

[46] П'ятиріяний план розвитку вищих навчальних закладів Міністерства Просвіти УРСР 1946-1950 рр. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 137, арк. 39-41.

[47] План підготовки учителів для семирічних та середніх шкіл УРСР на 1949-1955 рр. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 575, арк. 5-7.

Ворошиловградському та Львівському педінститутах. Професорсько-викладацький склад для цих педінститутів і факультетів мало забезпечити управління у справах вищої школи при РМ УРСР і дібрати персонал із інших педінститутів, а також з осіб, які закінчили аспірантуру в 1948 році[48; 49].

Крім нестачі вчителів, в тому числі філологів, часто кваліфікація педагогічних кадрів була недостатньою, особливо в сільській місцевості. В УРСР лише близько третини вчителів-філологів мали закінчену вищу спеціальну освіту, а в селах – ще менше, а майже половина вчителів мали лише середню і навіть незакінчену середню освіту[50]. Зокрема, для дослідження стану викладання ІМ у школах у грудні 1948 року було проведене вибіркове обстеження викладання ІМ деяких семирічних та середніх шкіл УРСР у всіх областях. Воно виявило, що в більшості сільських шкіл іноземні мови за сумісництвом викладали некваліфіковані у навчанні мов учителі математики, фізики, географії, природознавства і т. д.[51] Тому необхідно було негайно вирішувати проблему нестачі педагогічних кадрів, особливо вчителів української, російської, іноземних мов. Для негайного вирішення проблеми МО УРСР було поставлене завдання збільшити план прийому до педінститутів, а також охопити заочним навчанням усіх вчителів-філологів, які працювали в школах без відповідної освіти тощо[52]. За даними МО УРСР, після введення 10-річної загальної середньої освіти у містах і 7-річної – у сільській місцевості брак вчителів ІМ повинен був становити лише 1200 осіб[53]. Перекрити нестачу вчителів ІМ передбачалося за рахунок сумісництва викладачів інших предметів у невеликих сільських 7-річних школах.

У той же час, відбувалося зменшення навчальних годин з іноземої мови на користь російської мови. Згідно з наказом Міністра вищої освіти СРСР від 29 листопада 1948 р. № 1673 «Про викладання іноземної мови та російської мови в національних групах ВНЗ, де викладання ведеться не на російській мові» з II семестру 1948/49 н.р. в національних групах ВНЗ, де викладання велося не російською мовою, вводилося обов'язкове вивчення російської мови. Кількість навчальних годин, які звільнялися за рахунок іноземної мови,

---

[48] *Про відкриття педагогічних інститутів іноземних мов у м. Києві та м. Дніпропетровську,* 1948. Наказ № 524/69 від 30 березня 1948 р. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР, № 11, с. 7-9.

[49]Матеріали у справах вищих і середніх педагогічних навчальних закладів Міністерства просвіти УРСР. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 7, спр. 7259, арк. 19-22.

[50] Доповідна записка міністра освіти М.Савчука заступнику Голови Ради Міністрів УРСР М.П. Бажану про стан забезпечення учителями іноземних мов шкіл Української РСР від 24 грудня 1948 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 7, спр. 9548, арк. 132-136.

[51] Доповідна записка заступника міністра освіти О. Руська заступнику Голови Ради Міністрів Української РСР про хід виконання постанови Ради Міністрів УРСР № 2038 від 31/X-47 р. «Про поліпшення викладання іноземних мов у середніх школах Української РСР, 25 січня 1949 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 2, оп. 7, спр. 9548, арк. 137-139.

[52] *Про стан підготовки викладачів іноземних мов для шкіл Української РСР,* 1949. Наказ № 310/23 від 3 березня 1949 р. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР, № 5, с. 6.

[53] План підготовки учителів для семирічних та середніх шкіл УРСР на 1949-1955 рр. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 575, арк. 5-7.

передавалася на обов'язкове вивчення російської мови. В інструктивному листі МВО СРСР (Міністерство вищої освіти СРСР) від 19 листопада 1954 року № И-123 повідомлялося, що в тих випадках, коли недостатнє знання російської мови створювало студентам із корінних національностей союзних і автономних республік, прийнятих поза конкурсом, серйозні труднощі в їхній навчальній роботі, необхідно було вивчення іноземної мови замінити вивченням російської мови. Таке навчання проводилося на перших двох курсах, а кількість заліків та іспитів з російської мови встановлювалася замість заліків та іспитів із ІМ. За бажанням студентів для них організовувалися факультативні заняття з вивчення ІМ. Тобто виникла суперечність між проголошеним у країні курсом на покращення вивчення іноземних мов і тим, що російській мові надався пріоритет перед іноземною, внаслідок процесу русифікації, розгорнутого в ВНЗ союзних республік.

З 1954 року розпочалося реформування середньої спеціальної та вищої педагогічної освіти Радянській Україні, як відзначає більшість сучасних українських учених (В. Кремень, В. Андрущенко та В. Луговий та ін.). Почали оновлюватися програми та вдосконалюватися навчальні плани. Постало питання перегляду переліку спеціальностей, за якими готували фахівців у ВНЗ. Згідно з наказом Міністра вищої освіти СРСР від 9 вересня 1954 року № 975 «Номенклатура спеціальностей вищих навчальних закладів», з метою зменшення у ВНЗ надмірної подрібненості спеціальностей та спеціалізацій РМ СРСР та ЦК КПРС прийняли пропозицію МВО СРСР про введення переліку спеціальностей, який передбачає підготовку спеціалістів широкого профілю у такий спосіб була вперше сформульована ідея фахівця широкого профілю.

Серед спеціальностей, які здобувалися на той час у педагогічних навчальних закладах, було заявлено 54 спеціальності філологічного спрямування. Крім того, РМ СРСР та ЦК КПРС зобов'язали розпочати підготовку спеціалістів за вказаним переліком спеціальностей з 1955/56 навчального року в усіх ВНЗ, надавши студентам, які навчаються на 4 та 5 курсах, можливість закінчити навчання за встановленими раніше спеціальностями. Крім того, МВО СРСР (Міністерство вищої освіти) було зобов'язане розширити перелік кафедр і факультетів ВНЗ відповідно до завдань підготовки спеціалістів широкого профілю. Було встановлено, що нові спеціальності у ВНЗ можуть вводитись за узгодженістю з Держпланом СРСР та зацікавленими відомствами. В диплом молодого спеціаліста повинна була записуватись лише спеціальність та кваліфікація.

За результатами дослідження О. Місечко, в післявоєнний період намітилися такі особливості в підготовці вчителів-філологів, як покращення навчально-методичного забезпечення, уточнення змісту професійної філологічної освіти. Для вчителів ІМ, зокрема, постановою 1945 р. були переглянуті навчальні плани інститутів ІМ. Серед нововведень – обов'язкове вивчення двох іноземних мов при підготовці вчителів ІМ, започаткування теоретичних курсів фонетики та

граматики, розвиток практичних фонетичних навичок, розширення спектру літературознавчих дисциплін, зменшення аудиторного навантаження студентів, посилення теоретичної підготовки за рахунок практичної, скорочення годин на вивчення циклу загальнопедагогічних дисциплін, урізноманітнення переліку факультативів, посилення ідейно-політичного впливу на навчально-виховних процес, покращення якості фахових знань[54].

О. Семеног зазначає, що підготовці вчителів-філологів у 1950-х рр. сприяло повоєнне відновлення роботи кафедр педагогіки, психології, методики в пединститутах. Студенти-філологи залучалися до роботи гуртків усної народної творчості, історії дожовтневої літератури, літературних студій, працювали у фольклорно-діалектологічних експедиціях. Серед особливостей проведення педпрактики варто відзначити формальність у її проведенні, адже давалася взнаки вузькість інформаційного простору, нечисленність україномовних словників, підручників, методичних посібників, незначна кількість досвідчених викладачів-методистів. Це призводило до незадовільних знань у галузі психологічних основ навчання і виховання, недостатнього ознайомлення з передовим педагогічним досвідом. Таким чином, при окремих позитивних змінах у формуванні особистісних якостей, професійної культури майбутнього вчителя-словесника, до негативних тенденцій у розвитку професійної підготовки вчителів-філологів слід віднести ідеологізацію вищої педагогічної освіти, що посилилася в 1950-х рр.[55]

1.2. Основні етапи розвитку підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні протягом другої половини XX ст. – початку XXI ст.

Досліджуючи за хронологічним принципом організацію підготовки вчителя-філолога подвійного профілю, було зроблено висновок про доцільність виділення в розвитку цієї підготовки окремих етапів. При цьому бралися до уваги різні періодизації професійної підготовки вчителів. Зокрема, було враховано наукові розвідки К. Авраменко[56], Л. Березівської[57], А. Булди[58], В. Майбороди[59], О. Місечко[60], С. Нікітчиної[61], О. Семеног[62], І. Соколової[63].

---

[54] Мисечко, О.Є., 2008. *Формування системи фахової підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900 – 1964 рр.):* монографія. Житомир: Полісся.

[55] Семеног, О., 2005. *Професійна підготовка майбутніх вчителів української мови та літератури:* монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ.

[56] Авраменко, К.Б., 2002. *Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956-1996 рр.)*. Кандидат наук. Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

[57] Березівська, Л.Г., 2008. *Реформування шкільної освіти в Україні у XX ст.:* монографія. Київ: Богданова А.М.

[58] Булда, А.А., 1999. *Практична підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (етапи і особливості).* Київ: Вид-во Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

[59] Майборода, В.К. та Луговий, В.І., ред., 1992. *Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.).* Київ: Либідь.

[60] Мисечко, О.Є., 2008. *Формування системи фахової підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900 – 1964 рр.):* монографія. Житомир: Полісся.

В українському дослідницькому полі вже є періодизація підготовки вчителя-філолога широкого профілю, здійснена І. Соколовою. Але, на нашу думку, вона є не досить точною, адже здійснена не як окреме історико-педагогічне дослідження, а є тлом для вивчення іншої проблеми – теоретичних та методичних основ професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями. Крім того, вона закінчується 1996 роком і не враховує сучасний стан розвитку системи підготовки вчителя-філолога подвійного профілю.

Здійснюючи історико-педагогічний аналіз проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога в СРСР та незалежній Україні, І. Соколова виокремила такі основні етапи підготовки: 1) запровадження професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога широкого профілю (1950–60 рр.); 2) накопичення практичного досвіду професійної підготовки вчителів широкого профілю та подвійної кваліфікації (1971–1983 рр.); 3) деструктуризація системи професійної підготовки майбутнього учителя за двома спеціальностями в СРСР (1984–1991 рр.); 4) реформування професійної підготовки вчителя-філолога за двома спеціальностями в незалежній Україні (1991–1996 рр.).

Необхідною умовою створення періодизації є обґрунтування її критеріїв. Основою авторської періодизації, запропонованої у цій дисертаційній роботі є освітньо-професійні трансформації протягом визначеного монографією періоду: зміни в організаційних формах, структурі, змісті підготовки вчителя-філолога подвійного профілю та їх втілення в державних нормативно-правових документах.

На основі аналізу досліджень інших науковців та виокремлення власних критеріїв була розроблена авторська періодизація, яка включає такі етапи:

I – 1956–1963 рр. – запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю у педагогічних ВНЗ України; становлення їх спеціальної підготовки;

II – 1963–1975 рр. – апробації підготовки вчителів із поєднання неспоріднених за змістом спеціальностей, однією з яких була філологічна;

III – 1975–1991 рр. – повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога і повного домінування двопрофільних спеціальностей;

IV – 1991–2005 рр. – розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні;

V – 2005 – дотепер – трансформації професійної підготовки вчителя-філолога за подвійною кваліфікацією в умовах євроінтеграційних процесів і

---

[61] Нікітчина, С.О., 1996. *Становлення і розвиток професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917-1991 рр.):* монографія. Луцьк: Вежа.

[62] Семеног, О.М., 2006. *Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педогічного університету).* Доктор наук. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.

[63] Соколова, І.В., 2008. *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів*. Доктор наук. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України.

реалізації Болонської освітньої конвенції (Додаток Ч).

Для усвідомлення тенденцій розвитку системи підготовки вчителів-філологів подвійного профілю у межах кожного із виділених нами етапів протягом 1956 р. – початку XXI ст. варто проаналізувати особливості освітніх процесів на кожному з цих етапів та узагальнити їх.

Для усвідомлення тенденцій розвитку системи підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в межах кожного з виділених нами етапів протягом 1956 р. – початку XXI ст. стисло проаналізуємо особливості освітніх процесів на кожному з цих етапів та узагальнимо їх.

Так, підставою для виділення першого етапу періодизації підготовки вчителя-філолога подвійного профілю *–запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю у педагогічних ВНЗ, становлення їх спеціальної підготовки (1956-1963 рр.)* – був вихід постанови РМ СРСР від 18 квітня 1956 р. «Про заходи по підвищенню якості підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл» та аналогічного наказу МО СРСР від 11 вересня 1956 р., за якими була розпочата підготовка вчителів широкого профілю у педагогічних ВНЗ. У цей час розпочалося становлення спеціальної професійної підготовки вчителів-філологів за подвійними спеціальностями. У цей період були розроблені перші типові навчальні плани для підготовки вчителів-філологів подвійного профілю. Була введена заочна форма навчання за двома спеціальностями. Підготовка вчителів-філологів широкого профілю за різними спеціальностями була раціонально розподілена між пединститутами УРСР із урахуванням потреби у відповідних фахівцях. Увесь процес започаткування підготовки вчителів-філологів широкого профілю мав стихійний, непрогнозований характер, не було розроблено навчально-методичне забезпечення для здійснення такої підготовки. У зв'язку зі створенням шкіл-інтернатів виникла потреба у педагогічних працівниках із відповідною освітою. Виникли об'єктивні та суб'єктивні проблеми запровадження підготовки вчителів за двома спеціальностями, з якими зіткнилуся керівництво пединститутів при запровадженні підготовки вчителів-філологів широкого профілю.

Виокремлення другого етапу – *апробації підготовки вчителів із поєднананням неспоріднених спеціальностей, однією з яких була філолоігчна (1963-1975 рр.)* – зумовлено виходом у 1963 р. наказу Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР № 173 «Про заходи та подальший розвиток вищої і середньої спеціальної освіти, поліпшення підготовки і використання спеціалістів», згідно з яким із метою впорядкування і прискорення підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл пединститути СРСР повинні були готувати їх, як правило, за однією спеціальністю (наприклад, математика, фізика, хімія, російська мова і література, рідна мова і література та інші) з 4-річнним терміном навчання, що призвело до сповільнення темпів поширення підготовки вчителів-філологів подвійного профілю. До виразних особливостей підготовки вчителів за двома спеціальностями на цьому етапі слід віднести поєднання

неспоріднених за змістом спеціальностей («фізика та англійська мова», «математика та англійська мова», «біологія та англійська мова»). У досліджуваний період відбулося інтегрування навчальних предметів «історія, література та географія країни, мова якої вивчається» у нову дисципліну філологічного спрямування – «лінгвокраїнознавство». На цьому етапі кількість спеціальностей широкого профілю, в тому числі й філологічних, значно скоротилася. Підготовка за подвійними спеціальностями з терміном навчання 5 років була залишена лише в окремих ВНЗ для забезпечення потреб малокомплектних шкіл[64]. У цей час проводилася робота над покращенням фахового вивчення іноземних мов, посилювалася роль ТЗН.

Початком третього етапу – *повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога і повного домінування двопрофільних спеціальностей (1975-1991 рр.)* – визначається 1975 рік, адже з 1975/76 н. р. спектр філологічних спеціальностей широкого профілю почав поступово розширюватися за рахунок поєднання романо-германських мов до повного домінування двопрофільних філологічних спеціальностей над однопрофільними. Відтоді відбулося повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога. На цьому етапі відбулося повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога. На початок цього періоду (у 1975 р.) у ВНЗ України готували вчителів за 10 філологічними спеціальностями подвійного профілю. Крім того, з середини 1970-х рр. відбувалося повернення до споріднених філологічних спеціальностей, був введений термін «двопрофільна спеціальність», розпочався випуск підручників для студентів-заочників, були змінені концептуальні основи навчання ІМ, а саме було запроваджено комунікативний підхід у навчанні. Перелік спеціальностей подвійного профілю значно розширився за рахунок поєднання нових спеціальностей (психологія, сурдопедагогіка тощо), а також за рахунок вивчення іноземних мов як подвійних спеціальностей.

Початком четвертого етапу – *етапу розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні (1991–2005 рр.)* – є прийняття Україною незалежності у 1991 році, який ознаменував не тільки новий етап в історії нашої держави, а й початок розбудови національної системи вищої освіти, її інтеграції у світовий контекст. Так, в Україні розпочалося реформування галузі освіти в напрямі гуманізації та демократизації суспільства, підвищення соціальної ролі особистості, забезпечення навчання впродовж життя, оновлення змісту різних ланок освіти відповідно до потреб особи і суспільства. Було визначено нові пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу. Для цього було прийнято низку документів, наприклад, Державну національну програму реформування освіти («Освіта. Україна XXI століття») (1993), в якій визначилася стратегія

[64] Накази Міністра вищої освіти СРСР з питань роботи педагогічних вузів. *ЦДАВОВ України.* Ф. 166. оп. 15. спр. 3759. 279 арк.

реформування освіти в Україні. До особливостей цього періоду віднесено перехід до ступеневої системи вищої освіти, запровадження компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів у освіті, що безпосередньо відобразилося на підготовці вчителів-філологів, особливо вчителів ІМ. Визначено, що у 1990-х рр. спостерігається найбільша варіативність спеціальностей подвійного профілю, зокрема поєднання філологічних знань із педагогікою, психологією, народознавством, художньою культурою, світовою літературою, перекладом, фізичною культурою, різними іноземними мовами, в тому числі мовами національних меншин та східними мовами. Поряд із цим пояснено проблему нестачі вчителів. У цей період було офіційно затверджено підготовку вчителя виключно за спорідненими спеціальностями.

Виділення п'ятого етапу – *етапу трансформації професійної підготовки вчителя-філолога за подвійною кваліфікацією в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації в Україні Болонської освітньої конвенції (2005 – дотепер)* – обґрунтовується Указом Президента України від 4 липня 2005 року № 1013 «Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні» (п. 7), яким визначено низку заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської конвенції, серед яких – підготовка фахівців вузького профілю. На цьому етапі розвитку підготовки вчителя-філолога подвійного профілю визначено низку заходів, спрямованих на реалізацію в Україні положень Болонської конвенції, зокрема, розроблення та затвердження нових вузькоспеціалізованих галузевих стандартів вищої освіти. Відповідно до положення Болонської конвенції про підготовку фахівців вузького профілю, у системі вищої педагогічної освіти України було розпочато поступовий перехід від широкопрофільних спеціальностей до здобуття вчителем, окрім головної спеціальності, певної спеціалізації та подвійної кваліфікації. Цей етап триває і до сьогодні, адже підготовка вчителів подвійного профілю проводиться й нині. Проте ця підготовка відбувається в руслі Болонського процесу.

Отже, в результаті проведеного дослідження вдалося виявити цілу низку об'єктивних передумов, які призвели до появи широкопрофільної підготовки вчителя-філолога. Серед них – соціально-економічні (повоєнне відродження народного господарства, інфраструктури, освітньої мережі на колишніх окупованих територіях), демографічні (розширення мережі ЗНЗ, збільшення кількості учнів і класів у школах, поява шкіл-інтернатів), освітньо-професійні (повоєнний брак учителів, необхідність підвищення якості їх фахової підготовки) та соціокультурні (суспільні зміни, пов'язані з завершенням сталінської епохи, ідея реформування освіти, актуалізація іншомовної освіти в СРСР).

Подальший розвиток професійної підготовки вчителя-філолога в напрямі поєднання спеціальностей, як вдалося дослідити, відбувався за певними етапами, детальному аналізу яких буде присвячено розділ ІІ.

Висновки до першого розділу

Підсумовуючи результати аналізу понятійної, джерельної та історіографічної бази дослідження, можемо зробити такі висновки:

1. Попри велику увагу попередніх і сучасних дослідників до проблеми підготовки вчителя загалом і вчителя-філолога зокрема, ступінь вивчення історичних передумов та особливостей розвитку теорії і практики підготовки вчителя-філолога широкого профілю в Україні впродовж другої половини ХХ ст. є недостатнім.

Здійснений у роботі аналіз понятійного апарату дослідження дав змогу виокремити такі категорії як: «учитель-філолог подвійного профілю», «учитель-філолог широкого профілю», «спеціаліст інтегративного профілю», «суміжні / споріднені спеціальності», «спеціальність», «спеціалізація», «кваліфікація», «компетентність» учителя-філолога, а також «поєднані», «подвійні», «додаткові», «паралельні» спеціальності, «спеціальності широкого профілю». З'ясовано, що поняття «вчитель-філолог широкого профілю» не є тотожним поняттю «вчитель-філолог подвійного профілю», адже, фактично йдеться про потрійні спеціальності: перша мова + література + друга мова / історія / українознавство та ін.

2. Проведене дослідження спиралося на джерельну базу, що містила як історіографічні праці, так і матеріали, у яких розглядалися синхронні до часу їх написання події чи явища, дотичні до проблеми підготовки вчителя-філолога подвійного профілю.

Історіографію та джерельну базу дослідження розподілено: за ступенем формалізації – на традиційні, формалізовані та інтерпретаційні джерела, за хронологією – на видання радянського та пострадянського періоду, за ступенем дотичності до джерела порушеної проблеми – присвячені загальній професійно-педагогічній підготовці вчителя; джерела, які досліджують різні аспекти підготовки вчителів-філологів; праці, в яких розробляються безпосередньо проблеми підготовки і діяльності вчителя-філолога подвійного профілю. За функціональністю джерела було поділено на такі групи: опубліковані нормативно-правові документи; архівні документи; наративні джерела, у т. ч. фахові періодичні видання. Також було опрацьовано значну кількість архівних і опублікованих матеріалів, серед яких директивні вказівки, накази і розпорядження МВО СРСР та МО УРСР, постанови РМ УРСР, народногосподарські плани, зведені статистичні звіти та річні звіти МО УРСР і пединститутів, навчальні плани. Це дозволило проаналізувати процес становлення і розвитку системи підготовки вчителя-філолога подвійного профілю. Деякі архівні джерела були вперше введені в науковий обіг.

3. На основі джерельної бази була розроблена власна періодизація, яка

включає такі етапи: I – 1956–1963 рр. – запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю у педагогічних ВНЗ України; становлення їх спеціальної підготовки; II – 1963–1975 рр. – апробації підготовки вчителів із поєднання неспоріднених за змістом спеціальностей, однією з яких була філологічна; III – 1975–1991 рр. – повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога і повного домінування двопрофільних спеціальностей; IV – 1991–2005 рр. – розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні; V – 2005 – дотепер – трансформації професійної підготовки вчителя-філолога за подвійною кваліфікацією в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації Болонської освітньої конвенції.

Визначено наступні передумови підготовки вчителя-філолога широкого профілю: соціально-економічні (повоєнне відродження народного господарства, інфраструктури, освітньої мережі на колишніх окупованих територіях), демографічні (збільшення кількості учнів і класів у школах, розширення мережі ЗНЗ, поява шкіл-інтернатів), освітньо-професійні (повоєнний брак учителів, необхідність підвищення якості їх фахової підготовки) та соціокультурні (суспільні зміни, пов’язані із завершенням сталінської епохи, суспільно детермінована необхідність реформування освіти, актуалізація іншомовної освіти в СРСР).

РОЗДІЛ ІІ. Тенденції формування організаційних основ, структури та змісту підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в період 1956 р. – початку XXI ст.

2. 1. Підготовка вчителів-філологів широкого профілю на етапі її впровадження (1956–1963 рр.)

Питання про необхідність запровадження підготовки вчителів широкого профілю почало підніматися спершу в радянській педагогічній періодиці. Так, в часописі «Радянська педагогіка» у середині 1950-х рр. було надруковано статті «Про заходи підвищення якості підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл», «Про методичну допомогу учителям сільських малокомплектних семирічних шкіл», «Підготовка вчителів широкого профілю», які висвітлювали поточні заходи МВО СРСР із цього питання.

У цих редакційних статтях пояснювалася доцільність підготовки вчителів за кількома спеціальностями. Зокрема, тут зазначалося, що така підготовка має бути спрямована на покращення якості викладання у школі, адже наявність виключно вчителів вузького профілю особливо ускладнювала роботу в сільських малокомплектних школах, призводила до відтоку кадрів. Обговорювалася доцільність поєднання тих чи інших спеціальностей, зокрема, таких як «російська мова та література» та «історія», «російська мова та література» та «іноземна мова», «російська мова та література» та «співи». Велику увагу було також приділено обговоренню поєднання між собою природничих спеціальностей.

Як наголошує О. Місечко, запровадження підготовки вчителів широкого профілю відбувалося в руслі розпочатої в той час реформи освіти, яка серед інших питань мала на меті також вирішити проблему суміщення викладання кількох навчальних предметів у сільських школах, викликану демографічними наслідками війни і відповідним зменшенням кількості учнів у них та виникненням проблеми малокомплектності сільських шкіл[65].

Початок організації підготовки вчителів широкого профілю ознаменований виходом низки важливих документів, зокрема, постанови РМ СРСР від 18 серпня 1956 р. № 1163 «Про заходи з підвищення якості підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл», згідно з якою для підвищення якості підготовки вчителів V–X класів для загальноосвітніх шкіл та покращення їх політехнічної підготовки в педінститутах вводилася підготовка вчителів широкого профілю[66]. У зв'язку з розширенням профілю підготовки вчителів із 1 вересня 1956 року всі педінститути, які готували вчителів широкого профілю, мали бути переведені на п'ятирічний термін навчання:

---

[65] Мисечко, О.Є., 2008. *Формування системи фахової підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900 – 1964 рр.):* монографія. Житомир: Полісся.

[66] Постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР з питань народної освіти УРСР. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1782, 60 арк.

Міністерства освіти союзних республік, за узгодженням із МВО СРСР, були зобов'язані затвердити до початку 1956/57 н. р. перелік факультетів, які б готували вчителів широкого профілю, та навчальні плани до них.

Через зменшення кількості студентів у деяких педагогічних вищих навчальних закладах РМ УРСР розроблявся проект Постанови, відповідно до якого МО УРСР дозволялося з 1 вересня 1956 року об'єднати педінститути – Бердичівський із Вінницьким, Глухівський з Сумським, Дніпропетровський педінститут ІМ із Горлівським, ФІМ Вінницького педінституту з Київським педінститутом ІМ[67]. Проте цей документ так і залишився на рівні проекту і вищезазначені інститути продовжували існувати.

Наступним був наказ МО УРСР від 11 вересня 1956 р. № 408 «Про заходи по підвищенню підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл УРСР», який визначав умови підготовки педагогічних працівників для Української РСР.

Дещо пізніше вийшов наказ МО УРСР від 6 жовтня 1956 р. № 451 «Про затвердження переліку факультетів і спеціальностей широкого профілю педінститутів Української РСР», який зобов'язав дирекцію всіх педінститутів приділити особливу увагу проведенню заходів із організації навчання на новоутворених спеціальностях «українська мова і література, співи», «російська мова і література, співи», «іноземна мова, вихователь школи-інтернату», «українська мова і література, вихователь школи-інтернату», «російська мова і література, вихователь школи-інтернату».

Надалі Управління підготовки вчителів МО УРСР видало вказівку від 10 листопада 1956 р., яка зобов'язала дирекцію всіх педінститутів надіслати інформацію про виконання зазначених вище наказів.

Поява цих документів супроводжувала процес уведення в педінститутах подвійних філологічних спеціальностей. Перелік спеціальностей широкого профілю визначався з урахуванням постанови РМ СРСР і ЦК КПРС від 30 серпня 1954 р. «Про покращення підготовки, розподілу і використання спеціалістів із вищою та середньою спеціальною освітою»[68]. Перед дирекціями педінститутів було поставлено завдання приділити особливу увагу проведенню заходів із організації навчання за новоутвореними спеціальностями[69]. Згодом були розроблені та затверджені МО УРСР навчальні плани педінститутів на 1956 р., де вперше були зазначені спеціальності широкого профілю (Додаток А1)[70].

Так, відповідно до плану набору студентів на стаціонарні відділення педінститутів УРСР на 1957 р., підготовка вчителів-філологів широкого профілю розпочалася за 15 спеціальностями у 25 педінститутах. У предметному

[67] Оригінали постанов Ради Міністрів УРСР та матеріали до них від № 845 до № 865. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 10, спр. 1419, 240 арк.

[68] Постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР з питань народної освіти УРСР. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1782, 60 арк.

[69] Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань метод роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 1856, 263 арк.

[70] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, 105 арк.

полі «українська або російська мова» проводилася підготовка вчителів на історико-філологічних та ФФ 21 педінституту, а у предметному полі «іноземна мова» (англійська, німецька, французька) – на ФІМ 4 педінститутів іноземних мов. При цьому в першому випадку другою спеціальністю була «історія», «співи», «іноземна мова» або «вихователь школи-інтернату», а в другому – «українська», «англійська», «німецька мова» або «вихователь школи-інтернату». Крім того, на педагогічному факультеті Київського педінституту ІМ проводилася підготовка фахівців за спеціальністю «дефектологія, українська мова і література»[71].

У 1957 р. МО УРСР було надіслано директорам педінститутів затверджені МВО СРСР нові навчальні плани для спеціальностей широкого профілю, згідно з якими педінститути УРСР повинні були розпочати роботу в 1957/58 н. р.

Проаналізувавши план набору студентів на стаціонарні відділення педінститутів УРСР на 1957 р., можна зробити висновок, що для раціональності підготовку вчителів-філологів широкого профілю за різними спеціальностями було розподілено між педінститутами УРСР із врахуванням потреби у відповідних фахівцях. Так, наприклад, за спеціальністю «українська мова і література, історія» мала проводитися підготовка у Дрогобицькому (50 студентів[72]), Кам'янець-Подільському (25), Кримському (25), Луцькому (50), Полтавському (50), Сталінський (нині – Донецький) (50), Станіславському (нині – Івано-Франківський) (50), Сумському (25), Черкаському (50). Тоді як за спеціальністю «українська мова, література, вихователь школи-інтернату» відбувалася підготовка лише у Київському педінституті ім. О. Горького (нині – Національний педуніверситет ім. М. Драгоманова) і планувалося набрати 25 осіб у 1957 р. Детальна інформація про педінститути, філологічні спеціальності широкого профілю та кількість набраних студентів подана в Додатку В 1.

У 1958 р. (27 серпня) був виданий наказ «Про затвердження переліку спеціальностей педагогічних інститутів», узгоджений із Держпланом СРСР. Цей перелік мав шифр, який окреслював предметне поле подвійних спеціальностей. Так, «російська мова та література» зазначалася під шифром 2101 і містила наступні спеціальності: «російська мова та література, історія», «російська мова та література, іноземна мова», «російська мова та література, рідна мова і література», «російська мова та література, співи», «російська мова та література, вихователь школи-інтернату». Шифром 2102 позначалася «рідна мова та література» з такими спеціальностями: «рідна мова та література, співи», «рідна мова та література, вихователь школи-інтернату», «рідна мова та література, історія», «рідна мова та література, іноземна мова». Шифр 2103 – «іноземні мови»

[71] Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань метод роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України*, Ф. 166, оп. 15, спр. 2082, 248 арк.

[72] Тут і далі в дужках вказана кількість студентів за планом набору *(примітка моя – І.Г.)*

– містив спеціальність «іноземна мова, вихователь школи-інтернату»[73].

Отже, описана вище послідовність організаційних заходів для запровадження професійно-педагогічної освіти широкого профілю і нормативно-правового забезпечення цих заходів відображає картину дуже стрімкого відкриття поєднаних спеціальностей одразу у великій кількості педінститутів. При цьому не було етапу апробації, не проводилося пробного навчання за такими спеціальностями. Перелік спеціальностей широкого профілю і навчальні плани затверджувалися вже після того, як були зроблені перші набори абітурієнтів за цими спеціальностями.

Навчально-методичне забезпечення підготовки фахівців широкого профілю теж відставало в часі від організаційних заходів. Спеціальних навчальних підручників за додатковими спеціальностями, що враховували б особливості першої спеціальності, не було видано. Тобто, увесь процес започаткування підготовки учителів-філологів широкого профілю мав стихійний, непрогнозований характер.

Вважаємо за необхідне проаналізувати доцільність поєднання згаданих вище подвійних спеціальностей. Поєднання таких спеціальностей, як «українська мова і література», «російська мова і література» та спеціальності «іноземна мова» на той час було актуальним і залишається, на нашу думку, таким і досі, оскільки ці спеціальності належать до однієї галузі знань і є спорідненими за змістом. Навчальні предмети для таких спеціальностей взаємопов’язані між собою і доповнюють одне одного. Наприклад, у навчальні плани підготовки як із української (російської), так із іноземної філології як окремих спеціальностей входили вступ до мовознавства, методика викладання мови тощо. Завдяки запровадженню таких подвійних спеціальностей у багатьох педінститутах відбулося збільшення контингенту майбутніх учителів іноземних мов. Таким чином, поступово зникала проблема нестачі їх у загальноосвітніх школах УРСР, адже раніше вчителів іноземних мов готували лише в педінститутах іноземних мов та на окремих відділеннях / факультетах педінститутів чи університетів. Окрім того, була введена спеціальність «іноземна мова, українська мова та література» в педінститутах іноземних мов, що сприяло покращенню загальної філологічної підготовки випускників цих ВНЗ.

Запровадження спеціальностей широкого профілю «українська мова і література, історія» та «російська мова і література, історія» пояснюється тим, що вони належать до однієї галузі знань «гуманітарні науки». Вони близькі за змістом психолого-педагогічної підготовки, але відрізняються особливостями спеціальної та методичної підготовки. В історії вітчизняної вищої освіти спеціальності «філологія» та «історія» поєднувалися «під одним дахом» здавна – ще з часів існування історико-філологічних факультетів в університетах Російської імперії. Відомо також про такий період у цій історії (1884–1889 рр.),

[73] Накази Міністра вищої освіти СРСР з питань роботи пед. вузів. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2294, 103 арк.

коли всі студенти історико-філологічних факультетів готувалися до викладання як історії, так і класичної філології (латини та давньогрецької мови) одночасно. Тобто, фактично, проходили широкопрофільну підготовку.

Як засвідчив аналіз історико-педагогічної літератури та архівних документів, підготовка за такими спеціальностями, як «українська мова та література, співи» та «російська мова та література, співи» була запроваджена тому, що досі вчителів співів із вищою педагогічної освітою не готували, а в післявоєнні роки на державному рівні відбувалося відновлення не тільки народного господарства, але й культури та мистецтва. Тобто була актуалізована підготовка кваліфікованих учителів співів. Але оскільки навчальних годин зі співів у школах було недостатньо для повного навантаження вчителя, то було вирішено об'єднати цю спеціальність із викладанням рідної чи російської мови. На сьогодні підготовка вчителів музичного мистецтва, що включає вивчення вокалу (співів), здійснюється на педагогічних факультетах, де готують вчителів початкових класів.

Згідно з рішеннями XX з'їзду ЦК КПРС, у 1956 р. РМ СРСР була прийнята постанова про організацію шкіл-інтернатів. Під назвою «школа-інтернат» розумівся новий тип навчально-виховного закладу для обдарованих дітей із постійним перебуванням у ньому протягом десяти років. Метою школи-інтернату було забезпечення всебічного розумового і фізичного розвитку вихованців, розширення їх культурного кругозору і поглиблення вивчення іноземної мови. Особливістю цього закладу було те, що, згідно з умовами навчання у школі-інтернаті, діти постійно могли бути поруч із вчителями та вихователями, що давало їм переваги при вивченні іноземної мови в порівнянні з учнями загальноосвітніх шкіл, адже часто спілкування іноземною мовою відбувалося не тільки на уроках, а й у позаурочний час. У школах інтернатах вивчалася в основному одна іноземна мова, вони були добре забезпечені необхідними підручниками, в тому числі іноземною мовою, технічними засобами навчання.

У зв'язку зі створенням шкіл-інтернатів виникла потреба в педагогічних працівниках із відповідною освітою. Для цього з 1956/57 н.р. у педінститутах поряд із іншими спеціальностями широкого профілю були запроваджені подвійні спеціальності «українська / російська мова та література, вихователь школи-інтернату» та «іноземна мова та література, вихователь школи-інтернату».

Для того, щоб проаналізувати зміст підготовки вчителів-філологів за двома спеціальностями на початковому етапі їх запровадження, розглянемо навчальні плани спеціальностей широкого профілю педінститутів на 1956/57 н.р. Загалом у змісті тогочасної професійної підготовки вчителів виділялося кілька складових: суспільно-політична, психолого-педагогічна, спеціальна та методична. Суспільно-політична підготовка вчителів забезпечувалася вивченням історії КПСР (224 год.), політичної економії (140 год.), діалектичного та історичного матеріалізму (140 год.). Психолого-

педагогічна підготовка включала такі дисципліни, як загальна, дитяча, педагогічна психологія (для спеціальності «українська мова та література, вихователь школи-інтернату» – 136 год., для інших спеціальностей – 84–86 год.), педагогіка (118–120 год.), історія педагогіки (72 год.), шкільна гігієна (для спеціальності «українська мова та література, вихователь школи-інтернату» – 36 год., для інших спеціальностей – 16–18 год.). Для порівняння, у змісті сучасної професійної підготовки вчителів-філологів виділяються такі складові, як: цикл дисциплін гуманітарної та соціально-економічної, природничо-наукової, а також професійної та практичної підготовки. Також вивчаються дисципліни за вибором університету та за вибором студента.

За навчальними планами педінститутів на 1956/57 н. р., спеціальна та методична підготовка вчителів-філологів широкого профілю передбачала вивчення таких дисциплін: вступ до мовознавства, українська мова, російська мова, методика викладання української мови, вступ до літературознавства, українська література, російська література, зарубіжна література, методика викладання літератури, іноземна мова. При цьому на вивчення спеціальних та методичних дисциплін відводилася значна частина навчального часу (табл. 1)[74].

Розглядаючи навчальні плани педінститутів на 1956/57 н. р., можна побачити, що при підготовці вчителів за спеціальністю «українська мова та література, історія» вивченню суспільно-політичних дисциплін приділялося 11 % навчального часу, психолого-педагогічна підготовка становила 10,5 %, спеціальна та методична – 78,5 %; за спеціальністю «російська мова та література, історія» – відповідно 11 %, 10,6 % та 78,4 %. Це свідчить про те, що значна увага в цей період приділялася професійному спрямуванню в підготовці вчителів-філологів широкого профілю. Для порівняння, на сьогодні розподіл навчального часу за спеціальністю «українська мова і література та англійська мова» в ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені І. Франка станом на 2012/13 н. р. – відповідно 23,8 %, 17,5 % та 58,7 %; станом на 2016/17 н. р. – відповідно 24 %, 18 % та 58 %, тобто кількість навчальних годин на навчальну та методичну підготовку зменшена на користь суспільно-політичних і загальних психологічних дисциплін.

[74] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, арк. 68, 75, 77, 81, 85, 88, 91, 93.

Таблиця 1

Частка спеціальної та методичної підготовки у змісті підготовки вчителів-філологів широкого профілю в 1956/57 н. р.[75]

№	Спеціальності	Суспільно-політичні дисципліни		Психолого-педагогічні		Спеціальні та методичні		Всього (год.)
		(год.)	%	(год.)	%	(год.)	%	
1	Українська мова та література, історія	504	*11*	482	*10,5*	3604	*78,5*	4590
2	Російська мова та література, історія	504	*11*	482	*10,6*	3580	*78,4*	4566
3	Українська мова та література, вихователь школи-інтернату	504	*11,8*	656	*15,4*	3104	*72,8*	4264
4	Російська мова та література, співи	504	*11,5*	484	*11*	3406	*77,5*	4394
5	Українська мова та література, співи	504	*11,6*	482	*11*	3368	*77,4*	4354
6	Російська мова та література, іноземна мова	504	*10,3*	480	*9,9*	3882	*79,8*	4866
7	Українська мова та література, іноземна мова	504	*10,4*	480	*9,9*	3852	*79,6*	4836
8	Іноземна мова, українська мова та література	504	*10,5*	482	*10,1*	3794	*79,4*	4780

При підготовці вчителів широкого профілю друга спеціальність вивчалася за аспектами. Наприклад, за другою спеціальністю «історія» відводилося 1298 аудиторних годин на вивчення таких дисциплін, як історія стародавнього світу, історія середніх віків, історія нового часу, нова історія країн Сходу, історія СРСР, історія Української РСР [76]. За другою спеціальністю «іноземна мова» протягом 1594 год. навчального часу вивчалася такі аспекти іноземної мови, як фонетика, граматика, практика мови та аналіз текстів. Також відводилося 62 год. на вивчення методики викладання іноземної мови[77]. Це свідчить про те, що при запровадженні філологічних спеціальностей широкого профілю підготовка з другої спеціальності, на нашу думку, була значно ґрунтовнішою, ніж сьогодні. Адже за сучасними навчальними планами при підготовці вчителів подвійного профілю друга спеціальність, зокрема, іноземна

[75] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, арк. 68, 75, 77, 81, 85, 88, 91, 93.
[76] Там само, арк. 75, 77.
[77] Там само, арк. 75, 81, 88, 93.

мова, не вивчається за аспектами[78].

Серед спеціальних та методичних дисциплін при підготовці вчителів у 1956/57 н. р. за спеціальністю «іноземна мова, українська мова та література» були такі: методика викладання іноземної мови, латинська мова, іноземна мова (основна), яка включала практику мови й аналіз текстів, граматику, фонетику, спеціальні теоретичні курси (фонетику, граматику, лексикологію, історію мови, літератури країни, мова якої вивчається, новітню історію країни, мова якої вивчається)[79; 80]. На сьогодні серед спеціальних дисциплін із додаткової спеціальності «англійська або німецька мова» вивчаються лише практичний курс іноземної мови, методика навчання іноземної мови, узагальнений теоретичний курс іноземної мови та кілька спецкурсів за вибором університету. Зокрема в Житомирському державному університеті ім. І. Франка (ЖДУ ім. І. Франка) до них увійшли спецкурс із розвитку міжкультурної компетентності при вивченні англійської мови, спецкурс із іноземної мови, порівняльна типологія української (російської) та іноземної мов, актуальні проблеми сучасної германістики, спецкурс із методики викладання іноземної мови в початковій школі, інноваційні технології в навчанні іноземної мови у профільній школі[81]. Вивчається також лінгвокраїнознавство – дисципліна, що інтегрувала історію, географію та літературу країни, мова якої вивчається.

Аналізуючи підготовку вчителя-філолога широкого профілю з першої і другої спеціальності у минулому, неважко помітити, що більше навчального часу виділялося на вивчення дисциплін першої спеціальності (табл. 2.). Проте за спеціальностями «українська мова та література, історія», «російська мова та література, історія», «українська мова та література, іноземна мова» та «російська мова та література, іноземна мова» різниця у відсотковому співвідношенні дисциплін першої і другої спеціальностей невелика (від 10 % до 13,4 %), що свідчить про майже рівноцінну за обсягом навчального часу підготовку вчителів-філологів з обох спеціальностей[82]. Тоді як на спеціальностях «українська мова та література, вихователь школи-інтернату», «російська мова та література, співи», «українська мова та література, співи» та «іноземна мова, українська мова та література» ґрунтовніше вивчалися дисципліни першої спеціальності, про що свідчить більш відчутна різниця в

[78] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*, арк. 1-50.

[79] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, арк. 68.

[80] Ліпінська, І.О., 2012. Професійна підготовка вчителів за двома філологічними спеціальностями в Україні. В: *Педагогіка та психологія: сучасний гуманітарний вимір:* тези доп. міжнародної наук.-практ. конф. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», с. 20-22.

[81] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*, арк. 2.

[82] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, арк. 68, 75, 77, 81, 85, 88, 91, 93.

навчальних годинах (від 31,6 % до 55 %)[83].

Таблиця 2

Співвідношення навчального часу, виділеного на вивчення дисциплін першої і другої спеціальностей у навчальних планах 1956/57 н. р.

№	Спеціальності	Перша спеціальність		Друга спеціальність	
		(год.)	%	(год.)	%
1	Українська мова та література, історія	946	*56,7*	1486	*43,3*
2	Російська мова та література, історія	1940	*56,6*	1486	*43,4*
3	Українська мова та література, вихователь школи-інтернату	2220	*77,5*	646	*22,5*
4	Російська мова та література, співи	2216	*69,2*	988	*30,8*
5	Українська мова та література, співи	2174	*68,8*	988	*37,2*
6	Російська мова та література, іноземна мова	2062	*55,5*	1656	*45,5*
7	Українська мова та література, іноземна мова	2032	*55,1*	1656	*44,9*
8	Іноземна мова, українська мова та література	2586	*70,4*	1088	*29,6*

Випускники-філологи спеціальностей широкого профілю складали в основному п’ять державних іспитів, тоді як на сьогодні випускники освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» (IV курс) складають три іспити.

Наприкінці 50-х років минулого століття в СРСР продовжувалася політизація змісту підготовки фахівців із вищою освітою. Це виявлялося в тому, що на всіх без винятку спеціальностях (і не тільки педагогічних) випускники вивчали і складали як державний іспит історію КПРС. У пединститутах другим обов’язковим іспитом була педагогіка. Третім іспитом була мова з методикою викладання (українська чи російська, в залежності від першої спеціальності), четвертим – література з методикою викладання, п’ятим – друга спеціальність. Винятком була спеціальність «іноземна мова, українська мова та література», випускники якої складали чотири іспити (українська мова та література з методиками їх викладання планувалися як один іспит)[84; 85].

Розглянемо склад спеціальних та методичних дисциплін при підготовці вчителів-філологів широкого профілю на час його введення у 1956/57 н. р. детальніше, для того щоб порівняти кількість годин на їх вивчення майбутніми вчителями подвійного профілю з першою спеціальністю «українська мова та

[83] Ліпінська, І.О., 2013. Зміст професійної та практичної підготовки вчителів-філологів широкого профілю в Україні: історія і сучасність. В: Каньоса, П.С., ред. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: збірник наукових праць. Кам’янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка. Випуск 14. Кам’янець-Подільський: КПНУ, с. 196-201.

[84] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, 105 арк.

[85] Ліпінська, І.О., 2012. Організація підготовки вчителів-філологів широкого профілю в Україні в 1956-1957 н. р. В: *Розвиток гуманітарних наук. Проблеми та перспективи гуманітарних наук*: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. Катовіце, с. 32-36.

література» та «російська мова та література» (табл. 3 та 4 – Додатки В 2, В 3). Як бачимо з таблиць кількість навчального часу на вивчення української та російської мов і літератур відрізняється. Це свідчить про формування тенденції русифікації вищої освіти, яка була тісно пов'язана з подібною тенденцією в середній шкільній освіті. На думку Л. Березівської, системна русифікація шкільної освіти як складова асиміляції українського народу в радянську спільноту здійснювалася радянським партійним керівництвом за допомогою різних законодавчих та нормативних документів хвилеподібно: то з наростанням, то з певним послабленням мовних утисків. Зокрема, у 1959 році було повернене положення 1919 року про право батьків учнів обирати мову навчання (російську чи українську) та введене положення про сприяння вивченню російської мови в українських школах[86], що вело до посилення позицій російської мови в середній та вищій школі.

Спеціальна та методична підготовка вчителів за спеціальністю «іноземна мова, українська мова та література» забезпечувалася вивченням таких дисциплін: методика викладання іноземної мови (118 год.), методика викладання української мови (62 год.), методика української літератури (62 год.), вступ до мовознавства (68 год.), латинська мова (68 год.), українська мова (502 год.), українська література (326 год.), вступ до літературознавства (68 год.), іноземна мова (основна) (2090 год.), яка включала практику мови й аналіз текстів (1280 год.), граматику (474 год.), фонетику (336 год.), спеціальні теоретичні курси (232 год.), до яких входила фонетика (24 год.), граматика (80 год.), лексикологія (54 год.), історія мови (74 год.), література країни, мова якої вивчається (92 год.), новітня історія країни, мова якої вивчається (54 год.), спецсемінар з педагогіки (30 год.), методика навчального кіно (32 год.) [87]. Впровадження навчального кіно в навчальний процес було визначено як інноваційну рису тогочасної шкільної і вищої освіти.

Педагогічна практика на початку введення подвійних спеціальностей у навчальних планах 1956/57 рр. тривала від 18 до 21 тижня (сумарна кількість за весь період навчання). Нині вона триває від 23 до 29 тижнів. Здебільшого вона була з відривом від навчальних занять і проводилася у звичайних загальноосвітніх школах, крім спеціальності «українська мова та література, вихователь школи-інтернату», де всі види практики відбувалися в школах-інтернатах. У структурі педпрактики дотримувалися принципів наступності та послідовності в навчанні, адже спочатку студенти проходили практику з позакласної й позашкільної роботи (протягом усього семестру), потім викладацьку практику в 5-х – 7-х класах і 8-х – 10-х класах.

Факультативи на філологічних спеціальностях широкого профілю носили вибірковий характер і мали на меті доповнити знання студентів, розширити

[86] Березівська, Л. 2010. Наслідки та досвід реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст. *Рідна школа*, № 12, с. 45-49.

[87] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, арк. 64.

їхній кругозір. Серед факультативних дисциплін у навчальних планах часто пропонувалися такі: спортивне удосконалення, історія мистецтва, історія українського театру, логіка, практикум із виразного читання, дитяча література. Підтвердженням того, що факультативи доповнювали і розширювали знання студентів є їх кореляція з першою чи другою спеціальностями, наприклад: за спеціальністю «українська/російська мова та література, історія» пропонувався факультатив з археології; «українська мова, література та вихователь школи-інтернату» – з дитячого театру, гри на музичному інструменті; «іноземна мова, українська мова та література» – переклад із іноземної мови на рідну, друга іноземна мова, одна зі слов'янських живих мов, порівняльна граматика, «іноземна мова, та вихователь школи-інтернату» – з дитячого театру, історії мистецтва, виразного читання іноземною мовою, спортивного удосконалення, гри на музичному інструменті.

У часи так званої «хрущовської відлиги» реформування вищої освіти продовжив Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР» 1958 року. Як зазначає Л. Березівська, необхідність цього закону як для шкільної освіти, так і для вищої обумовлювалася багатьма причинами. З метою здійснення науково-технічної революції та подолання відсталості СРСР у галузі науки і техніки від країн Заходу урядом СРСР були виділені кошти для забезпечення народної освіти. Розвиток виробництва вимагав фахівців з відповідною освітою, адже випускники шкіл, які не вступили до ВНЗ, ішли на виробництво, не маючи відповідної освіти[88]. Отож запровадження цього закону було зумовлене тим, що у школі учні здобували знання основ наук, але разом із тим їх не залучали до суспільно корисної праці, учні та молодь були недостатньо підготовлені до життя.

В Україні Закон про школу 1958 р. було продубльовано в 1959 р. у вигляді Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР». Незважаючи на деякі суперечливі положення, що містилися в ньому, зокрема про вибір батьками мови навчання дітей, у якому втілювалася політика русифікації радянського уряду, позитивним було те, що Закон розроблявся з урахуванням розробок змісту освіти, здійснених республіканськими інститутами педагогіки і психології, відбувалося його обговорення у наукових і громадських колах.

Перед ВНЗ, зокрема педагогічними, згідно з законом «Про зміцнення зв'язку школи з життям», ставилося завдання більше уваги приділяти підготовці педагогічних працівників денної форми навчання і надавати перевагу при зарахуванні до пединститутів особам, які вже мали педагогічний стаж. Педпрактика у школі була продовжена до року[89]. Отже, перед ВНЗ було поставлене завдання покращити не тільки практичну, а й науково-технічну

[88] Березівська, Л.Г., 2008. *Реформування шкільної освіти в Україні у XX ст.:* монографія. Київ: Богданова А.М. с. 251.

[89] Пітов, В.І., Попов, В.М. та Дзюбко, І.С., 1961. *Вища школа на новому етапі (З досвіду перебудови вищої школи на Україні).* Київ.

підготовку спеціалістів. Велика увага при цьому приділялася вдосконаленню підготовки спеціалістів шляхом поєднання навчання з роботою за спеціальністю.

Керівництво багатьох педінститутів, у яких була запроваджена підготовка вчителів за двома спеціальностями, зіткнулося з багатьма об'єктивними проблемами.

По-перше, необхідно було створити проекти перехідних навчальних планів для студентів старших курсів, для того щоб вони могли закінчити навчання.

По-друге, коли інститути були переведені на 5-річний термін навчання і введені другі спеціальності, виникла серйозна проблема у нестачі програм, підручників і навчальних посібників, адже всі вони були розраховані на 4 роки навчання. Необхідно було також обладнати нові навчальні кабінети, зокрема фонетичні для подвійних спеціальностей, другим компонентом яких була ІМ.

По-третє, в деяких педінститутах бракувало кафедр, необхідних для здійснення професійної підготовки вчителів широкого профілю (для другої спеціальності).

По-четверте, у зв'язку з запровадженням спеціальностей широкого профілю, в педінститутах не вистачало викладачів із другої спеціальності: співів, історії, фахівців із підготовки вихователів школи-інтернату. Якщо говорити про спеціальності широкого профілю, в яких першим і другим компонентом була ІМ, то особливо бракувало спеціалістів, які володіли двома іноземними мовами і могли на високому рівні викладати дисципліни першої і другої спеціальності.

По-п'яте, після запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю навчальний план ФФ на практиці виявився перенавантаженим. Студенти повинні були вивчати педагогіку, психологію, три методики (української/російської мови та літератури, іноземної мови). Тогочасні науковці відзначали, що аналіз програм із цих дисциплін показував, що в них дублювалися такі загальні питання, як вивчення підручників та навчальних посібників, планування і складання конспектів уроків, прийоми позакласної роботи. Тому для усунення цього паралелізму пропонувалося внести відповідні зміни в навчальні плани.

Навчальні плани передбачали покращення теоретичної та практичної підготовки студентів, змінення зв'язку школи з життям, із промисловістю, роботою шкіл. У педінститутах були переглянуті лекційні курси, введені нові спецкурси та спецсемінари. Також педінститути провели роботу з перебудови форм і методів самостійної роботи студентів. Так, у Луганському педінституті частину практичних і семінарських занять з методики мови було перенесено безпосередньо в школу, що сприяло підвищенню активності студентів та ефективності занять. У багатьох педінститутах проводилася систематична роботи, спрямована на розвиток самодіяльності студентів. Велика роль

відводилася естетичному вихованню. Так, були введені факультативні курси з музики і співів. На спеціальностях, де готували вчителів із суміжним профілем «співи» було покращено матеріальну базу, створені кабінети музики. Проте виявилося, що для підготовки за цими спеціальностями було недостатньо кваліфікованих викладачів. Для допомоги педінститутам із забезпеченням педкадрами цього профілю залучалися мистецькі ВНЗ.

Вагомий внесок у розвиток професійної підготовки вчителя широкого профілю в досліджуваний період зробили викладачі Ф. Бугайко, Т. Бугайко, І. Крук, І. Луценко, М. Сокирко, С. Фоміна Київського педінституту ім. О. Горького[90]. Тут, ще раніше (у 1947 р.) було створено кафедру методики викладання української мови і літератури, яка стала науково-дослідним осередком підготовки спеціалістів із методики викладання мови і літератури для ВНЗ України та інших союзних республік. У Глухівському педінституті підготовку висококваліфікованих вчителів-філологів, у тому числі подвійного профілю, М. Касьяненко, В. Авраменко, І. Євсейчик, Л. Ляшко, М. Богданович та ін.[91]; у Камянець-Подільському педінституті – Л. Коваленко, М. Бріцин, П. Свідер[92]; у Дніпропетровському – В. Ващенко, Я. Скрипчак та ін.[93]; у Житомирському педінституті на ФФ – С. Радчук-Павленко, Я. Ривкіс, С. Щерба, Г. Кисельов, П. Сербін, на ФІМ – Д. Квеселевич, В. Сасіна, М. Лєцкін, Л. Житкесич, О. Камнєва та ін. [94].

Для покращення викладання ІМ в Житомирському педінституті була налагоджена робота кабінетів іноземних мов, а також було обладнано два фонетичнх кабінети[95;96]. Застосування апаратури фонетичного кабінету (платівки, магнітофон із записом текстів, начитаних викладачами) мало важливе значення в навчальному процесі, адже завдяки цьому студенти слухали запис на плівці свого голосу та покращували свою вимову.

В Одеському педінституті ІМ бракувало таких підручників, як «Нариси з діалектології української мови», «Старослов'янська мова», «Історична граматика російської мови», «Теорія літератури», «Вступ до літературознавства», «Хрестоматія давньої української літератури», «Методика викладання української мови в середній школі» і т. д. Повністю чи частково

---

[90] *Київський державний педагогічний інститут ім. О.М. Горького*, 1981: історичний нарис. Київ: Радян. школа. с. 45-47.

[91] Бєлашов, В.І., Гурець, М.П., Заїка, В.В. та ін., 1994. *Глухівський державний педагогічний інститут (1874-1994 рр.).* Суми: ВВП «Мрія» - ЛТД, с. 32.

[92] *Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка (1918-2011 рр.),* 2011: історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома, с. 35.

[93] Поляков, М.В., ред., 2008. *Історія Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара*. 4-те вид. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ, с. 161

[94] Кучерук, І.М., Іващенко О.М. та ін., 2002. *Житомирський державний педагогічний університет ім. І. Франка*: історичний нарис. Київ: Техніка. с. 43; 55.

[95] Річний звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2536, арк. 2-10.

[96] Річний звіт про роботу Сумського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2552, арк. 1-3.

були відсутні такі підручники і навчальні посібники для підготовки за двома профілями: «Українська мова» (для ВНЗ); «Історія Англії», «Історія Франції», «Історія Німеччини»; «Методика викладання англійської мови в старших класах»; «Історія літератури Англії»; «Історія літератури Німеччини»; підручники з діалектології ІМ – французької, німецької, англійської; підручник із французької мови для І курсу інституту ІМ. Тому кафедри інституту працювали над створенням навчальних посібників як для стаціонару, так і для заочного відділення. Тільки в 1957 р. в Інституті були видрукувані та надіслані до бібліотеки та кабінетів інституту такі навчальні посібники: «Граматика німецької мови», ч. 1 і 2 (О. Кибенко, німецькою мовою), «Курс лексикології англійської мови» (В. Кузнєцова, англійською мовою), «Посібник із лексики німецької мови для студентів-заочників І курсу» (Т. Перкина), «Посібник із фонетики німецької мови для студентів І курсу» (Е. Троцек), «Позакласна робота з німецької мови в середній школі» (Г. Турій), «Ідейний зміст та художні особливості поем О. Твардовського» (В. Воробйов), «Словник дієслівно-вигукових форм російської та української мов» (Р. Швець), «Про синонімію прийменників» (Е. Троцек, німецькою мовою), «Синоніміка прийменникових сполучень, які виражають причинові відношення» (З. Іваненко), «Частковий артикль сучасної французької мови та питання його викладання в середній школі» (В. Копитіна), «Методичний посібник із граматики для студентів-заочників ІІ курсу» (А. Дерев'янко, німецькою мовою), «Навчальний посібник із лексики для студентів-заочників І курсу» (О. Січова, німецькою мовою).

Водночас із переліком навчальних підручників і посібників відзначимо, що за їх назвами можна судити про те, якими мовами викладалися відповідні навчальні курси. Зокрема, як бачимо, не всі підручники з іншомовних дисциплін писалися іноземною мовою. Видавництво навчальної літератури іноземними мовами було необхідним для того, щоб дещо компенсувати зменшення годин на викладання іноземних мов, пов'язане із введенням другої спеціальності. Крім того, такі дисципліни, як фонетика, граматика і лексикологія почали викладати іноземними мовами. На думку викладачів інституту, серйозним недоліком була спроба вилучити з нового навчального плану теоретичний курс граматики іноземної мови[97]. Протягом навчального року на всіх кафедрах ставилося питання вдосконалення навчального процесу та методики викладання ІМ та української мови.

Як вже було відзначено, на першому етапі запровадження підготовки вчителів за подвійним профілем відчувалася відсутність деяких кафедр у педінститутах, необхідних для здійснення підготовки вчителів за другою спеціальністю. Зокрема, у зв'язку з організацією підготовки вчителів співів та введенням у педінститутах спеціальностей «українська / російська мова,

[97] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 14-17.

література і співи» МВО СРСР був виданий наказ від 14 серпня 1957 р. про необхідність організації кафедри співів та музики в Київському, Львівському, Ніжинському, Одеському та Харківському педінститутах[98].

Учителі співів та музики залучалися до обговорення проектів навчальних планів і програм та обміну досвідом. Так 19-22 лютого 1957 р. була організована нарада викладачів музики факультетів із підготовки вчителів 1–4 класів, вихователів шкіл-інтернатів, ФФ педінститутів, на яких була запроваджена спеціальність «українська мова, література та співи»[99]. На цій нараді було обговорено проекти навчальних планів і програм, відбувся обмін досвідом.

Проте, окремі кафедри з інших спеціальностей за другим профілем не були створені, тому відповідальність за підготовку вчителів-філологів за цими спеціальностями покладалася на інші – суміжні – навчальні кафедри[100]. Саме з цієї причини, наприклад, в Одеському педінституті ІМ значно розширилася кафедра загального мовознавства та літератури.

У зв'язку з уведенням подвійної спеціальності «іноземна мова, вихователь школи-інтернату», поряд із введенням нових навчальних курсів, у Київському педінституті ІМ навіть були задуми змінити профіль факультету англійської мови на педагогічний. До навчальної програми було введено такі нові навчальні курси: «Анатомо-фізіологічні особливості дітей шкільного віку», «Методика виховної роботи у школі-інтернаті», «Основи сучасного промислового і сільськогосподарського виробництва», «Музично-хорова справа», «Дитяча література», «Навчальне кіно»[101]. При цьому профіль факультету не змінився. Натомість було вирішено створити на факультеті два відділення: відділення вихователів шкіл-інтернатів і викладачів англійської мови та відділення викладачів англійської і другої іноземної, наприклад, французької мови.

Житомирський педінститут був переведений на нові навчальні плани для спеціальностей широкого профілю з 1 листопада 1957 року МВО СРСР видало наказ № 27/08 провести набір на ФФ за спеціальністю «українська мова, література та німецька мова» та «українська мова, література та англійська мова» по 25 осіб на кожну спеціальність[102]. На ФФ була введена друга спеціальність – ІМ. У зв'язку з цим, в інституті виникли організаційні труднощі. Так, наприклад, заняття з ІМ необхідно було проводити в підгрупах по 12–15 осіб, і це призвело до збільшення навчальних годин, тоді як кількість

---

[98] Накази Міністра вищої освіти СРСР з питань роботи пед. вузів. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2080, арк. 41.

[99] Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань метод роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* Ф. 166, оп. 15, спр. 2082, арк. 26.

[100] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 47.

[101] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, арк. 8-10.

[102] Накази і розпорядження Міністерства просвіти УРСР, які відносяться до діяльності Житомирського державного педагогічного інституту, 1957 р. *ДАЖО*,, ф. 98, оп. 2, спр. 175, арк. 8.

викладачів не змінювалася[103].

Серед об'єктивних проблем, із якими довелося зіткнутися в Одеському педінституті ІМ у зв'язку з запровадженням підготовки вчителів широкого профілю (зокрема вчителів ІМ та української мови і літератури) була також нестача викладачів із другої спеціальності. Тому, наприклад, на роботу в Одеському педінституті були запрошені вчителі української мови середніх шкіл із великим педагогічним досвідом (стаж роботи 24 і 29 років)[104]. Крім того, у зв'язку з уведенням другої спеціальності, було скорочено години з іноземних мов. Тому в педінституті були змушені вдатися до крайніх заходів, а саме залучення викладачів іноземних мов до викладання української мови, отже, деякі викладачі, які добре володіли українською мовою, почали викладати українську мову (наприклад, викладачі кафедри французької мови).

У педінститутах ІМ труднощі із введенням подвійних спеціальностей були пов'язані головним чином із тим, що там майже не було викладачів, які б володіли двома іноземними мовами. Так, наприклад, сталося в Київському педінституті ІМ після введення спеціальності «німецька мова та англійська мова»[105]. Володіння викладачами обома іноземними мовами було важливим для проведення міжмовних паралелей, встановлення схожостей і відмінностей між мовами.

Виникли деякі суб'єктивні труднощі. Наприклад, як свідчать архівні дані, з середини 1950-х рр. на навчання до України (у Горлівський та Одеський педінститут ІМ) прибули студенти із середньоазіатських союзних республік, які майже не володіли українською мовою. У Горлівському педінституті ІМ після запровадження другого профілю «українська мова та література» такі студенти подали заяви з проханням перевести їх на заочний відділ або до інших ВНЗ. Щоб зберегти контингент, дирекція організувала спеціальні групи зі скороченим чотирирічним строком навчання на III-IV курсах[106]. В Одеському педінституті ІМ деякі студенти IV курсу з інших союзних республік, а також переведені з Кримського педінституту, де українська мова не вивчалася, не бажали навчатися 5 років. Тому дирекцією були створені спецгрупи, які закінчували інститут у 1957 р. за старим навчальним планом. До таких спецгруп увійшло 72 особи. У короткий термін викладання всіх дисциплін перекладалося на українську мову. Протягом навчального року для викладачів із недостатнім рівнем володіння українською мовою функціонували спеціальні курси[107].

У багатьох студентів, які перейшли на навчання за планами широкого

---

[103] Звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1956-1957 н. р. *ДАЖО*, ф. 98, оп. 2, спр. 182, арк. 1-2.

[104] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 1-4.

[105] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, арк. 13

[106] Річний звіт про роботу Горлівського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2086, арк. 18.

[107] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 3-4.

профілю, особливо з другою спеціальністю «іноземна мова», різко знизилася успішність у зв'язку з тим, що вони не вивчали або недостатньо вивчали цю дисципліну. Вступаючи до інституту, вони не обирали професії викладача іноземної мови і стали вивчати її у зв'язку з уведенням широкого профілю. Так, із річного звіту про роботу Житомирського педінституту за 1959/60 н. р. дізнаємось, що з такими студентами проводилась систематична індивідуальна робота, внаслідок чого вони досягли певних зрушень у володінні іноземною мовою. Незважаючи на великі труднощі, завдяки наполегливій роботі та підтримці викладачів кафедр німецької та англійської мов, ці студенти виконали навчальний план і успішно склали державні іспити на V курсі[108].

За новими навчальними планами здійснювалися заходи для покращення навичок розмовного мовлення у студентів. Зокрема, в Київському державному педінституті ІМ передбачалося збільшення навчальних годин, порівняно зі старим навчальним планом на розмовну практику з 280 до 780 год.[109]. Окрім того, рівень володіння ІМ покращувався завдяки практиці написання курсових робіт іноземними мовами, участі в художній самодіяльності іноземними мовами, випуск іншомовних стінгазет, радіогазет на трьох мовах (англійській, німецькій, французькій). Були навіть спроби спілкування між викладачами і студентами та студентів між собою іноземною мовою в позанавчальний час. Велика увага приділялася наочності. Також було введено спецкурс із методики застосування звукозаписувальної апаратури у школі.

Для розвитку розмовних навичок із ІМ викладачі Житомирського педінституту використовували різноманітні методи як на заняттях, так і в позанавчальний час: бесіди на політичні, культурні та побутові теми («Радянський Союз будує комунізм», «Всесвітній фестиваль молоді», «Зимовий спорт», «Комсомольські збори в групі» та ін.), короткі повідомлення про визначні події в СРСР та за кордоном (штучні супутники, конкурс імені П. Чайковського, спортивні новини, фестиваль французьких фільмів тощо), усні та письмові описи картин художників-класиків і радянських митців, обговорення кінофільмів і творчі вечори іноземними мовами[110].

Варто зазначити серед труднощів і психологічний аспект адаптації студентів старших курсів до перехідних навчальних планів. Студенти, які протягом чотирьох років були ґрунтовно підготовлені до роботи вчителями української (російської) мови та літератури у школі і повинні були випускатися фактично, за один навчальний рік (1957/58) мали засвоїти іноземну мову за вимогами до студентів ФІМ. За спогадами випускників-філологів спеціальностей широкого профілю 1958 року, це потребувало величезних

[108] Річний звіт про роботу Житомирського педагогічного інституту за 1959-1960 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2768, арк. 102.
[109] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, арк. 5-11.
[110] Річний звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2536, арк. 9-10.

фізичних та психічних зусиль і напруженої тривалої самоосвіти вже на посаді вчителя ІМ. При цьому багато з них стали вчителями як за першою, так і за другою спеціальністю, адже в той час бракувало вчителів іноземної мови (Додатки А 2, А 3). Більшість студентів розуміли переваги переходу на спеціальності широкого профілю, адже закінчивши інститут, вони мали можливість отримати роботу на повну ставку в сільських школах[111]. Таким чином, підготовка вчителів широкого профілю не тільки забезпечувала фахову підготовку кадрів, але й давала можливість більш доцільного використання вчителів у школі, забезпечуючи їм повне навчальне навантаження у восьмирічній школі.

У світлі Закону про зв'язок школи з життям велика увага при підготовці вчителів широкого профілю, в тому числі вчителів-філологів, приділялася педагогічній практиці, яка проводилася за новою інструкцією. Педпрактика студентів проводилася вже з молодших курсів. Так на І курсі студенти, відвідуючи уроки, спостерігали за психологічним кліматом в учнівському колективі. На ІІ курсі студенти вивчали особливості виховної та позакласної роботи у школі[112]. Студенти ІІІ курсу проходили літню практику в піонерських таборах відпочинку. Для порівняння, на сьогодні педагогічна практика студентів розпочинається дещо пізніше, з ІІ курсу. Ця практика так само є пасивною, тобто студенти тільки спостерігають за веденням уроків, вивчають колектив у класі. Далі послідовність практики є подібною до тогочасної: на ІІІ курсі – в дитячих таборах відпочинку, на IV і V – активна практика у школі, яка включає проведення уроків, виховних заходів та допомогу в роботі класного керівника.

Повертаючись до аналізу педпрактики за новими навчальними планами 1956/57 н. р., зазначимо, що тоді чи не вперше частина студентів IV курсу була направлена для роботи у школи сільської місцевості. Це дало позитивні результати, тому в подальшому було заплановано направляти всіх студентів V курсу в сільські школи. Нововведенням також було те, що студенти могли бути присутніми на педагогічних конференціях та на засіданнях секцій вчителів, що проводилися перед навчальним роком, адже практика розпочиналася 24 серпня. Так, зокрема, було в Одеському педінституті ІМ.

Педпрактика студентів була дуже схожою на сучасну. Наприклад, всю навчально-виховну та позакласну роботу студенти проводили в певному класі, до якого були прикріплені. Вчитель, керівник педпрактики і студенти були присутніми на перших пробних уроках і потім детально їх аналізували. В кінці педпрактики проводилися залікові уроки.

Серед методичних помилок типовим було те, що на уроках ІМ студенти недостатньо вводили слова класної розмовної лексики і часто переходили на

[111] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 1-4.
[112] Річний звіт про роботу Сумського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2552, арк. 28-31.

спілкування рідною мовою[113]. Також часто вони не могли правильно застосувати систему вправ для засвоєння лексичного і граматичного матеріалу.

Крім того, були й організаційні недоліки під час педпрактики. Так, студенти Одеського педінституту погано знали підручники середньої школи, шкільну документацію, не вміли аналізувати текст, як це треба було робити у школі, подавали граматику з відривом від тексту. Крім цього, студенти недостатньо володіли розмовною мовою, а деякі – й українською мовою, тому їм було важко перекладати з ІМ[114]. Тим часом, як свідчать архівні джерела, студенти-практиканти Київського педінституту ІМ добре були підготовлені з методики викладання ІМ та виявили знання ІМ, велику увагу приділяли розмовному мовленню, вміло використовували наочність. Вони краще були знайомі з підручниками і шкільними програмами, порівняно з попередніми роками. Крім того, вони вдало проводили виховні заходи іноземною мовою[115]. З цього можемо зробити висновок, що підготовка з іноземних мов майбутніх вчителів-філологів подвійного профілю була досконалішою у педінститутах ІМ, тоді як у звичайних педінститутах необхідно було краще організувати підготовку студентів із ІМ, до педагогічної практики тощо.

Головним організаційним недоліком педпрактики в Київському педінституті ІМ було те, що, довго вирішувалося питання участі студентів у сільськогосподарських роботах, і, таким чином, педпрактика розпочалася з великим запізненням – 1 вересня, а не з 25 серпня, як, наприклад, в Одеському педінституті ІМ. Тобто прийняте напередодні нове положення про практику не виконувалося. До роботи в колгоспах залучалися не тільки студенти, але й учні старших класів. Тому студенти IV курсу, які зазвичай прикріплювалися до 8–10 класів, змушені були проводити уроки в 5–7-х класах, а подекуди й взагалі працювати в колгоспах разом із учнями старших класів[116]. На відміну від Одеського педінституту ІМ, педпрактика студентів IV курсів проходила у 17 школах м. Києва та 8 сільських школах області. Таким чином кількість сільських шкіл, де студенти проходили практику, збільшилась, порівняно з минулим 1955/56 н. р., коли студенти були направлені тільки до 1 сільської школи.

У Київському педінституті ІМ у 1956/57 н. р. у зв'язку з уведенням подвійної спеціальності «іноземна мова та вихователь школи-інтернату» педагогічну практику студенти IV курсів усіх факультетів і III курсу факультету англійської мови проходили у школах-інтернатах (Житомирській, Білоцерківській, Переяслав-Хмельницькій та школі-інтернаті № 2 м. Києва), а студенти II курсу факультету англійської мови проходили педпрактику в

[113] Річний звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2536, арк. 18.
[114] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 20-24.
[115] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, 57 арк. арк. 22-25.
[116] Там само, арк. 20.

піонерських таборах школи-інтернату № 2 м. Києва[117]. До речі, з тогочасної фахової періодики дізнаємося про нові форми і методи вивчення ІМ – роботу в учнівських промислових бригадах в літній період, де застосовувалися бесіди, ігри, інсценування тощо.

Викладачі інституту відповідально поставилися до підготовки студентів, які вперше проходили практику з виховної роботи в школах-інтернатах, до роботи вихователями: проводили семінари з дитячої літератури, ознайомлювали студентів із новими піонерськими піснями, іграми та масовими танцями[118]. Так само, як і у звичайних школах, практиканти в школах-інтернатах були прикріплені до певних вихователів та до певних класів. Протягом практики студенти вивчали систему виховної роботи школи-інтернату, шкільну документацію, плани вихователів, розпорядок і режим дня, піонерську та гурткову роботу і т. д. Практика відбувалася у три зміни і була спланована так, щоб під час практики кожен студент попрацював певний час на кожній зміні. Головною метою роботи студентів було підвищення успішності й дисципліни вихованців, згуртування дитячого колективу, велика увага приділялася трудовому вихованню учнів[119].

Наведемо відомості про основні види роботи в школі-інтернаті № 2 м. Києва: щоденне відвідування уроків вчителів різних класів і різних предметів (1–2 уроки), підготовка учнів, що відставали, до іспитів із різних предметів (особлива увага була приділена англійській мові); систематичне вивчення особистості учнів; підготовка і проведення залікових виховних заходів із учнями (політінформації, бесіди на етичні теми, позакласне читання, культпоходи в кіно, екскурсії, випуск стінних газет і т. д.); прогулянки студентів із дітьми на до лісу, парку, рухливі ігри; робота на дослідній ділянці школи-інтернату[120].

У Сумському педінституті, де на ФФ були введені спеціальності широкого профілю з другим компонентом «ІМ», в 1958/59 н. р. вперше зі студентами V курсу проводилася практика з ІМ. У зв'язку з тим, що спеціальності «українська/російська мова і література та ІМ» були запроваджені на той час лише півтора року тому – з 1957/58 н. р. – під час практики виникали очевидні труднощі. Зокрема, іноді студенти припускалися методичних помилок, не могли об'єктивно оцінити учнів, зацікавити їх своїм предметом. Окрім того, уроки з ІМ проводилися не в тому класі, де уроки з літератури, а в 5-7-х класах, і таким чином студентам доводилось вивчати колективи учнів двох класів. Студентам було складно працювати у школах через те, що рівень знань учнів із ІМ був досить

[117] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, арк. 27.
[118] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, арк. 27.
[119] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, арк. 28-29.
[120] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, арк. 29-30.

низьким, особливо у сільських школах, адже в багатьох із них ще досі працювали вчителі без спеціальної освіти[121].

З 1958/59 н. р. в цьому ж інституті на V курсі в 1-й чверті вперше проводилася так звана «стажерська» практика студентів, спрямована не тільки на вивчення роботи вчителя, але одночасно і класного керівника. За результатами цієї практики було зроблено висновок про необхідність зближення часу читання курсів педагогіки та психології з проходженням активної практики, а про курси методик викладання шкільних предметів говорилося, що їх «необхідно максимально наблизити до практичних умов шкіл, зокрема сільських»[122].

Як бачимо, педпрактика за нововведеними спеціальностями широкого профілю проходила непросто. Було багато організаційних недоліків, які необхідно було виправляти в подальшому. Проте, незважаючи на всі труднощі, завдяки сумлінній праці викладачів, учителів шкіл та студентів педпрактика загалом мала успішні результати.

Значно більше уваги з боку деканатів, кафедр та викладачів почало приділятися самостійній роботі студентів, які за новим навчальним планом розпочинали вивчати другу спеціальність. Так, для допомоги студентам І курсу, другою спеціальністю яких була ІМ, на початку навчального року читався спеціальний цикл лекцій, який мав на меті ознайомити з тим, як слухати і записувати лекції, працювати з книгою, читати іноземну літературу, працювати зі словником, перекладати з ІМ на рідну і навпаки. Для обміну досвідом дирекція ВНЗ організовувала спеціальні зустрічі першокурсників зі студентами старших курсів. Крім того, на розсуд кафедр і викладачів окремі питання нової навчальної програми виносилися на самостійне вивчення.

Проте за браком навчального часу навчальний план не завжди виконувався в повному обсязі. Так, наприклад, у Сумському педінституті студентам ІІІ курсу філфаку не було прочитано 16 год. із зарубіжної літератури XIX ст.[123]

Проблема з виконанням нового навчального плану для спеціальностей широкого профілю, який виявився перевантаженим, стала ще одним приводом для посилення самостійної роботи. Отож однією з тенденцій у підготовці майбутніх учителів-філологів подвійного профілю вважаємо посилення самостійної роботи студентів.

В архівних джерелах цих років уперше згадується термін «НСТ» («наукове студентське товариство»). Так, у 1956/57 н. р. в Одеському педінституті працювали такі гуртки НСТ: філософії, політекономії, історії КПРС, психології, педагогіки, експериментальної фонетики, лексикології

---

[121] Річний звіт про роботу Сумського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2552, арк. 20-25.

[122] Річний звіт про роботу Сумського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2552, арк. 32-33.

[123] Річний звіт про роботу Сумського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2552, 107 арк.

англійської мови, перекладу, граматики англійської мови, граматики французької мови, методики викладання французької мови, української мови, літературно-творчий гурток. Студенти залучалися також до науково-дослідної роботи, створення навчальних посібників, словників для середньої школи, озвучення навчальних фільмів для інституту вдосконалення вчителів, із яким педінститут активно співпрацював. Зокрема, при інституті вдосконалення вчителів були організовані постійні курси з розмовної практики, методики викладання ІМ, які проводилися виключно іноземними мовами[124].

Навчально-методична робота проводилася не тільки в самому інституті, але й у школах міста та області. Результатом вивчення досвіду роботи базових шкіл, у тому числі так званих спецшкіл, де навчання велося іноземними мовами, стали наукові публікації викладачів та студентів. Серед них стаття про методику застосування навчального кіно (доц. Ружейніков), про професійну підготовку вчителів (доц. Флякс), збірник матеріалів із позакласної роботи іноземною мовою (к.ф.н. Корнєєва), стаття про роботу з іншомовною лексикою в середній школі» (ст. викл. Бардишева)[125].

На виконання Закону про зміцнення зв'язку школи з життям викладачі окремих кафедр (математичних, мовознавчих та літературознавчих) намагалися зосередити увагу на вивченні розділів предметів, які входили до шкільної програми, а викладачі спеціальних методик – на опрацюванні шкільних підручників, посібників, хрестоматій і т. д.[126]. Також студенти ознайомлювалися з новими проектами програм для восьмирічних шкіл. Педінститути, спеціалізовані кафедри, фонетичні кабінети активно співпрацювали зі шкільними вчителями, допомагали їм наочним приладдям та літературою. Зокрема, викладачі Київського педінституту ІМ їздили у відрядження в інші області, де проводили співбесіди з викладачами консультпунктів (Львівського, Ужгородського)[127]. Викладачі Горлівського педінституту ІМ ознайомлювали студентів із особливостями навчально-виховного процесу, склали систему практичної підготовки до роботи у школі. Проте вони не змогли налагодити співпрацю зі шкільними вчителями і не використовували досвід їхньої роботи[128]. Мали місце тут також і недоліки у проведенні педагогічної практики.

Із приходом М. Хрущова на посаду генерального секретаря КПРС однією з поширених форм трудового виховання стало активне залучення студентів та викладачів до сільськогосподарських робіт. Під час таких робіт студенти

---

[124] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 24-30.
[125] Там само, арк. 28-29.
[126] Річний звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2536, арк. 9.
[127] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, арк. 12-16.
[128] Річний звіт про роботу Горлівського педагогічного інституту іноземних мов за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2533, арк. 30.

проводили політико-виховну роботу в бригадах колгоспів: політінформації, співбесіди, виготовляли стінгазети і т. д.

Через те, що студенти тривалий час повинні були працювати на сільськогосподарських роботах у колгоспах, керівництво педінститутів змушене було скорочувати програмовий матеріал, хоч і намагалося повністю виконати навчальний план. Наприклад, у Сумському педінституті в 1-му і 2-му семестрах 1958/59 н. р. була знята невелика кількість годин (7–8 %) на ФФ з окремих дисциплін, зокрема, з практики і фонетики англійської та німецької мов[129]. Виклад програмового матеріалу в процесі читання лекцій і проведення практичних занять ущільнювався, з тим, щоб усі теми програми були розглянуті.

Незважаючи на всі негативні наслідки скорочення навчальних програм, в архівних джерелах відверто переоцінюється значення участі студентів у сільськогосподарських роботах. Мотивується це тим, що «студенти разом із учнями працювали в колгоспах і таким чином могли вивчати учнівський колектив у позаурочний час».[130]

Велике значення у підготовці майбутніх учителів-філологів надавалося їх ідеологічному вихованню. У той час важливою формою виховної роботи була політична інформація, яка проводилася 1 раз на тиждень у фіксований час після семінару політінформаторів[131]. За інформацією з радіопередач та газет у академгрупах регулярно проводилися бесіди з актуальних подій у країні та за кордоном. Окрім того, як і раніше, велика увага приділялася груповим комсомольським зборам. Студенти постійно залучалися до підготовки святкувань визначних політичних дат (річниць Жовтневої революції, Великої вітчизняної війни і т. п.). Наведені факти свідчать про те, що, значна увага при підготовці вчителів приділялася комуністичному вихованню молоді.

Значна увага зверталася на антирелігійне виховання, в тому числі й засобами навчальних дисциплін, наприклад, під час вивчення мовознавства, мов та літератур (української, російської, ІМ). Студенти V курсу навіть виконували курсові роботи на теми, пов’язані з атеїстичною пропагандою.

Здійснювалися заходи для покращення естетичного виховання та політехнічної освіти студентів. Так, у Сумському педінституті ІМ було введено факультативний курс музики та співів, організовувалися гуртки художньої самодіяльності[132]. В Одеському педінституті ІМ для покращення якості політехнічної освіти студентів в інституті було організовано 2 гуртки: з вивчення кіноапаратури та фотогурток[133]. У Житомирському педінституті на

---

[129] Річний звіт про роботу Сумського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2552, арк. 39.

[130] Там само, арк. 26-29.

[131] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 33-35.

[132] Річний звіт про роботу Сумського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2552, арк. 26-48.

[133] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 20.

кафедрі ІМ функціонували гуртки перекладу німецькою та англійською мовами (керівники відповідно – зав. каф. Вайдман М.Й. та зав. каф. Сідлецький К.А.). Найбільш вдалі переклади студентів та наукові роботи були надіслані на республіканський огляд. У цьому педінституті також був гурток організації позакласної роботи з ІМ у школі, який організовував творчі звіти (хоровий та сольний спів, декламація, постановка уривків із драматичних творів і т. д.)[134].

Керівництво педінститутів працювало над удосконаленням естетичного і трудового виховання під час навчального процесу та в позанавчальний час. Нововведенням було запровадження на всіх педагогічних спеціальностях факультативу з домоводства (300 год.), музики та співів (250 год.). Велика увага була приділена організації художньої самодіяльності студентів, а також самообслуговуванню студентів у навчальних аудиторіях, гуртожитках, їдальнях. Трудове виховання здійснювалося шляхом залучення студентів до суспільно корисної праці[135].

Згідно зі звітами педінститутів, перші підсумки навчання на філологічних спеціальностях широкого профілю були досить непоганими. Наприклад, у Житомирському державному педінституті станом на 01.09.1958 р. на спеціальностях «українська мова, література та ІМ» та «російська мова, література та ІМ» навчалося 410 осіб[136]. За підсумками навчальної роботи за 1958/59 н. р. студенти ЖДПІ спеціальностей широкого профілю вперше складали держіспити: на ФФ – 49 студентів спеціальності «українська мова, література та іноземна мова» та 51 студент спеціальності «російська мова, література та іноземна мова»). 72 студента ФФ складали випускні іспити з німецької мови, 20 – з англійської і 8 – французької[137]. Завдяки систематичній роботі, студенти цього ВНЗ в основному показали непогані результати на іспитах з ІМ, демонструючи свої знання з граматики, техніки читання та перекладу, вміння усного мовлення. Проте багато студентів припускалася помилок у побудові речень, вимові окремих звуків. Загалом, незважаючи на те, що студенти ФФ вивчали ІМ як спеціальність лише третій рік, результати іспитів показали, що випускники філологічних спеціальностей широкого профілю були готові до роботи в школі[138].

Підсумки навчальної роботи в педінститутах ІМ також були успішними. Так, в Одеському педінституті ІМ на державних іспитах студенти показали набагато кращий розвиток навичок усного мовлення у випускників, ніж у попередні роки. Головним чином, це відбулося завдяки тому, що всі

---

[134] Річний звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2536, арк. 12.

[135] Довідка Управління вищих і середніх педагогічних навчальних закладів УРСР Міністерству вищої освіти СРСР про хід перебудови роботи педагогічних інститутів УРСР в світлі Закону про народну освіту, 21 січня 1961 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3086, 15 арк. 1-4.

[136] Там само, арк. 5.

[137] Річний звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2536, арк. 34.

[138] Там само, арк. 38-41.

дисципліни, пов'язані з ІМ, крім літератури, викладалися виключно іноземними мовами. Крім того, студенти мали можливість користувалися навчальними посібниками з ІМ, складеними викладачами інституту[139].

Спільною для більшості педінститутів була пропозиція в перспективі державні іспити проводити з окремих дисциплін і не об'єднувати в один державний іспит на ФФ, який готував вчителів широкого профілю, мову та літературу (українську / російську) з методикою їх викладання (у звіті ЖДПІ мова йде про дворічний досвід проведення держіспитів)[140].

Дві спеціальності можна було отримати не тільки на денних, а й на заочних відділах педагогічних ВНЗ. 1958 року МО СРСР була видана вказівка директорам педінститутів УРСР надати можливість учителям, які мають вищу педагогічну освіту, набувати на заочних відділах педінститутів другу спеціальність у скорочені строки навчання. Це було необхідно тому, що багато вчителів, які працювали у школах із невеликою кількістю класів, не мали повного навантаження зі своєї спеціальності, а тому викладали за сумісництвом інші предмети, не маючи при цьому необхідної підготовки з цих дисциплін. Відповідно до цього документа, встановлювався порядок прийому і навчання вчителів, які одержували на заочних відділах педінститутів другу спеціальність. Зокрема, вступникам на заочні відділення всіх факультетів зараховувалися попередні оцінки з їхньої першої вищої освіти із дисциплін суспільного і педагогічного циклів. Щодо вивчення курсів спеціальних дисциплін, то особи, які бажали отримати спеціальність учителя української або російської мови і літератури як другий фах, зараховувались без складання вступних іспитів одразу на третій курс у спеціальні групи для осіб, що закінчили вчительський інститут за спеціальністю «українська мова і література» або «російська мова і література». Ті ж, хто бажав отримати другу спеціальність «історія», зараховувались на другий курс заочних відділів, а спеціальність «іноземна мова» – на перший. Усі дисципліни, що не співпадали з навчальним планом із даної спеціальності учительських інститутів, необхідно було вивчати за встановленим графіком.

Другу спеціальність можна було отримати також працюючим у школах особам, які мали вищу непедагогічну освіту. Вони мали право вступати без складання вступних іспитів на 1-й курс заочних відділів педінститутів на факультети, споріднені з тією спеціальністю, яку вони одержали в іншому ВНЗ. Отже, виявилася така тенденція, як можливість отримати другу педагогічну спеціальність на базі основної непедагогічної спеціальності за скороченими навчальними програмами.

Особам, які протягом навчання в педінституті, виконали навчальний план

---

[139] Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, арк. 45.

[140] Річний звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2536, арк. 58-59.

із другої спеціальності, а також склали випускні іспити зі спеціальних дисциплін і методик їх викладання, видавалося посвідчення про право викладання відповідних дисциплін другої спеціальності в 5–10-х класах семирічних і середніх шкіл[141].

У 1959 р. було затверджено і надіслано директорам педінститутів УРСР новий навчальний план заочного відділу історико-філологічних факультетів. Цим планом передбачалося готувати вчителів за такими профілями: мова і література (українська або російська), мова та історія. Особливість плану полягала в тому, що перші три курси були спільними для всіх спеціальностей, а з IV курсу починалася спеціалізація – мова і література або мова та історія – за вибором студентів-заочників. Враховуючи новий навчальний план 1959 н. р., МО УРСР розподілило прийом студентів на перші курси між педінститутами УРСР таким чином: у Кам'янець-Подільському, Кримському, Луцькому, Полтавському, Сталінському (нині – Донецькому), Станіславському (нині – Івано-Франківському) педінститутах, де на стаціонарі існував другий профіль «історія», прийом мав проводитися на спеціальність «мова та історія»; на відділах російської мови Кримського та Сталінського педінститутів – на спеціальність «мова і література» та «мова і історія». В інститутах, де на стаціонарі не було другого профілю «історія», залишався прийом на спеціальність «мова і література». Якщо окремі студенти такого інституту бажали одержати спеціальність викладача мови та історії, то вони після закінчення III курсу могли перейти до іншого інституту, де діяв відділ історії[142].

Станом на 1960/61 н. р. учителів-філологів широкого профілю в УРСР випускали 10 педінститутів (Вінницький, Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Кіровоградський, Ніжинський, Сумський, Черкаський, а також Київський та Горлівський педінститути іноземних мов). У багатьох педінститутах УРСР проводилася підготовка вчителів широкого профілю за такими спеціальностями: «українська мова, література та історія» (5 інститутів), «російська мова, література та історія» (6 інститутів), «українська мова, література та співи» (8 інститутів), «російська мова, література та співи» (7 інститутів), «українська мова, література та іноземна мова» (7 інститутів), «російська мова, література та іноземна мова» (7 інститутів), «українська мова, література та вихователь школи-інтернату» (1 інститут), «іноземна мова та вихователь школи-інтернату» (2 інститути), «французька мова та німецька мова» (1 інститут). Із метою усунення паралелізму в педагогічних спеціальностях відбувалася реорганізація ВНЗ. Так Одеський та Харківський педінститути ІМ, а також деякі факультети Одеського та Харківського педінститутів були об'єднані з відповідними факультетами університетів.

В означений період відбувались зміни в системі управління освітою. У

[141] Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань методичної роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* Ф. 166, оп. 15. спр. 2296, арк. 126.

[142] Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань метод роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2756, 195 арк.

липні 1959 року на базі МВО УРСР як союзно-республіканський орган державного управління. Згідно з положенням про Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти УРСР, яке було розроблено на основі положення про Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, його основними завданнями було розширення мережі заочних та вечірніх вищих і середніх спеціальних навчальних закладів та відділень; підготовка науково-педагогічних кадрів у відповідності з досягненнями вітчизняної та світової науки і техніки, в тому числі висококваліфікованих *спеціалістів широкого профілю (примітка моя – І.Г.)*, які б відповідали тогочасним так званим «умовам періоду будівництва комунізму»; вдосконалення навчально-методичної роботи, розробка і покращення навчальних планів і програм вищих та середніх спеціальних начальних закладів; розвиток науково-дослідної роботи у ВНЗ; підготовка, затвердження і видання для вищих та середніх спеціальних навчальних закладів республіки підручників і навчальних посібників[143].

У світлі Закону про зв'язок школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти перед керівництвом пединститутів стояло завдання покращити підготовку вчителів шляхом підвищення науково-теоретичного рівня викладання, значення педагогічної та виробничої практики, посилення ідейно-політичного виховання, а також покращення вечірньої та заочної освіти.

Відповідно до вимог вищезазначеного закону у навчальних планах збільшувалася кількість часу на педагогічну та виробничу практику, тобто в цей час простежується тенденція до покращення практичної підготовки вчителів, у тому числі філологів широкого профілю. Так, на факультетах з 5-річним терміном навчання, де готували вчителів широкого профілю, було збільшено час на педагогічну практику без відриву і з відривом від виробництва з 20 (за навчальними планами 1957 року) до 37,5–44 тижнів, причому час практики був спланований раціональніше. Метою педпрактики насамперед було забезпечення неперервного зв'язку студентів зі школою протягом усього періоду навчання в інституті: від спостереження за учнями та роботою вчителів на І курсі до роботи на місці вчителя, класного керівника та керівника сільської школи участі студентів у шкільних учительських конференціях та секційних нарадах.

На початок 1961/62 н. р. в УРСР учителів-філологів широкого профілю готували вже 22 пединститути за 14 подвійними спеціальностями: «українська мова та література, історія», «російська мова та література, історія», «українська мова та література, іноземна мова», «російська мова та література, іноземна мова», «українська мова та література, співи», «російська мова та література, співи», «українська мова та література, вихователь школи-інтернату», «англійська мова та українська мова, література», «англійська мова та вихователь школи-інтернату», «французька мова та українська мова, література», «німецька мова, вихователь школи-інтернату», «німецька мова,

[143] Листування з ЦК КПРС, міністерствами та відомствами РСР з питань розгляду та затвердження Положення про МВССО УРСР та ін.). *ЦДАВОВ України*, ф. 46211, оп. 1, спр. 173, Арк. 3.

англійська мова», «французька мова, німецька мова», «французька мова, вихователь школи-інтернату» (див. Додаток Г)[144]. На той час актуальним було саме таке поєднання спеціальностей через брак вчителів за цими фахами і необхідність їх швидкої підготовки для шкіл, кількість яких зростала.

Відбувалося подальше вдосконалення системи підготовки вчителів із подвійними спеціальностями. Так, на початку запровадження таких спеціальностей широкого профілю, де поєднувалися філологічні спеціальності із музичними, виникали проблеми з набором контингенту студентів. Як показали результати проведення набору на факультети широкого профілю педінститутів за спеціальностями «мова (українська / російська), література і співи», у вступників не завжди перевірялися голосові та музично-слухові дані. З метою усунення цих недоліків МО УРСР була видана директивна вказівка від 15 червня 1961 р., у якій ішлося про необхідність здійснювати обов'язкову перевірку музично-слухових і голосових даних абітурієнтів. Для перевірки вступників на І курс дирекція інституту повинна була створити спеціальну комісію з числа фахівців-викладачів співів і музики. Також було бажано, щоб вступники володіли одним із музичних інструментів, за що виставлялася окрема оцінка. При одержанні незадовільної оцінки з одного з розділів (слуху, ритму або голосу) абітурієнт не допускався до складання наступних іспитів[145].

У річному звіті про роботу педінститутів УРСР за 1961/62 н. р. було зазначено, що за підзвітний рік стан музичної підготовки студентів педінститутів України значно поліпшився. В 1961/62 рр. відбувся перший випуск учителів за спеціальностями «мова, література (українська / російська) та співи» загальною кількістю 214 випускників. Проте, як вже було сказано, значним недоліком у підготовці вчителів співів був досить низький рівень музичних даних студентів. Тому перед керівництвом педінститутів було поставлено завдання на наступний рік заборонити проводити прийом абітурієнтів на факультети широкого профілю «мова, література і співи» з низькими музичними даними[146].

На початку 1960-х рр. для того, щоб прискорити підготовку фахівців, продовжувалася реорганізація та оптимізація мережі педагогічних навчальних закладів, зокрема деякі учительські інститути були реорганізовані в педучилища чи злилися з педінститутами, одні педагогічні ВНЗ розширювали свою мережу, інші об'єднувалися, невеликі ВНЗ закривалися, іноді політехнічні ВНЗ реорганізовувалися в педагогічні. Так В. Майборода зазначає, що в 1962 р. Харківський інститут фізичного виховання був реорганізований у педагогічний, у Київському, Львівському, Донецькому та Харківському політехнічних інститутах відкрили інженерно-педагогічні факультети, а в Полтавському та

[144] Звіти педагогічних інститутів на початок 1961-1962 н. р. *ЦДАВОВ України*. Ф. 166. оп. 15. спр. 3324, арк. 11.
[145] Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань методичної роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 3087, арк. 95.
[146] Річний звіт про роботу педагогічних інститутів УРСР за 1961/1962 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3374, арк. 63-67.

Уманському сільськогосподарських ВНЗ – агропедагогічні, в Київському художньому інституті, Київській, Харківській, Львівській, Одеській консерваторіях з'явилися педагогічні факультети[147]. Таким чином, простежується тенденція та оптимізації мережі вищої освіти.

На виконання постанови РМ УРСР від 11 липня 1961 року № 980 «Про поліпшення вивчення ІМ в УРСР» та наказу Міністра освіти УРСР від 5 серпня 1961 р. № 172 «Про поліпшення вивчення ІМ у школах і педагогічних навчальних закладах УРСР» МО УРСР була видана вказівка ректорам пединститутів збільшити на всіх факультетах з 1 вересня 1961 року кількість навчальних занять з іноземних мов з 140 до 240 годин. До навчальних планів усіх факультетів пединститутів були введені додатково заліки з іноземних мов, організували факультативи з ІМ. З 1963/64 н. р. вводився державний іспит із іноземної мови на IV курсах усіх факультетів пединститутів. Потреба у цьому зумовлювалася необхідністю посилення практичного володіння майбутніми вчителями іноземними мовами. Крім того, на нашу думку, ця постанова підштовхнула до запровадження підготовки вчителів з двох іноземних мов.

До навчальних планів спеціальностей «українська мова, література та іноземна мова» і «російська мова, література та іноземна мова», а також для ФІМ була розроблена чітка схема доповнень та уточнень до навчальних планів (як стаціонару, так і заочного відділу), в якій була збільшена кількість годин на вивчення практики сучасної іноземної мови та інших спеціальних дисциплін.

Особлива увага була приділена також підготовці вчителів двох іноземних мов. 25 серпня 1961 р. МО УРСР затверджено навчальний план для спеціальності «2103 іноземні мови: англійська, французька, німецька», який давав кваліфікацію спеціаліста – «вчитель англійської, французької чи німецької мови середньої школи з указанням додаткової спеціальності», наприклад, «англійська та німецька», «англійська та французька», «французька та німецька мови». Крім того, з 1 вересня 1961 року для всіх студентів, які бажали вивчати другу ІМ, було відкрито факультатив[148].

Навчальний час на цій спеціальності розподілявся так: суспільно-політичним дисциплінам приділялося 10,6 %, психолого-педагогічним – 9,8 %, спеціальним та методичним – 79,6 %. На підготовку за першою спеціальністю виділялося 2740 год. навчального часу (77,4 %), за другою – 800 год. (22,6 %).

Порівнюючи даний навчальний план із навчальним планом на 1956/57 н. р. за спеціальністю «іноземна мова, українська мова та література», варто відмітити, що курс основної іноземної мови був об'єднаний із курсом фонетики і перейменований на «практичний курс іноземної мови (з коректівним курсом фонетики)», курс граматики перетворювався на «систематичний курс граматики». Серед нововведених був окремий курс

---

[147] Майборода, В.К. та Луговий, В.І., ред., 1992. *Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.).* Київ: Либідь, с.129.

[148] Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань методичної роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 3087, арк. 130-142.

теоретичної фонетики. Курс «новітня історія країни, мова якої вивчається» був розширений і розділений на окремі два: «географія, історія і культура країн мови, яка вивчається» та «література мови, яка вивчається».

Серед курсів та практикумів за вибором були такі: друга іноземна мова, загальне мовознавство, стилістика, семінар із психології, педагогіки або методики викладання іноземної мови (на вибір), теорія і практика програмованого навчання, синхронний переклад та ін.

До факультативних дисциплін відносилися: основи марксистсько-ленінської етики, основи марксистсько-ленінської естетики, основи наукового атеїзму, друга іноземна мова, дитяча література та курси, рекомендовані кафедрами.

Педпрактика на цих спеціальностях відбувалася в піонерських таборах у IV семестрі протягом 6 тижнів, а також практика з навчальної та виховної роботи в школі в VI семестрі протягом 5 тижнів і в VII семестрі – 18 тижнів, тоді як за навчальним планом на 1956/57 н. р. студенти проходили практику з відривом від навчальних занять за спеціальністю в VIII семестрі протягом 8 тижнів та в IX – протягом 10 [149; 150]. Тобто, загалом період викладацької педагогічної практики зріс.

Варто зазначити, що на відміну від навчальних планів подвійних спеціальностей 1956/57 н. р., де випускники складали в основному 5 державних іспитів, студенти спеціальностей «2103 іноземні мови: англійська, французька, німецька» складали лише 3: з основ наукового комунізму, сучасної іноземної мови з методикою викладання та педагогіки.

Розглядаючи методичну підготовку майбутніх учителів-філологів широкого профілю, варто відзначити, що з початку 1960-х рр. у підручниках з методики викладання філологічних дисциплін велика увага приділяється виконанню Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Підручники цього періоду відрізняються значною ідеологізацією. Велика увага в них приділяється виконанню рішення XXII з'їзду КПРС і прийнятій на ньому Програмі, яка мала на меті формування так званого «комуністичного світогляду» при вихованні «нової людини-будівника і громадянина комуністичного суспільства». Крім загальносоюзних видань, студенти-філологи мали змогу користуватися й україномовною літературою, підготовленою і виданою в УРСР. Детальніше аналіз підручників для підготовки вчителів-філологів подано в Додатку Ш.

При написанні тогочасних підручників із методики викладання філологічних дисциплін враховувалися не тільки вимоги профільного Міністерства, але й досягнення тогочасної педагогічної та психологічної науки, а також передовий педагогічний досвід.

На початку 1960-х рр. у навчальних планах підготовки вчителів, у тому

[149] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1963 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3761, арк. 7.

[150] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, арк. 68.

числі й філологів подвійного профілю, був включений спецкурс за вибором «Теорія і практика програмованого навчання». Початок розроблення питань програмованого навчання припадає на 1950-х рр. і пов'язаний із ім'ям американського психолога Б. Скіннера, який прагнув підвищити ефективність навчального процесу за рахунок його управління з використанням досягнень експериментальної психології і техніки. На той час програмоване навчання було інноваційним явищем і набуло значного поширення в тогочасній радянській освіті. Теорію і практику програмованого навчання в Радянському Союзі розробляли Л. Ланда, П. Гальперін, М. Тализіна наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. Так, Л. Ланда запропонував використовувати у процесі навчання алгоритм – послідовність елементарних дій, які необхідно виконувати, а також система вказівок на те, яким чином це треба робити. Спираючись на психологічну теорію поетапного формування розумових дій, П. Гальперін розробив систему перетворення матеріального, предметного в ідеальне, психічне. Спільно з М. Тализіною він реалізував цю теорію на практиці у вигляді діяльнісного навчання[151]. Сьогодні під програмованим навчанням розуміютється кероване засвоєння програмованого навчального матеріалу за допомогою навчального пристрою (навчальної машини, програмованого підручника, відеотренажера та ін.), вивчення пізнавальної інформації певними дозами, кроками.

Використання програмованого навчання сприяло кращому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку індивідуальних здібностей студентів, поліпшенню контролю за навчальною діяльністю. У 1960-х рр. у Росії та Україні було накопичено великий досвід із програмованого навчання, були обладнані спеціальні класи програмованими пристроями, розроблялися конструкції технічних засобів програмованого навчання[152]. Проте через значну підготовчу роботу переваги програмованого навчання не були втілені на практиці повністю.

Підсумовуючи досвід підготовки вчителів широкого профілю на першому етапі її організації, мусимо відзначити, що він не дав бажаних результатів. За офіційними даними, дуже мало випускників подвійних спеціальностей (3–5%) влаштовувалися працювати в школах за фахом[153]. Із метою вирішення цієї ситуації 24 травня 1963 р. Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти СРСР було видано наказ № 173 «Про заходи та подальший розвиток вищої і середньої спеціальної освіти, поліпшення підготовки і використання спеціалістів», у якому йшлося про те, що з метою впорядкування і прискорення

---

[151] Програмоване навчання [online]. Доступно: <http://psichology.com.ua/programovane-navchannya-vlasova-o-i/> (дата звернення: 11.10.14)

[152] Черкашина, О.О. *Досвід підвищення рівня навчально-методичної роботи в системі професійної освіти (60-70 рр. XX ст.)* [online]. Доступно: <http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2011_14/files/P1411_09.pdf.> (дата звернення: 20.09.13)

[153] Майборода, В.К. та Луговий, В.І., ред., 1992. *Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.).* Київ: Либідь, с. 129.

підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл у педінститутах Ради Міністрів союзних республік були зобов'язані готувати їх, як правило, за однією спеціальністю (наприклад, математика, фізика, хімія, російська мова і література, рідна мова і література та інші) з чотирирічним терміном навчання. Фактично, цей наказ став завершенням етапу започаткування підготовки вчителя-філолога широкого профілю.

Проте підготовка вчителів широкого профілю не скасовувалася повністю. Вона, швидше, зменшувалася за своїм обсягом і спрямовувалася на забезпечення потреб головним чином малокомплектних шкіл. Радам Міністрів союзних республік за погодженням із Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР дозволялося проводити підготовку для малокомплектних шкіл у педінститутах за двома спеціальностями з терміном навчання 5 років[154].

Отже, у другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр. в Україні почала формуватися цілісна система вищої педагогічної освіти. Система підготовки вчителів в Україні стабілізувалася, адже у всіх ВНЗ відбувалася підготовка педагогічних кадрів за єдиним навчальним планом Міністерства вищої та середньої освіти, збільшилась тривалість педагогічної практики, розвивалася мережа консультпунктів для студентів заочної форми навчання, що загалом мало позитивні наслідки для підготовки вчителів. Отже, на першому етапі – *запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю (1956–1963 рр.)* намітилися такі *тенденції:*

1) посилення організаційного і нормативно-правового забезпечення підготовки вчителів-філологів широкого профілю, збільшення переліку подвійних спеціальностей за принципом суміжності;
2) започаткування розробки типових навчальних планів, навчально-методичного забезпечення нових подвійних спеціальностей;
3) збагачення змісту підготовки вчителя-філолога широкого профілю на основі Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям» (1958);
4) посилення вимог до абітурієнтів, що вступали на подвійні спеціальності, які вимагали особливих творчих здібностей;
5) введення заочної форми навчання за двома спеціальностями та надання можливості отримати другу педагогічну спеціальність на базі основної непедагогічної за скороченими навчальними програмами;
6) посилення самостійної роботи студентів; запровадження програмованого навчання; удосконалення програми педпрактики;
7) покращення практичної мовленнєвої підготовки вчителів-філологів, у тому числі філологів широкого профілю, котрі вивчали іноземну мову як одну зі спеціальностей;

[154] Накази Міністра вищої освіти СРСР з питань роботи педагогічних вузів. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3759, арк. 160-161.

8) організація кадрового забезпечення підготовки вчителів-філологів широкого профілю у ВНЗ.

2.2. Апробація підготовки вчителів-філологів із поєднанням неспоріднених спеціальностей (1963–1975 рр.)

Після нетривалого періоду постсталінської «відлиги» СРСР входив у період «застою», який, окрім негативних економічних та соціальних наслідків, характеризувався значною політизацією освіти. Відповідно до наказу Міністра вищої та середньої спеціальної освіти СРСР В. Єлютіна від 27 червня 1963 р. № 214 «Про запровадження викладання у ВНЗ СРСР основ наукового комунізму», з 1963/64 н. р. у всіх ВНЗ країни (і не тільки педагогічних) запроваджувалося викладання чотирьох самостійних курсів суспільних наук: історія КПРС, марксистсько-ленінська філософія, політична економія, основи наукового комунізму. При порівнянні нового складу суспільно-політичних дисциплін із навчальними планами для філологічних спеціальностей широкого профілю 1956/57 н. р., до яких входили історія КПРС, політична економія, діалектичний та історичний матеріалізм, бачимо, що спектр цих наук розширився.

З 1963/64 н. р. перед ректорами ВНЗ було поставлене завдання виділити одну з кафедр суспільних наук для організації навчального процесу з основ наукового комунізму. Розглядалася також можливість організації в подальшому самостійної кафедри наукового комунізму[155]. Отже, однією з тенденцій розвитку тогочасної системи освіти було посилення ідеологічного впливу в змісті професійної підготовки фахівців у ВНЗ. Перелік педагогічних вищих навчальних закладів МО УРСР, у яких готували вчителів-філологів у 1963/64 н.р., подано в Додатку Е.

До виразних тенденцій підготовки вчителів за двома спеціальностями на другому виділеному етапі її розвитку слід віднести поєднання неспоріднених за змістом спеціальностей, зокрема філологічних із природничо-математичними. Так, 1963/64 н. р. у педінститутах, крім уже згадуваних двопрофільних філологічних спеціальностей та однопрофільних спеціальностей «українська мова та література», «російська мова та література», а також «іноземна мова (англійська)», «французька мова», «німецька мова», «іспанська мова» (в Київському педінституті ІМ) (див. Додатки Д 1, Д 2, Д 3, Д 6), з'явилися нові подвійні спеціальності на фізико-математичних та природничих факультетах – «математика англійською мовою» (в деяких інститутах назва цієї спеціальності була «математика з іноземною мовою», «математика з викладанням англійською мовою»), «фізика англійською мовою» («фізика і англійська мова») та «біологія англійською мовою» («біологія з англійською мовою»). Хоча ці спеціальності не є

[155] Накази Міністра вищої освіти СРСР з питань роботи педагогічних вузів. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3759, арк. 173-174.

суто філологічними, проте вони привернули нашу увагу неочікуваним, на перший погляд, сполученням таких різнорідних освітніх профілів.

Насправді поява спеціальностей, які поєднували гуманітарний профіль підготовки з природничо-математичним, зумовлена об'єктивними причинами. На думку науковців, ідея підготовки вчителів широкого профілю з філологічним ухилом на немовних факультетах педагогічних ВНЗ виникла у зв'язку з відсутністю відчутних результатів у вирішенні проблеми функціонування малокомплектних шкіл у сільській місцевості. Масовий відтік сільського населення в місто, розпочатий ще в роки так званої «хрущовської відлиги», коли політика СРСР була спрямована на швидкий розвиток промисловості, тривав, молодь забезпечували житлом у містах, і тому вона з легкістю залишала село. Наприклад, у РРФСР приблизно три чверті шкіл і лише половина учнів знаходилися в сільській місцевості. Тому сільська школа була в основному малокомплектною. Крім того, в більшості тогочасних малокомплектних шкіл іноземну мову викладали неспеціалісти, а подекуди люди без вищої освіти. На той час фахівців з іноземних мов готували в основному на ФІМ педнститутів, а також в інститутах іноземних мов, але стан справ свідчив про те, що ці ВНЗ не справлялися з цією проблемою. Та й фахівці, якщо їхали в сільську малокомплектну школу, довго там не затримувалися через недостатнє навчальне навантаження. Це поглиблювало потребу тогочасної малокомплектної сільської школи в учителях широкого профілю настільки, що мова зайшла про підготовку вчителя, який поєднував би не тільки споріднені, але й не настільки близькі предмети.

Ще однією причиною актуалізації підготовки фахівців широкого профілю за неспорідненими науковими галузями вважаємо бурхливий розвиток науково-технічного прогресу, інтернаціоналізацію природничо-наукових досліджень, розширення співпраці, а часом і конкуренції науковців у дослідженнях космосу, атомної і молекулярної структури речовини, автоматизації виробничих процесів тощо. Наука в цей час стає постійним джерелом нових ідей і розвитку матеріального виробництва. А знання іноземних мов, у свою чергу, відкриває доступ до нових наукових ідей. Тому поєднання природничо-наукових дисциплін із оволодінням іноземними мовами у 1960-х рр. набуло надзвичайної перспективності. У цьому проявляється тенденція уточнення й урізноманітнення профілів підготовки вчителів у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу.

1–2 грудня 1966 року у Київському державному університеті відбулася X науково-методична конференція, на якій обговорювалися проблеми подальшого розвитку університетської освіти у світлі постанови ЦК КПРС (Центральний Комітет комуністичної партії Радянського Союзу) та РМ СРСР «Про заходи щодо поліпшення підготовки спеціалістів та вдосконалення керівництва вищою та середньою спеціальною освітою в країні». До питань, що обговорювалися на конференції, проявило інтерес широке коло науковців. У

роботі конференції взяли участь понад 600 осіб професорсько-викладацького складу університету та гості з інших університетів УРСР. У матеріалах конференції підкреслювалося, що в умовах зростання науково-технічного прогресу та культури збільшувалися вимоги до рівня підготовки молодих спеціалістів. Із одного боку, життя вимагало спеціалістів, які набули глибокої спеціалізації в якійсь одній конкретній галузі науки, досконало знали б її історію, теорію та перспективи розвитку. З іншого боку, потрібні були фахівці, котрі спеціалізувалися б на вивченні основ широкого фронту інших, насамперед суміжних, наук, без чого вважався неможливим подальший розвиток конкретної галузі науки[156].

Отже, виникла цілком обґрунтована необхідність готувати в педінститутах на немовних факультетах не тільки вчителів за основними спеціальностями (як, наприклад, вчитель фізики, математики, вчитель хімії та біології та ін.), але й додати спеціальність «іноземна мова» (в основному «англійська»), бо саме на вивчення цієї ІМ у школах наказом Міністра освіти УРСР на підставі Постанови РМ СРСР про вивчення іноземних мов від 3 червня 1961 р. відводилася найбільша квота: 50 % – англійська, 20 % – німецька, 20 % – французька, 10 % – інші іноземні мови (іспанська, італійська, арабська, гінді, японська). Цікаво, що підготовка вчителів широкого профілю на немовних факультетах педагогічних ВНЗ за неспорідненими спеціальностями в УРСР була розпочата в середині 1960-х рр., тобто вона виникла набагато раніше, ніж у РРФСР (розпочата з 1980-х рр.).

Вважаємо за необхідне проаналізувати навчальні плани широкого профілю неспоріднених спеціальностей з іноземною мовою. На спеціальність «математика з англійською мовою», яка була запроваджена в трьох педінститутах України (Вінницький, Донецький, Київський ім. Горького), у 1963/64 н. р. було прийнято 110 студентів. Спеціальність «фізика з англійською мовою» була введена в чотирьох педінститутах (Житомирський, Запорізький, Київський, Одеський), куди було прийнято також 110 студентів на 1-й курс, «біологія з англійською мовою» – в чотирьох (Кримський, Ніжинський, Сумський, Харківський), було прийнято на навчання 152 студенти (Додаток Г)[157]. Навчальний план спеціальності «2105 Фізика», який давав кваліфікацію «вчитель фізики середньої школи з викладанням іноземною мовою», було затверджено МО УРСР 2 серпня 1962 р. Для спеціальності «2106 Біологія» з кваліфікацією «вчитель біології середньої школи з викладанням іноземною мовою» типовий навчальний план було затверджено 20 серпня 1963 р. (Додатки Д 4, Д 5).

Навчальні плани педінститутів на 1963/64 н. р. зі згадуваних неспоріднених спеціальностей багато в чому подібні. Так, обсяг навчального часу на вивчення іноземної мови в межах новостворених спеціальностей

---

[156] *Проблеми розвитку університетської освіти*. – К. : Видавництво Київського університету, 1967.

[157] Зведений звіт педагогічних інститутів на початок 1963-1964 н. р. форма 3-нк. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4089, арк. 3-13.

«фізика з англійською мовою» та «біологія з англійською мовою» був однаковим – 1300 год. Практична професійно-педагогічна підготовка фахівців здійснювалася за допомогою педагогічної практики з навчальної та виховної роботи у вечірніх школах у 7-му семестрі протягом 10 тижнів, а також педпрактики з викладанням свого фахового предмета іноземною мовою в 10-му семестрі протягом 17 тижнів.

Зі спеціальності «фізика з англійською мовою» на державні іспити виносилися дисципліни: історія КПРС, фізика, педагогіка з методикою викладання фізики та іноземна мова (у 9-му семестрі); зі спеціальності «біологія з англійською мовою»: історія КПРС, біологія (за особливою програмою), педагогіка з методикою викладання біології та іноземна мова (у 9-му семестрі).

Факультативні дисципліни теж були однаковими для цих спеціальностей (за винятком практикуму з позакласної роботи та практикуму з технічного моделювання, які вивчалися тільки на спеціальності «фізика з англійською мовою»): основи марксистсько-ленінської етики, основи марксистсько-ленінської естетики, основи наукового атеїзму, спортивне удосконалення, практикум у керуванні автомобілем та курси, рекомендовані кафедрами.

Як бачимо, запропоновані факультативні дисципліни розширювали та поглиблювали знання студентів із марксистсько-ленінських засад організації суспільства, прищеплювали навички здорового способу життя, маючи на меті таким чином виховати молоде покоління у кращих радянських традиціях. Окрім того, запровадження такої нової дисципліни, як «практикум у керуванні автомобілем», було наслідком НТР і зростаючої технізації щоденного життя людей.

Проте в навчальних планах спеціальностей, які аналізуються, слід відзначити й відмінності. Головним чином, вони полягали у відсотковому співвідношенні дисциплін різних циклів. Так на спеціальності «фізика з англійською мовою» на вивчення суспільно-політичних дисциплін відводилося 9,5 % навчального часу, психолого-педагогічна підготовка становила 7,5 %, спеціальна та методична – 83 %, у тому числі 24,2 % виділялося на вивчення іноземної мови (1300 год.). На спеціальності «біологія з англійською мовою» навчальний час на ці дисципліни становив відповідно – 11,6 %, 9,2 % та 79,2 %, у тому числі 29,6 % на іноземну мову (1300 год.). Тобто у відсотковому співвідношенні для спеціальності «фізика з англійською мовою» виділялося трохи більше навчального часу на вивчення спеціальних та методичних дисциплін. Проте на спеціальності «біологія з англійською мовою» було більше курсів, практикумів та семінарів, що вивчалися на вибір. Загалом їх було 13: спецсемінар із педагогіки, методики або психології (36 год.), навчальне кіно та використання технічних засобів у навчальному процесі, біофізика (50 год.), гістологія, вірусологія, садівництво, рибознавство, охорона природи, захист рослин, квіткознавство, генетика з основами селекції, екологія, географія рослин та тварин. Тоді як на спеціальності «фізика англійською мовою», крім

перших двох згаданих курсів на вибір, вивчалося лише 2 – спецпрактикум із фізики та шкільна гігієна[158].

Підсумуємо дані про співвідношення навчального часу, виділеного при підготовці вчителів за спеціальностями «фізика з англійською мовою» та «біологія з англійською мовою» на вивчення дисциплін першого та другого профілю у таблиці 5.

Таблиця 3

Співвідношення навчального часу, виділеного на вивчення дисциплін основної та додаткової спеціальностей у 1963/64 н. р.[159]

№	Спеціальності	Перша спеціальність		Друга спеціальність	
		(год.)	%	(год.)	%
1	Фізика з англійською мовою	2723	*67,7*	1300	*32,3*
2	Біологія з англійською мовою	2174	*62,6*	1300	*37,4*

Зазначимо, що за спеціальностями «фізика та ІМ» і «біологія та ІМ» за другою спеціальністю читалися тільки курси ІМ обсягом 1300 год. При цьому за першою спеціальністю фахові дисципліни іноземною мовою не читалися, а ІМ вивчалася абсолютно окремо від фізико-математичних природничих наук, які можна детальніше розглянути в Додатках Д 4, Д 5. За другою спеціальністю «англійська мова» не вивчалося більше ніяких спеціальних дисциплін, наприклад, загальне мовознавство, лексикологія тощо. Вибірковий курс «навчальне кіно та використання технічних засобів у навчальному процесі» входив до навчальних планів усіх педагогічних спеціальностей.

У 1960-х – 1970-х рр. відбувалося накопичення досвіду професійної підготовки спеціалістів широкого профілю, зокрема не тільки педагогічних, але й інженерно-економічних кадрів. Для покращення вивчення іноземних мов у школах продовжували створюватися спеціальні шкільні приміщення – лінгафонні кабінети та кабінети іноземних мов, де використовувалися аудіовізуальні ТЗН (технічні засоби навчання). Тому при підготовці вчительських кадрів, як і в попередній період, до навчальних планів входив спецкурс із оволодіння ТЗН. Також увага цьому приділялася під час проходження педагогічної практики[160]. Тому виділяємо тенденцію посилення у вищій педагогічній освіті підготовки до використання ТЗН, в т. ч. навчального кіно, лінгафонних кабінетів.

Розглядаючи особливості навчально-виховного процесу, який продовжувався за двопрофільними філологічними спеціальностями, слід

[158] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1963 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3761, арк. 32-37.

[159] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1963 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3761, арк. 32-37.

[160] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1976 р. *ЦДАВОВ України.* Ф. 166. оп. 15. спр. 8895. 79 арк.

зазначити, що в педінститутах широко використовувалася наочність: наочні посібники, підручники, таблиці, географічні карти, картини, діафільми, кінофільми, підстановчі таблиці, картки. Також велика увага приділялася самостійній роботі студентів. Так, у Київському педінституті ІМ на молодших курсах читалися лекції на тему «Як працювати над вивченням іноземної мови?». Практикувалося ознайомлення студентів із навчальним планом і програмою. Індивідуальною формою науково-дослідної роботи студентів було написання рефератів із теорії граматики[161].

Також проводилася робота над удосконаленням іншомовного мовлення студентів. На старших курсах застосовувалися такі види роботи як перефрази, діалогізація текстів, опис картин, переказ незнайомих текстів, доповіді іноземною мовою за матеріалами з автентичних газет, читання і переказ оригінальної літератури. Організовувалися конкурси на кращий переказ, переможці яких нагороджувалися книжками англійською мовою. Студенти відвідували лінгафонний кабінет не менше 2-х разів на тиждень. Також зосереджувалася увага на розвитку усних мовленнєвих умінь, підготовці нової форми роботи – лабораторних роботах, підготовці домашнього читання. На практичних заняттях використовувалися такі види роботи, як робота в парах, у групах, із картками, диспути після читання книжок, перегляду фільмів, вистав, тематичні курсові заняття, а також широке використання ТЗН, демонстрація фрагментів уроків за допомогою магнітофонного запису, апарату «Мікрофон» для читання мікрофільмів, фрагменти лекцій у фонозаписах[162].

В означений період проявилася тенденція поєднання в одну спеціальність подвійного профілю двох іноземних мов (переважно романо-германських). Так, на кафедрі англійської філології ЖДПІ, яка була створена у 1968 році, працювали викладачі, які викладали англійську мову як другу іноземну. Проводилася робота зі створення словника типологічних відмінностей між двома мовами. Як свідчать результати екзаменаційної сесії, рівень підготовки студентів із другої мови був задовільним.

У ЖДПІ для підготовки вчителів-філологів за спеціальностями «англійська й німецька мови» та «німецька й англійська мови» на практичних заняттях практикувалися такі методи, як метод усного випередження, метод парної роботи, інсценізація художніх творів, безперекладне пояснення лексичного значення слів та фразеологізмів, синхронний переклад фільмів[163]. Окрім того, використовувалася бесіда як вид роботи. Широко застосовувалася звукова техніка для розвитку правильної вимови, усного мовлення,

[161] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1962-1963 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15. спр. 3787, арк. 38.
[162] Звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1968-1969 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 6978, арк. 61-62.
[163] Річний звіт про роботу Житомирського педагогічного інституту за 1968-1969 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 6972, арк. 37, 41.

індивідуальна та колективна робота студентів[164].

Згідно з результатами екзаменаційних сесій, рівень володіння німецькою мовою на ФФ за спеціальністю «українська / російська мова та література» був не нижчим, ніж на ФІМ за спеціальностями «англійська та німецька мови» та «німецька й англійська мови». Студенти були достатньо підготовленими до роботи вчителем ІМ, достатньо володіли програмним матеріалом та розмовним мовленням. Проте не в усіх студентів був достатній темп мовлення, воно не завжди було достатньо автоматизоване. Результати іспитів із англійської мови були задовільні, проте набагато нижчі, ніж із німецької мови. Для того, щоб виправити цю ситуацію, запроваджувалося широке використання ТЗН під час лекцій, були додані навчальні години для практичних занять із фонетики на старших курсах[165].

На підвищення рівня навчально-методичної роботи в педагогічних ВНЗ значно впливало вивчення та використання передового педагогічного досвіду педагогів-новаторів та передовиків виробництва. Це сприяло запровадженню нових методик і методів навчання. Крім того, наголошувалося на встановленні тісного зв'язку всіх ланок освіти[166].

Важливу роль у підготовці спеціалістів вищої освіти відіграла Постанова ЦК КПУ і РМ України від 14 жовтня 1966 р. № 776 «Про заходи по поліпшенню підготовки спеціалістів і вдосконалення керівництва вищою та середньою спеціальною освітою в республіці». Ця Постанова зобов'язала міністерства та відомства УРСР, зокрема Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти УРСР, внести пропозиції про подальше вдосконалення мережі існуючих та організацію нових ВНЗ та їхніх відділень на території України. Найважливішим завданням було проголошено подальше поліпшення якості підготовки спеціалістів із урахуванням вимог тогочасного виробництва, науки, техніки та культури. За закладами вищої освіти УРСР до 1 березня 1967 р. були закріплені підприємства, установи і організації як постійні бази виробничої практики для поліпшення вищої та середньої спеціальної освіти, виконання державного плану по розподілу спеціалістів, подальший розвиток науки. Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти УРСР було зобов'язане розробити та подати на розгляд МО СРСР пропозиції щодо переліку спеціальностей, за якими доцільно проводити підготовку спеціалістів із вищою та середньою спеціальною освітою до 1 березня 1967 р.[167].

У середині 1960-х – на початку 1970-х рр. у стінах українських шкіл та ВНЗ

---

[164] Річний звіт про роботу Житомирського педагогічного інституту за 1960/1961 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3099, арк. 78-80.

[165] Річний звіт про роботу Житомирського педагогічного інституту за 1968-1969 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 6972, арк. 118.

[166] Черкашина, О.О. *Досвід підвищення рівня навчально-методичної роботи в системі професійної освіти (60-70 рр. XX ст.)* [online]. Доступно: <http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2011_14/files/P1411_09.pdf.> (дата звернення: 20.09.13)

[167] Постанови Ради Міністрів УРСР та матеріали до них від № 185 до № 205. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 14, спр. 943, арк. 168-170.

продовжувала відбуватись русифікація навчального процесу, хоч вона носила прихований характер. Крім права вибору батьками російської чи української мови навчання учнів та введення положення про сприяння вивченню російської мови як мови міжнаціонального спілкування і відповідного збільшення кількості годин для її вивчення в українських школах, з 1966 року запроваджувався поділ класів з кількістю учнів понад 25 осіб на групи для вивчення російської мови в сільських і міських школах. Також відбувалося запровадження перевірки, систематичного розгляду питань про вивчення російської мови і літератури на колегіях міністерства, різноманітних конференціях.

Наслідки русифікації позначилися і на філологічних спеціальностях подвійного профілю, на які набір на спеціальності зі складовою «російська мова і література» значно перевищував набір на спеціальності зі складовою «українська мова і література» (Додаток З). Так, протягом 1972–1975 рр., контингент студентів спеціальності «російська мова і література» зріс із 5774 до 6882 осіб, тоді як за спеціальністю «українська мова і література» майже не змінювався і нараховував щорічно близько 3500 осіб, тобто становив майже вдвічі менше, ніж за спеціальністю «російська мова і література».

У досліджуваний період проявилися тенденція до поліпшення вивчення ІМ та виникнення нової дисципліни філологічного спрямування, яку сьогодні називають «лінгвокраїнознавство». Ця дисципліна відігравала важливу роль при підготовці вчителів-філологів подвійного профілю, зокрема за спеціальністю «іноземна мова».

Варто детальніше прослідкувати історію введення й утвердження цієї дисципліни в педагогічних ВНЗ України. У навчальних планах спеціальностей широкого профілю пединститутів, затверджених МО УРСР 1954 р., зокрема для спеціальностей «англійська, німецька, французька мови» зазначаються такі дисципліни, як «література країни, мова якої вивчається» та «історія країни, мова якої вивчається», а як факультатив – «географія країни, мова якої вивчається». У навчальних планах, затверджених 1956 р., зокрема для спеціальності «іноземна мова, українська мова та література», зазначається така дисципліна, як «література країни, мова якої вивчається»[168]. Пізніше цей предмет став називатися «історія літератури країни, мова якої вивчається». У навчальному плані, затвердженому 1963 р. для однопрофільної спеціальності «іноземна мова» значиться дві дисципліни «географія, історія і культура країн мови, яка вивчається» і «література країни, мова якої вивчається». Для порівняння – за робочими навчальними планами на 2012/13 н. р., затвердженими Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України зазначена дисципліна «лінгвокраїнознавство». Тобто, можемо зробити висновок, що дисципліни, які висвітлювали літературу, географію, історію країни, мова якої вивчалася (дисципліна-прообраз лінгвокраїнознавства),

[168] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, арк. 68.

традиційно відігравали помітне значення у фаховій підготовці вчителів-філологів з ІМ – як першої, так і як другої спеціальності.

Термін «лінгвокраїнознавство» вперше було вжито у праці «Лінгвістична проблематика країнознавства у викладанні російської мови іноземцям» у 1971 р. російськими вченими Є. Верещагіним та В. Костомаровим. Із їхніми іменами пов'язують становлення лінгвокраїнознавства як самостійної науки. Об'єктом лінгвокраїнознавства науковці вважають «фонові знання», тобто ті знання, які є загальним тлом для вивчення іноземної мови. Вони вперше науково обґрунтували вміст кумулятивної функції мови, за якою мовні одиниці є «сховищем» знань дійсності. Під терміном «лінгвокраїнознавство» слід розуміти таку організацію вивчення мови, завдяки якій студенти знайомляться з теперішнім і минулим народу, з його національною культурою через мову та в процесі оволодіння нею[169].

За визначенням Є. Верещагіна та В. Костомарова, лінгвокраїнознавство – відносно молода і недостатньо розроблена і вивчена галузь лінгвістики, основне завдання якої полягало у виявленні зв'язків між мовою та культурою народу, що є носієм цієї мови. Лінгвокраїнознавство співвідносилося з загальним країнознавством як систематизованою сукупністю наукових знань. Соціокультурний компонент іноземної мови, на їхню думку, створює найкращі умови не тільки для визнання розбіжностей у своїй і чужих культурах та виховання поважного ставлення до іншої культури, але й допомагає розбудити почуття гордості за свою країну, народ, культуру.

Теорія лінгвокраїнознавства інтегрує в собі як навчання мови, так і знайомство країною, мова якої вивчається. Оскільки основним об'єктом вивчення є не країна, а фонові знання носіїв мови, їх культура в загальному вигляді, то правильніше було б говорити про «культурознавство». Однак саме термін «лінгвокраїнознавство» широко застосовувався в практиці викладання іноземних мов у 1960-х – 1970-х рр. і тому вважаємо, що при описі подій цього часового періоду його варто залишити. Втім, потрібно чітко визначити диференційовану сучасними науковцями відмінність між традиційним країнознавством та лінгвокраїнознавством. На їхню думку, якщо країнознавство – це суспільна дисципліна, якою б мовою вона не викладалась, то лінгвокраїнознавство – філологічна дисципліна, яка викладається не як окремий предмет, а на заняттях із практики мови в процесі роботи над семантикою мовних одиниць[170].

Як уже було зазначено, навчальний предмет «лінгвокраїнознавство» в різні періоди розвитку професійної підготовки вчителя-філолога називався по-

[169] Воронкова, Н., 2009. Вплив лінгвокраїнознавчого матеріалу на мотивацію вивчення іноземних мов. *Наукові записки*. Випуск 81 (2), серія: Філологічні науки: у 4 ч., Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, с. 409.

[170] Сікалюк, А.І. та Гречок, Л.М., 2008. Лінгвістика та краєзнавчий аспект у викладанні англійської мови. В: *Актуальні проблеми сучасної науки:* тези доп. 7-ої Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. Рубрика: Соціум. Наука. Культура, Філологічні науки [online]. Доступно: <http://intkonf.org/sikalyuk-ai-grechok-lm-lingvistika-ta-kraeznavchiy-aspekt-u-vikladanni-angliyskoyi-movi> (дата звернення: 11.12.11)

різному. Проте вивчення цієї дисципліни мало особливе значення для підготовки вчителя-філолога за подвійними спеціальностями, адже лінгвокраїнознавство акумулювало знання про мову, літературу, географію, історію країни, мова якої вивчалася як друга спеціальність. Це давало змогу за відносно короткий курс вивчення дисципліни оволодіти важливими знаннями з другої спеціальності.

Порівнюючи дані зведених звітів педінститутів на початку другого періоду (в 1963/64 н. р.) та кількома роками пізніше (в 1968/69 н. р.) можна помітити, що кількість філологічних спеціальностей, зокрема і широкого профілю, почала зменшуватися. Так, у 1963/64 н. р. 27 педінститутів готували вчителів-філологів за 24 спеціальностями, 18 з яких були подвійними, проте на спеціальності «англійська мова, українська мова та література» і «французька мова, українська мова та література» набору не було. А на початок 1968/69 н. р. вчителів готували 26 педінститутів за 17 філологічними спеціальностями, 11 з яких широкого профілю. Тобто, кількість філологічних спеціальностей зменшилася на 29 %, а подвійних – майже на 39 %. У той же час кількість студентів постійно зростала. Згідно з даними звіту ВНЗ, на початок 1963/64 н. р. на філологічних спеціальностях навчалося 11 194 студенти, тоді як вже на початок 1968/69 н. р. – 13 676 студент[171; 172].

Двопрофільні спеціальності щороку зазнавали змін у зв'язку з суспільними вимогами. Відслідкуємо зміни у складі філологічних спеціальностей широкого профілю в педінститутах на початок 1963/64 н. р. та на початок 1968/69 н. р. (див. Додаток Є). Багато з них було скасовано, зокрема такі спеціальності, як «українська мова та література, історія», «російська мова, література, історія», «українська мова та література, іноземна мова», «російська мова та література, іноземна мова», «українська мова та література, вихователь школи-інтернату», «англійська мова, українська мова та література», «англійська мова, вихователь школи-інтернату», «французька мова, українська мова та література», «французька мова, вихователь школи-інтернату», «німецька мова, вихователь школи-інтернату». Натомість із кожним роком педінститути Української РСР поступово переходили до підготовки фахівців за однопрофільними спеціальностями: «українська мова і література», «російська мова і література», «англійська мова», «французька мова», «німецька мова», «іспанська мова».

Як вже згадувалося в попередньому підрозділі дисертаційної роботи, подвійні спеціальності скасовувалися через те, що дуже мало випускників спеціальностей широкого профілю педінститутів влаштовувалися на роботу за фахом. Окрім того, широкий профіль підготовки вчителів-філологів був частково скасований із метою прискорення підготовки вчителів для

[171] Зведений звіт педагогічних інститутів на початок 1963-1964 н. р. форма 3-нк. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4089, 74 арк.
[172] Зведений звіт педагогічних інститутів на початок 1968-1969 н. р. форма 3-нк. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 7160, 42 арк.

загальноосвітніх шкіл. У цей період у педінститутах паралельно проводилася підготовка вчителів-філологів за однією та за двома спеціальностями. Незважаючи на те, що багато філологічних спеціальностей широкого профілю було скасовано, вони були досить різноманітними за рахунок поєднання іноземних мов. Так серед спеціальностей широкого профілю були такі: «російська мова і література, співи», «українська мова і література, співи», «англійська мова, французька мова», «французька мова, німецька мова», «німецька мова, англійська мова», «математика англійською мовою», «фізика англійською мовою», «біологія англійською мовою»[173]. Перелік однопрофільних та двопрофільних спеціальностей та назви педінститутів, де вони здобувалися на початку 1968/69 н. р. та, для порівняння, на початку 1974/75 н. р., зазначені в Додатку Ж.

У цей час продовжувалась робота над удосконаленням підготовки вчителів на всесоюзному та республіканському рівнях. Так, у Постанові МО УРСР «Про стан та заходи щодо покращення підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл УРСР» (1965) вказувалося на необхідність удосконалити навчальні плани шляхом встановлення оптимального співвідношення між профілюючими та іншими навчальними дисциплінами[174]. А згідно з Постановою РМ СРСР «Про заходи щодо покращення підготовки спеціалістів і вдосконалення керівництва вищою та середньою спеціальною освітою в країні» (1966), було затверджено новий перелік спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка спеціалістів на денних, заочних і вечірніх відділеннях[175]. Підготовка вчителів-філологів широкого профілю продовжувалась лише в деяких педінститутах.

Новий підхід до народної освіти простежується в постанові ЦК КПРС і РМ СРСР від 18 липня 1972 р. № 535 «Про заходи і подальше вдосконалення вищої освіти в СРСР», Законі СРСР «Основи законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту» (1973), Конституції СРСР (1977) та ін. У цьому документі мова йшла про те, що рівень теоретичних і професійних знань випускників деяких ВНЗ не відповідав передовим вимогам науки і виробництва, тогочасні наукові методи та ТЗН повільно розроблялися та застосовувалися в організації навчально-виховного процесу. Тому необхідно було постійно підвищувати роль науково-педагогічних працівників у навчально-виховному процесі; систематично оновлювати зміст усіх навчальних дисциплін, які викладалися; впроваджувати нові, прогресивні методи навчання студентів із застосуванням технічних засобів; всіляко розвивати форми творчого оволодіння знаннями. За погодженням із Держпланом СРСР і зацікавленими міністерствами і відомствами, необхідно було уточнити перелік

[173] Там само, арк. 1-9.
[174] Довідка управління народної освіти про стан та заходи щодо покращення підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл за 1965 рік. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 4713, арк. 30.
[175] Постанови та розпорядження РМ СРСР з питань народної освіти в УРСР. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4885, арк. 43-44.

спеціальностей, за якими було доцільно проводити підготовку вчительських кадрів, і привести їх у відповідність із вимогами тогочасного виробництва. У Постанові ЦК КПРС та РМ СРСР (1972) було наголошено на необхідності звернути особливу увагу на підготовку фахівців широкого профілю.

Педагогічні ВНЗ відгукнулися на нові виклики деякими змінами у змісті підготовки майбутніх учителів. У Київського педінституту розробили наукові основи нового курсу школознавства. Факультативний курс школознавства було введено в усіх школах УРСР. Вивчення його сприяло поліпшенню підготовки вчителів до практичної діяльності. Кафедра педагогіки і психології Чернігівського педінституту дала науково обґрунтовані рекомендації щодо введення курсів дитячої та педагогічної психології. У Вінницькому педінституті проводилася робота щодо покращення методичної підготовки вчителів. Так, кафедрами педагогіки, психології разом із іншими спеціальними кафедрами було глибоко вивчено стан педпрактики. Викладачі педінституту побували в усіх школах області, де проходили практику студенти. Внаслідок цього було розроблено ґрунтовні рекомендації щодо використання досвіду педколективів шкіл при роботі з учнями.

Варто зауважити, що на початок 1957/58 н. р. педінститути не були забезпечені необхідною навчально-методичною літературою та робочими програмами за другою спеціальністю. Тому викладачі другої мови плідно працювали над створенням нових методичних розробок, обмінювалися між собою досвідом роботи[176]. Для прикладу, за дорученням МО УРСР викладачі кафедр Житомирського педінституту складали проекти програм для ВНЗ із таких дисциплін: новітня зарубіжна література (Л. Венгеров), німецька мова (М. Вайдман та Л. Житкевич)[177]. Для того, щоб заповнити прогалину в забезпеченні студентів навчально-методичною літературою, особливо спеціальностей широкого профілю, викладачі кафедр іноземних мов Х. Антон, Г. Поліщук, Н. Воробйова, Л. Житкевич підготували кілька методичних розробок із лексики, фонетики, аналітичного читання та ін.[178].

У більшості ВНЗ створювалися методичні об’єднання викладачів, на яких відбувався обмін досвідом, обговорення нових підручників і навчальних посібників, багато з яких створювалися профільними кафедрами педінститутів, викладачі виступали з науковими доповідями. У той час було видано: «Нариси з історії викладання літератури в радянській школі» (Я. Роткович; 1965), «Аналіз художнього твору» (К. Фролова; 1975), «Методика викладання української мови в середній школі Є. Дмитровський; 1965), «Курс сучасної української літературної мови» (М. Жовтобрюх; 1965), «Сучасна українська літературна мова» М. Івченко; 1965), «Сучасна українська літературна мова»

[176] Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, арк. 11.
[177] Річний звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2536, арк. 21.
[178] Там само, арк. 2-10.

(За заг. ред. І. Білодіда; 1969), «Сучасна українська літературна мова» А. Медушевський, М. Плющ та ін.; 1975), «Історія української літератури» (П. Волинський, І. Пільгук, Ф. Поліщук; 1964–1969), «Історія української радянської літератури» (Л. Коваленко; 1964), «Бесіди про уроки іноземної мови» (Ю. Пассов; 1971), «Підручник англійської мови для студентів старших курсів інститутів і факультетів іноземних мов» (Л. Хахаріна-Семерня; 1968), «Посібник із розмовної німецької мови» Т. Катуніної (1968), «Англо-український фразеологічний словник» К. Баранцева (1969) та ін. У Київському педінституті ім. О. Горького були видані такі підручники для підготовки вчителів-філологів: «Російська література XX ст.» (для українських відділів ФФ), «Поезія Олександра Блока» (І. Крук), «Ленінський принцип партійності та свобода творчості», «Леонід Леонов» (Ю. Янковський), «Людина та війна у творчості Льва Толстого», «Російська мова» (В. Кононенко, М. Бріцин, Д. Ганич), «Порівняльна граматика української та російської мов» (М. Бріцин, М. Жовтобрюх)[179]. Крім того, у ВНЗ було створено багато посібників, методичних розробок, лабораторних робіт для студентів. Вживання заходів для покращення вивчення студентами ІМ сприяло загальному поліпшенню рівня їхньої підготовки спеціалістів[180].

Розглядаючи підручники, за якими готували вчителів-філологів у цей період, відзначимо, що загалом тогочасні підручники з мови ті літератури об’єднує те, що за вимогою часу їхні автори часто посилаються на слова В. Леніна та К. Маркса та Ф. Енгельса, наприклад, на визначення ними сутності діалектичного зв’язку мови і мислення. Підручники з методики викладання літератури, які видавалися в московських видавництвах були спільними для всіх союзних республік, тому стосувалися викладання не тільки української та російської, але й інших літератур. Автори підручників з української мови переважно наголошували на схожості української мови з російською та білоруською мовами, подаючи спільні фонетичні, морфологічні риси і т. д.[181]. Детальніше аналіз підручників для підготовки вчителів-філологів подвійного профілю подано в Додатку Ш.

Як і раніше, спеціальна література для підготовки вчителів-філологів за другою спеціальністю майже не видавалася. Студентів-філологів подвійного профілю в основному готували за навчально-методичною літературою, призначеною для студентів-філологів однопрофільних спеціальностей, які забезпечували їм фундаментальну професійно-педагогічну підготовку, проте при цьому не враховували міжпредметні зв’язки, не проводили міжмовні паралелі.

На початку 1970-х років у педагогічних ВНЗ України продовжувала

---

[179] *Київський державний педагогічний інститут ім. О.М. Горького*, 1981: історичний нарис. Київ: Радянська школа, с. 47-49.

[180] Маланчук, В.Ю., Попов, В.М. і Новомінський, А.Н., 1971. *Вища школа УРСР. Здобутки і перспективи (1966-1970).* Київ: Вища школа, с. 81-82.

[181] Івченко, М.П., 1965. *Сучасна українська літературна мова*: підручник. Київ: вид-во Київського університету.

здійснюватися широкопрофільна та однопрофільна підготовка вчителя-філолога з кількісною перевагою на користь останньої. Проте широкопрофільна підготовка поступово почала згортатися. Однозначних відомостей про причини скорочення підготовки вчителів за спеціальностями широкого профілю в науковій літературі та в документах МО СРСР не вдалося знайти. Маємо припущення, що підготовка вчителів-філологів за двопрофільними спеціальностями вимагала сутнісної перебудови викладання мовознавчих дисциплін у напрямку поліпшення теоретичної та практичної підготовки вчителя-філолога, дотримання взаємозв'язку у викладанні української або російської мови і літератури з навчальними дисциплінами другого профілю, зокрема іноземною мовою, історією, чого дуже важко було досягнути. Тому мова зайшла про необхідність реорганізувати ФФ, створивши в них три окремі відділення: відділення української мови та літератури, відділення російської мови та літератури, відділення іноземної мови. Для виконання урядових рішень про покращення викладання іноземних мов необхідні були добре підготовлені вчителі ІМ. Проте ті вчителі, які отримали спеціальність «ІМ», як другу, додаткову, не могли впоратися з цим завданням, тому спеціальність «ІМ» необхідно було виділити в основну[182]. Якщо говорити про спеціальності на кшталт «мова і література (українська / російська / іноземна) та історія», то незважаючи на тісні міжпредметні зв'язки, практикуючі викладачі відзначали деяку механічність поєднання двох навчальних планів «мови і літератури» та «історії», їх багатопредметність і перевантаженість[183]. Це знижувало якість самостійної роботи студентів зокрема та підготовки спеціалістів подвійного профілю за такими спеціальностями загалом.

Погоджуємося також із думкою І. Соколової, що на той час педагогічні ВНЗ «були організаційно та методично непідготовленими здійснювати якісну професійну підготовку майбутніх учителів-філологів за подвійними та спеціальностями широкого профілю»[184]. Зокрема, досвід підготовки вчителів-філологів широкого профілю попередніх років показав, що спеціальність «рідна мова і література, ІМ» виявилася на практиці занадто перевантаженою і складною.

Як свідчать дані зведених звітів пединститутів УРСР, на початок 1974/75 н. р. спеціальності широкого профілю з поєднанням неспоріднених дисциплін були майже повністю скасовані[185]. Цього ж року було введено шифри спеціальностей, які об'єднували предметне поле спеціальності: 2101 – «російська мова і література», 2102 – «українська мова і література», 2103 –

---

[182] Білодід, І.К., ред., 1962. *Підготовку вчителів-філологів на рівень нових завдань:* доповіді та повідомлення на республіканській нараді завідуючих кафедрами мови й літератури педагогічних інститутів Української РСР. Запоріжжя, с. 78.

[183] Там само, с. 69.

[184] Соколова, І.В., 2008. *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів*. Доктор наук. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, с. 110.

[185] Зведений звіт педагогічних інститутів на початок 1974-1975 н. р. форма 3-нк. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 8819, арк. 1.

«іноземна мова».

Підготовка вчителів-філологів на кінець розглянутого періоду відбувалася в 21 педінституті Української РСР за 6 однопрофільними філологічними спеціальностями: «українська мова і література», «російська мова і література», «англійська мова», «французька мова», «німецька мова», а також «іспанська мова» (остання – в Київському педінституті іноземних мов). Із них лише в декількох ВНЗ продовжувалася підготовка вчителів-філологів подвійного профілю: в Горлівському педінституті іноземних мов та Запорізькому педінституті за спеціальностями «англійська, німецька мови», «французька, німецька мови», а також у Кримському педінституті залишилася одна спеціальність широкого профілю «біологія з англійською мовою»[186]. Детальніша інформація подана в Додатках Ж та З.

Отже, на другому етапі розвитку професійної підготовки вчителів подвійного профілю – *апробації підготовки вчителів із поєднанням неспоріднених за змістом спеціальностей, однією з яких була філологічна (1963–1975 рр.)* – відбувся перехід до підготовки вчителів, як правило, за однією спеціальністю з 4-річним терміном навчання. З'ясовано, що підготовка за подвійними спеціальностями з 5-річним строком була залишена лише в окремих ВНЗ для забезпечення потреб малокомплектних шкіл. Визначено причини актуалізації підготовки фахівців подвійного профілю за неспорідненими науковими галузями. У цей період окреслилися такі *тенденції:*

1. Посилення ідеологічного впливу у змісті професійної підготовки у вищій школі.
2. Урізноманітнення підготовки вчителів у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу (поєднання неспоріднених за змістом, зокрема філологічних із природничо-математичними).
3. Звуження кількості філологічних спеціальностей і особливо широкого профілю.
4. Значне зростання наборів студентів на спеціальності зі складовою «російська мова і література», порівняно зі складовою «українська мова та література», пов'язане з тенденцією русифікації середньої та вищої освіти.
5. Поєднання двох іноземних мов, зокрема романо-германських; зміцнення позицій однопрофільних філологічних спеціальностей.
6. Збільшення кількості навчальних годин, відведених на вивчення іноземних мов; інтегрування навчальних предметів «історія, література та географія країни, мова якої вивчається» у нову дисципліну філологічного спрямування – «лінгвокраїнознавство».
7. Посилення використання у підготовці вчителів-філологів подвійного профілю ТЗН, у т. ч. навчального кіно, лінгафонних кабінетів тощо.

[186] Там само, арк. 4-13.

2.3. Повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога (1975–1991 рр.)

Початок нового етапу розвитку підготовки вчителя-філолога подвійного профілю характеризується тим, що з 1975/76 н. р. спектр філологічних спеціальностей широкого профілю почав поступово розширюватися за рахунок поєднання романо-германських мов, у тому числі й вивчення іспанської мови як першої або другої спеціальності. Зазначимо, що всі спеціальності широкого профілю в цей час становили собою поєднання двох іноземних мов і мали відповідно шифр 2103 (Додаток І). Так, на І курс у 1975 році було прийнято на філологічні спеціальності 4065 студенти, з яких 732 (18 %) вступили на навчання за 10 філологічними спеціальностями такого профілю. А в 1976 н. р. на І курс було зараховано 26 студентів за відновленою спеціальністю «російська мова та література, іноземна мова» з шифром 2101.

Паралельно відбувалася підготовка вчителів-філологів і за однопрофільними спеціальностями. На нашу думку, це відбувалося для того, щоб дати можливість абітурієнтам вибрати спеціальність, яка їм більше підходила за інтересами, схильностями. Зазначимо, що на спеціальність «німецька мова» в 1975/76 н. р. набору не було. Протягом 1975 р. педінститути випустили лише 23 фахівці за цією спеціальністю (Додаток І). Очевидно, всі, хто бажали вивчати німецьку мову фахово, обрали спеціальність «німецька, англійська мови»[187; 188]. Тобто, як бачимо, простежується тенденція повернення до поєднання споріднених філологічних спеціальностей подвійного профілю через вірогіднішу можливість працевлаштування за фахом (за першою або другою спеціальністю). Аналіз зведених статистичних звітів педінститутів та народногосподарських планів засвідчив, що протягом 1970–1980 рр. почало здійснюватися планування прийому студентів до педінститутів УРСР, зокрема і на філологічні спеціальності. Згідно зі звітів розроблявся проект плану набору студентів, передбачалося очікуване його виконання (Додаток Й 2). Загалом упродовж цього етапу простежується тенденція повернення до поєднання споріднених філологічних спеціальностей подвійного профілю через вірогіднішу можливість працевлаштування за фахом (за першою або другою спеціальністю).

Вважаємо за необхідне розглянути детальніше план прийому студентів за окремими філологічними спеціальностями. Згідно з п’ятирічним планом розвитку народної освіти УРСР на 1976–1980 рр., прийом студентів у педінститути поступово збільшувався, зокрема і на філологічні спеціальності.

---

[187] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1976 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 8895, арк. 7-8.

[188] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1991 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 130, арк. 7-9.

Якщо, відповідно до звіту за 1976 р., прийом на спеціальності «2101 Російська мова і література», «2102 Українська мова і література» та «2103 Іноземні мови» становив відповідно 2700, 1750 та 1125 студент, то на 1980 р. ця кількість вже мала бути 3000, 2000 та 1125 студентів. Останні дані були уточнені згідно з народногосподарським планом, виданим МО УРСР 1980 р., відповідно до якого прийом в педінститути на зазначені вище спеціальності повинен був становити «2101 Російська мова і література» – 2950, «2102 Українська мова і література» – 1980 та «2103 Іноземні мови» 1225 студентів відповідно[189]. Тобто, на перші дві спеціальності набір збільшився, натомість на останню спеціальність залишився без змін.

Відзначимо, що з 1976 р. за спеціальністю «2101 Російська мова і література» в Україні розпочалася підготовка вчителів для Казахської ССР і Узбецької ССР, прийом студентів щорічно складав 300 осіб[190]. Також в українських ВНЗ навчалися вихідці з Казахської ССР та Узбецької ССР за спеціальностями, що враховували рідну мову студентів: «російська мова і література (казахи)» та «російська мова і література (узбеки)». На І курс набрали по 150 осіб на кожну спеціальність[191]. Міжреспубліканський обмін студентами був поширеною практикою в часи СРСР і мав на меті посилити політичні та культурні зв'язки між різними народами, штучно поєднаними в одну велику державу, асимілювати їх в один так званий «радянський народ» СРСР.

З покращенням демографічної ситуації у країні, у 1970-их рр. поступово зростає кількість учнів у школах. Відомості про кількість шкіл та учнів, які в них навчалися та які іноземні мови вивчали, подано в Додатку Ї. Внаслідок цього спостерігається тенденція збільшення контингенту студентів, які здобували вищу педагогічну освіту. Так, згідно з архівними матеріалами, в 1969/70 н. р. у педагогічних ВНЗ УРСР (перелік у Додатку Й 1) навчалося на стаціонарному відділенні 43514 студентів, тоді як у 1975/76 н. р. – 54060, а в 1979/80 н. р. – 66971 студент[192; 193; 194].

У часи перебування Л. Брежнєва та його наступників при владі уряд СРСР видавав накази, які всіляко намагалися штучно зменшити престиж мов народів СРСР, зокрема й української мови, в порівнянні з російською. Під виглядом цього відбувалося запровадження перевірок колегіями МО СРСР, різноманітних конференцій, спрямованих на розвиток викладання російської мови і літератури. Вийшла Постанова ЦК КПРС і РМ СРСР «Про заходи щодо

---

[189] Народногосподарський план Мін освіти УРСР на 1980 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 9066, арк. 55.
[190] П'ятирічний план розвитку народної освіти УРСР на 1976-1980 рр. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 8887, арк. 55.
[191] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1984 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 9224, арк. 12.
[192] Зведений звіт педагогічних інститутів на початок 1969-1970 н. р. форма 4-нк. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 7632, арк. 1.
[193] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1976 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 8895, 79 арк. 9.
[194] Зведені статистичні звіти педагогічних інститутів за 1980 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 9069, арк. 8-9.

подальшого вдосконалення вивчення та викладання російської мови в союзних республіках» (1978), яку ще називали «Брежнєвський циркуляр». За дослідженням Л. Березівської, того ж року було створено сектор вивчення методики російської мови і літератури при Науково-дослідному інституті педагогіки УРСР[195].

Подальше посилення тенденції русифікації мовної освіти прослідковується у постановах ЦК КПРС і РМ СРСР «Про додаткові заходи з покращення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік» (т. зв. «Андроповський указ») (1983 р.). Ця постанова передбачала покращення викладання російської мови в інститутах, посилення методологічної та практичної направленості лінгвістичних курсів, розширення мережі шкіл із поглибленим вивченням російської мови, збільшення фінансування на обладнання кабінетів російської мови і літератури, заробітної плати вчителям російської мови і літератури, зокрема було введено виплату 16 % надбавки таким викладачам[196]. Цього ж року була видана директива колегії Міносвіти УРСР «Про додаткові заходи щодо вдосконаленню вивчення російської мови в загальноосвітніх школах, педагогічних навчальних закладах, дошкільних і позашкільних установах республіки», спрямована на посилення зросійщення. Внаслідок цього контингент студентів за спеціальністю «російська мова і література» залишався майже вдвічі більшим, ніж за спеціальністю «українська мова і література» – 2025 і 1199 студенти відповідно (Додаток М).

У зв'язку зі зростанням кількості учнів, які вивчали ІМ у школах відбувався розвиток мережі філологічних спеціальностей широкого профілю, ФФ та ФІМ, які випускали вчителів іноземною мовою як першою чи другою спеціальністю.

Отже, на початку 1980-х паралельно функціонувало дві моделі підготовки вчителя-філолога: однопрофільна та широкопрофільна. Розвивалася мережа факультетів широкого профілю.

Головним осередком підготовки вчителів-філологів з можливістю викладання двох іноземних мов у 4–10 класах загальноосвітніх шкіл у той час був Київський державний педінститут іноземних мов, до якого ще в 1958 р. був приєднаний ФІМ Київського державного педінституту ім. О. Горького. Після цього приєднання в педінституті ІМ було 4 факультети: англійської, французької, іспанської та німецької мов. Для монографії є важливим аналіз роботи цього ВНЗ із точки зору побудови змісту підготовки вчителя-філолога за двома спеціальностями. Всі навчальні предмети, які вивчали студенти, розподілялися на 4 групи: суспільні науки, педагогічні та психологічні, філологічні науки, включаючи практику ІМ, фізична культура і спорт. Із

[195] Березівська, Л. 2010. Наслідки та досвід реформування шкільної освіти в Україні у XX ст. *Рідна школа*, № 12, с. 47.
[196] Там само, с. 45-49.

педагогічних і психологічних наук викладалися: вікова фізіологія та шкільна гігієна, психологія, педагогіка з історією педагогіки, методика викладання ІМ. Ці дисципліни викладалися з урахуванням специфіки роботи вчителя ІМ у школі. Так, на лекціях і семінарах наводилися приклади з роботи вчителя ІМ, який зустрічався з особливими педагогічними і психологічними проблемами. При вивченні ІМ особлива увага надавалася комунікативній орієнтації навчання ІМ, а також розкриттю основ тогочасної методики викладання ІМ, відповідно до якої вважалося, що для майбутнього вчителя ІМ необхідно було правильно осмислити роль рідної мови та перекладу в процесі засвоєння ІМ. Підкреслювалася специфіка роботи довготривалої й оперативної пам'яті при запам'ятовуванні та вживанні іншомовного матеріалу, різниця в репродуктивному та рецептивному аспектах володіння іноземним мовленням, лінгвопсихологічні та методичні закономірності володіння фонетикою, лексикою, граматикою, а головне говорінням, аудіюванням і читанням. У теоретичному курсі важливим було висвітлення основних методів дослідження, які використовуються в методиці навчання ІМ.

Проаналізуємо деякі статистичні дані стосовно тогочасного діапазону підготовки вчителя-філолога в педінститутах УРСР. Так, на початок 1983/84 н. р. відбувся набір як на однопрофільні спеціальності, так і на подвійні. Станом на 1 жовтня 1983 р. в українських педагогічних ВНЗ готували вчителів-філологів за 18 спеціальностями, 12 з яких були широкого профілю. Причому серед 12 подвійних спеціальностей, за класифікацією І. Соколової, були такі: одна поєднана – «російська мова і література, англійська мова» *(не українська! – І. Г.)*, а всі інші були подвійні, тобто поєднували дві ІМ. Отже, збільшилась кількість спеціальностей подвійного профілю на факультетах та в інститутах іноземних мов. Зокрема, знову була введена іспанська мова як спеціальність. Загалом подвійних спеціальностей, які поєднували дві ІМ налічувалося 9: «англійська, німецька мова», «англійська, французька мова», «англійська, іспанська мова», «німецька, англійська мова», «французька, англійська мова», «французька, німецька мова», «іспанська, англійська мова», «іспанська, німецька мова», «іспанська, французька мова». Проте, на останню та на однопрофільні спеціальності «англійська мова» та «французька мова» на початок 1983/84 н. р. набору не було (Додаток К). Також у дуже незначній кількості залишалися спеціальності широкого профілю, які поєднували в собі неспоріднені дисципліни: «біологія, іноземна мова» (відновлена) та «географія, іноземна мова» (нововведена), проте в 1983/84 н. р. на них перший курс не набрали. На І курс однопрофільних спеціальностей «українська мова і література», «російська мова і література» було зараховано відповідно 1199 та 2052 студенти, тоді як на подвійну спеціальність «російська мова і література, англійська мова» – лише 52 студенти. Загалом на першому курсі однопрофільних спеціальностей навчався 3551 студент, подвійного профілю – 1397, на всіх курсах відповідно 13535 і 6239 студентів. Як бачимо, хоча за

кількістю подвійні спеціальності становили більшість, проте за контингентом очевидною була перевага однопрофільних спеціальностей.

Саме на цей час припадає введення поняття «двопрофільні спеціальності», який уперше було вжито в Постанові ЦК КПРС та РМ СРСР (1977) та визначено термін підготовки за ними – 5 років. Офіційне регламентування двопрофільних спеціальностей було відзначено як тенденцію розвитку підготовки вчителя-філолога подвійного профілю на цьому етапі.

Після реформи шкільної освіти 1984 року зріс прийом студентів до педагогічних ВНЗ. У 1984/85 н. р. у педагогічних ВНЗ України були запроваджені нові двопрофільні спеціальності «російська мова і література, ІМ», «географія і біологія», «педагогіка і методика початкового навчання і музика», «фізика і основами інформатики та обчислювальної техніки». На початок 1984/85 н. р. була відновлена спеціальність «українська мова і література, іноземна мова», на яку було набрано 75 студентів. Оскільки набору на спеціальність «іспанська, французька мова» другий рік поспіль не було, вона була скасована.

У 1980-х рр. продовжувалося розширення спектру подвійних спеціальностей, одна з яких була філологічною. Так, на початок 1984/85 н. р. у ВНЗ України вже нараховується 12 філологічних спеціальностей широкого профілю, причому в основному компонентами спеціальності є російська або українська мова і література та ІМ (відповідно коди 2101, 2102), або дві іноземні мови (код 2103): англійська, німецька, французька, іспанська (детальніша інформація в Додатку О). Паралельно відбувається підготовка фахівців за однопрофільними спеціальностями «російська мова і література», «українська мова і література» (коди 2101, 2102). Також в Україні продовжувалася підготовка вчителів російської мови для Казахської, Узбецької, Туркменської РСР та окремо для УРСР (код 2116). Крім того, продовжували навчання студенти за спеціальностями «біологія, ІМ» та «географія, ІМ» (коди 2106 та 2107). Також було відкрито спеціальність «українська мова і література, російська мова і література в національній школі» – очевидно замість спеціальності «російська мова і література в національній школі (українській)», проте на неї набору не було. Студенти з інших союзних республік запрошувалися на навчання до УРСР для того, щоб досконало вивчити російську мову в російськомовному оточенні, яке було типовими для точасної України і викладати її у школах своїх республік, адже російська мова вважалася так званою мовою «міжнаціонального спілкування» радянського народу.

Варто зазначити, що, на відміну від попередніх років, студенти заочної форми навчання могли отримати лише однопрофільну спеціальність. Філологічних спеціальностей на заочному відділі було всього 6: «російська мова і література», «українська мова і література», «англійська мова»,

«німецька мова», «французька мова» та «іспанська мова»[197].

Крім того, з 1985 р. була запроваджена неперервна педпрактика з I по IV (V) курс у педагогічних навчальних закладах, яка була спрямована на формування в майбутніх вчителів інтересу до своєї професії, потреби в самоосвіті, вмінь вирішення певних педагогічних задач у процесі проходження практики, вироблення дослідницького підходу до педагогічної діяльності та готовності до педагогічної творчості.

Наприкінці 1980-х рр. продовжив зростати контингент учнів у школах, тому підготовка вчителів-філологів за подвійними спеціальностями, які поєднують дві іноземні мови залишалася особливо актуальною. Згідно зі звітів Міністерства народної освіти, на початок 1988/89 н. р. в УРСР іноземні мови викладалися в 17462 школах, у яких навчалося 4349844 учні. Вивчалися англійська, французька, німецька, іспанська та китайська мови. Для того щоб забезпечити ЗНЗ вчителями-філологами, розвивалась мережа педагогічних навчалюьних закладів і філологічних спеціальностей широкого профілю. 14 липня 1989 р. заступником голови Державного комітету СРСР з народної освіти В.Д. Шадриковим були затверджені 17 філологічних спеціальностей, серед яких були як однопрофільні, так і спеціальності подвійного профілю (Додаток Л). Навчальні плани до спеціальностей «російська мова і література та іноземна мова», «українська мова і література та іноземна мова», «біологія та іноземна мова», «географія та іноземна мова» подано в Додатках Н 1–Н 2. Якщо порівнювати ці дані з періодом 1956–1963 рр., то тоді було затверджено 10 подвійних спеціальностей. Отож їх кількість збільшилася.

У зв’язку зі збільшенням кількості спеціальностей подвійного профілю, зокрема і філологічних, було змінено коди «2100» на нові шестизначні коди спеціальностей, тому з 1988/89 н. р. набір на перший курс за ними не проводився. Водночас студенти II-V курсів закінчували навчання за старими кодами. Серед прикметних змін у переліку спеціальностей, варто зазначити, що за старими кодами існувало два різновиди спеціальностей «українська мова і література» та «російська мова і література», за якими підготовка відбувалася протягом 4 і 5 років. У новому переліку зазначено однопрофільні спеціальності «021900. Українська мова і література» та «021700. Російська мова і література», підготовка за якими тривала 5 років. Серед нових спеціальностей були наступні: «022000. Англійська мова, педагогіка», «022000. Англійська мова і українська мова, література», «022000. Англійська мова і російська мова, література», «022000. Іспанська мова, педагогіка», «030800. Педагогіка і методика початкового навчання і українська мова, література», «021909 Українська мова, література, російська мова, література в національній школі», хоча на останню спеціальність набору не було. Була поновлена спеціальність

[197] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1985 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 9260, арк. 1-13.

«Історія та іноземна мова» з кодом «020715» (Додаток О)[198]. Також були запроваджені нові спеціальності «англійська мова і українська мова, література», «педагогіка і методика початкового навчання і українська мова і література». На спеціальність «іспанська мова, німецька мова» набору не було, тому вона була скасована.

Майбутніх філологів, як і раніше, готували на ФФ та ФІМ педінститутів. Згідно зі статистичними звітами педінститутів, на початку 1980-х рр. ФФ функціонували в 13 педінститутах України, а ФІМ – у 12. Підготовка за спеціальностями «01.09.00. Біологія та іноземна мова» та «01.10.00. Географія та іноземна мова» відбувалася на природничих факультетах педінститутів, «02.07.00. Історія та іноземна мова» – на історико-філологічних та історичних. Очевидно, хоча підготовка таких фахівців відбувалася не на ФІМ, проте вона виявилася доцільною, адже продовжувалася і в подальші роки. Так, у 1988/89 н. р. за планом на спеціальність «біологія та ІМ» було прийнято 25 студентів, «географія та ІМ» – 70, «історія та ІМ» – 107, у 1990/91 н. р. набір на ці спеціальності був 30, 62 і 79 осіб відповідно. Для порівняння, на подвійні філологічні спеціальності «українська мова і література, ІМ» набрали 243 особи, «англійська, німецька мови» – 784, «англійська, французька мови» – 152, а в 1990/91 н.р. – 476, 762 та 163 студенти відповідно (Додатки О і П). Як бачимо, спеціальності, які поєднували неспоріднені дисципліни не користувалися широкою популярністю і поступово закривалися. У педінститутах і на ФІМ підготовка вчителів-філологів проводилася за спеціальностями «02.20.01. Іноземні мови (дві мови)», «02.20.00. Іноземна мова та українська мова і література», «Іноземна мова та російська мова і література», «Іноземна мова та методика виховної роботи». За новим навчальним планом, нова подвійна спеціальність, другою складовою якої була українська філологія з'явилася на педагогічних факультетах: «03.08.00. Педагогіка та методика початкового навчання та українська мова і література»[199].

Серед навчальних дисциплін, які вивчалися за новими навчальними планами, виділялися такі групи: суспільно-політичні науки, загальнокультурні, психолого-педагогічні та спеціальні дисципліни. До кожної групи додатково встановлювався перелік навчальних предметів за вибором факультету. Згідно з цими навчальними планами, вводилися нові дисципліни, які раніше не вивчалися. Так, для всіх вище зазначених спеціальностей обов'язковими для вивчення були такі суспільно-політичні дисципліни: історія КПРС, марксистсько-ленінська філософія, політична економія, науковий соціалізм, історія релігії та атеїзму. Цим підтверджується, що в означений період у суспільстві продовжувала відігравати панівну роль ідеологічна пропаганда.

---

[198] Зведені звіти Міністерства народної освіти по педагогічних інститутах, педучилищах, профтехучилищах, школах, 1988 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166. оп. 17, спр. 20, арк. 1-2.

[199] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*. 50 арк.

За навчальними планами, затвердженими 14 липня 1989 р., вводилися такі нові дисципліни суспільно-політичного циклу за вибором факультету, як історія філософії, логіка, актуальні проблеми національної політики, історія міжнародних відносин і зовнішньої політики СРСР, історія економічних вчень (Додатки Н 1 – Н 4). Отже, введення таких прогресивних на той час дисциплін свідчить, на наш погляд, про нарощення демократичних процесів у суспільстві напередодні розпаду СРСР. Серед загальнокультурних дисциплін, які з'явилися в навчальних планах для однопрофільних та подвійних філологічних спеціальностей, були історія світової та вітчизняної культури, радянське право (прообраз сучасного правознавства), актуальні проблеми навколишнього середовища, обчислювальна техніка та ТЗН (в попередні періоди був тільки факультатив), за вибором факультету – народні художні промисли УРСР або РФРСР (відповідно до основної спеціальності – «українська чи російська мова і література»), історія кіномистецтва (раніше був лише факультатив «навчальне кіно»), історія театру. Введення в навчальні плани цих дисциплін свідчить про підвищення інтересу до національних витоків, зростання ролі культури в тогочасному суспільстві, продовження тенденції застосування різноманітних технічних засобів у навчанні.

Поява такої дисципліни, як актуальні проблеми навколишнього середовища, була зумовлена загрозливою екологічною ситуацією в Україні після аварії на Чорнобильській АЕС (1986). Хоча на той час вся правда про величезні масштаби аварії не розголошувалася, проте сам факт введення в навчальні плани такої дисципліни свідчить про визнання державою великої небезпеки цієї події для природи та життя людей.

До циклу психолого-педагогічних дисциплін додалися такі: з розділів психології – соціальна психологія, етика та психологія сімейного життя, з розділів педагогіки – методика виховної роботи, основи педагогічної майстерності. За вибором факультету – психологія самовиховання, основи психолого-педагогічної діагностики особистості, теорія і практика диференційованого навчання, актуальні проблеми зарубіжної школи та педагогіки, педагогічна система виховної роботи в дитбудинку та школі-інтернаті. Останній предмет, у порівнянні з навчальними планами 1956 р., вивчався не за всіма подвійними філологічними спеціальностями, а лише за наступними: «українська / російська мова і література, вихователь школи-інтернату»; «російська мова і література та українська мова і література»; «українська / російська мова і література та методика виховної роботи»; «іноземна мова та українська / російська мова і література»; «іноземна мова та методика виховної роботи»; «педагогіка і методика початкового навчання та українська мова і література». Як бачимо з переліку нововведених дисциплін, у навчальних планах 1989 р. посилювалася роль дисциплін психолого-педагогічного циклу, підвищився інтерес до зарубіжної школи і педагогіки, що в попередні періоди часто не віталося, а подекуди й заборонялося, з'явилося

поняття диференційованого навчання – розмежування завдань за складністю відповідно до здібностей учнів.

У циклі спеціальних дисциплін для подвійних філологічних спеціальностей були введені наступні нові курси: основи наукових досліджень, соціолінгвістична або діалектологічна, літературно-краєзнавча, фольклорна практика, практикум із виразного читання. За вибором факультету – російська / українська діалектологія, літературне краєзнавство, лінгвістичний аналіз художнього тексту, польська мова чи інша слов'янська мова, вступ до слов'янської філології, основи медичних знань і охорони здоров'я. За подвійними спеціальностями «іноземні мови» – латинська мова, теоретичний курс основної іноземної мови, країнознавство, література країни, мова якої вивчається (пізніше об'єдналися в один предмет «лінгвокраїнознавство»), порівняльна граматика російської та іноземної мов, теорія і практика перекладу, література країни другої іноземної мови. За спеціальностями «іноземна мова та українська / російська мова і література» – теорія та методика піонерської і комсомольської роботи, історія ВЛКСМ і піонерської організації, історія міжнародних дитячих і юнацьких організацій, методика виховної роботи, основи дефектології, краєзнавство та туризм. Тобто ці дисципліни не тільки сприяли засвоєнню знань зі спеціальності, яка опановувалася студентами, а й допомагали розширенню їхнього професійного та наукового світогляду. Відомості про загальну та спеціальну підготовку вчителів-філологів, у тому числі подвійного профілю, та відсоткове співвідношення підсумуємо в таблиці 6.

Таблиця 4

Частка загальної та спеціальної підготовки у змісті підготовки вчителів-філологів, у тому числі подвійного профілю, за навчальними планами, затвердженими в 1989 н. р.

№	Спеціальності	Суспільно-політичні дисципліни		Загально-культурні		Психолого-педагогічні		Разом (загальна підготовка)	Спеціальні		Інші	Всього
		(год.)	%	(год.)	%	(год.)	%	%	(год.)	%	(год.)	(год.)
1	Біологія та ІМ	580	*8,8*	538	*8,2*	1872	*28,6*	***45,6***	3238	***49,4***	324	6552
2	Географія та ІМ	580	*8,7*	538	*8*	1872	*27,9*	***44,6***	3384	***50,5***	324	6698

3	Історія та ІМ	720	*11,4*	520	*8,3*	1868	*29,7*	***49,4***	2860	***45,5***	324	6292
4	Рос. м. і л.	600	*14,4*	460	*11, 1*	460	*11,1*	***36,6***	2336	***56***	316	4172
5	Рос. м. і л. та укр. м. і л.	720	*11,3*	540	*8,4*	2032	*31,8*	***51,5***	2792	***43,6***	314	6400
6	Рос. м. і літ. та ІМ	600	*14,4*	460	*11, 1*	460	*11,1*	***36,6***	2356	***56,5***	296	4172
7	Рос. м. і л. та методика вих. роботи	720	*11,3*	640	*10*	2032	*31,9*	***53,2***	2511	***39,4***	544	6380
8	Рос. м. і л. та виховання у дит.будин., шк.-інтернаті	720	*11,3*	540	*8,5*	2032	*32*	***51,8***	2616	***41,2***	438	6346
9	Укр. м. і л.	600	*14,4*	460	*11*	460	*11*	***36,4***	2336	***56***	316	4172
10	Укр. м. і л. та рос. м. і л.	720	*11,3*	540	*8,4*	2032	*31,8*	***51,5***	2732	***42,7***	316	6400
11	Укр. м. і л. та ІМ	720	*11,3*	380	*5,9*	2032	*31,8*	***49***	2924	***45,7***	336	6392
12	Укр. м. і л. та методика вих. роботи	720	*11,3*	540	*8,5*	2032	*31,9*	***51,7***	2544	***39,9***	544	6380
13	Іноземні мови (дві мови)	720	*10,9*	520	*7,8*	1868	*28,2*	***46,9***	3138	***47,3***	386	6632
14	ІМ та укр. м. і літ.	720	*10,9*	280	*4,2*	1868	*28,3*	***43,4***	3384	***51,4***	338	6590
15	ІМ та рос. м. і літ.	720	*10,9*	280	*4,2*	1868	*28,3*	***43,4***	3384	***51,4***	338	6590
16	ІМ та метод и-ка вих. роботи	720	*10,9*	520	*7,9*	2032	*30,9*	***49,7***	3196	***48,6***	112	6580
17	Педагогіка та методика поч. навчання та укр. м. і л.	580	*8,7*	496	*7,5*	2036	*30,6*	***46,8***	3102	***46,7***	430	6644

Аналіз даних таблиці дає змогу зробити висновок, що найбільша увага загальній підготовці приділялася на спеціальностях «російська мова і література та методика виховної роботи» (53,2 %), «українська мова і література та методика виховної роботи» (51,7 %), тоді як частка спеціальної підготовки на цих спеціальностях була найменшою (39,4 % і 39,9 % відповідно). Частка спеціальної підготовки у змісті підготовки вчителів-філологів переважала на спеціальностях «українська мова і література», «російська мова і література» (по 56 %), «російська мова і література та

іноземна мова» (56,5 %). При підготовці вчителів за спеціальностями, компонентом яких була «методика виховної роботи», більшість навчального часу відводилося на вивчення суспільно-політичних, загально-культурних і психолого-педагогічних дисциплін, що пояснюється специфікою цієї нової спеціальності. Тоді як за однопрофільними спеціальностями та подвійними спеціальностями з компонентом «іноземна мова» найбільша увага зверталася на вивчення спеціальних дисциплін.

Як бачимо з навчальних планів 1989 р., для подвійних філологічних спеціальностей було введено досить багато нових дисциплін, які забезпечували якісну підготовку як з основної, так і з додаткової спеціальності. Проте у складі спеціальних дисциплін із іноземної мови за подвійними спеціальностями «01.09.00. Біологія та іноземна мова», «01.10.00. Географія та іноземна мова» та «02.07.00. Історія та іноземна мова» їх, на нашу думку, було обмаль: практичний курс іноземної мови (ІМ), теоретичний курс ІМ, методика викладання ІМ, література країни, мова якої вивчається, та іноді порівняльна типологія мов[200]. Зазначимо, що при викладанні фахових дисциплін із ІМ за зазначеними вище подвійними спеціальностями, у складі яких вона була другою, варто віднести до прикметних рис даного періоду. Появу таких дисциплін слід відзначити як позитивні зрушення й орієнтацію на право викладати не тільки першу спеціальність іноземною мовою, а й іноземну мову як предмет. Відомості про розподіл навчальних годин з першої та другої спеціальностей та відсоткове співвідношення підсумуємо в таблиці .

Таблиця 5

Співвідношення навчального часу, виділеного на вивчення спеціальних дисциплін першої і другої спеціальностей у навчальних планах, затверджених у 1989 р.

№	Спеціальності	Перша спеціальність		Друга спеціальність	
		(год.)	%	(год.)	%
1	Біологія та іноземна мова	1510	*58*	1092	*42*
2	Географія та іноземна мова	1482	*56,4*	1146	*43,6*
3	Історія та іноземна мова	1492	*56,6*	1146	*43,4*
4	Російська мова і література	-	-	-	-
5	Російська мова і література та українська мова і література	1492	*60*	994	*40*
6	Російська мова і література та іноземна мова	1338	*51,3*	1272	*48,7*
7	Російська мова і література та методика виховної роботи	1338	*66,5*	674	*33,5*
8	Російська мова і література та виховання у	1338	*69,7*	582	*30,3*

[200] Міністерство народної освіти УРСР, 1989. *Навчальні плани педагогічних інститутів Української РСР*. Київ.

	дитячому будинку і школі-інтернаті				
9	Українська мова і література	-	-	-	-
10	Українська мова і література та російська мова і література	1376	*55,3*	1112	*44,7*
11	Українська мова і література та іноземна мова	1338	*51,3*	1272	*48,7*
12	Українська мова і література та методика виховної роботи	1338	*66,5*	674	*33,5*
13	Іноземні мови (дві мови)	2336	*72,6*	882	*27,4*
14	Іноземна мова та українська мова і література	2046	*64,7*	1114	*35,3*
15	Іноземна мова та російська мова і література	2046	*64,7*	1114	*35,3*
16	Іноземна мова та методика виховної роботи	2362	*78,7*	638	*21,3*
17	Педагогіка та методика початкового навчання та українська мова і література	704	*63*	444	*37*

Як бачимо з таблиці 6, найбільше навчального часу вивченню дисциплін першої спеціальності приділялося на «іноземній мові та методиці виховної роботи» (78,7 %), тоді як приблизно однакова кількість навчальних годин на обидва компоненти спеціальності відводилася за спеціальностями «українська / російська мова і література та іноземна мова» (по 51,3 % на дисципліни першої спеціальності та по 48,7 % – другої).

Період 1985–1991 рр. в історії СРСР і УРСР дістав назву «перебудова» (рос. «перестройка») – як загальне позначення сукупності політичних та економічних реформ, що проводилися в СРСР у ці роки. Складові частини «перебудови»: у внутрішньополітичній сфері – демократизація суспільного життя; в економіці – введення елементів ринкових відносин; у зовнішній політиці – відмова від надмірної критики так званого капіталістичного ладу в останній період так званої «холодної війни», значне поліпшення відносин зі США та демократичними країнами Західної Європи, визнання загальнолюдських цінностей і глобальних проблем. До початку 1990-х років «перебудова» призвела до загострення кризи в усіх сферах життя суспільства, що спричинило ліквідацію влади КПРС і розпад СРСР.

Великий вплив на розвиток вищої освіти УРСР мали науково-технічний прогрес, інтенсифікація економіки, запровадження нових технологій. Мовна політика СРСР у цей період розвивалася під дією тенденції прихованої русифікації середньої та вищої освіти. На думку Л. Березівської, така освітня політика щодо школи призвела до непоправних наслідків: переважання шкіл із російською мовою навчання або відсутності шкіл із українською мовою навчання в містах; відповідного збільшення кількості учнів, які навчалися російською мовою та зменшення кількості учнів, які навчалися українською мовою; переходу міського населення на російську мову як мову спілкування; ставлення українського населення до рідної мови як другорядної та меншовартісної; спотворення їхньої національної свідомості, духовної

деградації багатьох поколінь українців[201]. У ході «перебудови» в країні відбулося кілька знакових подій щодо мовного питання. Це V з'їзд учителів України (1987) та Закон про мови (1989), які проголосили й узаконили відмову від русифікації та поступове відновлення функціонування української мови в освітньому та культурному просторах України.

Водночас у цей період намітилася зміна акцентів у ставленні до ІМ, змісту та методів навчання. ІМ починає розглядатися як засіб спілкування, розробляється комунікативно-діяльнісний підхід як тенденція не тільки у вивченні ІМ, а й в опануванні змістом інших спеціальностей філологічного профілю, посилюється увага до розвитку усного й писемного мовлення. У зв'язку з розширенням ділових зв'язків СРСР зростає попит на фахівців, які володіють іноземними мовами.

Комунікативно-діяльнісний підхід розвинувся з таких лінгвістичних досягнень як теорія комунікативної лінгвістики, психологія і теорія діяльності, які були досліджені у працях із психології та методики навчання ІМ О. Леонтьєва, І. Зимньої, Ю. Пассова та ін. У його основі лежить органічне поєднання свідомих і підсвідомих компонентів у процесі навчання ІМ, тобто засвоєння правил оперування іншомовними моделями відбувається одночасно з опануванням їх комунікативно-мовленнєвої функції[202]. У комунікативно-діяльнісному підході головна увага в навчання зосереджується на учневі як суб'єкті навчальної діяльності, врахуванні його індивідуально-психологічних, вікових і національних особливостей і його інтересів.

Для того, щоб зробити навчально-виховний процес більш ефективним при підготовці вчителів-філологів подвійного профілю впроваджувалися нові методи навчання, проводили адміністративні контрольні роботи, в яких широко використовували ситуативно-обумовлені вправи. Для цього застосовувався газетний матеріал, написання диктантів, творів, доповідей, ділових листів, реферування статей, переклад та ін. Однією з форм самостійної роботи студентів було індивідуальне читання, яке згідно з програмами ІМ студенти повинні були складати обсягом від 1000–1200 сторінок на І курсі до 2100–2300 сторінок на IV курсі.

Впровадження комунікативно-діяльнісного підходу та нових методів роботи в навчальний процес позитивно відобразилося на результатах педпрактики та державних іспитів студентів-філологів подвійного профілю, вони набули достатньої рівня професійної підготовки, зокрема практичного володіння розмовною мовою й активним словниковим запасом. Підсумки педпрактики студентів IV та V курсу теж були досить успішними. В основному студенти продемонстрували хороші знання програмового матеріалу, навички з методики

[201] Березівська, Л.Г., 2008. *Реформування шкільної освіти в Україні у XX ст.:* монографія. Київ: Богданова А.М., с. 241.

[202] Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва С.Ю., ред., 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 83.

викладання ІМ, на належному рівні провели виховну роботу з учнями.

Проаналізуємо форми й методи аудиторної та позааудиторної роботи під час підготовки вчителів-філологів подвійного профілю. Під час проведення лекційних курсів використовувалися такі на той час прогресивні прийоми, як постановка питань на початку лекції, постановка проблемних завдань у ході проведення лекції, залученні студентів до формування висновків, попереднє ознайомлення студентів із тезами лекції та основною літературою, проведення колоквіумів після завершення теми або розділу. Теоретичний курс доповнювався системою практичних і лабораторних занять, метою яких було перетворення знань та методичних положень у вміння та навички.

Практичні заняття з ІМ, наприклад, сприяли оволодінню студентами прийомами розвитку у школярів мовленнєвих умінь говоріння, аудіювання та читання, які визначалися шкільною програмою. Акценти ставилися на типології, структурі та змісті уроку, особливостях планування на уроках ІМ, характеристиці системи вправ для формування іншомовних мовленнєвих умінь учнів, використанні допоміжних засобів навчання. За вимогами, практичне заняття поділялося на дві чітко виражені частини: перша відводилася на аналіз проблем, які входили до зазначеної теми, друга – на розвиток конкретних умінь викладання ІМ. У ході проведення першої частини заняття аналізувалися різні погляди до вирішення заданих проблем, робилися висновки. Основу проведення другої частини заняття мала становити робота з конкретним навчально-методичним комплексом з ІМ для середньої школи. Таким чином, теоретичний матеріал відпрацьовувався на конкретних прикладах.

У 1980-х рр. МО СРСР регулярно надсилалися інструктивні листи, постанови, згідно з якими керівництво ВНЗ Української РСР повинне було розробляти та спроваджувати в навчально-виховний процес навчально-методичні комплекси дисциплін, удосконалювалися методи організації трудового навчання, професійної орієнтації майбутніх учителів, активні форми і навички виховної роботи. Також щороку вдосконалювалася якість проведення всіх видів навчальних занять, посилювався контроль за плануванням навчально-виховного процесу. Постійно проходила робота із забезпечення ВНЗ науково-педагогічними кадрами кафедр пединститутів, в тому числі, викладачами з ученими ступенями і званнями. Проводилося планування резерву викладачів, у якому передбачалася поступова заміна викладачів пенсійного віку молодими спеціалістами. Про підвищення рівня організації науково-дослідної складової свідчить і велика кількість підручників і навчальних посібників, які писали викладачі (Додатки Р 1, Р 2). Тому можемо говорити про тенденцію активізації науково-дослідної діяльності у ВНЗ у досліджуваний період.

Підвищувалися вимоги до методичної підготовки майбутніх учителів, для допомоги студентам-практикантам на кафедрах розроблялися «Методичні рекомендації на допомогу студенту-практиканту». Матеріали навчально-

методичного комплексу забезпечувалися кабінетом методики та використовувалися студентами в самопідготовці. Кожне практичне заняття з методики навчання мови передбачало проведення фрагментів уроків, вирішення практичних завдань. Завдання викладача як керівника заняття полягало у стимулюванні творчості й активності студентів, щоб навчити їх робити самостійні висновки, формулювати методичні рекомендації. Не менше 2–3 разів на семестр у базових школах проводилися лабораторні заняття, для того щоб студенти мали змогу спостерігати за навчальним процесом. Таким чином, заняття з методики отримували практичну спрямованість.

Крім того, в педагогічних ВНЗ зростала увага до науково-дослідної роботи студентів. Важливою формою поєднання навчальної та науково-дослідницької роботи було написання курсових і дипломних робіт. При цьому велику роль відігравала актуальність рекомендованої тематики, її практична спрямованість. Варто зазначити, що, за тогочасними вимогами, до будь-якого дослідження обов'язково мав бути включений ідеологічний аспект.

Велика роль відводилася систематичному зміцненню зв'язку інститутських кафедр зі школою. Для цього використовувалися такі форми, як робота в базових школах, проведення суспільно-політичної і педагогічної практики, відкритих уроків, науково-практичних конференцій для вчителів і старшокурсників, консультування вчителів, обговорення новинок методичної літератури, робота зі вчителями сільських шкіл, робота у школах передового досвіду, вивчення, узагальнення і популяризація досвіду передових вчителів, зустрічі студентів із вчителями-майстрами педагогічної праці, робота з випускниками та стажерами, співпраця кафедр методики зі вчителями, які цікавилися науково-дослідницькою роботою. Тобто, велика увага приділялася координації діяльності пединститутів і шкіл.

У 1980-ті рр. поширеним явищем було підтримання зв'язку пединститутів зі школами для методичної допомоги вчителям. Так, наприклад, у 1983/84 н. р. було здійснено низку виїздів викладачів ЖДПІ ім. І. Франка у школи області з доповідями. У 1988/89 н. р. у рамках співпраці з Інститутом удосконалення вчителів (ІУВ) був проведений методичний семінар для вчителів середніх шкіл, методичний круглий стіл для вчителів технікумів і професійно-технічних училищ м. Житомира та області. Також проводилися дні школяра в деяких школах, олімпіади з філологічних дисциплін, відкриті заняття для вчителів області, практичні заняття, лекції, консультації в підготовці до уроків на методичних об'єднаннях учителів. Викладачами було озвучено більше 30 текстів шкільних підручників і написані методичні рекомендації. Також викладачі та вчителі надавали допомогу одне одному в оформленні методичних кабінетів.

При загальноосвітніх школах були створені школи юного педагога, яким із боку пединститутів надавалася допомога. Викладачі здійснювали профорієнтаційну роботу серед учнівської молоді на користь вибору педагогічної професії. Професія вчителя пропагувалася завдяки виступам

викладачів педінститутів у школах, у пресі, на так званих злетах випускників, вчительських нарадах і конференціях.

Проводилася робота з залучення студентів до вивчення кращого досвіду роботи вчителів і написання за результатами спостережень курсових і дипломних робіт. Удосконалювалося методичне керівництво педпрактикою шляхом уніфікації вимог із боку методистів різних кафедр при її проведенні. Перед спеціальними та психолого-педагогічними кафедрами були розроблені конкретні варіанти завдань для студентів, які проходили безвідривну педпрактику.

У тогочасній педагогічній науці та практиці йшла мова про посилення спеціальної, професійно-педагогічної та методичної підготовки, адже на той час учитель мав бути не тільки педагогом, а й вихователем так званих комуністичних цінностей. Відбувалося посилення методологічного аспекту викладання спеціальних дисциплін. Кафедри загальних наук і спеціальні кафедри проводили спільні засідання для розгляду питань із посилення ідейно-політичного виховання студентів. До цієї роботи залучалися також студентські громадські організації.

У педінститутах йшла боротьба за підвищення рівня трудової дисципліни серед студентів і працівників. На всіх факультетах не допускалися пропуски занять студентами без поважних причин, інші порушення трудової дисципліни. Ефективним методом виховного впливу був виклик на засідання секцій профільних кафедр неуспішних студентів[203]. Удосконалювалася система контролю керівництва педінституту за виконанням власних рішень, ведення всієї навчально-методичної документації на факультетах і кафедрах здійснювалося згідно з вимогами Міністерства просвіти УРСР, заслуховувалися звіти завідувачів та викладачів, приділялася велика увага педагогізації навчального процесу, виховній роботі[204]. Крім того, проводилася робота над удосконаленням навчально-матеріальної бази.

Спеціальну підготовку вчителів-філологів подвійного профілю забезпечували кафедри української мови, української літератури, російської мови, російської та зарубіжної літератури, англійської мови, англійської філології, німецької мови, іноземних мов, мовознавства та методики викладання в початкових класах та ін.[205] Створення спеціалізованих кафедр для підготовки вчителів подвійного профілю, в тому числі й філологів, не практикувалося.

Організаційно-методична робота педінституту включала проведення конференцій англійською, німецькою та французькою мовами, в тому числі присвячені творчості письменників і поетів, вечори, круглі столи, усні журнали, інтерв'ю, фотоконкурси. Це свідчить про розширення спектру вивчення іноземних

[203] Звіти про роботу кафедр за 1983/84 р. *ДАЖО.* Ф. 98. оп. 2. спр. 1278. Арк. 17-26.
[204] Звіт про виконання плану і результатах діяльності інституту за 1984 р. *ДАЖО.* Ф. 98. оп. 2. спр. 1340. 92 арк.
[205] Інформація про науково-дослідну роботу ЖДПІ за XI п"ятирічку, 1986 р. *ДАЖО.* Ф. 98. оп. 2. спр. 1385, арк. 1-2.

мов за подвійними спеціальностями «основна іноземна мова, друга іноземна мова». Також проводилися лінгво-методичні семінари за темами, серед яких велика увага приділялася саме вивченню другої іноземної мови[206]. Для вдосконалення процесу навчання студентів викладачами здійснювалися взаємовідвідування занять, контрольні відвідування завідувачами кафедр, проведення відкритих занять, перевірка роботи методичних секцій, обговорення планів-конспектів викладачів та актуальних питань методики навчання та виховання, самостійної роботи студентів, екзаменаційної документації, педпрактики, результатів державних іспитів, курсових та дипломних робіт, звіту про стажування. Проводилися адміністративні контрольні роботи на всіх курсах[207]. Недоліком у навчально-виховній роботі студентів було те, що деякі з них у школі вивчали німецьку мову, тоді як англійську мову почали вивчати лише в пединституті, тому їхні результати були невисокими.

Педпрактика студентів проводилася у школах-базах (міських та сільських), у яких було достатнє матеріально-технічне забезпечення, кваліфіковані вчительські кадри, наявні кабінети з ТЗН з наочними посібниками, програмами, літературою з фаху та всі необхідні умови для ефективного проведення педпрактики. Студенти передвипускних курсів проходили практику в кращих міських школах, а студенти випускних курсів – здебільшого в сільських. Практика мала груповий характер, тобто до шкіл студенти направлялися не по одному на школу, а групами по кілька чоловік, що сприяло організації колективної співпраці практикантів і взаємовідвідувань уроків, обміну досвідом й взаємодопомозі.

Під час проведення педпрактики виникало чимало труднощів, пов’язаних як зі школами, так і з пединститутами.

По-перше, за інструкцією, кожен студент повинен був прикріплюватися до певного класу, яким керував досвідчений класний керівник. Проте були окремі вчителі, які не мали достатнього досвіду роботи у школі, тому виникала проблема в тому, що всіх студентів передвипускних курсів одночасно неможливо було розмістити в міських школах.

По-друге, педпрактика студентів випускних курсів відбувалася у сільських школах у вересні, якраз у той час, коли учні традиційно залучалися до сільськогосподарських робіт у колгоспах і радгоспах. Тож кількість проведених студентами уроків зменшувалася.

По-третє, педпрактика студентів відбувалася на всіх факультетах одночасно, тому кафедри педагогіки та психології не могли повноцінно здійснювати її керівництво. Для вирішення цієї проблеми в деяких пединститутах педпрактика на передвипускних курсах на окремих факультетах була перенесена на IV чверть, а на випускних – на II чверть. Якість результатів педпрактики знижувало те, що викладачі кафедр педагогіки та психології були

[206] Звіти про роботу кафедр за 1983/84 р. *ДАЖО,* ф. 98, оп. 2, спр. 1278, арк. 27-32.
[207] Там само, арк. 62-68.

перевантажені, адже за кожним із них закріплювалося по 4–5 академічних груп (близько 125 студентів)[208].

По-четверте, керувати педпрактикою студентів повинні були досвідчені методисти та викладачі фахових кафедр, які мали стаж роботи в школі не менше трьох років, а також кращі вчителі шкіл. Наприклад, у 1982 році у ЖДПІ до проведення педпрактики студентів було залучено 19 керівників із кафедри педагогіки і психології, 124 методистів, серед яких було 88 викладачів, у тому числі 24 кандидати наук і доценти та 47 вчителів. Проте часто досвідчених керівників педпрактикою не вистачало. Так, крім методистів із пединститутів і відділів освіти, студенти закріплювалися також за методистами, які працювали в дитячих кімнатах житлово-комунальних господарств (ЖКГ) та інспекціях у справах неповнолітніх і тому були менш досвідченими в керуванні шкільною роботою студентів. Окрім того, до керування педпрактикою студентів також залучався комсомол, який складався зі студентів і не міг кваліфіковано справитися з цим завданням.

По-п’яте, труднощі при проходженні педпрактики у школах виникали й через те, що заняття в інституті відбувалися в 2 зміни і треба було узгоджувати розклад інституту зі шкільним розкладом, щоб уможливити відвідування уроків студентів-практикантів керівниками-методистами з числа викладачів. На весь період навчання в пединститутах фаховими кафедрами та кафедрами педагогіки та психології розроблялися і друкувалися методичні рекомендації для кожного студента-практиканта і для школи, в яких були завдання практики[209].

За інструкцією, під час практики студенти повинні були провести не менше 10 залікових уроків на передвипускних курсах та не менше 15 на випускному курсі, а на деяких факультетах і більше. Також студентами проводилися всі види позакласної та позашкільної навчально-виховної роботи: лекції, бесіди, збори, вечори, засідання гуртків, тижні предмета, політінформації, виховні години, екскурсії, зустрічі з передовиками виробництва, ветеранами війни та праці. Крім того, студенти виготовляли разом із учнями загальношкільні чи класні газети, проводили роботу з батьками та населенням.

Перед початком педпрактики проводилися організаційні конференції, після закінчення – звітні на яких обговорювалися результати педпрактики. Студентам, згідно з інструкцією, необхідно було здати всю документацію, зразки якої були у вільному доступі на кафедрах педагогіки та психології. У підготовці до педпрактики надавали допомогу також фахові кафедри, проте вони були недостатньо забезпечені шкільними програмами, підручниками і науково-методичними посібниками. Так само й сьогодні кафедри педагогіки, психології, методик викладання філологічних дисциплін надають допомогу

[208] Звіт організацію і проведення педпрактики за 1982 р. *ДАЖО,* ф. 98, оп. 2, спр. 1208, арк. 1-5.

[209] Гайдай, І.О., 2017. Педагогічна практика в системі підготовки майбутнього вчителя-філолога подвійного профілю: історія і сьогодення. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка.* Випуск № 3 (89). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с.56-59.

студентам у підготовці до педпрактики.

Педпрактика посідала важливе значення у професійній підготовці майбутніх учителів-філологів, адже вона мала на меті забезпечити оволодіння комплексом педагогічних (навчальних і виховних) умінь і навичок, передбачених програмою. Крім вище зазначених організаційних труднощів, виникали й суб'єктивні проблеми. Так, траплялося, що під час проходження педпрактики студенти приділяли недостатньо уваги психологічній характеристиці учнів у класі, не прагнули пояснити мотивацію їхньої поведінки. За спостереженнями методистів, при заповненні щоденників практики студентам часто не вдавалося вдумливо та творчо проаналізувати власну роботу у класі. Методисти та викладачі інститутів працювали над подолання цих недоліків, адже це мало важливе значення для формування у студентів правильної мотивації у ставленні до професії вчителя.

Результати педпрактики, за звітами фахових кафедр і кафедр психології та педагогіки, як правило, були успішними і свідчили про те, що більшість студентів були добре підготовленими до роботи вчителем і класним керівником. Під час проведення уроків студенти використовували такі засоби інтенсифікації навчально-виховного процесу, як ТЗН, моделювання, унаочнення. Студенти проявляли себе як успішні керівники учнівських колективів, прагнули зацікавити учнів вивчати свій предмет.

Як і сьогодні, педпрактика надавала можливість студенту певний час попрацювати вчителем і остаточно переконатися у правильності вибору своєї професії. На жаль, як це іноді трапляється, зустрічалися студенти, які безвідповідально ставилися до підготовки уроків і під час проходження практики виявляли для себе, що не бажали працювати у школі вчителями.

По закінченню педпрактики відзначалися основні недоліки під час її проходження, які часто трапляються і з сучасними студентами: практиканти не могли правильно розподілити час на уроці, відчували труднощі в самостійній підготовці до уроків, не могли охопити увагою одночасно весь клас і іноді працювали на уроці переважно з окремими учнями. Крім того, мовленню студентів необхідно було приділяти особливу увагу, особливо студентам, що вивчали іншомовну філологію. Вважаємо, що цей недолік був зумовлений тим, що комунікативна методика навчання мови ще не стала на той час панівною в радянських середніх і вищих школах і вести природне спілкування з учнями на уроці іноземною мовою деяким студентам було важко.

Порівнюючи навчальну практику 1980-х рр. із сучасною, пошлемося, як на приклад, на Інститут іноземної філології ЖДУ ім. І. Франка (колишній ФІМ), де студенти, що вивчають дві мови (німецьку, англійську), слухають курс методики навчання іноземної мови до початку активної педпрактики і проходять педпрактику з першої і другої спеціальностей на IV і на V курсі. Аналогічно студенти Інституту філології та журналістики (колишнього ФФ), які вивчають другу спеціальність (англійську мову, українознавство та ін.),

ознайомлюються з методикою викладання як першої, так і другої спеціальності до проходження шкільної педпрактики. Якщо говорити про недоліки організації педпрактики, варто зазначити, що, наприклад, у ЖДПІ ім. І. Франка недоліком у побудові навчального плану спеціальності «англійська та німецька мова» було те, що до початку педпрактики на передвипускному курсі з німецької мови студенти вивчали її як другу спеціальність лише 1,5 роки, тому ще не могли якісно проводити уроки німецькою мовою. Таким чином педпрактика з другої спеціальності не виконувала своєї основної функції – не сприяла підвищенню якості підготовки майбутнього вчителя-філолога[210]. Тому до нового навчального плану були внесені поправки – чітко визначені терміни проведення педпрактики з іноземних мов: із першої спеціальності – на IV і V курсах, із другої – тільки на випускному курсі. Хоча в одному й тому ж архівному джерелі, а саме у звіті ФІМ, зазначалося, що проведення практики з німецької мови на IV курсі виявилося доцільним[211]. У цій невідповідності вбачаємо спробу ідеалізувати як недоліки, так і досягнення тогочасної системи підготовки вчителя-філолога, що ще раз доводить, що зазвичай звіти педінститутів мали формальний характер і не відображали сутнісних аспектів фахової підготовки вчителя-філолога.

Одним із видів навчальної практики студентів подвійних філологічних спеціальностей була фольклорна практика. Ця практика мала на меті розвиток пошукових інтересів та творчих здібностей студентів і сприяла засвоєнню навчального курсу «Українська / російська уснопоетична творчість». Значну допомогу в організації фольклорної практики надавали літературно-методичні кабінети. Завданням студентів-практикантів було зробити записи народних пісень, прислів'їв, приказок. Фольклорну практику доцільно було проводити в селах, де історично склалася народно-розмовна стихія. Проте, слід зазначити, що за планом студенти проходили її щоразу в тих самих селах, що призводило до дублювання фольклорного матеріалу. Так, для виправлення цього недоліку в ЖДПІ було підготовлено звернення до Міністерства просвіти УРСР про перенесення місця проведення фольклорної практики в українські села, які знаходилися на кордоні з Росією, Білорусією та Польщею[212].

Таким чином, незважаючи на те, що під час проведення педагогічної та фольклорної практики виникало багато труднощів, як об'єктивних, так і суб'єктивних, бачимо, що головна увага в її організації та проведенні в досліджуваний період приділялася виконанню типових навчальних планів і настановчих державних документів, які опосередковано чи безпосередньо стосувалися справи підготовки вчителя-філолога. У цьому, за словами Р. Бєланової, виявлявся технократичний підхід до вищої освіти, орієнтація

[210] Звіти про роботу кафедр за 1983/84 р. *ДАЖО,* ф. 98, оп. 2, спр. 1278, арк. 27-32.
[211] Там само, арк. 53.
[212] Там само, арк. 17-26.

вищої школи на суто фахову підготовку, нівелювання особистості[213]. Проте, згідно з проведеним аналізом, під час проведення педпрактики велика увага приділялася здійсненню зв'язку зі школою, співпраці з ІУВ. На нашу думку, для сучасної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю цінним є досвід взаємовідвідування уроків під час проведення педпрактики, допомога кафедр у підготовці до педпрактики, проведення організаційних і звітних конференцій.

З аналізу фахової періодики дізнаємося, що у 1980-х рр. активно піднімалося питання про внесення змін до навчальних планів підготовки вчителів-філологів. Оскільки більшість ФІМ педагогічних ВНЗ УРСР готували вчителів за двома ІМ, очевидною була необхідність введення нового предмета – методика викладання другої іноземної мови. Так, починаючи з 1986/87 н. р. він був запроваджений на ФІМ з п'ятирічним терміном навчання на 4 курсі (у 8-му семестрі) обсягом 20 год. Цей навчальний курс читався після опанування студентами курсу методики викладання першої іноземної мови та проходження ними практики з першої іноземної мови та давав змогу підготувати методично грамотного вчителя з другої спеціальності, поглибити і розширити методичну підготовку в цілому. Отже, студенти могли переносити методичні вміння, отримані під час опанування пратики навчання першої іноземної мови, на засвоєння методики викладання другої мови; підвищували в такий спосіб свій професіоналізм у викладанні такого специфічного предмета, як іноземна мова. Таким чином, продовжувалося удосконалення методичної підготовки вчителів-філологів за другою спеціальністю.

Наприкінці 1980-х рр. розглядалися способи перебудови вищої школи за такими основними напрямами: підвищення якості професійної підготовки та виховання спеціалістів, посилення ролі вищої школи у прискоренні НТП, покращення якісного складу науково-педагогічних працівників[214]. Підвищення якості підготовки спеціалістів вбачалося в таких напрямах: 1) більш досконале її планування, створення науково обґрунтованої методики визначення потреб у спеціалістах і вироблення на цій основі програми розвитку вищої школи на тривалу перспективу; 2) створення та введення в дію ефективної системи профвідбору молоді; 3) перегляд низки принципових ідей, які лежать в основі змісту навчання. Зокрема, в побудові змісту навчання було висунуто дві концепції: диференціація у зв'язку з поглибленням поділу праці та інтеграція завдяки розширенню загальногуманітарної та загальнотехнічної підготовки спеціалістів.

Досліджуючи навчально-методичне забезпечення підготовки вчителів-філологів подвійного профілю, варто зазначити, що в досліджуваний період виявилася тенденція до покращення цього забезпечення: зросла кількість і різноманістність підручників для навчання за основною спеціальністю; з'явилися підручники та навчальні посібники, які використовувалися для

[213] Бєланова, Р.А., 2001. *Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США):* монографія. Київ: Центр практичної філософії, с. 165-167.
[214] Каніщенко, Л.О., Литвин, В.М., 1988. *Вища школа: шляхи перебудови.* Київ: Т-во «Знання», УРСР, с. 9-10.

навчання за додатковою спеціальністю або спеціалізацією; було розпочато випуск підручників для студентів-заочників. У більшості підручників і навчальних посібників, втілювався комунікативний підхід до навчання. Детальний аналіз підручників, що з'явилися в означений період для навчання студентів-філологів, подано в Додатку Р 1, Р 2, Ш.

Максимальне розширення спектру поєднаних філологічних спеціальностей припадає на кінець досліджуваного періоду. При цьому відбувалося поєднання філологічних спеціальностей із психологією, методикою виховної роботи, методикою початкового навчання, сурдопедагогікою; відновлення подвійних філологічних спеціальностей зі складовою «виховання в дитбудинку та школі-інтернаті», «історія»; розширення діапазону вивчення іноземних мов як подвійних спеціальностей. Так, у 1990/91 н. р. відбувався набір на 34 філологічні спеціальності, причому на денних відділеннях можна було отримати тільки спеціальності подвійного профілю. Однопрофільні спеціальності «українська мова, література», «російська мова, література», «англійська мова», «німецька мова», «французька мова», «іспанська мова» були тільки на заочних відділах.

Згідно з переліком 1990/91 н. р., були поновлені спеціальності «російська мова, література і виховання в дитбудинку та школі-інтернаті» (28 студентів) (у 1956/57 н. р. ця спеціальність називалася «російська мова і література, вихователь школи-інтернату»), «російська мова, література та історія» (52 студенти), «українська мова і література та історія» (130 студентів).

Серед нових спеціальностей – «російська мова, література і методика виховної роботи» (набрано 25 студентів), «російська мова і психологія» (101 студент), «російська мова і методика викладання російської мови» (50 студентів), «російська мова, література та українська мова і література» (161 студент), «іноземна мова і методика виховної роботи» (25 студентів), «педагогіка і методика початкового навчання та українська мова і література» (255 студентів). Новими були подвійні спеціальності, які поєднували філологію та корекційну педагогіку: «дефектологія (сурдопедагогіка) і українська мова і література» (набрано 15 осіб), «дефектологія (сурдопедагогіка) і російська мова, література» (13 осіб). Крім того, з 1990/91 н. р. розпочалося вивчення східних мов, які вводились як перша чи друга спеціальність у комбінації зі ще однією іноземною мовою. Так, на спеціальність «англійська мова і японська мова» було набрано 11 студентів, «китайська мова і англійська мова» – 13 студентів (Додаток П)[215]. Вивчення східних мов було визначено як спробу уряду СРСР розширити ділові та культурні зв'язки, налагодити партнерські стосунки з іншими країнами[216].

[215] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1990 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 90, арк. 2-7.

[216] Ліпінська, І.О., 2014. Система підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в Україні у 1984 – 1991 рр. В: *Педагогіка: традиції та інновації*: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 28-29.03.2014 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», с.19-23.

Отже, на третьому етапі розвитку професійної підготовки вчителів подвійного профілю – *повернення до суміщення споріднених спеціальностей і повного домінування двопрофільних спеціальностей (1975–1991 рр.)* – виявилися такі *тенденції:*

1. Поступове відновлення широкопрофільної підготовки вчителів-філологів і розширення переліку таких спеціальностей, збільшення прийому студентів до педагогічних ВНЗ; ведення поняття «двопрофільна спеціальність».
2. Повернення до споріднених філологічних спеціальностей.
3. Розширення переліку двопрофільних спеціальностей, зокрема поєднання філологічних спеціальностей із психологією, методикою виховної роботи, методикою початкового навчання, дефектологією (сурдопедагогікою).
4. Відновлення подвійних філологічних спеціальностей зі складовою «виховання в дитбудинку та школі-інтернаті», «історія».
5. Розширення діапазону вивчення іноземних мов як подвійних спеціальностей, серед яких – романські мови, східні мови (китайська, японська), мови національних меншин (польська, болгарська, єврейська та ін.).
6. Посилення русифікації мовної освіти в союзних республіках; збільшення кількості підручників для навчання за основною спеціальністю.
7. Започаткування випуску підручників і навчальних посібників, які використовувалися для навчання за додатковою спеціальністю або спеціалізацією та підручників для студентів-заочників.
8. Поглиблення ідеологізації навчально-виховного процесу; запровадження навчально-методичних комплексів у підготовку вчителів-філологів із фахових дисциплін; зміцнення зв’язку кафедр інститутів зі школою.
9. Вдосконалення методичної підготовки майбутнього вчителя-філолога подвійної спеціальності шляхом введення курсу методики викладання предмета другої спеціальності.
10. Запровадження комунікативно-діяльнісного підходу у вивчення мов; активізація науково-дослідної діяльності у ВНЗ.

Висновки до другого розділу

Аналіз становлення і розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю здійснювався згідно з розробленою періодизацією.

Під час дослідження розвитку професійної підготовки вчителів подвійного профілю в межах кожного з виділених періодів було виявлено головні тенденції здійснення такої підготовки.

З’ясовано, що на першому етапі – *запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю (1956–1963 рр.)* – намітилися такі *тенденції:* посилення організаційного і нормативно-правового забезпечення підготовки вчителів-філологів широкого профілю, збільшення переліку подвійних спеціальностей за принципом суміжності; започаткування розробки типових навчальних планів, навчально-методичного забезпечення нових подвійних

спеціальностей; збагачення змісту підготовки вчителя-філолога широкого профілю на основі Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям» (1958); посилення вимог до абітурієнтів, що вступали на подвійні спеціальності, які вимагали особливих творчих здібностей; введення заочної форми навчання за двома спеціальностями та надання можливості отримати другу педагогічну спеціальність на базі основної непедагогічної за скороченими навчальними програмами; посилення самостійної роботи студентів; запровадження програмованого навчання; покращення практичної мовленнєвої підготовки вчителів-філологів, у тому числі філологів широкого профілю, котрі вивчали іноземну мову як одну із спеціальностей; удосконалення програми педпрактики; організація кадрового забезпечення підготовки вчителів-філологів широкого профілю у ВНЗ.

На другому етапі розвитку професійної підготовки вчителів подвійного профілю – *апробації підготовки вчителів із поєднанням неспоріднених за змістом спеціальностей, однією з яких була філологічна (1963–1975 рр.)* – відбувся перехід до підготовки вчителів, як правило, за однією спеціальністю з 4-річним терміном навчання. З'ясовано, що підготовка за подвійними спеціальностями з 5-річним строком була залишена лише в окремих ВНЗ для забезпечення потреб малокомплектних шкіл. Визначено причини актуалізації підготовки фахівців подвійного профілю за неспорідненими науковими галузями. У цей період окреслилися такі *тенденції:* посилення ідеологічного впливу у змісті професійної підготовки у вищій школі; урізноманітнення підготовки вчителів у зв'язку з прискоренням науково-технічного прогресу (поєднання неспоріднених за змістом, зокрема філологічних із природничо-математичними); звуження кількості філологічних спеціальностей загалом і особливо широкого профілю; значне зростання наборів студентів на спеціальності зі складовою «російська мова і література», порівняно зі складовою «українська мова та література», пов'язане з тенденцією русифікації середньої та вищої освіти; поєднання двох іноземних мов, зокрема романо-германських; зміцнення позицій однопрофільних філологічних спеціальностей; збільшення кількості навчальних годин, відведених на вивчення іноземних мов; інтегрування навчальних предметів «історія, література та географія коаїни, мова якої вивчається» у нову дисципліну філологічного спрямування – «лінгвокраїнознавство»; посилення використання у підготовці вчителів-філологів подвійного профілю технічних засобів навчання, у т. ч. навчального кіно, лінгафонних кабінетів тощо.

На третьому етапі розвитку професійної підготовки вчителів подвійного профілю – *повернення до суміщення споріднених спеціальностей і повного домінування двопрофільних спеціальностей (1975–1991 рр.)* – виявилися такі *тенденції:* поступове відновлення широкопрофільної підготовки вчителів-філологів і розширення переліку таких спеціальностей, збільшення прийому студентів до педагогічних ВНЗ; ведення поняття «двопрофільна спеціальність»;

повернення до споріднених філологічних спеціальностей; розширення переліку двопрофільних спеціальностей, зокрема поєднання філологічних спеціальностей із психологією, методикою виховної роботи, методикою початкового навчання, дефектологією (сурдопедагогікою); відновлення подвійних філологічних спеціальностей зі складовою «виховання в дитбудинку та школі-інтернаті», «історія»; розширення діапазону вивчення іноземних мов як подвійних спеціальностей, серед яких – романські мови, східні мови (китайська, японська), мови національних меншин (польська, болгарська, єврейська та ін.); посилення русифікації мовної освіти в союзних республіках; збільшення кількості підручників для навчання за основною спеціальністю; започаткування випуску підручників і навчальних посібників, які використовувалися для навчання за додатковою спеціальністю або спеціалізацією та підручників для студентів-заочників; поглиблення ідеологізації навчально-виховного процесу; запровадження навчально-методичних комплексів у підготовку вчителів-філологів із фахових дисциплін; зміцнення зв’язку кафедр інститутів зі школою; вдосконалення методичної підготовки майбутнього вчителя-філолога подвійної спеціальності шляхом введення курсу методики викладання предмета другої спеціальності; запровадження комунікативно-діяльнісного підходу у вивчення мов; активізація науково-дослідної діяльності у ВНЗ.

У ході проведеного дослідження було з’ясовано, що підготовка вчителів-філологів подвійного профілю відбувалася у педінститутах та педінститутах ІМ, які були реорганізовані у педагогічні університети.

Виявлено, що від початку запровадження спеціальностей широкого профілю в середині 1950-х рр. спостерігалося періодичне розширення і звуження профілів підготовки вчителів-філологів.

РОЗДІЛ ІІІ. Розвиток системи підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні

3.1. Розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в Україні (1991–2005 рр.)

У час українського державотворення розпочалася модернізація освітньої галузі. Цей період по праву слід назвати етапом розгортання національної системи вищої освіти.

У перші роки незалежності в нашій державі було визначено нові пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, розпочато практичне реформування освітньої галузі, її інтеграцію у світовий контекст. Для цього було прийнято низку документів, наприклад, Державна національна програма реформування освіти («Освіта. Україна XXI століття») (1993), в якій визначилася стратегія реформування освіти в Україні шляхом гуманізації та демократизації суспільства, зростання соціальної ролі особистості, забезпечення навчання впродовж життя, оновлення змісту різних ланок освіти відповідно до потреб особи та суспільства[217]. Способами реформування системи фахової освіти було проголошено запровадження поліваріантності освітніх програм, новітніх педагогічних, інформаційних технологій у навчання; забезпечення безперервності та наступності у здобутті кваліфікаційних рівнів; поєднання споріднених професій і спеціальностей для забезпечення мобільності фахівців на ринку праці, що є безпосередньо значущим для монографії.

Серед інших нормативних документів, які відображали реформування вітчизняної освітньої системи, слід назвати такі: Положення про організацію навчального процесу у ВНЗ (1993), Перелік напрямів базової вищої освіти та кваліфікаційних рівнів у навчальних закладах України (1995), Укази Президента України «Основні напрямки реформування вищої освіти» (1995), «Про заходи щодо реформування системи підготовки спеціалістів та працевлаштування випускників ВНЗ» (1995) і т. д. Концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа) (1995) визначили стратегічні завдання та принципи гуманітарної освіти і виховання студентів у зв'язку з демократичними зрушеннями в суспільстві[218]. Демократичні реформи, процеси деполітизації та гуманізації в галузі освіти були втілені в 1996 році в Конституції України та Законі про освіту. Було офіційно задекларовано, що освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між націями та народами, є основою інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства та держави. Закон про освіту визначив метою освіти всебічний

[217] Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), 1993. *Освіта*, № 44-46, с. 2.
[218] *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, 1996, № 6, с. 2-13.

розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства[219].

Перехід до гнучкої, динамічної багатоступеневої системи підготовки фахівців засвідчений у Постанові Кабінету Міністрів України № 507 «Перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями» (1997) та «Положенні про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» (1998), де визначено, що підготовка фахівців здійснюється за наступними ОКР: кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст і магістр – згідно з відповідними освітньо-професійними програмами[220]. Для них також здійснюється освітньо-професійна післядипломна підготовка.

Підготовка вчителів-філологів здійснювалася за ОКР «бакалавр», «спеціаліст», «магістр». Відповідно до «Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)» (1998), бакалавр – це ОКР фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти здобув поглиблену загальнокультурну підготовку, фундаментальні та професійно-орієнтовані вміння та знання щодо узагальненого об'єкта праці та здатний вирішувати типові професійні завдання, передбачені для відповідних посад, у певній галузі народного господарства (термін навчання – не більше 4 років). Спеціаліст – це ОКР фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра здобув спеціальні вміння та знання, має певний досвід їх застосування для вирішення складних професійних завдань, передбачених для відповідних посад, у певній галузі народного господарства (термін навчання – не більше 1 року)[221]. Магістр – це ОКР фахівця, який на основі кваліфікації бакалавра або спеціаліста здобув поглиблені спеціальні уміння та знання інноваційного характеру, має певний досвід їх застосування та продукування нових знань для вирішення проблемних професійних завдань у певній галузі народного господарства (термін навчання – не більше 1–1,5 роки)[222].

Підготовка фахівців за ОКР «магістр» розпочалася у 1990-х із виходом Закону «Про вищу освіту» (ст. 48), згідно з яким на посаду науково-педагогічних працівників призначалися за конкурсом особи, які мають наукові ступені або вчені звання, а також випускники магістратури, аспірантури та докторантури. Програма підготовки магістрів передбачала поглиблену гуманітарну, психолого-педагогічну, фахову та науково-практичну підготовку[223]. Виникнення ОКР магістра було вимогою часу, за цим ОКР було офіційно закріплено термін «викладач». Як підкреслює О. Шендерук, до появи магістратури поняття «викладач» та «вчитель» були тотожними, тоді як із

---

[219] *Про освіту:* Закон України від 23.05.1991 р. № 100/96-ВР. – К: Генеза, 1996. – 36 с.

[220] *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України* [online]. Доступно: <http://www.education.gov.ua> (дата звернення: 19.01.16)

[221] Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), 1998. [online]. Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/65-98-п>

[222] Там само.

[223] *Закон України про вищу освіту* [online]. – Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [дата звернення: 11.12.15].

появою магістратури їх функції стали відрізнятися[224].

У «Переліку напрямів та спеціальностей…» (1997) зазначено коди спеціальностей для ОКР молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра, а також коди до різних напрямів і спеціальностей. Вказано, що спеціальності, що одночасно відносяться до групи спеціальностей «0101 Педагогічна освіта», визначено як такі, що за умови виконання відповідного державного освітнього стандарту передбачають можливість присвоєння фахівцю кваліфікації вчителя[225]. У цьому контексті філологічні спеціальності подвійного профілю відносяться до групи педагогічних і надають подвійну кваліфікацію вчителя.

Досліджуваний період є часом запровадження компетентнісного та особистісно орієнтованого підходів у освіті, що безпосередньо відобразилося на підготовці вчителів-філологів подвійного профілю. Поняття «компетентність» визначається як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання[226]. Поняття компетентності базується на ідеї виховання обізнаного працівника, професіонала, який має глибокі знання, хороші моральні якості й уміє застосовувати ці знання у відповідних ситуаціях і брати відповідальність за певну діяльність[227]. Кожна компетентність побудована на поєднанні знань, умінь, навичок, а також ставлень, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто всього того, що можна мобілізувати для активної дії.

У вітчизняній педагогічній науці проходили тривалі та напружені дискусії щодо понять «компетентність» і «компетенція». Врешті, науковці зійшлися на думці, що «компетенція» – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, вміння, навички, способи діяльності. Компетенція стає особистісною характеристикою в процесі засвоєння знань, набуття вмінь і навичок, перетворюючись у компетентність. У свою чергу, «компетентність» – це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності. За словами О. Місечко, чітке розведення понять «компетентність» та «компетенція» є принципово важливим для розуміння кінцевої мети освітнього процесу як відповідь на питання: чи лише розвиваються певні знання, вміння, стратегії (компетенції), чи здобувачі вчаться практично використовувати ці

[224] Шендерук, О.Б., 2017. *Проблема розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у вищих навчальних закладах України (друга половина XX – початок XXI ст.).* Кандидат наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка, с. 170.

[225] Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. № 507 «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями», 1997. *Офіційний вісник України,* число 22, с. 42.

[226] Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва С.Ю., ред., 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 84.

[227] Definition and Selection of Competencies, 2001. *Country Contribution Process:* Summary and Country Reports. OECD. University of Neuchatel.

знання, вміння, стратегії (формуємо компетентність)[228]. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» (2016 р.) значення терміна «компетентність» тлумачиться як динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти[229]. Перспективність компетентнісного підходу полягає в тому, що ним передбачена висока готовність випускників ЗНЗ та ВНЗ до успішної діяльності в різних сферах, у тому числі володіння філологічними знаннями й іноземними мовами[230]. Для підготовки вчителів-філологів подвійного профілю важливим чинником у компетентнісному підході є те, що він дає змогу відповідати реальним потребам ринку праці, що швидко змінюється, формувати потенціал для швидкої адаптації в майбутній професії та соціальній структурі.

У період, що розглядається, широкого розповсюдження набув особистісно орієнтований підхід у навчанні. Прагнення України ввійти в європейський освітній простір спонукало до пошуку нового змісту, форм і методів у навчанні. У Законі України «Про загальну середню освіту» (1999) сказано, що завдання загальної середньої освіти (як і вищої освіти) є формування особистості учня, розвиток його здібностей і обдарувань[231]. У Концепції педагогічної освіти (1999) йдеться про необхідність підготовки студента, зорієнтованого на особистісний і професійний саморозвиток та школяра, здатного розвивати свою особистість[232]. У Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті (2002) вказано, що головна мета української системи освіти – створити умови для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України[233]. Отже, про застосування особистісно орієнтованого підходу в навчанні йдеться в більшості вітчизняних державних документах у галузі освіти.

Особистісно орієнтований підхід передбачає співпрацю та співтворчість учня та вчителя, студента та викладача. Головною дійовою особою навчального процесу є учень / студент, який стає не об'єктом навчальної діяльності, а її

---

[228] Мисечко, О.Є., 2008. *Формування системи фахової підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900 – 1964 рр.):* монографія. Житомир: Полісся, с. 421.

[229] *Закон України «Про вищу освіту»* [online]. – Доступно: <zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [дата звернення: 18.06.2016].

[230] Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва С.Ю., ред., 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 84.

[231] *Закон України «Про загальну середню освіту»* [online]. – Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14> [дата звернення: 22.03.14].

[232] Концепція педагогічної освіти, 1999. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, № 8, с.9-25.

[233] Національна доктрина розвитку освіти [online]. Доступно: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 13.11.12)

суб'єктом. Завдання вчителя при цьому – не стільки дати знання, скільки забезпечити динаміку розвитку особистості, визначити її особисті переваги в роботі з навчальним матеріалом, тобто пізнати учня / студента як особистість, розкрити та розвинути його індивідуальні здібності. Вчитель стає наставником, тьютором, фасилітатором. Відбувається перехід від рецептивної до продуктивної та інтерактивної моделі навчання. Таким чином, у цей період простежується тенденція реформування національної системи освіти шляхом демократизації та гуманізації, реалізації особистісно орієнтованого та компетентісного підходів у навчанні.

Повертаючись до підготовки вчителів-філологів, зазначимо, що в 1991/92 н. р. вона проводилася в 25 педагогічних ВНЗ. Загалом до педагогічних ВНЗ України цього року було зараховано 22511 осіб. Підготовка вчителів здійснювалася за 143 спеціальностями, з яких 124 були широкого профілю[234].

Розглянемо перелік розподілу студентів за курсами та філологічним спеціальностям на початок 1991/92 н. р., який засвідчує бурхливий розвиток філологічних спеціальностей подвійного профілю. За переліком 1991/92 н. р. їх нараховується вже 61 (!), серед яких було лише декілька однопрофільних спеціальностей: «історія», «українська мова та література», «російська мова та література». Для порівняння, у 1988/89 н. р. підготовка вчителів-філологів широкого профілю здійснювалася за 21 спеціальністю. Тобто за 3 роки кількість подвійних спеціальностей зросла втричі. Відстежуючи динаміку зростання контингенту студентів, зазначимо, що в 1988/89 н. р. на І курс на філологічні спеціальності було прийнято 7021 осіб, у 1990/91 н. р. – 7524 осіб, 1991/92 н. р. – 8061 особа, тобто кількість студентів приблизно зростала на 500 осіб щорічно (Додатки О і П)[235; 236; 237].

Серед нововведень у 1991/92 н. р. варто відзначити поєднання філологічних знань із наступними предметними полями (у дужках вказано кількість студентів, набраних на І курс):

– педагогікою та психологією: «педагогіка і психологія (дошкільна) та англійська мова» (29 осіб), «педагогіка і методика початкового навчання та іноземна мова» (28), «українська мова і література та психологія» (31), «англійська мова та педагогіка» (32), «іспанська мова та педагогіка» (були тільки 3, 4, 5 курси – загалом 37 осіб), «російська мова і методика викладання російської мови» (був тільки 3 курс – 43 особи);

---

[234] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1991 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 130, арк. 1-14.

[235] Зведені звіти Міністерства народної освіти по педагогічних інститутах, педучилищах, профтехучилищах, школах, 1988 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166. оп. 17, спр. 20, 105 арк.
Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1991 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 130, 38 арк.

[236] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1990 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 90, 45 арк.

[237] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1991 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 130, 38 арк.

– народознавством: «українська мова і література та народознавство» (31 особа), «російська мова і література та народознавство» (були тільки 3, 4 курси – загалом 30 осіб);

– художньою культурою: «російська мова, література і художня культура» (28);

– світовою літературою: «російська мова і література та світова література» (набору не було, але на інших курсах навчалося загалом 59 осіб);

– перекладом: «німецька мова і перекладач-референт» (10 осіб);

– фізичною культурою: «російська мова, література та фізвиховання» (23), «фізкультура та англійська мова» (24);

– нові та відновлені поєднання з іноземними мовами: «іспанська мова та українська мова» (20), «англійська і китайська мови» (13), «англійська і японська мови» (10), «англійська мова та українська мова і література» (86), «англійська мова та російська мова і література» (52), «російська мова, література та англійська мова» (294), «російська мова, література та німецька мова» (32). Крім того, продовжено набір на спеціальності широкого профілю «географія та ІМ» (27), «історія та ІМ» (27), «історія та українська мова» (25), причому окремо були виділені такі спеціальності як «біологія та англійська мова» (37), «біологія та німецька мова» (27), «географія та англійська мова» (51), «географія та німецька мова» (29), «історія та англійська мова» (118), «історія та німецька мова» (27)[238].

Із проголошенням Україною незалежності спостерігалося підвищення уваги до етнічних і мовних меншин. Так, із 1990/91 н. р. уперше проводилася підготовка фахівців із єврейської та болгарської мов за подвійними профілями «українська мова і література та болгарська мова» (17 осіб), «російська мова та єврейська мова» (11 осіб), з 1991/92 н. р. запроваджені такі спеціальності, як «російська мова та болгарська мова» (26), «педагогіка і методика початкового навчання і болгарська мова» (34). Цього ж року продовжувалася підготовка вчителів-філологів за спеціальністю «українська мова, література, російська мова, література в національній школі» (3, 4, 5 курс – загалом 193 осіб) (Додаток П)[239; 240].

Таким чином, на початку означеного періоду спостерігається тенденція значного розширення діапазону подвійних спеціальностей. Процеси поєднання неспоріднених спеціальностей із філологічними (географії, біології, а також нової спеціальності – фізичне виховання) поступово згорталися. Завершувалася підготовка фахівців із російської мови та літератури для студентів із Казахської, Туркменської та Узбецької РСР за спеціальністю «російська мова та література в національній школі», на яку вже протягом 3-х років не здійснювалося нових наборів. На нашу думку, наведений вище перелік філологічних спеціальностей є свідченням того, що на теренах колишнього

[238] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1991 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 130, арк. 1-18.
[239] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1990 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 90, арк. 2-7.
[240] Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1991 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 130, арк. 1-8.

СРСР визріла молода держава Україна, в якій спостерігався підвищений інтерес до своєї історії, народної творчості та традицій, повага до інших національностей, які проживають на її території. Також поступово розширювалися політичні та культурні зв'язки України з іноземними державами, відбувався розвиток педагогічної науки та освіти.

Проте за кілька років такої підготовки виявилося, що така широка варіативність не завжди сприяла якісній двопрофільній професійній підготовці вчителів-філологів. Справа в тому, що на початку 1990-х рр. в Україні діяли стандарти держзамовлення на підготовку фахівців ще радянських часів. Відкриття тієї чи іншої спеціальності здійснювалося за спрощеною схемою відповідно до особливостей того чи іншого регіону, вподобань абітурієнтів і батьків, вимог ринку праці і т. д. Проте більшість ВНЗ були методично не готові до забезпечення якісної підготовки за всіма оголошеними спершу спеціальностями. Отож у подальшому діапазон подвійних спеціальностей звузився.

Важливою тенденцією розвитку системи освіти України в означений період є запровадження з 1996 року ліцензування, атестації та акредитації закладів освіти України[241], а також трансформації педінститутів в університети. Ці заходи були здійснені на виконання завдань Державної програми «Вчитель» щодо забезпечення якісного виконання державного замовлення на підготовку педагогічних кадрів. Також було розраховано довгострокову потребу в педагогічних працівниках, враховуючи фактори, що впливали на розвиток освіти: зменшення кількості новонароджених; закриття, об'єднання, перепрофілювання дошкільних установ; зменшення кількості класів, груп, шкіл та збільшення наповнюваності класів тощо.

Одним із перших офіційних документів МОН України, в якому йшлося про необхідність докорінної зміни змісту освіти в незалежній Україні, про подолання старої освітньої системи, яка «виховувала покірний, наляканий «політично грамотний» людський матеріал тоталітарного суспільства», перенесення «основного акценту на конкретну людину, на дисципліни гуманітарного циклу» був Проект «Концепція літературної освіти. Єдність національної гуманітарної освіти в поліетнічних умовах України» (1992)[242]. Для нашої роботи цей документ цінний тим, що в ньому наголошувалося, що до освітнього цензу кожного громадянина незалежної України треба включити знання трьох мов: державної, однієї зі світових (європейських) та однієї з мов національних меншин (так званих «мов народів України»).

На той час у світі відбувався потужний спалах інтересу до вивчення англійської мови як другої або іноземної. Науковці намагалися досягти балансу між теорією і практикою: між новітніми розробками науковців та практикуючими вчителями ІМ. Наприклад, розглядалися такі питання як

[241] Постанова Кабміну «Про ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти» [online]. Доступно: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/200-96-п (дата звернення: 30.05.15)

[242] Проект «Концепція літературної освіти. Єдність національної гуманітарної освіти в полі етнічних умовах України», 1992. *Інформаційний збірник МОН України,* № 24, с.24-25.

методологія вивчення ІМ, навчання окремих видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання, письмо), а також вивчення граматики та поповнення словникового запасу, інтегровані напрямки вивчення ІМ, особистісно орієнтоване навчання, новітні розробки для вчителів ІМ[243].

У цьому контексті зростала потреба в якісно новому поколінні вчителів іноземної мови. Це було зумовлено в тому числі й тим, що з грудня 1992 року вивчення іноземної мови було запроваджене в початкових класах загальноосвітніх шкіл і МОН України була розроблена Програма з іноземних мов для початкової школи (з англійської, німецької, французької та іспанської мов) (1992)[244].

У середині 1990-х рр. в Україні склалася вкрай незадовільна ситуація із забезпеченістю педагогічними кадрами, що є негативною освітньою тенденцією цього періоду. Так, на 1 листопада 1995 року зовсім не заміщеними залишалося 5,3 тис. вакансій учителів і вихователів, а 20 тис. посад вимушені були замістити студентами (3,1 тис.) та вчителями-пенсіонерами (17,8 тис.). При цьому не вистачало вчителів усіх спеціальностей, але особливо гостра була потреба в учителях іноземної мови та української мови і літератури. Найбільше потребували вчителів української мови та літератури школи Дніпропетровської (523), Одеської (515), Луганської (559), Донецької (215) областей та м. Києва (402). З кожним роком кількість студентів у ВНЗ України зростала. Так, наприкінці 1994/95 н. р. налічувалося 176 студентів із розрахунку на 10 тис. населення. 35 % випускників середніх шкіл вступили до ВНЗ[245].

1995 року ВНЗ України випустили майже 30 тис. спеціалістів, тоді як на 1 листопада цього ж року з них на робочих місцях залишилося 13,4 тис., тобто тільки 44,7 % молодих педагогів працевлаштовувалося за своїм прямим призначенням[246]. На початок 1998/99 н. р. в загальноосвітніх школах України й досі не вистачало понад 1600 вчителів української мови та літератури, іноземної мови, математики, фізики, історії та ін. Тому в цей час залишалася актуальною підготовка вчителів, у тому числі й філологів подвійного профілю. Водночас лише 72 % випускників педагогічних ВНЗ 1998 року було працевлаштовано[247]. Причиною такого стану речей стала недостатня соціальна захищеність педагогів у ті часи, що призвело до падіння престижності роботи вчителя. Крім того, на забезпечення державних закладів освіти педагогічними працівниками негативно впливало розбалансування попереднього чіткого

---

[243] Celce-Murcia, Marianne, editor, 1991. *Teaching English as a Second or Foreing Language.* Second Edition. University of California, Los Angeles: Heinle & Heinle Publishers.

[244] Про запровадження навчання іноземної мови в початкових класах загальноосвітніх шкіл, 1992. *Інформаційний збірник МОН України*, № 24, с. 15-24.

[245] Про підсумки роботи вищих закладів освіти у 1995 році та хід виконання Указу Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», 1996. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. № 11, с. 2-28.

[246] Про стан підготовки педагогічних кадрів і забезпечення ними закладів освіти, 1996. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України,* № 6, с.13-18.

[247] Доповідна записка про хід виконання цільової комплексної програми, 1999. «Вчитель». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 8, с.3-9.

механізму державного регулювання їх підготовки та використання, незадовільні умови роботи за спеціальністю.

На початок 2004/2005 н. р. кількість студентів з розрахунку на 10 тис. населення вже становила 545 осіб, у тому числі 429 студентів, які навчалися у ВНЗ III–IV рівнів акредитації та 116 – I–II рівнів акредитації[248]. Тобто за 10 років контингент студентів зріс майже вп'ятеро. Але це не вирішило остаточно проблему нестачі шкільних учителів.

Ще однією з причин браку молодих педагогічних працівників була також недостатня робота щодо цільового прийому абітурієнтів із сільської місцевості, особливо на так звані «гостродефіцитні» спеціальності: «українська мова та література», «іноземна мова», «математика», «фізика» та ін. Для вдосконалення системи цільового прийому молоді до педагогічних ВНЗ при Дрогобицькому, Ніжинському, Південноукраїнському, Тернопільському педагогічних університетах спільно з управліннями освіти обласних державних адміністрацій були створені профільні ЗНЗ інтернатного типу для цільової підготовки сільської молоді до вступу на педагогічні спеціальності. Проте на інші ВНЗ України цей досвід поширювався повільно[249]. Також здійснювалася робота щодо об'єднання педучилищ, технікумів коледжів у навчальні та навчально-наукові комплекси з педагогічними університетами та інститутами. Отже, в цей період підготовка вчителів подвійного профілю, зокрема й філологів, залишалася актуальною, адже таким чином можна було забезпечити потребу в педагогічних кадрах.

Для того, щоб забезпечити вчителями основну та некомплектну старшу загальноосвітню школу та підвищити конкурентоздатність випускників ВНЗ на ринку праці, педагогічні ВНЗ наприкінці 1990-х рр. повністю перейшли на підготовку працівників за подвійними спеціальностями. З деяких спеціальностей навіть давалася третя кваліфікація, яка здобувалася через спеціалізацію, – для викладання предметів шкільного компонента, наприклад, основ екології, основ економіки, валеології, безпеки життєдіяльності, креслення тощо. У цей же час у педучилищах, коледжах і технікумах педагогів готували за однопрофільними спеціальностями та спеціалізаціями, що передбачали підготовку випускників до позашкільної роботи.

Перелік спеціальностей та їх поєднання щорічно оновлювалися, враховуючи потреби закладів освіти та змін, що відбувалися у змісті загальної середньої освіти. Так, із 1996/97 н. р. перелік було поширено на класичні університети та інші ВНЗ III–IV рівнів акредитації, що здійснювали підготовку педагогічних кадрів за замовленням органів управління освітою. Тенденцією розвитку системи підготовки вчителя цього періоду є те, що було запроваджено підготовку вчителів подвійного профілю на заочній формі навчання, а також

[248] Вища освіта і наука – найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку, 2005. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, № 13-14, с. 3-16.
[249] Доповідна записка про хід виконання цільової комплексної програми, 1999. «Вчитель». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 8, с. 3-9.

було започатковано нову форму навчання – екстернат[250].

З 1997 року для реалізації програми ступеневої педагогічної освіти державне замовлення для ВНЗ уперше було визначено на базі ОКР молодший «спеціаліст» з терміном навчання 2–3 роки. Прийом таких абітурієнтів здійснювався на відповідні спеціальності, за якими готували педагогічних працівників у педучилищах і коледжах, та на спеціальності, яких дуже не вистачало, наприклад, для підготовки вчителів української мови та літератури та іноземної мови.

У 1996/97 н. р. підготовка педагогічних працівників (учителів, вихователів, соціальних педагогів, практичних психологів) здійснювалася в 13 класичних та 14 педагогічних університетах, 14 педінститутах, 33 технологічних училищах, 18 педагогічних коледжах та 2 індустріально-педагогічних технікумах[251]. Наприклад, підготовка вчителів-філологів відбувалася за основними спеціальностями «українська мова та література» і «мова та література (із зазначенням мови)». В Запорізькому та Сумському державних університетах готували фахівців за спеціальністю «переклад», у Київському національному університеті (КНУ) ім. Т. Шевченка, Львівському та Харківському державних університетах – за спеціальностями «українська мова та література», «іноземна мова (із зазначенням мов)», «класична філологія», «фольклористика», «журналістика». У КНУ ім. Т. Шевченка також була спеціальність «російська мова» (див. додаток С).

В окремих педагогічних ВНЗ унаслідок недостатньої уваги до організації навчально-виховного процесу з боку керівництва було закрито кафедри педагогічної майстерності, методики викладання окремих дисциплін, скасовано безперервну педпрактику студентів, а також відмінено викладання курсу історії педагогіки[252].

За дослідженням В. Яблонського, вже в той час провідні ВНЗ України активно співпрацювали із зарубіжними університетами, брали участь у виконанні міжнародних освітніх програм, проводили спільні наукові дослідження[253].

У цей період простежується тенденція недостатнього забезпечення педагогічних ВНЗ фаховими підручниками, навчальними посібниками та методичною літературою. Студенти користувалися в основному підручниками та навчальними посібниками радянських часів, дуже часто російськомовними, адже забезпечення ВНЗ новітньою літературою здійснювалося дуже повільно. Незважаючи на поступовий розвиток вітчизняної науки, в результаті чого з'являлися нові методичні розробки, проте часто на друк нових підручників і

---

[250] Доповідна записка про хід виконання цільової комплексної програми, 1999. «Вчитель». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 8, с.3-9.
[251] Там само.
[252] Доповідна записка про хід виконання цільової комплексної програми, 1999. «Вчитель». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 8, с.3-9.
[253] Яблонський, В.А., 1998. *Вища освіта України на рубежі тисячоліть*. Київ, с.6-7.

навчальних посібників бракувало державного фінансування[254]. Особливо потребувала оновлення навчально-методична література з психології, педагогіки і методик навчання, пов'язаних безпосередньо з професійно-педагогічною підготовкою вчителя.

Розглядаючи підручники для підготовки вчителів-філологів подвійного профілю, видані в цей період, варто зазначити, що в них поєднуються традиційні та нові технології викладання української мови та літератури, іноземних мов, реалізуються комунікативний, компетентнісний та особистісно орієнтований підходи до навчання. У цей час активно видається авторська навчально-методична література, підготовлена кафедрами методик окремих ВНЗ. Після проголошення незалежності України у підручниках із української мови була переосмислена роль мови як ознака ідентичності українського народу серед інших народів, джерело його духовності. В підручниках, виданих у 1990-их – 2000-их рр. деякі мовні явища висвітлено по-новому, з урахуванням новітніх мовознавчих розвідок. Підручники з української літератури, які використовувалися раніше та ті, що й досі чинні в підготовці вчителя-філолога, можна умовно поділити на дві групи. До першої увійшли підручники, в яких підкреслюються зв'язки української літератури з літературами слов'янських народів. Зважаючи на час випуску підручників, автори мусили показувати нерозривний зв'язок у розвитку української літератури з російською, адже на той час в українському суспільстві тоді ще не встигли усвідомити свою відокремленість від колишнього СРСР та особливо Російської Федерації. Це група підручників, виданих на початку 1990-х рр. і тому дуже близьких за своєю ідеологією до радянської літературної парадигми.

До другої групи можна віднести навчальну літературу, видану в другій половині 1990-х рр. і пізніше, в якій літературний процес осмислюється по-новому, з позиції України як молодої незалежної держави. У них відкрито йде мова про переслідування і геноцид української мови та літератури ще з часів правління російських царів Петра І про заборону українського книгодрукування (1720), Катерини ІІ – про заборону викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії (1754), про Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1865), про штучний голодомор 1933 р., «розкуркулення», «розстріляне відродження» 1930-х, 1940-х та репресії проти української інтелігенції 1960-70-х рр., про численні постанови в період СРСР, спрямовані на викриття так званого «українського буржуазного націоналізму», а насправді проти української культури, мови та національної самосвідомості.

Як бачимо, в підручниках, виданих в Україні після проголошення її незалежності, підкреслюється національна ідентичність української мови, літератури та культури. Підручники мали стати засобом навчання і виховання

[254] Доповідна записка про хід виконання цільової комплексної програми, 1999. «Вчитель». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 8, с.3-9.

вчителя-філолога, який чітко усвідомлює свою роль у вихованні нового українського покоління. Тобто в цих підручниках простежується нерозривний зв'язок між українською мовою та літературою і національною самоідентифікацією. Вони були розраховані на фундаментальну підготовку українського вчителя-філолога і цим сприяли підвищенню якості професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога подвійного профілю. З початку 1990-х рр. з'явилися підручники для студентів ВНЗ, які могли використовуватися як підручники для вивчення другої мови на ФІМ. Серед них були такі, що використовувалися для вивчення німецької мови як другої спеціальності. Детальний аналіз підручників подано в Додатку Ш.

Отже, як і в попередній означений період, професійна підготовка вчителів-філологів подвійного профілю здійснювалася переважно за підручниками, призначеними для підготовки вчителів за однопрофільними спеціальностями. Лише в поодиноких підручниках було зазначено, що вони могли використовуватися для підготовки вчителів-філологів подвійного профілю за другою спеціальністю. Проте варто зазначити, що в основному всі підручники мали на меті сформувати в майбутніх учителів-філологів комунікативну та лінгвокраїнознавчу компетентність.

Серед засобів навчання практикувалося створення викладачами методичних посібників, велика увага приділялася наочності. З появою таких ТЗН як відеоплеєр, на ФІМ із навчальною метою обладнувалися кабінети, в яких переглядалися й аналізувалися відеоуроки ІМ. Із появою комп'ютерів, у багатьох ВНЗ облаштувалися комп'ютерні класи. Це вимагало підвищення комп'ютерної грамотності викладачів. Поступово запроваджувалася диференціація та індивідуалізація навчання, тобто розробка завдань для окремих студентів із високим або низьким рівнем знань. Вводилися нова форма контролю та оцінювання – тестовий контроль, застосовувалися ігрові вправи, здійснювався контроль самостійної роботи студентів. Велика увага приділялася науково-дослідній роботі студентів, а саме написанню курсових та дипломних робіт. За ОКР «бакалавр» і ё «спеціаліст», замість складання державних іспитів випускники мали право захищати дипломну роботу. Магістранти повинні були за рік підготувати і захистити магістерську роботу[255].

Як і нині, в досліджуваний період, панувала тенденція до відродження національної самосвідомості українського народу, прагнення нашої держави до інтеграції в європейське та світове співтовариство. Це зумовлювало необхідність навчання і виховання обдарованої молоді, яка б стала новою елітою України. Тому вважаємо за необхідне проаналізувати особливості ЗНЗ нового типу – гімназій, ліцеїв, колегіумів, – поява яких стала важливим чинником більш диференційованої підготовки вчителя-філолога.

Діяльність профільних ЗНЗ регулюється наказами МОН України «Про

[255] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*. 50 арк.

затвердження Інструкції про організацію та діяльність гімназії та Інструкції про організацію та діяльність ліцею» (1995), а також Законом України «Про загальну середню освіту» (1999), згідно з якими розрізняють такі профільні ЗНЗ: спеціалізована школа I–III ступенів із поглибленим вивченням окремих предметів та курсів; гімназія – навчальний заклад II–III ступенів із поглибленим вивченням окремих предметів відповідно до профілю; колегіум – навчальний заклад II-III ступенів філологічно-філософського та (або) культурно-естетичного профілю; ліцей – навчальний заклад III ступеня з профільним навчанням та допрофесійною підготовкою (може надавати освітні послуги II ступеня, починаючи з 8 класу). Отож, гімназії, ліцеї, колегіуми є альтернативними ЗНЗ із відкритими педагогічними системами, вільними від догматів і чутливими до прогресивних ідей та інновацій. Вони функціонують на підставі власного статуту, що розробляється навчальним закладом. У їх діяльності відобразився особистісно орієнтований підхід до навчання, зміщення акцентів в освіті з академічних досягнень учня на його особистість, що вимагало таких нових принципів організації навчально-виховного процесу, як принцип гуманізації, єдності загальнолюдського та національного, розвивального характеру навчання, співробітництва, співтворчості вчителя та учня, диференціації та індивідуалізації навчання[256]. Для підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи в ЗНЗ нового типу протягом досліджуваного періоду навіть з'явилися окремі підручники (Додаток Ш).

Для монографії актуальним є положення Концепції педагогічної освіти в Україні (1999), висунутої в досліджуваний період, де стверджується, що фахова фундаментальна підготовка вчителя подвійного профілю мала здійснюватися паралельно з обох спеціальностей і завершуватися з першої спеціальності на ОКР «спеціаліст». Підготовка вчителя з другої спеціальності мала завершуватися на ОКР «бакалавр». Для підготовки педагогічних кадрів МО України було розпочато розробку державних стандартів педагогічної освіти. Перелік спеціальностей і спеціалізацій із підготовки педагогічних працівників формувався з урахуванням необхідності їхньої підготовки до роботи в основній та малокомплектній старшій загальній середній школах, забезпечення конкурентоздатності на ринку праці. Спеціалізації запроваджувалися для підготовки вчителів до викладання в ЗНЗ небазових шкільних навчальних предметів і передбачали поглиблений зміст відповідних спеціальностей, а також забезпечували необхідну фахову підготовку з новітніх напрямків сучасної науки (екологія, валеологія, економіка і т. д.). Поєднання спеціальностей і спеціальностей зі спеціалізаціями відбувалося з урахуванням спорідненості галузей наук. Варіанти поєднання спеціальностей і перелік

[256] Наказ МОН України «Про затвердження Інструкцій про організацію та діяльність гімназії, Інструкції про організацію та діяльність ліцею» [online]. Доступно: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0007-96> (дата звернення: 19.02.16)

спеціалізацій у встановленому порядку визначалися МО України[257]. Закцентуємо, що в той період, як і в попередні роки, актуальним залишалося явище малокомплектних шкіл, тому вчителям було краще отримувати спеціальність із спеціалізацією для того, щоб отримати роботу на повну ставку в малокомплектній школі.

На початку нового століття спостерігається широка варіативність мережі структурних підрозділів ВНЗ, де навчалися майбутні вчителі-філологи. Так, традиційні ФФ були в 15 ВНЗ, факультети української філології – у 2, історико-філологічні факультети – у 2, ФІМ – у 8, романо-германської філології – у 5, педагогічні факультети – у 5. В одному ВНЗ (Тернопільський експериментальний інститут педагогічної освіти) філологів за другою спеціальністю готували навіть на психологічному факультеті за спеціальністю «практична психологія та англійська мова». У 2005/2006 н. р. учителів-філологів готували в 39 університетах та інститутах. Варто зазначити, що майже за десятиліття роботи більшість ВНЗ України, змінили свій статус: педінститути стали класичними, деякі державні університети стали національними, відкривалися філії університетів, факультети переформатовувалися на інститути. З одного боку, це свідчило про розвиток системи вищої школи, проте з іншого, на жаль, не завжди зміна назви свідчила про докорінне покращення у підготовці тих чи інших фахівців.

Реформа освітньої галузі була продовжена у Державній програмі «Вчитель» (2002), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті (2002).

Цільова комплексна програма «Вчитель» (згодом – Державна програма, 2002) передбачала проведення роботи щодо оптимізації мережі педагогічних ВНЗ, обсягів підготовки педагогічних працівників, удосконалення структури педагогічних спеціальностей і визначення нового змісту педагогічної освіти, вироблення механізму реалізації ступеневості педагогічної освіти та ін.[258]. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті (2002), визначила освіту як основу розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запоруку майбутнього України. Серед положень Національної доктрини, які заслуговують на особливу увагу в контексті дослідження, це неперервність освіти та міжнародна співпраця та інтеграція у сфері освіти. Зокрема, в цьому документі зазначено, що відповідно до стратегії мовної освіти в нашій державі має бути створена система неперервної мовної освіти, що забезпечувала б обов'язкове опанування громадянами України державної мови, можливість знати рідну (національну) й вивчати іноземні мови. В контексті написання монографії важливою тезою цього документу є те, що освіта сприяє формуванню високої мовної культури та мовної компетентності громадян,

[257] Концепція педагогічної освіти, 1999. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, № 8, с. 9-25.

[258] Державна програма «Вчитель» [online]. Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-п> [дата звернення: 11.12.15].

поваги до державної мови та мов національних меншин України, толерантного ставлення до носіїв різних мов і культур[259]. У цьому документі зазначено також, що важливою є проблема поліпшення культурологічної, мовної (з української та іноземних мов), психолого-педагогічної, комп'ютерної, методичної, практичної підготовки вчителів.

Одним із позитивних наслідків модернізації педагогічної освіти протягом досліджуваного етапу був розвиток педагогічної науки. Так, з'явилися фундаментальні наукові роботи, що сприяли розвитку професійного світогляду майбутнього вчителя-філолога, зокрема і з подвійними спеціальностями. Нагадаємо, що професійний світогляд – це система переконань, що виражають ставлення людини до світу, її головні ціннісні орієнтації, як система, яка виступає важливим морально-психологічним фактором професійної адаптації.

Напередодні входження системи освіти України в європейський освітній простір в Україні було прийнято низку нормативних документів, зокрема, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір (2004). Згідно з цим документом, змінено назву напряму підготовки «Педагогічна освіта» та спеціальностей і приведено їх відповідно до вимог Державного стандарту загальної середньої освіти; вказано 14 напрямів підготовки та 22 спеціальності, за якими передбачено присвоєння кваліфікації вчителя за умови виконання вимог галузевих стандартів вищої педагогічної освіти. Для підготовки педагогічних кадрів до викладання двох і більше навчальних предметів передбачалося поєднання педагогічних спеціальностей і педагогічних спеціалізацій, що входять до напряму підготовки «Освіта». При чому тенденцією розвитку вищої освіти цього періоду є те, що офіційно було регламентовано підготовку виключно за спорідненими за змістом спеціальностями[260]. Перелік поєднання спеціальностей і спеціалізацій розроблявся і затверджувався МОН України, а також було вперше офіційно закріплено термін «споріднені спеціальності».

Згідно з переліком філологічних спеціальностей у 2005/2006 н. р., традиційно у ВНЗ України вивчалися як перша чи друга спеціальність такі іноземні мови, як англійська, німецька, французька, іспанська, а також мови національних меншин: російська та польська. Відповідно до регіону, вивчалися також і інші мови національних меншин, а також мови сусідніх чи територіально близьких держав. Наприклад, у Кримському державному інженерно-педагогічному інституті вивчалися як спеціальність кримсько-татарська і турецька мови та література, у Таврійському національному університеті ім. В. Вернадського, крім зазначених, вивчалися також новогрецька, перська, арабська, у Львівському національному університеті

[259] Національна доктрина розвитку освіти [online]. Доступно: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 13.11.12)

[260] *Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір.* Наказ М-ва освіти і науки України від 31.12.2004 р. № 988 [online]. Доступно: <http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/> (дата звернення: 23.09.13)

ім. І. Франка – польська, сербська, хорватська, чеська, словацька, болгарська, перська мови, в Одеському державному університеті імені І. Мечникова – болгарська мова. Ужгородський національний університет готував учителів мов національних меншин: російської, угорської, словацької, румунської[261]. Маріупольський гуманітарний інститут Донецького національного університету здійснював підготовку філологів, які вивчали новогрецьку мову як першу чи другу спеціальність разом із українською / російською мовою та літературою, англійською чи німецькою мовою. Вивчення мов національних меншин та мов близьких територіально держав має важливе значення для багатьох діаспор, які проживають в Україні. Таким чином, готували майбутніх учителів-філологів для національних шкіл із вище зазначеними мовами навчання. Крім того, у ВНЗ України практикувалися у цей період такі спеціальності подвійного профілю: «українська мова та література та соціальна педагогіка», «українська мова та література та редагування освітніх видань», «українська мова та література та практична психологія», «українська мова і література, психологія», «українська мова та література, українознавство», «історія та англійська мова», «історія, українознавство», «українська мова та література та історія». У Закарпатському угорському педінституті пропонувалася спеціальність «педагогіка і методика середньої освіти (мова і література (англійська) і географія)». На педагогічних факультетах багатьох ВНЗ готували вчителів початкових класів із другою філологічною спеціальністю «іноземна мова (англійська, німецька або французька)».

У 2005 році відбулося приєднання України до Болонського процесу, яке мало на меті створення спільного європейського простору вищої освіти. На думку вчених, євроінтеграція систем національної освіти є спрямованою на розвиток так званого «гнучкого суспільства» для істотного підвищення конкурентоспроможності національних економічних систем, зберігаючи при цьому свої соціальні цінності[262]. Підписання Болонської конвенції завершило черговий етап розвитку підготовки фахівців подвійного профілю та стало відправною точкою суттєвих змін у вітчизняній вищій освіті.

Таким чином, на четвертому етапі розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю (1991–2005 рр.) простежуються такі *тенденції:*

1) реформування національної системи освіти шляхом демократизації та гуманізації, реалізації особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у навчанні;
2) перехід до ступеневої системи вищої освіти і трансформація на цій основі педагогічних інститутів в університети;
3) запровадження ліцензування, атестації та акредитації ВНЗ як засобу забезпечення якісного виконання державного замовлення на підготовку

[261] Навчальні заклади України [online]. Доступно: <http://www.e-educat.info> (дата звернення: 25.09.16)

[262] Бабін, Б.В., Кроленко, В.О. і Александрова, О.О., 2007. *Впровадження Болонського процесу у вищій школі країни – проблеми та перспективи. Міжнародні програми і національний досвід.* Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, с. 3-4.

фахівців;

4) значне розширення діапазону подвійних спеціальностей на початку означеного етапу. При цьому філологія поєднувалася із психологією, різними галузями педагогіки, історією, мовами національних меншин, а також із дисциплінами, які раніше не вивчалися у педагогічних вищих навчальних закладах: народознавством, редагуванням освітніх видань, перекладознавством. Процеси поєднання неспоріднених спеціальностей із філологічними (географії, біології та фізичного виховання) поступово згорталися. Засвідчено перехід наприкінці четвертого етапу на підготовку виключно за подвійними спорідненими за змістом спеціальностями, серед яких вагоме місце посідала підготовка до викладання мов національних меншин;
5) офіційне закріплення в нормативних документах терміну «споріднені спеціальності»;
6) запровадження підготовки вчителів подвійного профілю на заочній формі навчання, а також започаткування нової форми навчання – екстернату;
7) незадовільна ситуація із забезпеченістю педагогічними кадрами, зниження престижності роботи вчителя, нестача навчально-методичного забезпечення педагогічних ВНЗ, формування потреби у більш диференційованій підготовці вчителя-філолога у зв'язку з появою нових типів загальноосвітніх навчальних закладів.

3.2. Трансформація підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в умовах реалізації в Україні Болонської конвенції

Реформування вищої школи України після підписання Болонської конвенції спрямоване на адаптування вітчизняної освітньої системи до європейських стандартів і є складовою загального процесу європейської інтеграції України. Разом із незаперечними позитивними наслідками, зокрема такими, як автономія університетів, прозорість систем вступу та оцінювання, моніторинг якості освіти, мобільність студентів, подолання корупції, входження системи вищої школи України до європейського та світового освітнього простору несе з собою і відмову від певних національних освітніх особливостей. Так, відповідно до вимог Болонської декларації, підготовка фахівців має бути фундаментальною і відбуватися за вузькою спеціальністю. Поряд із цим, у більшості ВНЗ України існує практика професійної підготовки вчителя за двома спеціальностями.

Як і на початку запровадження підготовки вчителів-філологів за подвійними спеціальностями, серед причин здійснення такої підготовки залишається збільшення у школах кількості предметів філологічного циклу та потреба у кваліфікованих учителях-філологах, знавцях двох і більше мов. Відповідно, існує перманентна проблема забезпечення вчителів роботою на

повну ставку, яку можна розв'язати шляхом суміщення викладання кількох навчальних предметів, особливо в сільських школах. Сучасна ситуація на ринку праці та перспективи професійної мобільності, пов'язані з євроінтеграційними процесами актуалізують цю проблему ще більше. Щодо чинника малокомплектних шкіл, то в Законі України «Про освіту» (2017) йдеться про створення опорного закладу освіти, «що має зручне розташування для підвезення дітей із інших населених пунктів, забезпечений кваліфікованими педагогічними кадрами, має сучасну матеріально-технічну і навчально-методичну базу та спроможний забезпечувати на належному рівні здобуття профільної освіти»[263]. У Законі також сказано, що для дітей, яким треба буде їхати до опорних шкіл, будуть створені філії закладу освіти, де можна буде отримати не тільки початкову, а й базову середню освіту, тобто до 9 класу включно. Тому можна припустити, що найближчим часом ситуація з явищем малокомплектності шкіл і підготовки вчителів подвійного профілю для них істотно не зміниться.

У зв'язку з інтеграцією національної системи вищої освіти в європейський освітній простір в Україні було прийнято ряд документів, які мали на меті реформувати її освітню систему, серед яких: Наказ МОН України № 363 «Про затвердження змін до Переліку напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ за відповідними ОКР» (2005), Постанова Кабінету Міністрів України за № 1719 від 13 грудня «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у ВНЗ за ОКР бакалавра» (2006), Лист МОН України «Про перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями та спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за ОКР бакалавра, спеціаліста, магістра» (2007), «Деякі питання поєднань напрямів (спеціальностей) із додатковими спеціальностями та спеціалізаціями, за якими здійснюється підготовка педагогічних працівників ОКР бакалавра, спеціаліста, магістра» (2014), «Про затвердження Переліку предметних спеціалізацій спеціальності 014 «Середня освіта» (за предметними спеціалізаціями), за якими здійснюється поєднання спеціальностей (2016), Закон України «Про освіту» (2017) та ін. Відповідно до «Закону про вищу освіту» (2015), останній прийом на здобуття ОКР «спеціаліст» був проведений у 2016 р.

У наш час визначальне значення для системи вітчизняної освіти набувають явища професійної та академічної мобільності як тенденція розвитку сучасної освіти та можливість перепрофілізації вчителів-філологів із подвійною кваліфікацією. Забезпечення умов для розширення професійної та академічної мобільності є одним із найважливіших завдань інтеграції України в Болонський процес[264]. Найбільш точно, на наш погляд, поняття професійної мобільності

[263] *Закон України «Про освіту»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 20.11.2017)

[264] *Інтеграція вищої освіти України в європейський освітній простір досвід академічної мобільності між Україною та Європейський Союзом*, 2006. Метод. посіб. Київ, с. 11.

визначено в енциклопедії В. Кременя (2008): «Професійна мобільність – це одна з форм соціальної мобільності, що являє собою процес зміни робочими місця роботи»[265]. Для того, щоб організувати належний рівень мобільності науково-педагогічних кадрів, необхідно створити кращі умови, в тому числі фінансові. В основу професійної мобільності покладені закони розподілу і зміни праці, відновлення робочої сили, підвищення потреб, а також такі закономірності групової та суспільної свідомості, як норми і цінності, мотиви поведінки та потреби. Дії цих законів і закономірностей виявляються у змінах, що відбуваються в суспільному виробництві, вимогах до якості працівників, у змінах умов життя, структури потреб і мотивів поведінки працівників. Безперервно змінюються як характеристики окремого працівника та трудових ресурсів у цілому, так і параметри системи місць застосування праці. Це порушує відповідність між працівником і робочим місцем, створює умови переміщень – професійну мобільність. Чим вище здатність працівника адаптуватися до змін, які відбуваються в економіці, техніці, освіті, тим вище його професійна мобільність[266]. Із цього випливає, що фахівець за кількома спеціальностями здатний швидше пристосуватися до певного середовища праці. Отже, вважаємо, що вчителі-філологи з подвійною кваліфікацією можуть ефективніше використовувати у професійній діяльності обидва профілі своєї підготовки, ніж фахівці однієї спеціальності.

Багато сучасних вчених досліджують явище академічної мобільності в українському освітньому просторі. Про позитивні зрушення у зв'язку з актуалізацією цього явища в українському суспільстві говорять такі вчені як В. Воднік, В. Воловик, С. Дрожжина, М. Фомичова. Так, В. Воднік вважає академічну мобільність умовою конкурентоспроможності випускника професійного навчального закладу на ринку праці. В. Воловик і М. Фомичова говорять про явище соціокультурної адаптації як фактор академічної мобільності[267]. С. Дрожжина відзначає роль мультикультуралізму у вирішенні проблеми рівного доступу до якісної освіти[268]. Зростанню мобільності студентів, викладачів, вчених сприяє введення таких новітніх технологій, як дистанційна освіта, створення інформаційних центрів, підготовчих відділень і факультетів, поглиблене вивчення іноземних мов, проведення конференцій і симпозіумів із залученням провідних фахівців із зарубіжжя[269]. Швидкі зміни умов на вітчизняному ринку праці обумовлюють необхідність забезпечення швидкої адаптації змісту підготовки студента та створення умов для його швидкої перепрофілізації без перездачі іспитів і переведення його з одного ВНЗ до іншого. Тому ступінчаста підготовка фахівців повинна бути орієнтована на

[265] Кремень, В.Г., гол. ред., 2008. *Енциклопедія освіти.* Київ. Акад. пед. наук України, с. 725.
[266] Там само.
[267] Там само, с. 106.
[268] Там само, с. 130.
[269] Андрущенко, В.П., Бех, І.Д., Волощук, І.С. та ін.; Кремень, В.Г., Андрущенко, В.П., Луговий, В.І., ред., 2009. *Педагогіка вищої школи.* Київ: Педагогічна думка, с. 100.

мінливість соціальної та виробничої діяльності, адаптація до яких виступає як одна з ознак рівня освіти. В основі Болонського процесу результатом професійної підготовки працівника у ВНЗ визначена академічна якість. При чому ця характеристика передбачає не тільки якість викладання та наукових досліджень, але й розвиток особистості майбутнього фахівця, його мобільність та гнучкість[270; 271].

Протягом 2005–2010 рр. у різних містах Європи відбувалися конференції, на яких порушувалися питання щодо мобільності, про взаємне визнання документів про освіту, вчені ступені та вчені звання, які реалізуються в Європі та є доступними для українських студентів, викладачів і вчених. Окрім того, обговорювалися проблеми громадського контролю, безперервного навчання, працевлаштування, методи донесення до студента цілей освіти, а також міжнародної відкритості, наукових досліджень та інновацій, питання збору даних, фінансування та різноманітних інструментів і методів забезпечення прозорості освітнього процесу. Нарешті, в 2010 р. була виконана мета, поставлена в Болонській конвенції, адже відбулося офіційне оголошення про створення європейського простору вищої освіти[272].

При підготовці України до вступу в Болонський процес були здійснені наступні кроки: з окремих спеціальностей розроблені інтегровані навчальні програми професійної освіти короткого циклу, реорганізована система ВНЗ I–III рівнів акредитації, тобто багато технікумів і коледжів стали структурними підрозділами університетів та академій. Якщо говорити про спеціальності подвійного профілю, то вони збережені у вигляді додаткових спеціальностей і спеціалізацій. Варто зазначити, що на вимогу Болонської конвенції в Україні сьогодні часто в нормативних документах зазначається спеціальність без другої її складової (другої чи додаткової спеціальності, спеціалізації тощо). Натомість фактично у ВНЗ України й надалі проводиться підготовка вчителів за подвійними спеціальностями, про що свідчить, зокрема, інформація з інтернет-сторінки ННІ філології та журналістики ЖДУ ім. І. Франка: «Українська моваі література. Додаткова спеціальність: мова і література (англійська / німецька)», «Українська мова і література. Спеціалізація: українознавство», «Російська мова і література. Додаткова спеціальність: мова і література (англійська / німецька)»[273]. Крім того, у 2010/11 н. р. була запроваджена підготовка фахівців за напрямом «Філологія*. Українська мова та

[270] Barblan, A., 1999. *The Sorbonne Declaration – Follow-Up and Implications: A Personal View*. Geneva: Association of European Universities / CRE.

[271] Recognition Issues in the Bologna Process: Final Report of the Working Party on Recognition Issues in the Bologna Process, 2001. В: *News of the Recognition Field: Background Information for the ACE Track*, 13th Annual Conference of the European Association for International Education (EAIE) 5 to 8 December, 2001, Tampere, Finland. Riga: EAIE+Latvian ENIC/NARIC.

[272] Вища освіта. Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном. Болонський процес [online]. Доступно: <http://vnz.org.ua/bolonskyj-protses (дата) > [дата звернення: 02.03.2014].

[273] *Офіційний сайт Житомирського державного університету ім. І. Франка* [online]. Доступно: <http://zu.edu.ua> (дата звернення: 19.01.12)

література. Спеціалізація: українознавство», а також завершилася підготовка фахівців за спеціальністю «Українська мова та література. Спеціалізація: шкільне бібліотекознавство»[274; 275]. Інформація про інші ВНЗ та подвійні спеціальності в них подана в Додатках Ф 2, Ф 4, Ш.

Варто зазначити, що в сучасних умовах зміни до переліку напрямів і спеціальностей, за якими здійснювалася підготовка фахівців у ВНЗ за відповідними ОКР, вносилися досить часто. Так, згідно з переліком 2005 року у вищій освіті було визначено 61 групу спеціальностей, кваліфікацію вчителя можна отримати за 13 напрямами підготовки та 26 спеціальностями, 15 з яких одночасно належать до групи «філологія» і «педагогічна освіта», тому можуть поєднуватися. За переліком 2006 року підготовка фахівців у ВНЗ за ОКР бакалавра здійснювалася за 18 узагальненими галузями знань, було виділено 17 узагальнених напрямів підготовки фахівців, причому з них за 16 напрямами передбачалася підготовка фахівців за ОКР магістра з присвоєнням кваліфікації вчителя. Проте подвійні спеціальності в обох переліках не фігурували.

Згідно з Листом МОН України «Про перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за ОКР бакалавра, спеціаліста, магістра» (2007) навчання майбутніх педагогів мало здійснюватися за поєднаними напрямами, спеціальностями і спеціалізаціями з урахуванням спорідненості галузей наук (Додаток Т). Фахівцям, підготовка яких здійснюється за подвійними спеціальностями, присвоюється кваліфікація за першою та другою спеціальністю[276]. Відповідно до наказу МОН України «Деякі питання поєднань напрямів (спеціальностей) із додатковими спеціальностями і спеціалізаціями» (2014), фахівцям ОКР бакалавра, підготовка яких здійснюється за поєднаними напрямом і додатковою спеціальністю, спеціалізацією, присвоюється кваліфікація за напрямом; фахівцям ОКР спеціаліста, присвоюється кваліфікація за першою та другою спеціальностями або спеціальністю і спеціалізацією, кваліфікація за спеціалізацією зазначається в додатку до диплома; фахівцям ОКР магістра присвоюються кваліфікація викладача за першою спеціальністю та кваліфікація за другою спеціальністю, спеціалізацією, кваліфікація за спеціалізацією зазначається в додатку до диплома[277]. Тобто

---

[274] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*. 50 арк.

[275] Ліпінська, І.О., 2013. Підготовка вчителів-філологів за подвійними спеціальностями в Україні у руслі Болонського процесу. В: Тимошенко, І.І., ред. *Вища освіта в Україні і Болонський процес: стан, проблеми і перспективи*: тези доп. Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. Київ: В-во Європ. ун-ту, с. 48-52.

[276] *Лист МОН України № 1/9-736 від 06.12.2007 «Про перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра»* [online]. Доступно: <http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3200/> (дата звернення: 04.04.12)

[277] Наказ МОН України 13.05.2014 № 586 *«Деякі питання поєднань напрямів (спеціальностей) з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями, за якими здійснюється підготовка педагогічних працівників освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста, магістра»* [online]. Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0594-14> (дата звернення: 27.08.2014)

кваліфікація за другою спеціальністю забезпечує рівні академічні права за обома спеціальностями і дає право працювати у школі за обома кваліфікаціями. Для забезпечення системності в навчанні підготовка вчителів за подвійними спеціальностями здійснюється шляхом впровадження інтегрованих навчальних дисциплін[278].

Вище зазначений наказ втратив чинність на основі наказу МОН України 12.05.2016 № 506 «Про затвердження Переліку предметних спеціалізацій спеціальності 014 «Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)», за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціалізацій) у системі підготовки педагогічних кадрів». Відповідно до останнього, в разі поєднання спеціальностей (предметних спеціалізацій) кожна з них підлягає ліцензуванню у встановленому порядку. Ліцензований обсяг визначається за основною (першою) спеціальністю (предметною спеціалізацією). В тому випадку, якщо підготовка фахівців із другої спеціальності (предметної спеціалізації) окремо не здійснюється, підготовка за такою спеціальністю (предметною спеціалізацією) проводиться в якості спеціалізації та акредитується як освітня програма за відповідним рівнем вищої освіти в межах ліцензованого обсягу, що не перебільшує обсягу з першої спеціальності (предметної спеціалізації) при їх поєднанні[279].

Станом на 2016/17 н. р. підготовка вчителів-філологів, у тому числі й подвійного профілю, відбувалася в 50 ВНЗ України (Додаток Ц)[280]. На основі опрацювання офіційного сайту МОН України, офіційних сайтів ВНЗ України та декількох електронних довідників проаналізуємо сучасні особливості запровадження подвійних спеціальностей у ВЗН України. На нашу думку, суттєвим недоліком є те, що не завжди навіть на офіційних сайтах ВНЗ можна дізнатися, чи є та чи інша спеціальність однопрофільною чи подвійною, адже додаткова спеціальність чи спеціалізація не завжди вказується. Проте було зроблено певні висновки щодо особливостей підготовки вчителів за філологічними спеціальностями подвійного профілю.

По-перше, у ВНЗ у прикордонних регіонах України фахово вивчаються мови сусідніх чи територіально близьких держав. Як відомо, Україна – багатонаціональна держава. Національна політика України ґрунтується на принципах рівності політичних, соціальних, культурних прав і свобод усіх громадян. Стаття 6 Закону України «Про національні меншини в Україні»

---

[278] Гайдай, І.О., 2017. Актуалізація досвіду професійної підготовки вчителів-філологів за подвійними спеціальностями в Україні. В: *Мова і світ: сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі:* тези доп. Всеукраїнського науково-практичного вебінару [online]. Доступно: <http://www.nniif.org.ua/>

[279] Наказ МОН України 12.05.2016 № 506 *«Про затвердження Переліку предметних спеціалізацій спеціальності 014 «Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)», за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціалізацій) в системі підготовки педагогічних кадрів»* [online]. Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0798-16> (дата звернення: 08.09.2016)

[280] *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України* [online]. Доступно: <http://www.education.gov.ua> (дата звернення: 19.01.16)

засвідчує право національних меншин на користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах [281]. Вважаємо, що це право реалізується також і в тому, що в Україні готують вчителів мов національних меншин та діаспор. Це є прикладом шанобливого ставлення нашої держави до представників різних національно-етнічних груп. Ця інформація була узагальнена у вигляді таблиці 8[282]. На думку Л. Войналович, оскільки на даний час групи компактного проживання різних національних меншин стають нечисельними, відкриття окремих моноетнічних ВНЗ не є доцільним. Тому більш доцільним вважається відкриття у відповідних регіонах окремих національних відділень, спеціалізованих кафедр при українських професійно-педагогічних ВНЗ I–II і III–IV рівнях акредитації[283]. Вважаємо, що в цьому контексті актуальною є підготовка вчителів-філологів подвійного профілю за спеціальностями, які поєднують українську, англійську чи іншу мову та літературу та мову національних меншин.

Таблиця 6

Фахове вивчення мов національних меншин у ВНЗ України[284]

Мови національних меншин	ВНЗ, у якому вивчається
польська	Волинський (Східноєвропейський) національний університет ім. Лесі Українки, Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка, Запорізький національний університет, Київський національний лінгвістичний університет, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Львівський національний університет ім. І. Франка, Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, Харківський національний університет ім. В. Каразіна, Хмельницький національний університет, Херсонський державний університет
білоруська	Київський національний університет ім. Т. Шевченка
болгарська	Бердянський державний педагогічний університет, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Запорізький національний університет, Львівський національний університет ім. І. Франка, Одеський національний університет ім. І. Мечникова,
чеська	Львівський національний університет ім. І. Франка, Прикарпатський національний університет ім. В.Стефаника, Київський національний лінгвістичний університет, Київський національний університет ім. Т. Шевченка
словацька	Львівський національний університет ім. І. Франка

[281] *Закон України «Про національні меншини в Україні»* [online]. – Доступно: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> [дата звернення: 14.11.15], с. 3.
[282] Навчальні заклади України [online]. Доступно: <http://www.e-educat.info> (дата звернення: 25.09.16)
[283] Войналович, Л., 2011. *Підготовка вчителів для шкіл національних меншин в Україні (20-30-ті рр. XX століття)*: автореф. канд. пед. наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка, с. 176.
[284] Навчальні заклади України [online]. Доступно: <http://www.e-educat.info> (дата звернення: 25.09.16)

сербська, словенська, хорватська	Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Львівський національний університет ім. І. Франка
румунська	Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича
новогрецька	Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Маріупольський державний університет
кримськотатарська	Київський національний університет ім. Т. Шевченка

Ситуація з професійною підготовкою вчителів мов національних меншин була уточнена з прийняттям Закону України «Про освіту» (2017 р.). Так, стаття 7 цього закону визначає, що в навчальних закладах мовою освітнього процесу є державна мова. Проте також визначено, що «в закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу». Серед офіційних мов ЄС є мови національних меншин і держав-сусідів України: румунська, угорська, болгарська, польська, чеська, словацька, словенська (всього 24 мови), але немає російської мови. Особам, які належать до національних меншин і корінних народів, гарантується право на навчання в комунальних закладах освіти для здобуття дошкільної та початкової освіти, поряд із державною мовою, мовою відповідної національної меншини чи корінного народу. З 5 класу має здійснюватися перехід від навчання мовою нацменшини до навчання державною мовою (українською). Хоча, як саме відбуватиметься цей перехід, у законі не визначено. Можна припустити, що кількість предметів українською мовою буде поступово збільшуватися, так як і в учнів, які розпочали здобуття загальної середньої освіти до 01.09.2018 р.[285] На наш погляд, при цьому набуває актуальності підготовка вчителів за подвійними спеціальностями, серед яких однією є українська мова і література, а другою – мова і література національної меншини чи корінного народу (або навпаки: перша – мова нацменшини, друга – українська).

Зауважимо також, що філологічні спеціальності, до яких входять мови національних меншин, за класифікацією І. Соколової[286], належать до групи подвійних, якщо другий компонент спеціальності – «українська мова та література», або до групи поєднаних, коли другим компонентом є «іноземна мова».

У Маріупольському державному університеті було створено єдиний в Україні факультет грецької філології, де готують учителів новогрецької мови та літератури як за першою, так і за другою спеціальністю, а також перекладачів новогрецької мови. Крім того, нещодавно там було запроваджено вивчення

[285] *Закон України «Про освіту»* [online]. – Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [дата звернення: 20.11.2017].

[286] Соколова, І.В., 2008. *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів*. Доктор наук. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України.

італійської мови та літератури.

На жаль, у зв'язку з анексією Криму на сьогодні Україні непідконтрольні такі ВНЗ, де готували вчителів-філологів, як Кримський державний інженерно-педагогічний інститут, Севастопольський міський гуманітарний університет, Сімферопольський державний університет, Таврійський національний університет ім. В. Вернадського. Разом із ними Україна втратила мало не єдині осередки вивчення кримсько-татарської мови (на сьогодні вона вивчається тільки у Київському національному університеті ім. Т. Шевченка). Так, у Кримському державному інженерно-педагогічному інституті на факультеті кримськотатарської філології відбувалася підготовка вчителів за спеціальностями «Кримськотатарська мова і література, англійська мова / російська мова і література / турецька мова і література / німецька мова і література / українська мова і література», а у Таврійському національному університеті ім. В. Вернадського на факультеті кримськотатарської та східної філології – «Арабська мова та література», «Перська мова та література», «Турецька мова та література», «Кримськотатарська мова та література»[287]. У зв'язку з окупацією частини східних областей України Донецький національний університет був перенесений до м. Вінниця. Робота Донбаського державного педагогічного університету в м. Слов'янськ Донецької обл. була відновлена.

По-друге, в Україні готують учителів-філологів за подвійними спеціальностями з найбільш поширених у світі мов, які вивчаються як перша чи друга спеціальність: англійська (у 44 ВНЗ), російська (37), німецька (33), французька (21), іспанська (11) та італійська (5) мови (див. Додаток Х).

По-третє, в деяких класичних університетах крім західно-європейських вивчаються східні, класичні, фіно-угорські мови тощо (див. Додаток Х). Зауважимо, що переважно спеціальності, до яких входять східні іноземні мови, є подвійними. Зазвичай другим компонентом таких спеціальностей є англійська мова та література. На наш погляд, таке поєднання доречне тим, що англійська мова є мовою міжнародного спілкування.

По-четверте, на сьогодні у ВНЗ України спостерігається значна варіативність спеціальностей широкого профілю. Перша спеціальність «Українська мова і література» має низку спеціалізацій: редагування освітніх видань (у 9 ВНЗ), українознавство (6), шкільне бібліотекознавство (3), художня культура (3), соціальна педагогіка (2), українське мовознавство (2), українське літературознавство (2), фольклористика (2), позашкільна освіта (Донбаський державний педагогічний університет), практична психологія (Житомирський державний університет ім. І. Франка), літературна творчість (Київський національний університет ім. Т. Шевченка), режисура шкільних театрів (Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Шевченка), історія (Уманський державний педагогічний університет ім. П. Тичини).

На початку 2000-х рр. у Житомирському державному університеті

[287] Навчальні заклади України [online]. Доступно: <http://www.e-educat.info> (дата звернення: 25.09.16)

ім. І. Франка на ФФ (нині – ННІ філології та журналістики) проводилася підготовка фахівців за спеціальністю «Українська мова і література та історія», на історичному факультеті – «Історія та українська мова та література», на ФІМ (нині – ННІ іноземної філології) – «Мова та література (англійська і німецька)», «Мова та література (англійська і польська)», «Мова та література (німецька та англійська)», «Англійська і мови та література», «Мова та література (англійська). Соціальна педагогіка», «Мова та література (німецька). Соціальна педагогіка».

У Національному університеті «Києво-Могилянська академія» є спеціальності «Філологія. Спеціалізації: Мова, література, компаративістика», в Запорізькому національному університеті – «Російська мова і література. Російське мовознавство», «Російська мова і література. Російське літературознавство», «Російська мова і література. Російська мова як іноземна», у Київському національному лінгвістичному університеті – «Мова та література (англійська мова) і психологія», «Переклад» (дві іноземні, мови), «Менеджмент організацій» (із знанням двох іноземних мов), «Правознавство» (зі знанням двох іноземних мов), «Інформатика» (з поглибленим вивченням англійської мови), «Прикладна лінгвістика», в Харківському національному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди за даними 2007/08 н. р. була спеціальність «Інформатика (спеціалізація: англійська мова)» (Інформацію про інші ВНЗ див. у Додатку Ш).

По-п’яте, у ВНЗ України проводиться підготовка вчителів-філологів за поєднаними спеціальностями: «Українська мова і література та англійська мова і література» (у 17 ВНЗ), «Українська мова і література та німецька мова і література» (8), «Українська мова і література та французька мова і література» (3), «Українська мова і література та російська мова і література» (5), «Українська мова і література та польська мова і література» (3), «Російська мова і література та англійська мова і література» (7), «Російська мова і література та німецька мова і література» (3), «Російська мова і література та українська мова і література» (1), «Англійська мова і література та українська мова і література» (2), «Англійська мова і література та російська мова і література» (4), «Англійська мова і література та польська мова і література» (3), «Польська мова і література та українська мова і література» (1).

По-шосте, в багатьох університетах проводиться підготовка вчителів початкових класів та вихователів дитячих садочків з додатковою спеціальністю (спеціалізацією) «іноземна мова». В основному, вивчається англійська мова, проте трапляється і німецька. За спеціальністю «Початкова освіта, іноземна мова» готують вчителів у 8 ВНЗ України, «Початкова освіта, українська мова» – в 1, «Дошкільна освіта, іноземна мова» – у 5 (Додаток Ф)[288].

Як бачимо, сучасна система підготовки вчителя-філолога широкого

[288] Гайдай, І.О., 2017. Подвійні філологічні спеціальності у ВНЗ України. В: *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогіки та соціальної роботи*: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. Сладковічево, с. 15-18.

профілю є досить розгалуженою. Серед них є подвійні, подвоєні спеціальності, спеціальності широкого профілю та додаткові спеціальності (спеціалізації). Варто зазначити, що багато спеціальностей є подібними до тих, які були введені ще півстоліття тому. Таким чином, на сьогодні попередній досвід здійснення такої підготовки є актуальним і виправданим.

Для порівняння тогочасної підготовки вчителів-філологів широкого профілю з сучасною розглянемо навчальні плани для філологічних спеціальностей Житомирського державного університету імені Івана Франка. Так, у 2012/13 н. р. підготовка вчителів-філологів тут здійснювалася в ННІ філології та журналістики та ННІ іноземної філології. У ННІ філології та журналістики відбувається підготовка вчителів-філологів за такими спеціальностями: «0101 Педагогічна освіта 7.010103 ПМСО. Українська мова і література та зарубіжна література. Спеціалізація: редагування освітніх видань»; «7.02030301 Українська мова і література. Додаткова спеціальність: 7.02030302 Мова і література (англійська), (німецька)»; «7.02030302 Мова і література (російська). Додаткова спеціальність: 7.02030302 Мова і література (англійська, німецька)». Крім того, з 2010/2011 н. р. відбувалася підготовка фахівців за напрямом «6.020303 – Філологія*. Українська мова та література. Спеціалізація: українознавство», а також готувалися фахівці за спеціальністю «7.010103 Українська мова і література. Спеціалізація: шкільне бібліотекознавство»[289]. Станом на 2016/17 н. р. остання спеціальність була відмінена.

У ННІ іноземної філології здійснювалася підготовка вчителів-філологів за такими спеціальностями: «6.020303 – Філологія*. Мова та література (із зазначенням іноземної мови). Спеціалізація: англійська»; «6.020303 – Філологія*. Мова та література (із зазначенням іноземної мови). Спеціалізація: німецька»; «6.020303 – Філологія. Переклад». Тоді як на початку введення спеціальностей широкого профілю, наприклад, підготовка вчителів-філологів здійснювалася за дещо іншими спеціальностями (табл. 3.2.2 – Додаток У 1). За навчальними планами 2012/13 н. р. Житомирського державного університету імені І.Франка випускники IV курсу ННІ філології та журналістики на здобуття ОКР «бакалавр» складали три державні іспити. Спільним для всіх спеціальностей є іспит із теорії та практики навчання і виховання. Випускники з основною спеціальністю «українська мова і література» складали іспит із української мови з методикою викладання та з української літератури з методикою викладання; з основною спеціальністю «російська мова і література» – російської мови з методикою викладання та з російської літератури з методикою викладання.

Для здобуття ОКР «спеціаліст» випускники V курсу ННІ філології та журналістики складали по два державних іспити. Випускники з основною

[289] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*. 50 арк.

спеціальністю «українська мова і література» складали інтегрований іспит із української мови і літератури та зарубіжної літератури з методиками викладання; з основною спеціальністю «російська мова і література» – з російської мови і літератури та зарубіжної літератури з методиками викладання. Другий іспит встановлювався згідно зі спеціалізацією чи додатковою спеціальністю. Так, з додатковою спеціальністю «англійська або німецька мова» випускники мали іспит із іноземної мови з методикою викладання, зі спеціалізацією «редагування освітніх видань» – «газетно-журнальне редагування», зі спеціалізацією «шкільне бібліотекознавство» – відповідний однойменний іспит[290].

Станом на 2012/13 н. р. при підготовці вчителя-філолога подвійного профілю на вивчення дисциплін основної спеціальності виділялося більше навчального часу, ніж додаткової (табл. 3.2.2 – Додаток У 1)[291]. Проте варто відзначити, що за навчальними планами педінститутів на 1956/57 н. р. різниця у відсотковому співвідношенні дисциплін першої і другої спеціальностей становила в основному 10 % – 13,4 %, і лише на деяких спеціальностях була дещо більшою («іноземна мова, українська мова та література» – 40,8 %; «українська мова та література, вихователь школи-інтернату» – 55 %)[292]. Тоді як за навчальними планами 2012/13 н. р. ця різниця була більш відчутною і для окремих спеціальностей сягає 66,4 %[293]. Це свідчить про те, що різниця у співвідношенні дисциплін першої та другої спеціальностей значно зросла з тих пір, як подвійні спеціальності були започатковані. Тому, вважаємо актуальним на сьогодні врахування попереднього досвіду підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в напрямі більш оптимального врівноваження частки навчальних годин на обидві спеціальності.

Разом із тим, спостерігається збільшення у відсотковому співвідношенні навчальних годин для професійної та практичної підготовки вчителів-філологів із додатковою спеціальністю в навчальних планах 2012/13 н. р. у порівнянні з 1956/57 н. р. з 72,8 – 79,8 % до 82 – 86,4 % (див. табл. 3.2.2 і табл. 3.2.3 – Додатки У 1, У 2)[294; 295], що, на нашу думку, свідчить про подолання академізму у викладанні дисциплін філологічного спрямування на користь більш практичної підготовки вчителя, здатного викладати два чи більше предмети у школі.

Аналіз навчальних планів спеціальностей широкого профілю для

---

[290] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*. 50 арк.

[291] *Офіційний сайт Житомирського державного університету ім. І. Франка* [online]. Доступно: <http://zu.edu.ua> (дата звернення: 19.01.12)

[292] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, арк. 69-93.

[293] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*. 50 арк.

[294] Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, арк. 69-93.

[295] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*. 50 арк.

педінститутів на 1956/57 н. р. та навчальних планів 2012/13 н. р. Житомирського державного університету імені І. Франка ННІ філології та журналістики для подвійних спеціальностей засвідчив, що для того, щоб забезпечити більш ефективну підготовку сучасного вчителя-філолога за двома спеціальностями, треба враховувати попередній досвід системи педагогічної освіти. Нагадаємо, що на початку організації підготовки вчителів за суміщеними спеціальностями, а саме з середини 1950-х рр., вживався термін «учитель широкого профілю». На сьогодні термін «спеціальність широкого профілю» не використовується. Натомість з'явилося багато різновидів так званих «поєднаних спеціальностей» (цим терміном їх узагальнено). За визначенням І. Соколової, у кожної з цих спеціальностей є своя специфіка: «поєднані спеціальності», «подвійні спеціальності», «спеціальності з додатковою спеціальністю», «спеціальності зі спеціалізацією»[296].

Без сумніву, для того, щоб забезпечити більш ефективну підготовку вчителя-філолога за поєднаними спеціальностями у вищій школі, варто не тільки враховувати сучасні зміни в системі педагогічної освіти, але й спиратися на попередній досвід суміщення спеціальностей. Вважаємо за необхідне детально проаналізувати висновки щодо значущості історичного досвіду та дидактичних ідей для сучасної підготовки майбутніх учителів-філологів. До організаційних висновків віднесемо такі:

1. На сьогодні підготовка вчителів-філологів широкого профілю проводиться на ФФ, ФІМ, в інститутах філології та інших структурних відділеннях ВНЗ поряд із однопрофільною підготовкою вчителів-філологів. Як доводить набутий досвід такої підготовки, перш за все, для її здійснення важливо створити окрему підструктуру ВНЗ (відділення, факультет, інститут тощо) для здійснення професійної освіти вчителів-філологів подвійного профілю, кафедри методики викладання другої спеціальності (наприклад, іноземної мови, історії та ін.).

2. Із часів введення філологічних спеціальностей подвійного профілю вони зазнавали багатьох змін. Проте, півстолітня практика підготовки вчителів-філологів подвійного профілю свідчить про доцільність поєднання насамперед споріднених за змістом спеціальностей та спеціалізацій, наприклад, двох мов та літератур – української / російської мови і літератури та іноземної мови. Складнішими, проте допустимими, для об'єднання в одну спеціальність широкого профілю є менш пов'язані між собою дисципліни, такі як мова та історія, мова та психологія тощо.

3. Нещодавно в педагогічній науці актуалізувалося питання необхідності підготовки вчителів загальноосвітніх шкільних предметів зі знанням ІМ для роботи в білінвальних класах, які створюються у спеціалізованих ЗНЗ, де ІМ

[296] Соколова, І.В., 2008. *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів*. Доктор наук. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, с. 52-53.

вивчається поглиблено. Навчання у таких класах здійснюється за спеціальними програмами, що передбачають викладання окремих предметів поперемінно двома мовами – державною та іноземною. До білінгвальних класів приймаються учні з урахуванням їхніх здібностей і нахилів за результатами співбесіди або тестування. У таких класах ІМ вивчається поглиблено, а з п'ятого класу запроваджується вивчення (повністю або частково) двох-трьох предметів іноземною мовою, серед яких базовими курсами можуть бути історія, математика, біологія, географія, фізика, хімія, вибірковими – друга ІМ, ділова мова, країнознавство, художня культура, мистецтвознавство[297]. У європейському освітньому просторі ця тенденція відома як CLIL (Інтегрування іноземної мови у викладання шкільних дисциплін[298]). Це – узагальнюючий термін, що означає виклад змісту іншого предмета (фізика, географія тощо) за посередництвом іноземної мови та вивчення іноземної мови шляхом вивчення цього предмета. На сьогодні розробка таких інтегрованих навчальних курсів є дуже актуальною, адже у зв'язку з розширенням Європейського Союзу, збільшується потреба в міжкультурному спілкуванні й освіті. Зі збільшенням контактів між країнами, збільшується потреба в комунікативних уміннях із другої або й третьої іноземної мови. Знання іноземної мови відіграє ключову роль у навчальних програмах по всій Європі. Тому і в Україні особливу увагу слід приділити підготовці викладачів і розробці основ і методів, які дозволять підвищити якість білінгвальної освіти. Особливівстю CLIL є те, що предмети змісту викладаються і вивчаються мовою, яка не є рідною мовою для учнів. Знання іноземної мови стає засобом оволодіння змістом навчання. Мова інтегрується в широку навчальну програму. Навчання поліпшується за рахунок підвищення мотивації і вивчення іноземної мови в контексті інших загальноосвітніх предметів. Коли учні зацікавлені в темі, це мотивує їх, щоб опанувати іноземну мову як засіб спілкування[299]. На сьогодні розробка таких інтегрованих навчальних курсів є дуже актуальною, адже у зв'язку з розширенням Європейського Союзу, збільшується потреба в міжкультурному спілкуванні й освіті. Зі збільшенням контактів між країнами збільшується потреба в комунікативних уміннях із другої або й третьої іноземної мови. Знання іноземної мови відіграє ключову роль у навчальних програмах по всій Європі. Тому і в Україні особливу увагу слід приділити підготовці білінгвальних викладачів і розробці основ і методів, які дозволять підвищити якість білінгвальної освіти.

Вважаємо за необхідне проаналізувати дидактичні ідеї з історичного

---

[297] Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва С.Ю., ред., 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт, с. 526.

[298] Content and Language Integrated Learning (англ..)

[299] British Council BBC Teaching English. *Content and Language Intergrated Learning* [online]. – Доступно: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/content-language-integrated-learning> (дата звернення: 18.11.16)

досвіду для сучасної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю.

1. Необхідною умовою сучасної фаховоїпідготовки вчителя-філолога подвійного профілю є достатнє навчально-методичне забезпечення, тобто створення підручників, навчальних програм і посібників, у яких простежуються зв'язки між дисциплінами першої та другої спеціальності. Вважаємо це першочерговим завданням науковців, які працюють у галузі професійної освіти подвійного профілю.

2. Треба покращити методичну підготовку вчителя-філолога подвійного профілю. На сьогодні, в сучасній педагогічній науці є обмаль досліджень, у яких аналізуються методичні засади підготовки вчителів за двома філологічними спеціальностями. Переважно, увагу приділено подвійним спеціальностям, які складаються з двох іноземних мов. Науковці різних періодів сходяться на думці, що при підготовці вчителів із двох мов вивчення другої іноземної мови має проводитися на основі першої. Треба приділяти належну увагу другій ІМ для забезпечення хорошої якості знань, адже на вивчення другої іноземної мови виділяється менше навчального часу. Так, Ю. Кажан, спираючись на точку зору Г. Нойнера[300], виділяє спеціальні методичні принципи навчання другої ІМ: принцип когнітивного навчання; опора на контекст для розуміння текстів; орієнтування на певні теми; опори на тексти; ефективна організація навчального процесу завдяки економії часу та активізації студентів[301].

3. Важливо досягнути тісної інтеграції всіх компонентів системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю: навчально-пізнавальної, науково-дослідницької, виховної та підсистеми практик. Взаємодія всіх цих компонентів має дати позитивний результат – підготувати вчителя-філолога подвійного профілю, який здатний працювати однаково якісно за обома своїми кваліфікаціями. Для якісної та рівноцінної підготовки вчителя-філолога за обома спеціальностями необхідно досягнути збалансованого співвідношення дисциплін фахового циклу за всіма спеціальностями, що входять до складу підготовки вчителя-філолога подвійного профілю. Для цього необхідно розширити діапазон дисциплін фахової фундаментальної підготовки, а також уніфікувати дисципліни теоретичної та практичної підготовки (особливо дисципліни першої та другої спеціальності).

4. Варто вдосконалювати практичну педагогічну підготовку майбутніх учителів, зокрема і філологів подвійного профілю. Наразі в цьому напрямі проводиться робота. Так, студенти, які йдуть на практику, отримують завдання з обох спеціальностей і відповідно повинні проводити залікові уроки, різного типу заходи за обома спеціальностями. Вони закріплені за двома методистами,

---

[300] Neuner, G., Hufeisen, B., Kursisa, A., Marx, N., Koithan, U. und Erlenwein, S., 2002. *Deutsch im Kotext anderer Sprachen. Tertiärsprachendidaktik: Deutsch nach Englisch Erproburgfassung.* München: Langenscheidt, S. 51-55.

[301] Кажан, Ю.М., 2007. Вправи для формування у майбутніх учителів рецептивної лексичної компетенції в німецькій мові як другій іноземній. *Іноземні мови*, № 3, с. 39-44.

фахівцями з обох дисциплін.

5. Варто педагогізувати всі аспекти підготовки вчителя-філолога подвійного профілю, тобто підпорядкувати зміст освіти інтересам професійної діяльності майбутнього вчителя у практиці роботи педагогічних ВНЗ, зокрема посилити професійну спрямованість теоретичних і практичних фахових навчальних курсів, застосування отриманих знань у практиці шкільної та позашкільної роботи, ознайомлення викладачів фахових дисциплін зі шкільними програмами та підручниками та використання їх у відповідних університетських навчальних курсах.

6. Необхідно посилити культурологічний компонент у професійній підготовці вчителя-філолога, тобто глибше знайомити його з культурою, літературою, історією, географією країн, мови яких вивчаються. Важливо підвищити практичну спрямованість професійного оволодіння мовою як засобом міжкультурної комунікації. Цей висновок є особливо актуальним для подвійних спеціальностей, які поєднують мову та літературу (українську / російську) та іноземну мову. На сьогодні соціокультурний компонент має посісти чільне місце у системі професійної підготовки вчителів-філологів, які мають стати вчителями мови і культури.

7. Варто посилити роль і навчально-методичне та технічне забезпечення самостійної творчої роботи майбутнього вчителя-філолога подвійного профілю в сучасних умовах освіти, коли значна частина навчального матеріалу виноситься на самостійне опрацювання, а вчитель, викладач стає для студента наставником, помічником. У сучасних освітніх умовах виникає необхідність зміни форм і механізмів навчання. Тому сучасний учитель, викладач стає фасилітатором пізнавальної діяльності (від англ. to facilitate – полегшувати, сприяти, створювати спеціальні умови, робити дії або процес можливими або простішими[302]). Завдання вчителя – не передати сукупність знань, умінь, навичок, як це вважалося в радянській педагогіці, а донести до учня, а особливо студента думку про те, що основний результат навчання – здатність до пошуку знань. Завдання фасилітатора – спрямовувати учня / студента в потрібне русло з метою пошуку необхідної інформації, полегшувати її засвоєння, консультувати, пояснювати тощо.

8. Слід поєднати аспектизацію вивчення мови з комплексним (інтегративним) підходом до оволодіння всіма мовленнєвими вміннями. Якщо порівнювати підготовку вчителів подвійного профілю на початку їх запровадження (з 1956 р.) і сьогодні, то дисципліни і першої, і другої спеціальності раніше вивчалися за аспектами. А зараз вивчаються лише основи другої спеціальності.

У цілому, як свідчить практика, вчитель-філолог подвійного профілю має переваги перед учителем із однопрофільною спеціальністю, адже має академічні права викладати обидва свої предмети у школі, а також може

[302] *Oxford learner's dictionary* [online]. Доступно: <https://www. oxfordlearnersdictionaries.com / definition american_english / specialize#specialize__49> (дата звернення: 10.02.17)

швидко прилаштуватися до викладання своїх навчальних предметів у різних типах середніх ЗНЗ (гімназіях, ліцеях, колегіумах)[303].

Вважаємо за необхідне проаналізувати сучасне навчально-методичне забезпечення для підготовки вчителів-філологів подвійного профілю, яке, на нашу думку, належать до важливих дидактичних умов її організації. Якщо говорити про сучасні фахові підручники з мови (української, іноземної), то не всі вони розраховані на підготовку вчителів подвійних спеціальностей. Тільки в деяких підручниках із фахових філологічних дисциплін проводяться паралелі між першою та другою спеціальностями, з іншими мовами та літературами відповідних мов. Лише нещодавно почали з'являтися авторські розробки навчальних посібників для підготовки вчителів-філологів подвійного профілю. В основному – це розробки, призначені для підготовки вчителів двох мов і літератур, одна чи обидві з яких – іноземні. Отже, створення підручників для підготовки вчителів-філологів за другою спеціальністю – ще недостатньо розроблена проблема в педагогічній науці та практиці. Проте подекуди здійснюються спроби заповнити цю навчально-методичну прогалину. Так, наприклад, з'являються підручники, які можна застосовувати як за першою, так і за другою філологічною спеціальністю. Активно працюють наукові та методичні школи окремих університетів, які здійснюють випуск методичної літератури для підготовки вчителів-філологів. Це, зокрема, Київська та Житомирська методичні школи, розробки яких спрямовані на вдосконалення підготовки вчителя-філолога та можуть застосовуватися для підготовки вчителя-філолога подвійного профілю[304; 305].

У зв'язку з тим, що в Україні ще досі не розроблені державні стандарти підготовки вчителів подвійного профілю, авторські методики навчання мов для методичної підготовки майбутніх учителів-філологів, у тому числі й подвійного профілю, почали з'являтися лише наприкінці 1990-х – початку 2000-х рр. Ці методики були розроблені із врахуванням Загальноєвропейських Рекомендації з мовної освіти. Аналіз підручників подано в Додатку Ш. Відповідно до «Загальноєвропейських рекомендацій із мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» розрізняють такі компетенції, якими повинен володіти сучасний учитель-філолог, зокрема й подвійного профілю:

1. Загальні, які включають декларативні знання (знання світу, соціокультурні знання, міжкультурне усвідомлення), вміння та навички (практичні вміння та здібності, міжкультурні вміння та навички), «компетенції існування», вміння учитися (мовна та комунікативна свідомість, загальні фонетичні здібності та вміння / навички, вміння вчитися, евристичні вміння).

---

[303] Гайдай, І.О., 2017. Підготовка вчителя-філолога подвійного профілю: історичний досвід для сучасності. *Педагогічний процес: теорія і практика*: науковий журнал. Випуск 2 (57). Київ: Едельвейс, с. 88-94.

[304] Волощук, А.М., 2011. *Розвиток методичної компетентності майбутніх учителів гуманітарного профілю: професійно-методичні кейси:* навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

[305] Кубрак, С.В., 2011. *Використання інформаційних технологій у професійному саморозвитку майбутнього вчителя філологічного профілю*: навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.

2. Комунікативні компетенції, які включають лінгвістичні (лексична, граматична, семантична, фонологічна, орфографічна, орфоепічна компетенція), мовленнєві (компетенції в рецепції, продукції, інтеракції, медіації), соціолінгвістичні (лінгвістичні маркери соціальних стосунків, правила ввічливості, вирази народної мудрості, реєстрові відмінності, діалект і акцент) та прагматичні компетенції (дискурсивні компетенції, функціональні компетенції)[306].

Однією з найважливіших компетенцій для вчителя-філолога є комунікативна. Англійські вчені М. Кенел, М. Свейн, Е. Терон, Дж. Юл (Canale, M., Swain, M, El. Tarone, G. Yule) відносять граматичну, соціолінгвістичну, стратегічну компетенції до компонентів комунікативної. Під граматичною компетенцією розуміється знання фонологічної та граматичної структури мови, здатність розуміти та продукувати означені форми на письмі та в процесі мовлення. Соціолінгвістична компетенція передбачає здатність розуміти та використовувати певні реєстри мови, враховуючи регіональні, національні, етнічні або професійні особливості певної спільноти. Стратегічна компетенція – це здатність успішно передати або правильно інтерпретувати отриману інформацію[307].

За результатами аналізу висновків щодо значущості історичного досвіду підготовки вчителів-філологів, а також аналізу її навчально-методичного забезпечення зауважимо, що для підвищення ефективності підготовки вчителя-філолога подвійного профілю варто спиратися на попередній досвід поєднання спеціальностей. Щодо навчально-методичного забезпечення, то у фахових підручниках із мови (української / російської / іноземної) раніше не завжди можна було відслідкувати порівняння й аналогії з рідною мовою чи іншими мовами, що є важливим у підготовці вчителя-філолога подвійного профілю. Натомість нещодавно почали з'являтися підручники з іноземної мови, які підходять для вивчення її як першої, так і другої спеціальності. В сучасних підручниках із методики викладання іноземних мов проводяться паралелі й аналогії з іншими мовами. Тобто, враховується специфіка професійної підготовки філолога подвійного профілю. Також для вчителя-філолога подвійного профілю читаються курси порівняльної типології мов (української та англійської, української та німецької і т. д.) в залежності від другої спеціальності, проте, на жаль, ВНЗ України не завжди мають достатнє навчально-методичне забезпечення з цього предмета. Серед форм і навчання філологічних дисциплін розрізняються аудиторні навчальні заняття (лекції, практичні, семінарські, лабораторні), індивідуальна та самостійна робота. Почали широко використовуватися комп'ютерні засоби навчання для проведення навчальних занять. Був здійснений перехід на 100-бальну

[306] *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, 2001. Language Policy Unit, Strasbourg.
[307] *Dictionary of contemporary English,* 2001. 3-d editions. Longman. England. Pp. 17-19.

модульно-рейтингову шкалу оцінювання. Крім того, в руслі Болонського процесу змінюється освітня парадигма, яка відтепер вимагає не просто оцінювання студентів, а здобуття кредитів[308].

Після прийняття Болонської конвенції в Україні активно розвивається державна нормативно-правова база в галузі освіти, яка задекларувала оновлення її змісту, спрямованість на підвищення якості підготовки фахівців, зокрема для освітньої галузі, що свідчить про готовність України до інтеграції у світову систему освіти. Проте на сьогодні в Україні й досі не розроблені державні стандарти підготовки вчителів подвійного профілю. Тому **перспективу** подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю на сучасному етапі в Україні, в системі освіти зарубіжних країн, а також у розробці державних стандартів підготовки вчителів подвійного профілю в Україні та навчально-методичного забезпечення для її здійснення. На нашу думку, буде доречно на рівні МОН України внести зміни до нормативних документів із метою забезпечити рівні академічні вимоги у вивченні першої та другої спеціальності та можливість отримання ОКР магістра не тільки з першої, але й другої спеціальності. Ще одним перспективним напрямом є вдосконалення навчально-методичного забезпечення для підготовки вчителів-філологів подвійного профілю, тобто створенням широкого діапазону навчальних посібників і підручників, у яких простежуються зв'язки між дисциплінами першої та другої спеціальності, розроблення інтегрованих навчальних курсів.

Отже, на сьогодні в системі вітчизняної освіти простежуються такі *тенденції:*

1. Поява авторських методик навчання для майбутніх учителів-філологів подвійного профілю, пов'язана відсутністю державних стандартів.
2. Актуалізація явища професійної та академічної мобільності як стимулу перепрофілізації вчителів-філологів із подвійною кваліфікацією. Виявлено, що такі фахівці мають більш високий рівень професійної та академічної мобільності, адже два профілі їх підготовки забезпечують кращу адаптацію до певного професійного середовища, зокрема створюють можливість вибору предмета викладання у професійній діяльності.
3. Збільшення у школах кількості предметів філологічного циклу, необхідність забезпечення вчителів роботою на повну ставку дає змогу суміщати викладання кількох навчальних предметів, особливо у сільських школах.
4. Розширення спеціалізацій професійної освіти вчителя ІМ.
5. Створення інтегрованих курсів і навчальних підручників для підготовки вчителів-філологів за другою спеціальністю.

[308] Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*. 50 арк.

Висновки до третього розділу

Дана монографія дала змогу охарактеризувати труднощі проведення підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в сучасних умовах впровадження норм Болонської конвенції в систему вищої освіти України. Для всебічного аналізу стану професійної підготовки вчителів-філологів подвійного профілю було порівняно тенденції підготовки вчителів-філологів, виділені деякими сучасними дослідниками.

Виокремлено провідні тенденції розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в означений період. Актуалізовано вітчизняний історичний досвід професійної підготовки вчителя-філолога за двома спеціальностями як чинник удосконалення його професійної освіти в сучасних умовах.

На четвертому етапі – *розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні (1991–2005 рр.)* – окреслено такі *тенденції*: реформування національної системи освіти шляхом демократизації та гуманізації, реалізації особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів у навчанні; перехід до ступеневої системи вищої освіти і трансформація на цій основі педагогічних інститутів в університети; запровадження ліцензування, атестації та акредитації ВНЗ як засобу забезпечення якісного виконання державного замовлення на підготовку фахівців; значне розширення діапазону подвійних спеціальностей на початку означеного етапу. При цьому філологія поєднувалася із психологією, різними галузями педагогіки, історією, мовами національних меншин, а також із дисциплінами, які раніше не вивчалися у педагогічних вищих навчальних закладах: народознавством, редагуванням освітніх видань, перекладознавством. Процеси поєднання неспоріднених спеціальностей із філологічними (географії, біології та фізичного виховання) поступово згорталися. Засвідчено перехід наприкінці четвертого етапу на підготовку виключно за подвійними спорідненими за змістом спеціальностями, серед яких вагоме місце посідала підготовка до викладання мов національних меншин. Відбулося офіційне закріплення в нормативних документах терміну «споріднені спеціальності»; запровадження підготовки вчителів подвійного профілю на заочній формі навчання, а також започаткування нової форми навчання – екстернату. Виявлено незадовільну ситуацію із забезпеченістю педагогічними кадрами, зниження престижності роботи вчителя, нестачу навчально-методичного забезпечення педагогічних ВНЗ, формування потреби у більш диференційованій підготовці вчителя-філолога у зв’язку з появою нових типів загальноосвітніх навчальних закладів.

На п’ятому етапі – *трансформації професійної підготовки вчителя-філолога за подвійною кваліфікацією в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації в Україні Болонської освітньої конвенції (2005 – дотепер)* – виділено такі сучасні *тенденції* вітчизняної освіти: поява авторських методик навчання для майбутніх учителів-філологів подвійного профілю, пов’язана відсутністю

державних стандартів; актуалізація явища професійної та академічної мобільності як стимулу перепрофілізації вчителів-філологів із подвійною кваліфікацією. Виявлено, що такі фахівці мають більш високий рівень професійної та академічної мобільності, адже два профілі їх підготовки забезпечують кращу адаптацію до певного професійного середовища, зокрема створюють можливість вибору предмета викладання у професійній діяльності; збільшення у школах кількості предметів філологічного циклу, необхідність забезпечення вчителів роботою на повну ставку дає змогу суміщати викладання кількох навчальних предметів, особливо у сільських школах; розширення спеціалізацій професійної освіти вчителя іноземних мов; створення інтегрованих курсів та навчальних підручників для підготовки вчителів-філологів за другою спеціальністю.

У ході написання монографії було з'ясовано, що підготовка вчителів-філологів подвійного профілю відбувалася у педінститутах та педінститутах ІМ, які були реорганізовані у педагогічні університети.

Доведено, що вчителі-філологи з подвійною кваліфікацією здатні до професійної та академічної мобільності, що є важливою основою впровадження Болонського процесу в Україні. Проаналізовано сучасні особливості запровадження подвійних спеціальностей у закладах вищої освіти України, до яких віднесено: підготовку вчителів-філологів за поєднаними спеціальностями і широка варіативність цих спеціальностей; фахове вивчення мов сусідніх чи територіально близьких держав у прикордонних регіонах України; підготовку вчителів-філологів за подвійними спеціальностями з найбільш поширених у світі мов (англійська, російська, німецька, французька, іспанська та італійська); вивчення в деяких класичних університетах східних, класичних, фіно-угорських мов; підготовку вчителів початкових класів та вихователів дитячих садочків з додатковою спеціальністю (спеціалізацією) «іноземна мова»; появу авторських методик навчання мов. Зазначено про відсутність державних стандартів підготовки вчителів за поєднаними спеціальностями.

Сформульовано організаційні висновки щодо значущості історичного досвіду та дидактичних ідей для сучасної професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю. Визначено необхідність створення окремої підструктури ВНЗ: відділення, факультету, інституту, кафедр викладання другої спеціальності; доцільність поєднання споріднених за змістом спеціальностей та спеціалізацій (двох мов та літератур), допустимість поєднання в одну спеціальність мови та історії, мови та психології; актуалізації підготовки вчителів загальноосвітніх шкільних предметів зі знанням іноземних мов для роботи у білінгвальних класах, відомої в європейському освітньому просторі як CLIL (Content and Language Integrated Learning – інтегрування іноземної мови у викладання шкільних дисциплін). Серед дидактичних ідей зазначено про необхідність розроблення навчально-методичного забезпечення, в якому простежуються зв'язки між дисциплінами першої і другої

спеціальності; покращення методичної та практичної педагогічної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю; тісна інтеграція всіх її компонентів; педагогізація всіх аспектів освітнього процесу; посилення культурологічного компонента та ролі навчально-методичного і технічного забезпечення самостійної творчої роботи; поєднання аспектизації вивчення мови з комплексним (інтегративним) підходом до оволодіння основними мовленнєвими вміннями.

За результатами аналізу історико-педагогічного досвіду підготовки вчителів-філологів, а також навчально-методичного забезпечення визначено умови, що забезпечують підвищення ефективності підготовки вчителя-філолога подвійного профілю, а саме: необхідність опори на попередній досвід поєднання спеціальностей; наявність у фахових підручниках із мов та методики їх викладання (української / російської / іноземної) паралелей та аналогій із рідною мовою чи іншими мовами, створення підручників із іноземної мови, які підходять для вивчення її як першої, так і другої спеціальності; запровадження курсів порівняльної типології мов (української та англійської, української та німецької і т. д.); диференційоване навчально-методичне забезпечення аудиторних навчальних занять, індивідуальної та самостійної роботи; широке використання комп’ютерних засобів навчання.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У монографії представлено аналіз процесу становлення і розвитку підготовки вчителів-філологів широкого профілю від часу їх запровадження (1956 р.) до підготовки вчителя-філолога в сучасних умовах навчання за подвійною кваліфікацією. Вирішення цієї актуальної проблеми дало змогу зробити наступні висновки.

1. У результаті теоретичного аналізу проблеми простежено різноманітні впливи (суспільні, культурні, цивілізаційні) на появу і розвиток базових понять дослідження, охарактеризовано їх сутність відповідно до нормативних документів та їх вживання у науковому обігу в певний історичний період. Виявлено відсутність чіткого визначення в історико-педагогічній науці поняття «вчитель-філолог подвійного профілю» і широку варіативність вживання у цьому контексті термінів «учитель-філолог широкого профілю», «учитель-філолог із суміжними / спорідненими спеціальностями» тощо. Поняття «вчитель-філолог подвійного профілю» визначено як міждисциплінарний феномен, що передбачає розгляд підготовки таких фахівців як за першою, так і за другою спеціальностями.

Методологічні засади монографії визначено на загальнофілософському (принципи єдності теорії й практики, єдності історичного та логічного, об'єктивного вивчення явищ), загальнонауковому (системний, компетентнісний, культурологічний, професіографічний та аксіологічний підходи) та конкретно-науковому рівнях (історико-генетичний, історико-порівняльний, наративний, хронологічний, ретроспективний методи).

2. Шляхом аналізу історіографії та джерельної бази монографії було охарактеризовано ступінь дослідженості проблеми та основні напрями її розробки. Історіографію та джерельну базу монографії я розподілено: за ступенем формалізації – на традиційні, формалізовані та інтерпретаційні джерела, за хронологією – на видання радянського та пострадянського періоду, за ступенем дотичності до джерела порушеної проблеми – присвячені загальній професійно-педагогічній підготовці вчителя; джерела, які досліджують різні аспекти підготовки вчителів-філологів; праці, в яких розробляються безпосередньо проблеми підготовки і діяльності вчителя-філолога подвійного профілю. За функціональністю джерела було поділено на такі групи: опубліковані нормативно-правові документи; архівні документи; наративні джерела, у т. ч. фахові періодичні видання. Виявлено практичну відсутність історіографічних праць, в яких досліджується процес становлення і розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю.

3. На підставі здійсненого аналізу передумов підготовки вчителів подвійного профілю охарактеризовано такі з них: соціально-економічні (повоєнне відродження народного господарства, інфраструктури, освітньої мережі на колишніх окупованих територіях), демографічні (збільшення

кількості учнів і класів у школах, розширення мережі ЗНЗ, поява шкіл-інтернатів), освітньо-професійні (повоєнний брак учителів, необхідність підвищення якості їх фахової підготовки) та соціокультурні (суспільні зміни, пов'язані із завершенням сталінської епохи, суспільно детермінована необхідність реформування освіти, актуалізація іншомовної освіти в СРСР).

Виокремлено критерії та розроблено авторську періодизацію, яка включає такі етапи: запровадження підготовки вчителів-філологів широкого профілю у педагогічних ВНЗ України (1956–1963 рр.); апробації підготовки вчителів із поєднанням неспоріднених за змістом спеціальностей, однією з яких була філологічна (1963–1975 рр.); повернення до суміщення споріднених спеціальностей у підготовці вчителя-філолога і повного домінування двопрофільних спеціальностей (1975–1991 рр.); розгортання національної системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю в незалежній Україні (1991–2005 рр.); трансформації професійної підготовки вчителя-філолога за подвійною кваліфікацією в умовах євроінтеграційних процесів і реалізації Болонської освітньої конвенції (2005 – дотепер).

4. У результаті вивчення процесу становлення і розвитку системи професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю охарактеризовано організаційні форми, структуру, зміст професійної підготовки вчителів-філологів подвійного профілю у вищих педагогічних навчальних закладах України (1956 р. – початок XXI століття). Серед форм навчання виокремлено аудиторні навчальні заняття (лекції, практичні, семінарські, лабораторні), індивідуальну та самостійну роботу.

Визначено пріоритетні тенденції розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в межах кожного означеного періоду. Охарактеризовано стихійність, непрогнозованість підготовки вчителів-філологів широкого профілю, відсутність відповідного навчально-методичного забезпечення на I етапі (1956–1963 рр.). З'ясовано про перехід до підготовки вчителів переважно за однією спеціальністю, що призвело до скорочення кількості філологічних спеціальностей широкого профілю на II етапі (1963–1975 рр.). Простежено поступове розширення спектру філологічних спеціальностей подвійного профілю шляхом поєднання нових спеціальностей і романо-германських мов та зазначено про домінування двопрофільних спеціальностей на III етапі (1975–1991 рр.). Окреслено нові пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, розпочато практичне реформування освітньої галузі, її інтеграцію у світовий контекст на IV етапі (1991–2005 рр.). Виявлено тенденцію до зростання професійної та академічної мобільності як стимулу перепрофілізації вчителів-філологів із подвійною кваліфікацією, розширення спеціалізацій підготовки вчителів-філологів за двома спеціальностями на V етапі (2005 р. – дотепер).

5. Актуалізовано вітчизняний історичний досвід професійної підготовки вчителя-філолога подвійного профілю як чинник удосконалення його

професійної освіти в сучасних умовах. Доведено, що на сьогодні особливого значення для системи вітчизняної освіти набувають явища професійної та академічної мобільності, що характеризують тенденцію розвитку сучасної освіти та можливість перепрофілізації вчителів-філологів із подвійною кваліфікацією. Виявлено, що для підвищення ефективності підготовки такого фахівця варто спиратися на попередній досвід поєднання спеціальностей. Доведено необхідність створення навчально-методичного забезпечення, що має реалізувати зв'язки між дисциплінами першої і другої спеціальності, передбачає вдосконалення педагогічної практики, методичної підготовки, реалізації інтегрованих курсів. Проаналізовано сучасні особливості запровадження підготовки вчителів за двома спеціальностями у закладах вищої освіти України. Монографія є актуальним у контексті розробки збалансованого навчального плану підготовки вчителя-філолога за основною спеціальністю та спеціалізацією, узгодження викладання базових та вибіркових навчальних курсів у системі підготовки вчителів-філологів подвійного профілю.

Визначено перспективи подальших наукових розвідок, які вбачаємо в дослідженні розвитку підготовки вчителів-філологів подвійного профілю на сучасному етапі в Україні, в системі освіти зарубіжних країн, а також у розробці державних стандартів та спеціалізованого навчально-методичного забезпечення, зокрема шляхом інтеграції навчальних дисциплін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абсалямова, Я., 2006. Професійна адаптація молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах. *Рідна школа*, № 7, с. 41-44.
2. Авраменко, К.Б., 2002. *Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956-1996 рр.)*. Кандидат наук. Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.
3. Андрущенко, В.П., Бех, І.Д., Волощук, І.С. та ін.; Кремень, В.Г., Андрущенко, В.П., Луговий, В.І., ред., 2009. *Педагогіка вищої школи.* Київ: Педагогічна думка.
4. Бабін, Б.В., Кроленко, В.О. і Александрова, О.О., 2007. *Впровадження Болонського процесу у вищій школі країни – проблеми та перспективи. Міжнародні програми і національний досвід.* Донецьк: ДЮІ ЛДУВС.
5. Базуріна, В.М., 2006. *Професійна підготовка вчителів іноземних мов у Великій Британії.* Кандидат наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
6. Байда, М.В., 2015. *Підготовка майбутніх учителів філологічних спеціальностей до реалізації технологій кооперативного навчання у професійній діяльності.* Кандидат наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
7. Барбіна, Є., 1998. Професійна майстерність вчителя в історії педагогічної думки. *Рідна школа*, № 2, с. 71-74.
8. Баркасі, В.В., 2004. *Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов*. Кандидат наук. Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського (м. Одеса).
9. Березівська, Л. 2010. Наслідки та досвід реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст. *Рідна школа*, № 12, с. 45-49.
10. Березівська, Л. Основоположні засади історико-педагогічного дослідження. *Шлях освіти*, 2010, № 1, с. 37-42.
11. Березівська, Л.Г., 2008. *Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ ст.:* монографія. Київ: Богданова А.М.
12. Берека, В.Є. та Шоробура, І.М., 2007. *Актуальні проблеми розвитку вищої освіти в Україні у контексті Болонського процесу*. Хмельницький.
13. Бєланова, Р.А., 2001. *Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна – США):* монографія. Київ: Центр практичної філософії.
14. Бєлашов, В.І., Гурець, М.П., Заїка, В.В. та ін., 1994. *Глухівський державний педагогічний інститут (1874-1994 рр.).* Суми: ВВП «Мрія» - ЛТД.
15. Бігич, О., 2002. Формування методичної компетенції майбутнього вчителя іноземної мови. *Рідна школа*, № 4, с. 60-62.
16. Бігич, О.Б., 2004. *Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи*: монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ.

17. Бігич, О.Б., Бориско, Н.Ф., Борецька, Г.Е. та ін., Ніколаєва С.Ю., ред., 2013. *Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика*: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів. Київ: Ленвіт.
18. Бігич, О.Б., Бражник, Н.О., Гапонова, С.В. та ін., Ніколаєва, С.Ю., кер., 1999. *Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах*: підручник. Київ: Ленвіт.
19. Білодід, І.К., ред., 1962. *Підготовку вчителів-філологів на рівень нових завдань:* доповіді та повідомлення на республіканській нараді завідуючих кафедрами мови й літератури педагогічних інститутів Української РСР. Запоріжжя.
20. Бориско, Н.Ф., 2000. *Теоретичні основи створення навчально-методичних комплексів для мовної міжкультурної підготовки вчителів іноземних мов (на матеріалі інтенсивного навчання німецької мови):* автореф. дис. кандидата пед. наук. Київ. Київський державний лінгвістичний університет.
21. Булда, А.А., 1999. *Практична підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (етапи і особливості).* Київ: Вид-во Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.
22. Ваховський, Л., 2007. Наратив у історико-педагогічному дослідженні: методологічний аналіз. *Шлях освіти*, №1, с. 42-45.
23. Вернидуб, Р.М. , Макаренко, Л.Л., Плохатнюк, Г.О., укл.; Андрущенко, В.П., Дмитренко, П.В., заг. ред., 2005. *Звіт про роботу НПУ ім. М. Драгоманова за 2004/2005 н. р*. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова.
24. Вища освіта і наука – найважливіші сфери відповідальності громадянського суспільства та основа інноваційного розвитку, 2005. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, № 13-14, с. 3-16.
25. Вища освіта. Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном. Болонський процес [online]. Доступно: <http://vnz.org.ua/bolonskyj-protses (дата) > [дата звернення: 02.03.2014].
26. *Вища школа України: національні пріоритети і європейські орієнтири,* 2010: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. Черкаси: Вид. від. ЧНУ ім. Б. Хмельницького.
27. Вік XX: реформи в українській вищій школі, 2002. В: Астахова, В.І., ред. *Багаліївські читання в НУА*: прогр. і матеріали V Багаліїв. читань. 5 листоп. 2002 р., ч. 5. Харків.
28. Войналович, Л., 2011. *Підготовка вчителів для шкіл національних меншин в Україні (20-30-ті рр. XX століття)*: автореф. канд. пед. наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
29. Волокитіна, Л.О., 2009. *Модернізація освіти – маркетинговий аспект*: монографія. М-во освіти і науки України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Донецьк: ДонНУЕТ.

30. Волощук, А.М., 2011. *Розвиток методичної компетентності майбутніх учителів гуманітарного профілю: професійно-методичні кейси:* навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
31. Волченко, О.М., 2006. *Формування комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних начальних закладах.* Кандидат наук. Житомир. Інститут педагогіки АПН України.
32. Воронкова, Н., 2009. Вплив лінгвокраїнознавчого матеріалу на мотивацію вивчення іноземних мов. *Наукові записки*. Випуск 81 (2), серія: Філологічні науки: у 4 ч., Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, с. 408-411.
33. Воротняк, Л.І., 2008. *Педагогічна технологія формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах:* автореф. канд. пед. наук. Хмельницький. Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького.
34. Гайдай, І.О., 2016. Проблема формування історіографії та джерельної бази дослідження підготовки вчителя-філолога подвійного профілю. *Херсонський державний університет. Педагогічні науки*, № 74, Херсон, с. 18-22.
35. Гайдай, І.О., 2017. Актуалізація досвіду професійної підготовки вчителів-філологів за подвійними спеціальностями в Україні. В: *Мова і світ: сучасні тенденції викладання іноземних мов у вищій школі:* тези доп. Всеукраїнського науково-практичного вебінару [online]. Доступно: <http://www.nniif.org.ua/>
36. Гайдай, І.О., 2017. Педагогічна практика в системі підготовки майбутнього вчителя-філолога подвійного профілю: історія і сьогодення. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Випуск № 3 (89). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 56-59.
37. Гайдай, І.О., 2017. Підготовка вчителя-філолога подвійного профілю: історичний досвід для сучасності. *Педагогічний процес: теорія і практика*: науковий журнал. Випуск 2 (57). Київ: Едельвейс, с. 88-94.
38. Гайдай, І.О., 2017. Подвійні філологічні спеціальності у ВНЗ України. В: *Інноваційні наукові дослідження у сфері педагогіки та соціальної роботи*: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. Сладковічево. с. 15-18.
39. Голуб, І.Ю., 2009. Підсистема вправ для формування соціокультурної компетенції у майбутніх перекладачів з німецької мови як другої іноземної. *Іноземні мови*, № 1, с. 32-37.
40. Гончаренко, С.У. та Ничкало, Н.Г., ред. *Професійна освіта: Словник*: навч. посіб. Київ: Вища шк., 2000. 380 с.
41. Гончаренко, С.У., 1997. *Український педагогічний словник*. Київ: Либідь.
42. Гріньова, О.М., 2008. *Психологічні особливості професійного самовизначення майбутніх учителів в умовах підготовки за двома спеціальностями:* автореф. дис. канд. наук. Київ, Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова.
43. Гупан, Н.М., 2002. *Українська історіографія історії педагогіки.* Київ: «А.П.Н.».

44. Дем'яненко, Н.М., 1998. *Загальнопедагогічна підготовка вчителя в Україні (XIX-перша третина XX ст.)*: монографія. Київ: ІЗМН.
45. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), 1993. *Освіта*, № 44-46, с. 2.
46. Державна програма «Вчитель» [online]. Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/379-2002-п> [дата звернення: 11.12.15].
47. Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань метод роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України*, Ф. 166, оп. 15, спр. 2082, 248 арк.
48. Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань методичної роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* Ф. 166, оп. 15. спр. 2296, 248 арк.
49. Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань метод роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2756, 195 арк.
50. Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань методичної роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 3087, 170 арк.
51. Директивні вказівки Управління вищих і середніх педагогічних закладів УРСР підвідомчим установам з питань методичної роботи в педагогічних вузах. Том 1. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 1855, 194 арк.
52. Директивні вказівки управління підвідомчим установам з питань метод роботи в педвузах. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 1856, 263 арк.
53. Довідка Управління вищих і середніх педагогічних навчальних закладів УРСР Міністерству вищої освіти СРСР про хід перебудови роботи педагогічних інститутів УРСР в світлі Закону про народну освіту, 21 січня 1961 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3086, 15 арк.
54. Довідка управління народної освіти про стан та заходи щодо покращення підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл за 1965 рік. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 4713, арк. 30.
55. Додаткова розробка річних звітів по початкових, семирічних і середніх школах УРСР про викладання іноземних мов на початок 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2059, 30 арк.
56. Доповідна записка заступника міністра освіти О. Руська заступнику Голови Ради Міністрів Української РСР про хід виконання постанови Ради Міністрів УРСР № 2038 від 31/X-47 р. «Про поліпшення викладання іноземних мов у середніх школах Української РСР, 25 січня 1949 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 2, оп. 7, спр. 9548, арк. 137-139.
57. Доповідна записка міністра освіти М.Савчука заступнику Голови Ради Міністрів УРСР М.П. Бажану про стан забезпечення учителями іноземних мов шкіл Української РСР від 24 грудня 1948 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 7, спр. 9548, арк. 132-136.
58. Доповідна записка про хід виконання цільової комплексної програми, 1999. «Вчитель». *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*, № 8, с. 3-9.

59. Дубасенюк, О.А. та ін., 2008. *Модернізація освіти України в контексті євроінтеграційних процесів: історико-педагогічний аспект*: монографія. Житомир; ЖДУ ім. І. Франка.
60. Дуплійчук, О.М., 2015. *Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій*. Кандидат наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
61. Єршова Л.М., 2015. *Трансформація виховного ідеалу вітчизняній педагогічній теорії і практиці (XIX – початок XX століття).* Доктор наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
62. Жулківська, А. і Кобець, М., 2006. Лексичний підхід у викладанні другої мови як іноземної. *Рідна школа*, № 5, с. 33-34.
63. *Загальноосвітні навчальні заклади в Україні у 1990-2012 роках* [online]. – Доступно: <http://infolight.org.ua/content/zagalnoosvitni-navchalni-zakladi-v-ukrayini-u-1990-2012-rokah> [дата звернення: 13.12.11].
64. Закович, М.М., 2007. *Культурологія: українська та зарубіжна культура:* навчальний посібник. Київ: Знання.
65. *Закон України «Про вищу освіту»* [online]. – Доступно: <zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [дата звернення: 18.06.2016].
66. *Закон України «Про загальну середню освіту»* [online]. – Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14> [дата звернення: 22.03.14].
67. *Закон України «Про національні меншини в Україні»* [online]. – Доступно: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2494-12> [дата звернення: 14.11.15].
68. *Закон України «Про освіту»* [online]. – Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [дата звернення: 20.11.2017].
69. *Закон України про вищу освіту* [online]. – Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 [дата звернення: 11.12.15].
70. Зведений звіт педагогічних вузів на кінець 1958/1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2484, 42 арк.
71. Зведений звіт педагогічних інститутів на початок 1963-1964 н. р. форма 3-нк. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4089, 74 арк.
72. Зведений звіт педагогічних інститутів на початок 1968-1969 н. р. форма 3-нк. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 7160, 42 арк.
73. Зведений звіт педагогічних інститутів на початок 1969-1970 н. р. форма 4-нк. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 7632, 40 арк.
74. Зведений звіт педагогічних інститутів на початок 1974-1975 н. р. форма 3-нк. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 8819, 50 арк.
75. Зведений звіт педагогічного інституту на початок 1956-1957 н. р. форма 79-кв. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2239, 65 арк.
76. Зведений звіт педагогічного інституту на початок 1957-1958 н. р. форма 79-кв. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2261, 76 арк.

77. Зведені звіти Міністерства народної освіти по педагогічних інститутах, педучилищах, профтехучилищах, школах, 1988 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166. оп. 17, спр. 20, 105 арк.
78. Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1976 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 8895, 79 арк.
79. Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1984 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 9224, 99 арк.
80. Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1985 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 9260, 54 арк.
81. Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1990 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 90, 45 арк.
82. Зведені статистичні звіти Міністерства освіти УРСР за 1991 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 17, спр. 130, 38 арк.
83. Зведені статистичні звіти педагогічних інститутів за 1980 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 9069, 137 арк.
84. Звіт про роботу Горлівського педагогічного інституту іноземних мов за 1964-1965 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 4641, 123 арк.
85. Звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1954-1955 н. р. *Державний архів Житомирської області (ДАЖО),* ф. 98, оп. 2, спр. 156, 180 арк.
86. Звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1955-1956 н. р. *ДАЖО*, ф. 98, оп. 2, спр. 168, 113 арк.
87. Звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1956-1957 н. р. *ДАЖО*, ф. 98, оп. 2, спр. 182, 78 арк.
88. Звіт про роботу Житомирського педагогічного інституту за 1964-1965 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4644, 220 арк.
89. Звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1968-1969 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 6978, 132 арк.
90. Звіти педагогічних інститутів на початок 1961-1962 н. р. *ЦДАВОВ України*. Ф. 166. оп. 15. спр. 3324. 79 арк.
91. Зінукова, Н.В., Калініна, Л.В., Самойлюкевич, І.В., Петранговська Н.Р., Світлична, О.Р., Березенська, І.І., 2009. *Професійно-методична підготовка студентів-філологів у вищому навчальному закладі:* монографія. ЖДУ ім. І. Франка, Дніпропетр. ун-т економіки та права. Дніпропетровськ.
92. Інформація про науково-дослідну роботу ЖДПІ за XI п’ятирічку, 1986 р. *ДАЖО*. Ф. 98. оп. 2. спр. 1385. 106 арк.
93. Івченко, М.П., 1965. *Сучасна українська літературна мова*: підручник. Київ: вид-во Київського університету.
94. *Інтеграція вищої освіти України в європейський освітній простір досвід академічної мобільності між Україною та Європейський Союзом*, 2006. Метод. посіб. Київ.

95. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, 1996, № 6, с. 2-13.
96. Кажан, Ю.М., 2007. Вправи для формування у майбутніх учителів рецептивної лексичної компетенції в німецькій мові як другій іноземній. *Іноземні мови*, № 3, с. 39-44.
97. Калашникова, Л.О., 2005. Вправи на навчання читання німецькою мовою як другою після англійської. *Іноземні мови*, № 2, с. 31-37.
98. Калінін, В.О., 2005. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур*. Кандидат наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
99. *Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка (1918-2011 рр.),* 2011: історичний нарис. Кам'янець-Подільський: Аксіома.
100. Каніщенко, Л.О., Литвин, В.М., 1988. *Вища школа: шляхи перебудови.* Київ: Т-во «Знання», УРСР.
101. Карпова, Л.Г., 2004. *Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи:* автореф. канд. пед. наук. Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди.
102. Квасова, О., 2007. Друга – теж важлива (про навчання англійської мови як другої іноземної на мовних факультетах університету). *Іноземні мови в навчальних закладах,* № 3, с.118-122.
103. *Київський державний педагогічний інститут ім. О.М. Горького*, 1981: історичний нарис. Київ: Радянська школа.
104. Кірсанов, В., упоряд., 2005. *Навчальні заклади України 2005-2006*: довідник. Київ: «ЕксОб».
105. Колодько, Т.М., 2005. *Формування соціокультурної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах*. Кандидат наук. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова.
106. *Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір.* Наказ М-ва освіти і науки України від 31.12.2004 р. № 988 [online]. Доступно: <http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/> (дата звернення: 23.09.13)
107. Концепція педагогічної освіти, 1999. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*, № 8, с. 9-25.
108. *Концепція розвитку неперервної педагогічної освіти* [online]. Доступно: <http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/36816/> (дата звернення: 09.10.14)
109. Кремень, В.Г., гол. ред., 2008. *Енциклопедія освіти.* Київ. Акад. пед. наук України.
110. Кубрак, С.В., 2011. *Використання інформаційних технологій у професійному саморозвитку майбутнього вчителя філологічного профілю*: навчально-методичний посібник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
111. Кучерук, І.М., Іващенко О.М. та ін., 2002. *Житомирський державний педагогічний університет ім. І. Франка*: історичний нарис. Київ: Техніка.

112. *Лист МОН України № 1/9-736 від 06.12.2007 «Про перелік напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра»* [online]. Доступно: <http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3200/> (дата звернення: 04.04.12)
113. Листування з ЦК КПРС, міністерствами та відомствами РСР з питань розгляду та затвердження Положення про МВССО УРСР та ін.). *ЦДАВОВ України*, ф. 46211, оп. 1, спр. 173, Арк. 3.
114. Литньова, Т.В., 2009. Цільовий компонент навчання іноземних мов у контексті розвитку змісту вітчизняної загальної середньої освіти (30-ті роки XX – початок XXI століття): автореф. канд. пед. наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
115. Ліпінська, І.О., 2012. Вивчення другої іноземної мови як спеціальності у вищих педагогічних навчальних закладах України. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. Випуск 65. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с. 141-144.
116. Ліпінська, І.О., 2012. Організація підготовки вчителів-філологів широкого профілю в Україні в 1956-1957 н. р. В: *Розвиток гуманітарних наук. Проблеми та перспективи гуманітарних наук*: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. Катовіце, с. 32-36.
117. Ліпінська, І.О., 2012. Професійна підготовка вчителів за двома філологічними спеціальностями в Україні. В: *Педагогіка та психологія: сучасний гуманітарний вимір:* тези доп. міжнародної наук.-практ. конф. Київ: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», с. 20-22.
118. Ліпінська, І.О., 2013. Зміст професійної та практичної підготовки вчителів-філологів широкого профілю в Україні: історія і сучасність. В: Каньоса, П.С., ред. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: збірник наукових праць. Кам'янець-Подільський національний університет ім. І. Огієнка. Випуск 14. Кам'янець-Подільський: КПНУ, с. 196-201.
119. Ліпінська, І.О., 2014. Система підготовки вчителів-філологів подвійного профілю в Україні у 1984–1991 рр. В: *Педагогіка: традиції та інновації*: тези доп. Міжнародної наук.-практ. конф. (Одеса, 28-29.03.2014 р.). Херсон : Видавничий дім «Гельветика», с. 19-23.
120. Ліпінська, І.О., 2015. Наукова монографія як джерело розвитку професійного світогляду майбутнього вчителя-філолога подвійного профілю. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. Випуск 3 (81). Житомир, Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, с.160-164.
121. Луговий, В.І. , Степко, М.Ф., 2010. *Вища освіта України*: теоретичний та науково-практичний часопис. Київ; Запоріжжя: Класичний приватний університет, №1, додаток 1. Тематичний випуск «Наука і вища школа».

122. Луговий, В. та Мороз О.Г., ред., 1994. *Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку*. Київ: МАУП.
123. Луговий, В.І., 1995. *Тенденції розвитку педагогічної освіти в України (теоретико*-методологічний аспект). Доктор наук. Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.
124. Майборода, В.К. та Луговий, В.І., ред., 1992. *Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917-1985 рр.).* Київ: Либідь.
125. Майборода, С., 1999. Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти – центральний орган організації державної виконавчої влади української вищої освіти в УРСР (1959-1969 рр.). *Вісник УАДУ*, № 4, с.313-318.
126. Маланчук, В.Ю., Попов, В.М. і Новомінський, А.Н., 1971. *Вища школа УРСР. Здобутки і перспективи (1966-1970).* Київ: Вища школа.
127. Матеріали у справах вищих та середніх педагогічних навчальних закладів Міністерства освіти УРСР. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 7, спр. 7259, арк. 19-22.
128. Мельник, І.М., 2001. *Навчання студентів-філологів письма англійською мовою як другою іноземною (перший рік навчання):* автореф. канд. пед. наук. Київський державний лінгвістичний університет.
129. Мещанінов, О.П., 2005. *Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні:* теорія і методика. Доктор наук. Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.
130. Мисечко, О.Є., 2002. *Методика навчання англійської мови у сереній школі*: навчальний посібник-практикум для студ. вищ. навч. закладів. Житомирський держ. педагогічний ун-т ім. І. Франка. Житомир: Полісся.
131. Мисечко, О.Є., 2008. *Формування системи фахової підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900 – 1964 рр.):* монографія. Житомир: Полісся.
132. Міністерство народної освіти УРСР, 1989. *Навчальні плани педагогічних інститутів Української РСР*. Київ.
133. Місечко, О.Є., 2011. *Формування системи професійної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900-1964 рр.).* Доктор наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
134. Мормуль, А., 2008. Соціокультурна самоосвіта майбутнього вчителя іноземної мови як передумова успішного педагогічного проектування. *Іноземні мови в навчальних закладах*, № 2, с. 125-127.
135. Морська, І., 2008. *Дидактичні основи підготовки майбутнього вчителя іноземних мов до використання інформаційних технологій у професійній діяльності* [online]. Доступно: <http://eprints.zu.edu.ua/1868/1/08mlitpd.pdf> (дата звернення: 11.12.15)
136. Морська, Л.І., 2007. Змістове наповнення моделі підготовки майбутнього вчителя іноземної мови до використання інформаційних технологій у професійній діяльності. *Іноземні мови,* № 3, с. 33-38.

137. Навчальні заклади України [online]. Доступно: <http://www.e-educat.info> (дата звернення: 25.09.16)
138. Навчальні плани Житомирського державного педагогічного інституту на 1955-1956 р. *ДАЖО,* ф. 98, оп. 2, спр. 167, 6 арк.
139. Навчальні плани Житомирського державного педагогічного інституту на 1955-1956 р. *Архів ЖДУ*, ф. 98, оп. 2, спр. 167, 6 арк.
140. Навчальні плани на 1997-1999 н. р. *Архів ЖДУ,* ф. 98, оп. 2, спр. 395, 89 арк.
141. Навчальні плани на 2004 н. р. зі спеціальностей денної та заочної форм навчання. Том 1. *Архів ЖДУ*, ф. 98, оп. 5, спр. 671, 230 арк.
142. Навчальні плани педагогічних інститутів на 1964 р., затверджені Міністерством освіти УРСР. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4162, 30 арк.
143. Навчальні плани педагогічних інститутів розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1957 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2083, 14 арк.
144. Навчальні плани педагогічних інститутів розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1959 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166. оп. 15, спр. 2523, 36 арк.
145. Навчальні плани педагогічних інститутів розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1964 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4162, 30 арк.
146. Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1956 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1857, 105 арк.
147. Навчальні плани педагогічних інститутів, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти УРСР на 1963 р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3761, 41 арк.
148. Наказ МОН України «Про затвердження Інструкцій про організацію та діяльність гімназії, Інструкції про організацію та діяльність ліцею» [online]. Доступно: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0007-96> (дата звернення: 19.02.16)
149. Наказ МОН України 12.05.2016 № 506 *«Про затвердження Переліку предметних спеціалізацій спеціальності 014 «Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)», за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціалізацій) в системі підготовки педагогічних кадрів»* [online]. Доступно: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0798-16> (дата звернення: 08.09.2016)
150. Наказ МОН України 13.05.2014 № 586 *«Деякі питання поєднань напрямів (спеціальностей) з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями, за якими здійснюється підготовка педагогічних працівників освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра, спеціаліста, магістра»* [online]. Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0594-14> (дата звернення: 27.08.2014)

151. Накази і розпорядження Міністерства просвіти УРСР, які відносяться до діяльності Житомирського державного педагогічного інституту, 1957 р. *ДАЖО*,, ф. 98, оп. 2, спр. 175, 81 арк.
152. Накази Міністра вищої освіти СРСР з питань роботи пед. вузів. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2294, 103 арк.
153. Накази Міністра вищої освіти СРСР з питань роботи педагогічних вузів. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 1853, 35 арк.
154. Накази Міністра вищої освіти СРСР з питань роботи педагогічних вузів. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2080, 75 арк.
155. Накази Міністра вищої освіти СРСР з питань роботи педагогічних вузів. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3759, 279 арк.
156. Народногосподарський план Мін освіти УРСР на 1980 р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 9066, 55 арк.
157. *Наука і вища освіта України: технології взаємодії,* 2010. Теоретичний і науково-методичний часопис. Тематичний випуск. Київ, № 1, додаток 1.
158. Національна доктрина розвитку освіти [online]. Доступно: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 13.11.12)
159. Нікітчина, С.О., 1996. *Становлення і розвиток професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917-1991 рр.):* монографія. Луцьк: Вежа.
160. Ніколаєва, С.Ю., ред., 2011. *Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції*: курс лекцій. Київ: Ленвіт.
161. Ніколаєва, С.Ю., ред. укр. вид., 2003. *Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання.* Київ: Ленвіт.
162. Новікова, Л.М., 2009. *Модернізація вищої освіти в Україні у контексті Болонського процесу:* монографія. Дніпропетровськ.
163. Оригінали постанов Ради Міністрів УРСР та матеріали до них від № 845 до № 865. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 10, спр. 1419, 240 арк.
164. Оригінали постанов Ради Міністрів УРСР та матеріали до них від № 573 до № 592. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 10, спр. 2596, 473 арк.
165. Звіт про виконання плану та результати діяльності інституту за 1984 р. *ДАЖО*, ф. 98, оп. 2. спр. 1340, 92 арк.
166. Звіт про науково-дослідну діяльність за 1988 р. *ДАЖО,* ф. 98, оп. 5, спр. 141, 29 арк.
167. Звіт про організацію та проведення педпрактики за 1982 р. *ДАЖО*, ф. 98, оп. 2, спр. 1208, 5 арк.
168. Звіти про роботу кафедр за 1983/84 р. *ДАЖО*, ф. 98, оп. 2, спр. 1278, арк. 17-26.
169. Звіти щодо роботи кафедр за 1984/85 р. Т. І. *ДАЖО*, ф. 98, оп. 2, спр. 1344, арк. 123.
170. Звіти про роботу кафедр за 1986-1987 р. *ДАЖО*, ф. 98, оп. 5, спр. 51, 160 арк.

171. Звіти про роботу кафедр за 1988-1989 р.р. *ДАЖО,* ф. 98, оп. 5, спр. 144, 69 арк.
172. *Офіційний сайт Житомирського державного університету ім. І. Франка* [online]. Доступно: <http://zu.edu.ua> (дата звернення: 19.01.12)
173. *Офіційний сайт Київського національного університету ім. Т. Шевченка* [online]. Доступно: < http://www.univ.kiev.ua> (дата звернення: 20.01.12)
174. *Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України* [online]. Доступно: <http://www.education.gov.ua> (дата звернення: 19.01.16)
175. П'ятирічний план розвитку народної освіти УРСР на 1976-1980 рр. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 8887, 103 арк.
176. Панова, Л.С., Андрійко, І.Ф., Тезікова, С.В., 2010. *Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах*: підручник. Київ: Академія.
177. Пасінович, І. І., 2009. *Державне регулювання вищої освіти в умовах* ринкових відносин: автореф. канд. наук. Інститут регіональних досліджень НАН України.
178. *Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки вчителя-вихователя-викладача,* 2005 Матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 29 березня-1 квітня 2005 р. Київ.
179. *Педагогічний дискурс,* 2013. Збірник наукових праць. Випуск 15. Хмельницький.
180. Перлова, В., 2005. Складові педагогічної майстерності: класифікація професійних педагогічних умінь. *Іноземні мови в навчальних закладах*, № 6, с. 87-93.
181. Петров, О., 2010. Опанування лінгвосоціокультурної компетентності майбутніми вчителями іноземної мови: теоретичний аспект. *Рідна школа*, № 3, с. 58-61.
182. Пироженко, Л., 2009. Розробка положення структури змісту освіти: 70-ті рр. XX ст. *Рідна школа*, № 5-6, с. 58-62.
183. Пітов, В.І., Попов, В.М. та Дзюбко, І.С., 1961. *Вища школа на новому етапі (З досвіду перебудови вищої школи на Україні).* Київ.
184. План підготовки учителів для семирічних та середніх шкіл УРСР на 1949-1955 рр. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 575, арк. 5-7.
185. Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту), 1998. [online]. Доступно: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/65-98-п>
186. Поляков, М.В., ред., 2008. *Історія Дніпропетровського національного університету ім. О. Гончара*. 4-те вид. Дніпропетровськ: Вид-во ДНУ.
187. Постанова Кабінету Міністрів України від 24 травня 1997 р. № 507 «Про перелік напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями», 1997. *Офіційний вісник України,* число 22, с. 42.

188. Постанова Кабміну «Про ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти» [online]. Доступно: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/200-96-п (дата звернення: 30.05.15)
189. Постанови Ради Міністрів УРСР та матеріали до них від № 185 до № 205. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 14, спр. 943, 234 арк.
190. Постанови Ради Міністрів УРСР та матеріали до них від № 764 до № 784. *ЦДАВОВ України*, ф. 2, оп. 13, спр. 943, 307 арк.
191. Постанови та розпорядження РМ СРСР з питань народної освіти в УРСР. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4885, арк. 43-44.
192. Постанови ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР з питань народної освіти УРСР. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 1782, 60 арк.
193. *Про відкриття педагогічних інститутів іноземних мов у м. Києві та м. Дніпропетровську,* 1948. Наказ № 524/69 від 30 березня 1948 р. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР, № 11, с. 7-9.
194. Про запровадження навчання іноземної мови в початкових класах загальноосвітніх шкіл, 1992. *Інформаційний збірник МОН України*, № 24, с. 15-24.
195. *Про освіту,* 1996. Закон України від 23.05.1991 р. № 100/96-ВР. Київ: Генеза.
196. Про підсумки роботи вищих закладів освіти у 1995 році та хід виконання Указу Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», 1996. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. № 11, с. 2-28.
197. *Про поліпшення викладання іноземних мов у середніх школах Української РСР*, 1947. Постанова № 2038 Ради Міністрів УРСР від 31 жовтня 1947 р. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти і науки Української РСР, № 17-18, с. 2-3.
198. Про поліпшення постановки заочної освіти по УРСР і використання з цією метою техніки. Постанова РНК Української РСР від 24 березня 1945 року. № 475. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 54, арк. 74-82.
199. *Про стан підготовки викладачів іноземних мов для шкіл Української РСР,* 1949. Наказ № 310/23 від 3 березня 1949 р. Збірник наказів та розпоряджень Міністерства освіти Української РСР, № 5, с. 6.
200. Про стан підготовки педагогічних кадрів і забезпечення ними закладів освіти, 1996. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України,* № 6, с. 13-18.
201. *Проблеми розвитку університетської освіти,* 1967. Київ: Видавництво Київського університету.
202. Програмоване навчання [online]. Доступно: <http://psichology.com.ua/programovane-navchannya-vlasova-o-i/> (дата звернення: 11.10.14)

203. Проект «Концепція літературної освіти. Єдність національної гуманітарної освіти в полі етнічних умовах України», 1992. *Інформаційний збірник МОН України,* № 24, с. 24-25.
204. П'ятирічний план розвитку вищих навчальних закладів Міністерства Просвітництва УРСР 1946-1950 років. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 137, арк. 39-41.
205. Радишевська, М.М., 2015. *Формування інтерактивної компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей в процесі професійної підготовки.* Кандидат наук. Житомир.
206. Редько, В. и Басай, Н., 2005. Вивчаємо другу іноземну! (Методичні рекомендації). *Іноземні мови в навчальних закладах*, № 1, с. 62-66.
207. Річний звіт про роботу Житомирського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 2536, 76 арк.
208. Річний звіт Донецького педагогічного інституту за 1963-1964 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4171, 114 арк.
209. Річний звіт Міністерства освіти УРСР про роботу педагогічного інституту УРСР за 1962-1963 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3770, 131 арк.
210. Річний звіт про роботу Горлівського педагогічного інституту ІМ за 1960/1961 н. р. (стаціонар). *ЦДАВОВ України,* ф. 166, оп. 15, спр. 3096, 65 арк.
211. Річний звіт про роботу Горлівського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2086, 51 арк.
212. Річний звіт про роботу Горлівського педагогічного інституту іноземних мов за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2533, 54 арк.
213. Річний звіт про роботу Горлівського педагогічного інституту іноземних мов за 1959-1960 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2765, 81 арк.
214. Річний звіт про роботу Житомирського педагогічного інституту за 1959-1960 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2768, 190 арк.
215. Річний звіт про роботу Житомирського педагогічного інституту за 1960/1961 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3099, 197 арк.
216. Річний звіт про роботу Житомирського педагогічного інституту за 1968-1969 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 6972, 162 арк.
217. Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту ІМ за 1961/1962 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3387, 149 арк.
218. Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1962-1963 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15. спр. 3787, 138 арк.
219. Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2089, 57 арк.
220. Річний звіт про роботу Київського педагогічного інституту іноземних мов за 1963-1964 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 4177, 72 арк.
221. Річний звіт про роботу Кіровоградського педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2540, 71 арк.

222. Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1956-1957 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2099, 54 арк.
223. Річний звіт про роботу Одеського педагогічного інституту іноземних мов за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2550, 46 арк.
224. Річний звіт про роботу пед. інститутів УРСР за 1960/1961 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3092, 155 арк.
225. Річний звіт про роботу педагогічних інститутів УРСР за 1961/1962 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 3374, 116 арк.
226. Річний звіт про роботу Сумського державного педагогічного інституту за 1958-1959 н. р. *ЦДАВОВ України*, ф. 166, оп. 15, спр. 2552, 107 арк.
227. Робочі навчальні плани, затверджені Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України на 2012-2013 н. р. ЖДУ ім. І. Франка. *Архів ЖДУ*. 50 арк.
228. Самойленко, Г.В., 1995. *Ніжинська вища школа. 1820-1995. Ніжин*: НГПІ.
229. Самойлюкевич, І., 2008. Назустріч інформаційному суспільству: шляхом формування інтелектуального досвіду в процесі професійної підготовки вчителя іноземної мови: європейський вибір. *Іноземні мови в навчальних закладах*, № 1, с. 51-55.
230. Самоплавська, Т.О., 1994. Були досягнення і прорахунки: шкільна освіта України в історичній ретроспективі. *Рідна школа,* № 3-4, с. 75-76.
231. Саух, П.Ю., гол. ред. кол. тому, 2009. В: В.Г. Кремень (гол.) та ін. *Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Житомирська область*. Київ: Знання України.
232. Сбруєва, А.А., 2005. *Тенденції реформування середньої освіти розвинених англомовних країн в контексті глобалізації (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ ст.)*: автореф. д-ра пед. наук. Ін-т педагогіки АПН України.
233. Сейко, Н., 2010. Дослідження історії доброчинності в сфері освіти України: методологічні підходи до проблеми. *Освіта Донбасу*, № 4-5, с. 111-117.
234. Семеног, О., 2005. *Професійна підготовка майбутніх вчителів української мови та літератури:* монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ТОВ.
235. Семеног, О., укл., 2004. *Практика в системі професійної підготовки вчителя-словесника*: програма спецкурсу для студентів спеціальності 7.010103 «Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова та література». Київ; Глухів: РВВ ГДПУ.
236. Семеног, О.М., 2004. Тенденції професійної підготовки майбутніх вчителів української мови та літератури. *Рідна школа*, № 12, с. 36-38.
237. Семеног, О.М., 2006. *Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педогічного університету).* Доктор наук. Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України.
238. Семеног, О.М., Базиль, Л.О., 2008. *Мовно-літературна освіта в Україні погляд крізь роки:* навчальний посібник. Київ: Фенікс.

239. Семеног, О.М., ред., Базиль, Л.О., Дятленко, Т.І., 2008. Практика в системі фахової освіти вчителя-словесника: навч.-метод. посібник для студ. вищ. навч. закладів. Київ: Фенікс.
240. Симоненко, Т., 2004. Професійна комунікативна компетенція вчителя-словесника: сутність, структура, критерії поняття. *Рідна школа,* № 9, с. 12-16.
241. Симоненко, Т., 2005. Педагогічні умови динаміки професійно-комунікативного потенціалу студентів філологічних факультетів. *Рідна школа,* № 12, с. 67-70.
242. Симоненко, Т., 2005. Система основних методів та прийомів у процесі формування професійної комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів. *Рідна школа,* № 7, с. 29-32.
243. Симоненко, Т., 2006, Наукове обґрунтування пріоритетних принципів у роботі над формуванням професійної комунікативної компетенції студентів-філологів. *Рідна школа*, № 7, с. 12-16.
244. Сисоєва, С.О. та Соколова, І.В., 2010. *Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження:* наук. видання. НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. Маріупольський держ. гуманітарний ун-т. Київ: Видавничий дім «ЕКМО».
245. Сисоєва, С.О., 1998. Педагогічна творчість учителя: визначення, теоретична модель, функції підготовки. *Педагогіка і психологія,* № 2, с. 161-173.
246. Сікалюк, А.І. та Гречок, Л.М., 2008. Лінгвістика та краєзнавчий аспект у викладанні англійської мови. В: *Актуальні проблеми сучасної науки:* тези доп. 7-ої Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф. Рубрика: Соціум. Наука. Культура, Філологічні науки [online]. Доступно: <http://intkonf.org/sikalyuk-ai-grechok-lm-lingvistika-ta-kraeznavchiy-aspekt-u-vikladanni-angliyskoyi-movi>
(дата звернення: 11.12.11)
247. Скотний, В.Г., Савчин, М.С., Кишакевич, Ю.Л. та ін., Невмержицька, І.М., ред., 2001. *Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка.* Дрогобич; Львів: Місіонер.
248. Соколова, І.В., 2008. Модель сучасного вчителя-філолога подвійної кваліфікації. *Педагогічний процес: теорія і практика:* зб. наук. пр. Вип. 1. Київ, с. 192-203.
249. Соколова, І.В., 2008. *Теоретичні та методичні основи професійної підготовки майбутнього вчителя за двома спеціальностями на філологічних факультетах вищих навчальних закладів*. Доктор наук. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України.
250. Соколова, І.В., Сисоєва, С.О., ред., 2008. *Професійна підготовка вчителя-філолога за двома спеціальностями*: монографія. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України. Маріуполь; Донецьк: АРТ-ПРЕС.
251. Солдатенко, М.М. та Семеног, О.М., ред., 2008. *Розвиток педагогічної майстерності викладача в умовах неперервної освіти*: монографія. Глухів: РВВ ГДПУ.

252. Сосяк, М.М., 2001. Управлінські аспекти організації навчального процесу з другої іноземної мови у педагогічних університетах. *Іноземні мови*, № 1, с. 23-26.
253. Стиркіна, Ю.С., 2002. *Дидактичні засади підготовки майбутніх учителів іноземної мови до викладання інтегрованих курсів*: автореф. канд. пед. наук. Інституті педагогіки і психології професійної освіти АПН України.
254. Сухомлинська, О., 2005. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». *Шлях освіти,* № 4, с. 43-47.
255. Сухомлинська, О.В. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти,* 2007, № 4, с. 6-12.
256. Сухомлинська, О.В., 1999. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні. *Шлях освіти,* № 1 (11), с. 41-45.
257. Халимон, І.Й., 2009. *Формування професійної компетентності майбутнього вчителя з другої спеціальності «іноземна мова».* Кандидат наук. Житомирський державний університет ім І. Франка.
258. Цільова комплексна програма «Вчитель», 1997. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України,* № 24. Київ: Педагогічна преса, с. 11-25.
259. Черкашина, О.О. *Досвід підвищення рівня навчально-методичної роботи в системі професійної освіти (60-70 рр. ХХ ст.)* [online]. Доступно: <http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Pfto/2011_14/files/P1411_09.pdf.>
(дата звернення: 20.09.13)
260. Шендерук, О.Б., 2014. Тенденції розвитку вищої освіти в Україні другої половини ХХ століття. В: Сбруєва, А.А., ред. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології,* № 4 (38). Суми: Вид-во СумДПУ ім. А.С. Макаренка, с.75-84.
261. Шендерук, О.Б., 2017. *Проблема розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови у вищих навчальних закладах України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.).* Кандидат наук. Житомирський державний університет ім. І. Франка.
262. Шендерук, О.Б., 2016. Дослідження педагогічної діяльності факультетів іноземних мов ВНЗ України (90-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття): історіографічно-джерелознавчі аспекти. *Вісник ЧНПУ. Серія : Педагогічні науки*. Чернігів, Вип. 133, с. 259-263.
263. Шторгин, В.М., 1996. *Навчальні заклади України*: довідник. Київ: «Феміна».
264. Яблонський, В.А., 1998. *Вища освіта України на рубежі тисячоліть*. Київ.
265. Яцейко, М.Г., 2009. *Демократизація як закономірність модернізації освіти в умовах глобалізації:* автореф. канд. філос. наук. Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова.
266. Ящук, І.П., 2015. Формування системи вищої педагогічної освіти в Україні в 20-х – на початку 30-х років ХХ століття. *Наукові праці МАУП. Педагогічні науки,* вип. 44, с. 9-14.

267. Ящук, І., 2014. Розвиток форм виховання студентської молоді у вищих педагогічних навчальних закладах України XX століття. *Освітній простір України*, вип. 1, с. 109-115.
268. Ящук, І., 2017. Теоретичні засади формування іншомовної комунікативної компетенції як складової професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови. *Педагогічний дискурс,* вип. 22, с. 203-209.
269. Ящук, І.П., 2011. *Теорія та практика виховання студентської молоді вищих педагогічних навчальних закладів України (1920 – 1991 рр.):* автореф. д-ра пед. наук. Луганський національний університет ім. Т. Шевченка.
270. Ящук, І.П., 2013. Особливості виховання вчительських кадрів у 1960-80-х роках. *Наука і освіта,* № 3, с. 204-208.
271. Barblan, A., 1999. *The Sorbonne Declaration – Follow-Up and Implications: A Personal View.* Geneva: Association of European Universities / CRE.
272. British Council BBC Teaching English. *Content and Language Intergrated Learning* [online]. – Доступно: <https://www.teachingenglish.org.uk/article/content-language-integrated-learning> (дата звернення: 18.11.16)
273. Celce-Murcia, Marianne, editor, 1991. *Teaching English as a Second or Foreing Language.* Second Edition. University of California, Los Angeles: Heinle & Heinle Publishers.
274. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, 2001. Language Policy Unit, Strasbourg.
275. Definition and Selection of Competencies, 2001. *Country Contribution Process:* Summary and Country Reports. OECD. University of Neuchatel.
276. *Dictionary of contemporary English*, 2001. 3-d editions. Longman. England. Pp. 17-19.
277. Feistritzer, C.E., 2005. *Profile of Alternative Route Teachers.* Washington, DC: National Center for Educational Information, Pp. 39-43.
278. Korunets', Ilko V., 2004. *Contrastive typology of the English and Ukrainian languages*. Vinnitsa: Nova knyha Publishers.
279. Kral, Thomas, 1996. *Teacher development. Making right moves*. Selected Articles from English Teacher Forum (1989-1993). Washington, DC: United States Information Agency.
280. Larke, P.J., 1992. Effective Multicultural Teachers: Meeting the Challenges of Diverse Classrooms. *Equity and Excellence*. 25(2-4). Pp. 133-138.
281. Morska, Lilia, 2003. *Theory and practice of English teaching methology*. Тернопіль: Астон.
282. Neuner, G., Hufeisen, B., Kursisa, A., Marx, N., Koithan, U. und Erlenwein, S., 2002. *Deutsch im Kotext anderer Sprachen. Tertiärsprachendidaktik: Deutsch nach Englisch Erproburgfassung*. München: Langenscheidt, S.51-55.
283. *Oxford learner's dictionary* [online]. Доступно: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/specialize #specialize__49> (дата звернення: 10.02.17)

284. Recognition Issues in the Bologna Process: Final Report of the Working Party on Recognition Issues in the Bologna Process, 2001. B: *News of the Recognition Field: Background Information for the ACE Track*, 13th Annual Conference of the European Association for International Education (EAIE) 5 to 8 December, 2001, Tampere, Finland. Riga: EAIE+Latvian ENIC/NARIC.

ДОДАТКИ

Додатки 1. Підготовка вчителя-філолога широкого профілю у 1956-1963 рр.

Додаток А 1

Перелік педагогічних інститутів УРСР, які здійснювали підготовку вчителів-філологів протягом 1956-1964 рр.

№	Назва навчального закладу	Факультети (відділи) та спеціальності			
		1956/57 н. р.	1957/58 н. р.	1961/62 н. р.	1963/64 н. р.
1	Вінницький педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ. ІМови: Англ. м. Франц. м.	Укр. м., літ, ІМова Рос. м., літ., ІМова	Укр. м., літ., ІМова Рос. м., літ., ІМова	Рос. м., літ. Укр. м., літ. Математика з ІМовою Укр. м. і літ., ІМова Рос. м. і літ., ІМова ІМова, англійська
2	Ворошиловградський педінститут (1961/62 н.р. – Луганський)	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., історія Рос. м., літ., історія Укр. м., літ., співи	Укр. м., літ., історія Рос. м., літ., історія Укр. м., літ., співи	Рос. м., літ., історія Укр. м., літ., співи Рос. м. і літ. Укр. м. і літ. Історія
3	Горлівський педінститут ІМ	ІМови: англійська французька	Англ. м, укр. м., літ. Франц м, укр. м., літ.	Англ. м, укр. м., літ. Англ. м., вих. шк.-інт. Франц. м., укр. м., літ. Франц. м., вих. шк.-інт.	Англ. м., укр. м. і літ. Англ. м., вих. шк.-інт. Англ. м. Франц. м., укр. м. і літ. Франц. м., вих. шк.-інт. Франц. м.
4	Дрогобицький педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ. Рос. м., літ., співи	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи Укр. м., літ., ІМ Рос. м., літ., ІМ	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи Укр. м., літ., ІМ (англ.) Рос. м., літ., ІМ Укр. м., літ. Рос. м., літ.
5	Житомирський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ. ІМови: англійська німецька	Укр. м., літ., ІМови Рос. м, літ, ІМови англійська німецька	Укр. м., літ., ІМови Рос. м., літ., ІМови	Укр. м., літ. Укр. м., літ., ІМ Рос. м., літ. Рос. м., літ., ІМ Англ. м. Франц. м. Фізика і англ. м.
6	Запорізький педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., ІМова Рос. м., літ.,	Укр. м., літ., ІМова Рос. м., літ., ІМова	Укр. м., літ., ІМ Рос м, літ, ІМ ІМови: англ. м.,

			ІМова		Франц. м. Укр. м., літ. Рос. м., літ. Фізика і англ. м.
7	Ізмаїльський педінститут	-	-	-	ІМови: англ. Франц.
8	Кам'янець-Подільський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., історія Рос. м., літ., історія	Укр. м., літ., історія Рос. м., літ., історія	Рос. м., літ., історія Укр. м., літ., історія Укр. м. і літ. Рос. м., літ.
9	Київський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., вихователь школи-інтернату Рос. м., співи	Укр. м., літ., вихователь школи-інтернату Рос. м., співи	Укр. м., літ., вих. шк.-інт. Матем. з англ. мовою Матем., програмування Матем., креслення Фізика з англ. мовою Рос. м., літ. Рос. м., літ. і співи Укр. м. і літ.
10	Київський педінститут іноземних мов	Іноземні мови: Англійська французька німецька	Англ. м., вихователь школи-інтернату Нім. м., франц. м. Франц. м., нім. м.	Англ. м., вихователь школи-інтернату Франц. м., нім. м. Франц, вих. шк.-інт. Нім м, англ. м. Нім, вих. шк.-інт	Англійська мова, французька або німецька Англійська м. вих. шк.-інт. французька мова, німецька або англійська франц. м., вих. шк.-інт. німецька мова, англійська або французька нім. м., вих. шк.-інт. іспанська мова
11	Кірово-градський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., ІМова Рос. м., літ., ІМова	Укр. м., літ., ІМова Рос. м., літ., ІМова	Укр. м., літ., ІМ Рос. м., літ., ІМ Іноземні мови: англ. мова Укр. м. і літ. Рос. м. і літ.
12	Кременець-кий педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.			
13	Кримський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ. Іноземні мови: англійська німецька	Укр. м., літ., історія Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., історія Англ. м. Нім. м.	Укр. м., літ., історія Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., історія	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., історія Іноземні мови: англійська Історія Рос. м. і літ. Укр. м. і літ. Біологія на іноземній мові
14	Луцький	Укр. м., літ.	Укр. м., літ.,	Укр. м., літ.,	Укр. м., літ., історія

	педінститут	Рос. м., літ.	історія Рос. м., літ., історія	історія Рос. м., літ., історія	Рос. м., літ., історія Іноземні мови: англійська Укр. м. і літ. Рос. м. і літ. Історія
15	Львівський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи		
16	Миколаївський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ. Рос. м., літ. Укр. м., літ., співи	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи Рос. м. і літ.
17	Ніжинський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ. ІМ англійська	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи Англ. м.	Укр. м., літ., співи Укр. м., літ. ІМ Рос. м. літ. ІМ Рос. м., літ., співи	Укр. м., літ., співи Укр. м., літ., ІМ Рос. м., літ., співи Рос. м., літ. ІМ ІМови: англійська Біологія з англ. мовою Укр. м., літ. Рос. м., літ.
18	Одеський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи		Фізика з англ. мовою
19	Одеський педінститут іноземних мов	Іноземні мови: Англійська французька німецька	Англ. м., укр. м. і літ. Нім. м., укр. м. і літ. Франц. м., укр. м. і літ.		
20	Полтавський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., історія Рос. м., літ., історія Рос. м., літ., співи	Укр. м., літ., історія Рос. м., літ., історія Рос. м., літ., співи	Укр. м., літ., історія Рос. м., літ., співи Історія Укр. м., літ. Рос. м., літ.
21	Ровенський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ. Рос. м., літ. Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи Укр. м., літ. Рос. м., літ.
22	Слов'янський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ. Рос. м., літ.		
23	Сталінський педінститут (1961/62 н.р. – Донецький)	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., історія Рос. м., літ., історія	Рос. м., літ., історія Укр. м., літ., історія	Рос. м., літ., історія Укр. м., літ., історія Рос. м., літ. Укр. м. і літ. Матем. з викладанням англ.

					мовою
24	Станіславський педінститут (1963/64 - Івано-Франківський	Укр м, літ Рос м, літ	Укр м, літ, історія Укр м, літ, співи Рос м, літ, історія	Укр м, літ, історія Укр м, літ, співи Рос м, літ, історія	Укр м, літ, співи Рос м, літ, історія Рос м і літ
25	Сумський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., ІМова Рос. м., літ., ІМова	Укр. м., літ., ІМова Рос. м., літ., ІМова	Біологія з англ. мовою Укр. м., літ., ІМ Рос. м., літ. ІМ ІМови: англійська Укр. м., літ. Рос. м., літ.
26	Харківський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи	Матем. з англ. м. Біологія з англ. мовою Укр. м., літ., співи Укр. м., літ. Рос. м., літ.
27	Харківський педінститут іноземних мов	Іноземні мови: Англійська французька німецька	Англ. м., укр. м. і літ. Франц. м., укр. м. і літ. Нім. м., вихователь школи-інтернату		
28	Херсонсь-кий педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи	Укр. м., літ., співи Рос. м., літ., співи	
29	Черкаський педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ. Рос. м., літ. Укр. м., літ., ІМова Рос. м., літ., ІМова	Укр. м., літ., ІМова Рос. м., літ., ІМова	Укр. м., літ., співи Укр. м., літ., ІМ Рос. м., літ. і співи Рос. м., літ. ІМ Укр. м., літ. Рос. м., літ.
30	Чернігівсь-кий педінститут	Укр. м., літ. Рос. м., літ.	Укр. м., літ. Рос. м., літ.		Рос. м., літ. Укр. м., літ. Укр. м., літ., ІМ Рос. м., літ. ІМ ІМови: англійська

[91, арк. 2; 92, арк. 2; 106, арк. 2-10; 87, арк. 3-13]

Додаток А 2

Питальник для інтерв'ю з випускниками Житомирського педінституту філологічного факультету широкого профілю (випуск 1958 н. р.)

Відомо, що в 1956 році вийшла постанова Ради Міністрів СРСР «Про заходи по підвищенню якості підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл» та аналогічний наказ Міністерства освіти УРСР, відповідно до яких у педагогічних вузах була розпочата підготовка вчителів широкого профілю. Наслідком цього було введення з 1957/58 н.р. у педінститутах подвійних філологічних спеціальностей і переведення їх на 5-річний термін навчання. Просимо Вас дати відповіді на наступні питання:

1. Як сприйняли Ви та Ваші однокурсники перехід на спеціальності широкого профілю? Чи виникали у Вас труднощі адаптації до нових навчальних планів? Чи надала Вам спеціальність широкого профілю переваги перед випускниками з однією спеціальністю? Чи багато випускників змогли працевлаштуватися за другою спеціальністю?
2. Які предмети першої та другої спеціальності вивчалися? Чи вивчалася іноземна мова як друга спеціальність за аспектами (окремо фонетика, морфологія, лексикологія тощо), методика викладання іноземної мови як другої спеціальності? Які були дисципліни другої спеціальності? Чи викладалися вони іноземними мовами?
3. Чи вистачало програм, підручників і навчальних посібників для вивчення першої та другої спеціальності?
4. Чи були обладнані нові навчальні кабінети, зокрема фонетичні для подвійних спеціальностей, другим компонентом яких була іноземна мова?
5. Чи вистачало у педагогічних інститутах кафедр, необхідних для здійснення професійної підготовки вчителів широкого профілю (для другої спеціальності)?
6. У зв'язку із запровадженням спеціальностей широкого профілю, чи вистачало в педінститутах викладачів із другої спеціальності? Чи були спеціалісти які володіли двома іноземними мовами і могли викладати дисципліни першої і другої спеціальності?
7. Чи був навчальний план для підготовки вчителів-філологів широкого профілю перенавантаженим?
8. Яка була успішність студентів із другої спеціальності? Чи вплинув перехід на загальну успішність студентів?
9. Які були особливості педагогічної практики з другої спеціальності? Чи читався студентам курс методики викладання другої спеціальності до педпрактики чи після?
10. Чи направлялися студенти IV та V курсу за новими навчальними планами для проходження педпрактики для роботи у школи сільської місцевості чи у міста? Які це дало результати? Чи могли студенти бути присутніми на педагогічних конференціях та на засіданнях секцій вчителів, що проводилися перед навчальним роком?

Дякуємо!

Додаток А 3

Інтерв'ю з випускниками Житомирського педінституту філологічного факультету широкого профілю 1958 р.

Пультер Станіслав Олександрович (1936 р. н.) «Українська мова та література», а також його дружина, Пультер (Радчук) Катерина Пилипівна (1936 р. н., нині покійна), вступали на спеціальність «Українська мова та література».

На той час студенти філфаку вивчали іноземну мову (ІМ) як навчальну дисципліну, відповідно до того, яку ІМ – англійську, німецьку чи французьку (таких було всього декілька осіб) – вони вивчали у школі. Для всіх студентів це було несподіванкою. Станіслав Олександрович стверджує, що друга спеціальність була запроваджена на IV і V курсах.

Варто зазначити, що Пультер С.О. 40 віддав роботі у Житомирському державному університеті ім. І. Франка. Остання посада, на якій він працював в університеті перед виходом на пенсію – професор кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства. У 2015 році Станіслав Олександрович отримав звання «Заслужений працівник освіти України». А розпочинав він свій педагогічний шлях у Яблунецькіій середній школі Ємільчинського району, куди молода сім'я Пультерів отримала направлення на роботу. Там вони з дружиною пропрацювали 16 років, з яких 15 років Станіслав Олександрович був завучем. Після переїзду в Житомир Катерина Пилипівна викладала німецьку мову в середній школі № 32.

На IV і V курсах студенти з навчальних дисциплін вивчали іноземну мову окремо за розділами: спочатку читався практичний курс ІМ протягом 1 семестру, потім – фонетика, лексикологія, граматика. Студенти проходили практику з української або російської мови та літератури, а також із ІМ двічі: на IV і V курсах, у сільських та міських школах. З ІМ практика відбувалася здебільшого у міських школах, адже у сільських катастрофічно бракувало вчителів. Підручників та навчальних посібників вистачало. Вони їх брали з факультету іноземних мов.

Станіслав Олександрович пригадує, що викладачі іноземних мов, хоч і в основному не мали наукових ступенів, проте були вимогливі до студентів, намагалися розмовляти з ними ІМ. Проте, коли студенти не розуміли ІМ, викладачі говорили здебільшого російською.

Щодо успішності з другої спеціальності, то вона залежала від рівня отриманих знань із ІМ у школі. В основному, хто був старанним студентом і докладав великих зусиль (саме таким був Станіслав Олександрович), той мав непогані знання та оцінки з іноземної мови. Без сумніву, запровадження спеціальностей подвійного профілю вплинуло на загальну успішність.

Він стверджує, що студенти вивчали методику викладання ІМ після того, як на попередніх курсах викладалася методика української / російської мови.

Хоча багато студентів були не задоволені переходом на спеціальності широкого профілю, викладачі їх переконували, що ці спеціальності були перспективними і давали більше шансів отримати роботу на повну ставку у сільських школах. Врешті, на практиці це виявилося дійсно так.

На «ін'яз» приймали на той час 30-40 студентів, на філфак – 50 осіб. Таким чином, за словами Станіслава Олександровича «філфак підкріплював ін'яз» для того, щоб забезпечити школи вчителями. Викладачі приходили з факультету іноземних мов. Лише згодом була створена кафедра іноземних мов на філфаці.

Випускників філфаку широкого профілю направляли і у сільські, і в міські школи, адже, як уже вище зазначалося, вчителів не вистачало. Це залежало від розподілу, який здійснював обласний відділ освіти. Змінити направлення було дуже важко.

Студенти вивчали польську мову як факультатив. Пультер С.О. знає польську, чеську, англійську, а німецьку мову вивчив завдяки дружині, яка була вчителем німецької мови за другою спеціальністю.

Щодо знань з ІМ та вміння спілкуватися, Станіслав Олександрович згадав цікаву історію. У 1957 р. він був учасником делегації від Житомирської обл. на 6-му Всесвітньому фестивалі молоді та студентів у м. Москві на стадіоні «Лужники». Там він познайомився з йорданцем та фінном, з якими намагався поспілкуватися англійською та польською мовами. Він зазначає, що йому бракувало навичок спілкування ІМ.

Станіслав Олександрович був першим сільським учителем у області, який захистив кандидатську дисертацію. Він закінчив заочний відділ аспірантури Київського педінституту ім. О. Горького (нині – Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова) з методики викладання української

літератури. Він отримав звільнення від роботи на 1 рік для заняття науковою діяльністю. Працюючи завучем сільської школи, він часто друкував свої наукові статті у єдиному на той час фаховому журналі «Українська мова і література у школі» (нині – «Дивослово»). Перша його стаття вийшла у 1963 році. Його науковим керівником був відомий академік Російської академії педагогічних наук О.Р. Мазуркевич. Станіслав Олександрович був особисто знайомий із відомими науковцями, авторами багатьох підручників з методики викладання української літератури Т.Ф. Бугайко та Ф.Ф. Бугайком.

У 1973 році Станіслав Пультер закінчив аспірантуру та захистив кандидатську дисертацію на тему «Єдність ідейного, морального та естетичного виховання у процесі вивчення літератури» на основі вивчення творчості нових на той час письменників української літератури, включених до шкільної програми: О. Довженка, О. Гончара та М. Стельмаха. З двома останніми він був знайомий особисто. Пультер С.О. написав багато підручників та навчальних посібників із методики вивчення літератури, історії дитячої літератури (української та зарубіжної). Одна із фундаментальних робіт за редакцією Пультера С.О. – книга у 2-х томах «Поліський дивосвіт».

Вже через рік Станіслав Олександрович пройшов конкурс і став старшим викладачем кафедри української літератури у Житомирському педагогічному інституті, а протягом 14 років був деканом філологічного факультету.

Троїцька Ніна Олегівна (1934 р. н.) вступала на спеціальність «Російська мова та література». Її чоловік (1926 р. н., нині покійний), Андрушенко Яків Володимирович мав отримати спеціальність «Українська мова та література».

Ніна Олегівна повідомила, що на IV курсі у них уже був розподіл і вони складали семестрову сесію, коли їм була оголошена постанова Ради Міністрів СРСР «Про заходи по підвищенню якості підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл» та аналогічного наказу Міністерства освіти УРСР, відповідно до яких у педагогічних вузах була розпочата підготовка вчителів широкого профілю. Вона вивчала англійську мову як другу спеціальність, її чоловік – німецьку. На той час студенти філфаку вивчали іноземну мову (ІМ) як навчальну дисципліну, відповідно до того, яку ІМ (англійську чи німецьку) вони вивчали у школі. Для всіх студентів, які вже сподівалися поїхати працювати, це було несподіванкою. Їм не видавали диплом, і вони мусили продовжувати навчання на V курсі. Лише кільком студентам із поважних причин дозволили закінчити навчання після IV курсу.

Яків Володимирович добре володів розмовною німецькою мовою, адже служив у Німеччині як учасник Великої Вітчизняної війни. Після закінчення навчання у пединституті він викладав німецьку мову у школі, згодом у професійно-технічному училищі Житомирського льонокомбінату. Ніна Олегівна зізналася, що визначальним фактором якісної підготовки з ІМ як другої спеціальності на етапі її запровадження став поділ на соціальні групи та рівень вивчення ІМ у школі. Так, у школах м. Житомира у той час працювало декілька відомих вчителів-професіоналів, учні яких отримали хорошу базу знань з ІМ. Проте більшість студентів не мали якісної підготовки з ІМ у школі. Ніна Олегівна згадала, що вона була старанною студенткою і докладала великих зусиль для того, щоб опанувати ІМ. На державному іспиті, який приймала відома викладачка В.П. Сасіна, дружина мовознавця Д.І. Квеселевича, з ІМ вона отримала оцінку «4».

Після закінчення пединституту Ніна Олегівна деякий час викладала ІМ у загальноосвітній школі № 1 у 5-му класі, тобто на початковому рівні (адже в той час ІМ починала вивчатися з 5-го класу). Наша респондента відчувала, що її підготовка з ІМ є недостатньою, і згодом почала викладати у школах російську мову та літературу протягом близько 30 років.

Ніна Олегівна зізналася, що тогочасні студенти не могли вільно висловити своє ставлення до запровадження другої спеціальності, адже накази і постанови не обговорювалися. Їм просто не видавався диплом.

На V курсі студенти з навчальних дисциплін вивчали лише іноземну мову за розділами. Причому акцент робився на граматику, тоді як практичний курс ІМ не читався. Респондентка не пригадує, щоб студентам показували уроки ІМ у школі, вони не проходили практику з ІМ. Студенти не були проінформовані, за якою програмою вони навчаються. Тоді як підручники та навчальні посібники вони брали на факультеті іноземних мов.

Викладання проводилося російською мовою, а вправи виконувалися іноземною. З ними не розмовляли ІМ, адже багато студентів її не розуміли. В основному навчання проводили позаштатні викладачі і сумісники.

Студенти мали різну успішність з другої спеціальності. В основному вона залежала від рівня отриманих знань із ІМ у школі. Тому запровадження спеціальностей подвійного профілю безпосередньо вплинуло на загальну успішність. Щодо методики викладання ІМ, то оцінка з цієї дисципліни в дипломі Ніни Олегівни є, але яскравих занять з цього не було.

Розподілу за другою спеціальністю не було. Він відбувся за першою спеціальністю. Ніна Олегівна зазначила, що сільський вчитель був універсалом. Так, Яків Володимирович довгий час був директором школи с. Стара Чортория, а Ніна Олегівна, крім української та російської мови і літератури, читала у школі трудове навчання, домоводство.

Серед проблем, з якими на той час зіткнулися молоді вчителі як перші випускники філфаку широкого профілю, Ніна Олегівна зазначає психологічні, матеріальні, методичні та кадрові.

Вже на той час, хто мав матеріальну можливість, винаймав репетиторів для підготовки з ІМ. Але це були дуже рідкісні випадки. В основному на той час в педінституті повоєнного періоду навчалися студенти різного віку та життєвого досвіду: діти війни, переростки, фронтовики, партизани, учасники бойових дій, комуністи тощо. Сама Ніна Олегівна закінчила школу у 20 років.

Очевидно пізніше система підготовки вчителя-філолога широкого профілю була налагоджена та удосконалена, адже опитувана згадує, що однією із випускниць філфаку Близнюк Віра Андріївна викладала німецьку мову в педінституті, хоча це була її друга спеціальність. Опитувана пам’ятає, що на її факультеті пізніше навчався Немець Олександр, який після закінчення філфаку широкого профілю працював військовим перекладачем німецької мови. Дехто також пішов на роботу у технікум викладати англійську мову.

Додаток Б 1

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – українська мова та література, історія

Кваліфікація спеціаліста – учитель української мови та літератури, історії
(Затверджено Міністерством освіти УРСР 2 жовтня 1956 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Годин			
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття, семінари
1. Історія КПРС	2,4	1,3	224	120	-	104
2. Політична економія	6,8	5,7	140	98	-	42
3. Діалектичний і історичний матеріалізм	8,10	7,9	140	80	-	60
4. Психологія /заг, дит та пед./	2	-	84	50	18	16
5. Педагогіка	4	3	120	70	36	14
6. Історія педагогіки	5	-	72	54	-	18
7. Шкільна гігієна	-	8	18	10	-	8
8. Іноземна мова	3	1,2,4,6,7	140	-	-	140
9. Фізична культура	-	1,2,3,4	140	-	-	140
10. Спецпідготовка	-	2	48	-	-	48
11. Вступ до мовознавства	2	-	68	50	-	18
12. Українська мова	3,5,5,7,10	2,3,4,4,6,8	650	330	-	320
13. Методика викладання української мови	7	6	118	70	18	30
14. Вступ до літературознавства	1	-	72	48	-	24
15. Українська література	1,3,4,6,9	2,5,8	394	326	-	68
16. Зарубіжна література	3,5	-	208	208	-	-
17. Методика викладання літератури	8	7	74	40	12	22
18. Російська мова	8	5,6	150	80	-	70
19. Російська література	8,10	-	158	158	-	-
20. Історія стародавнього світу	1,2	-	188	120	-	68
21. Історія середніх віків	4	3	188	120	-	68
22. Історія нового часу	5,7,9	6	288	210	-	78
23. Нова історія країн Сходу	10	-	94	94	-	-
24. Історія СРСР	1,2,4,6	-	414	320	-	94
25. Історія Української РСР	7	-	126	86	-	40
26. Методика викладання історії	7	8	72	40	12	20
27. Основи радянської держави і права	6	-	62	50	-	12
28. Семінар з історії	-	7	54	-	54	-
29. Спецсемінар з мови або літератури	-	10	54	-	68	-
30. Спецсемінар з педагогіки	-	10	32	-	-	-
31. Методика навчального кіно	-	10	36	-	-	-
Всього			4590	2846	218	1526

[183, арк. 75]

Додаток Б 2 **НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН**

Спеціальності – російська мова та література, історія

Кваліфікація спеціаліста – учитель російської мови та літератури, історії

(Затверджено Міністерством освіти УРСР 2 жовтня 1956 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Годин			
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття, семінари
1. Історія КПРС	2,4	1,3	224	120	-	104
2. Політична економія	6,8	5,7	140	98	-	42
3. Діалектичний і історичний матеріалізм	8,10	7,9	140	80	-	60
4. Психологія (загальна, дитяча та педагогічна)	2	-	84	50	18	16
5. Педагогіка	4	3	120	70	36	14
6. Історія педагогіки	5	-	72	54	-	18
7. Шкільна гігієна	-	8	18	10	-	8
8. Іноземна мова	3	1,2,4,6,7	140	-	-	140
9. Фізична культура	-	1,2,3,4	140	-	-	140
10. Спецпідготовка	-	2	48	-	-	48
11. Вступ до мовознавства	-	2	68	50	-	18
12. Російська мова	3,5,5,7,10	2,3,4,4,6,8	650	330	-	320
13. Методика викладання російської мови	7	6	118	70	18	30
14. Вступ до літературознавства	1	-	72	48	-	24
15. Російська література	1,3,4,6,9	2,5,9	430	354	-	76
16. Зарубіжна література	3,5	-	208	208	-	-
17. Методика викладання літератури	8	7	74	40	12	22
18. Українська мова	8	5,6	150	80	-	70
19. Українська література	9	-	116	116	-	-
20. Історія стародавнього світу	1,2	-	188	120	-	68
21. Історія середніх віків	4	3	188	120	-	68
22. Історія нового часу	5,7,9	6,8	288	210	-	78
23. Нова історія країн Сходу	10	-	94	94	-	-
24. Історія СРСР	1,2,4,6	3	414	320	-	94
25. Історія Української РСР	7	-	126	86	-	40
26. Методика викладання історії	7	8	72	40	12	20
27. Основи радянської держави і права	6	-	62	50	-	12
28. Спецсемінар з історії	-	7	54	-	54	-
29. Спецсемінар з мови або літератури	-	10	54	-	68	-
30. Спецсемінар з педагогіки	-	10	32	-	-	-
31. Методика навчального кіно	-	10	36	-	-	-
Всього			4566	2828	218	1520

[183, арк. 77]

Додаток Б 3

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – українська мова, література та вихователь школи-інтернату

Кваліфікація спеціаліста – учитель української мови, літератури середньої школи і вихователь школи-інтернату

(Затверджено Міністерством освіти УРСР 2 жовтня 1956 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Годин			
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття, семінари
1. Історія КПРС	2,4	1,3	224	120	-	104
2. Політична економія	6,8	5,7	140	98	-	42
3. Діалектичний і історичний матеріалізм	8,10	7	140	80	-	60
4. Психологія (загальна, дитяча, педагогічна)	4	2	136	92	22	22
5. Анатомія та фізіологія дитячого віку	2	1	104	70	34	-
6. Педагогіка	4	3	120	70	36	14
7. Історія педагогіки	5	-	72	54	-	18
8. Шкільна гігієна	-	5	36	20	-	16
9. Організація та методика виховної роботи в школі-інтернаті	6	-	100	50	20	30
10. Фізвиховання	-	1,2,3,4	140	36	-	104
11. Музика та співи	-	3,4,6,8	230	-	-	230
12. Іноземна мова	4	1,2,3,6,8,10	140	-	-	140
13. Навчальне кіно	-	6	36	16	-	20
14. Вступ до мовознавства	1	-	104	70	-	34
15.Українська мова	2,3,3,5,6,7,9,10	2,4,5	708	334	-	37
16. Російська мова	9	5,7	190	90	-	100
17. Вступ до літературознавства	1	-	72	43	-	24
18. Українська література	1,2,4,6,9	-	392	332	-	70
19. Російська література	8,10	-	160	160	-	-
20. Дитяча література	9	-	44	44	-	-
21. Зарубіжна література	1,3,5	-	234	234	-	-
22. Методика викладання мови	7	6	120	70	-	50
23. Методика викладання літератури	8	6	88	48	20	20
24. Практикум по виразному читанню	-	2	48	-	-	48
25. Спецсемінар з мови і літератури (за вибором)	-	10	60	-	-	60
26. Спецсемінар по педагогіці	-	10	62	-	-	62
27. Основи сучасного промислового та с/г виробництва	7	6	90	46	-	44
28. Праця в майстерні	-	5	104	-	-	104
29. Спецпідготовка	-	2	48	-	-	48
30. Практика в школі-інтернаті	-	6	82	-	-	82
31. Спецсемінар з психології	-	8	40	-	-	40
Всього годин			4264	2179	132	1960

[183, арк. 81]

Додаток Б 4

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – російська мова, література і співи

Кваліфікація спеціаліста – учитель російської мови, літератури середньої школи і співів (Затверджено Міністерством освіти УРСР 2 жовтня 1956 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Годин			
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття, семінари
1. Історія КПРС	2,4	1,3	224	120	-	104
2. Політична економія	6,8	5,7	140	98	-	42
3. Діалектичний і історичний матеріалізм	8,10	9	140	80	-	60
4. Навчальне кіно	-	7	30	14	-	16
5. Психологія	2	-	86	60	10	16
6. Педагогіка	4	3	120	70	36	14
7. Історія педагогіки	5	-	72	54	-	18
8. Шкільна гігієна	-	7	18	18	-	-
9. Іноземна мова	4	1,2,3,5, 6,7,8,9 ,10	140	-	-	140
10. Вступ до мовознавства	1	-	102	70	-	32
11. Російська мова	3,3,5,6,7,9,9	2,4,5	716	338	-	378
12. Методика викладання російської мови	6	5	120	70	-	50
13. Вступ до літературознавства	1	-	72	48	-	24
14. Російська література	1,3,5,6,9	-	446	368	-	78
15. Методика викладання літератури	7	6	88	48	20	20
16. Зарубіжна література	1,3,5	-	234	234	-	-
17. Українська література	8,10	-	140	140	-	-
18. Українська мова	10	7,9	190	90	-	100
19. Практикум по виразному читанню	-	2	48	-	-	48
20. Спецсемінар з мови і літератури	-	10	60	-	-	60
21. Теорія музики і сольфеджіо	-	2,3,4,5, 6,7,8	250	44	-	206
22. Хор і хорознавство з методикою	8	3,9	260	60	-	200
23. Музична література	7	5	74	50	-	24
24. Сольний спів з методикою	-	4,6,8,10	90	14	-	76
25. Диригування і читання партитури	-	4,6,8,10	90	14		76
26. Музичний інструмент	-	4,6,8,10	224	-	-	224
27.Спепідготовка	-	2	48	-	-	48
28. Фізвиховання	-	1,2,3,4	140	-	-	140
29. Спецсемінар з педагогіки	-	8	32	-	-	32
Всього годин			4394	2102	66	2226

[183, арк. 85]

Додаток Б 5

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – українська мова, література і співи

Кваліфікація спеціаліста – учитель української мови, літератури середньої школи і співів (Затверджено Міністерством освіти УРСР 2 жовтня 1956 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Годин			
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття, семінари
1. Історія КПРС	2,4	1,3	224	120	-	104
2. Політична економія	6,8	5,7	140	98	-	42
3. Діалектичний і історичний матеріалізм	8,10	7	140	80	-	60
5. Психологія (заг, дит,пед.)	2	-	86	60	10	16
6. Педагогіка	4	3	120	70	36	14
7. Історія педагогіки	5	-	72	54	-	18
8. Шкільна гігієна	-	7	16	16	-	-
9. Іноземна мова	4	1,2,3,5,6, 7,8,9,10	140	-	-	140
10. Вступ до мовознавства	1	-	102	70	-	34
11. Українська мова	3,3,5,6,7,9,1 0	2,4,5	708	334	-	374
12. Методика викладання укр. мови	7	5	120	60	20	40
13. Вступ до літературознавства	1	-	72	48	-	24
14. Українська література	1,2,4,6,9	-	392	322	-	70
15. Методика викладання укр. літератури	7	6	88	48	20	20
16. Зарубіжна література	1,3,5	-	234	234	-	-
17. Російська література	8,10	-	160	160	-	-
18. Російська мова	10	7,9	190	90	-	100
19. Практикум по виразному читанню	-	2	48	-	-	48
20. Спецсемінар з мови і літератури	-	10	60	-	-	60
21. Теорія музики і сольфеджіо	-	2,3,4,5,6, 7,8	250	44	-	206
22. Хор і хорознавство з методикою	8	3,9	260	60	-	210
23. Музична література	7	5	74	50	-	24
24. Сольний спів з методикою	-	4,6,10	90	16	-	74
25. Диригування і читання партитури	-	4,6,8,10	90	16	-	74
26. Музичний інструмент	-	4,6,8,9	224	-	-	224
27.Спецпідготовка	-	2	48	-	-	48
28. Фізвиховання	-	2,4	140	-	-	140
4. Навчальне кіно	-	7	30	10	-	20
29. Спецсемінар з педагогіки	-	8	32	-	-	32
Всього годин			4354	2050	86	2218

[183, арк. 88]

Додаток Б 6

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – російська мова, література та іноземна мова

Кваліфікація спеціаліста – учитель російської мови, літератури та іноземної мови

(Затверджено Міністерством освіти УРСР 2 жовтня 1956 р.) Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Годин			
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття, семінари
1.Історія КПРС	2,4	1,3	224	150	-	74
2.Політична економія	6,8	5,7	140	98	-	42
3.Діалектичний і історичний матеріалізм	8,9	7	140	80	-	60
4.Психологія (загальна, дитяча, педагогічна)	2	-	84	50	18	16
5.Педагогіка	4	3	118	70	36	12
6.Історія педагогіки	5	-	72	54	-	18
7.Шкільна гігієна	-	8	18	18	-	-
8.Вступ до мовознавства	1	-	102	68	-	34
9.Російська мова	3,5,6,7,9,10	2,3,4,4,5,8	708	350	-	358
10. Методика викладання російської мови	8	6	114	70	16	28
11. Українська мова	6	4,5	166	100	-	66
12. Вступ до літературознавства	1	-	70	50	-	20
13. Російська література	3,6,9	2,2,4,6,8	456	374	-	82
14. Методика викладання літератури	7	6	62	30	-	32
15. Зарубіжна література	1.1,4,5	-	208	208	-	-
16. Українська література	7	-	120	120	-	-
17. Спецсемінар з російської мови та літератури (на вибір)	-	10	56		-	56
18. Іноземна мова	1,2,3,4,5,6,7, 8,9,10	1,2,3,4,5, 6,7,8,9	1594	90	-	1504
19. Методика викладання іноземної мови	7	6	62	30	-	33
20. Спецпідготовка	-	2	48	-	-	48
21. Фізична культура	-	1,2,3	140	-	-	140
22. Спецсемінар з педагогіки	-	10	32	-	-	32
23. Педпрактика	-	-	96	-	-	96
24. Навчальне кіно	-	7	36	-	-	36
Всього годин			4866	2010	70	2786

[183, арк. 91]

Додаток Б 7

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – українська мова, література та іноземна мова

Кваліфікація спеціаліста – учитель української мови, літератури та іноземної мови

(Затверджено Міністерством освіти УРСР 2 жовтня 1956 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Годин			
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття, семінари
1. Історія КПРС	2,4	1,3	224	150	-	74
2. Політична економія	6,8	5,7	140	98	-	42
3. Діалектичний і історичний матеріалізм	8,9	7	140	80	-	60
4. Психологія	2	-	84	50	18	16
5. Педагогіка	4	3	118	70	36	12
6. Історія педагогіки	5	-	72	54	-	18
7. Шкільна гігієна	-	8	18	18	-	-
8. Вступ до мовознавства	1	-	102	68	-	34
9. Українська мова	3.5,6,7,10	2,3,4,4,5	708	350	-	358
10. Методика викладання української мови	8	7	114	70	16	28
11. Російська мова	6	4,5	166	100		66
12. Вступ до літературознавства	1	-	70	50	-	20
13. Українська література	3,5,7	1,2,4,6	394	322	-	72
14. Методика викладання літератури	7	6	62	30	-	32
15. Зарубіжна література	1,1,4,5	-	208	208	-	-
16. Російська література	8	-	152	152	-	-
17. Спецсемінар з української мови та літератури (на вибір)	-	10	56	-	-	56
18. Іноземна мова	1,2,3,4,5,6,7, 8,9,10	1,2,3,4,5, 6,7,8,9	1594	90	-	1504
19. Методика викладання іноземної мови	7	6	62	30	-	32
20. Спецпідготовка	-	2	48	-	-	48
21. Фізична культура	-	1,2,3	140	-	-	140
22. Спецсемінар з педагогіки	-	10	32	-	-	32
23. Педагогічна практика	-	-	96	-	-	96
24. Навчальне кіно	-	7	36	-	-	36
Всього годин			4836	1990	70	2776

[183, арк. 93]

Додаток Б 8

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – іноземна мова, українська мова та література

Кваліфікація спеціаліста – учитель іноземної мови, української мови та літератури

(Затверджено Міністерством освіти УРСР 2 жовтня 1956 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами			Годин			
	Екзаменів	Заліків	Курсо-вих робіт	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття, семінари
1. Історія КПРС	2,4	1,3	-	224	120	-	104
2. Політична економія	5,7	6	-	140	98	-	42
3. Діалектичний і історичний матеріалізм	8,10	7,9	-	140	80	-	60
4. Психологія	2	-	-	84	50	18	16
5. Педагогіка	5	4	-	120	70	36	14
6. Історія педагогіки	6	-	-	72	54	-	18
7. Шкільна гігієна	-	7	-	18	18	-	-
8. Методика викладання іноземної мови	8	7	7	118	70	18	30
9. Методика викладання української мови	-	7	-	62	30	-	32
10. Методика української літератури	-	6	-	62	30	-	32
11. Вступ до мовознавства	3	-	-	68	50	-	18
12. Латинська мова	-	2	-	68	-	-	68
13. Українська мова	-	-	-	502	268	-	234
а) старослов'янська мова	1	-	-	56	40	-	6
б) сучасна українська мова	2,4,7	5,8	-	250	100	-	150
в) діалектологія	3	-	-	36	20	-	16
г) історична граматика	5	-	-	102	50	-	52
д) історія літературної мови	-	5	-	58	58	-	-
14. Українська література	-	-	-	326	300	-	26
а) українська література (усна народна творчість)	-	2	-	34	28	-	6
б) стародавня література	3	-	-	36	26	-	10
в) література XIX-XX ст.	6	4	-	158	158	-	-
г) радянська література	9	-	-	98	82	-	16
15. Вступ до літературознавства	-	2	-	68	50	-	18
16. Іноземна мова (основна)	-	-	-	2090	-	-	2090
а) практика мови й аналіз текстів	1,2,3,4,10	-	-	1280	-	-	1280
б) граматика	4,6	8	-	474	-	-	474
в) фонетика	1,3,5,7	-	-	336	-	-	336
17. Спеціальні курси	-	-	9	232	162	-	70
а) фонетика	-	9	-	24	16	-	8
б) граматика	9	8	-	80	60	-	20
в) лексикологія	8	-	-	54	36	-	18
г) історія мови	6	-	-	74	50	-	24
18. Література країни, мова якої вивчається	10	8	-	92	92	-	-
19. Новітня історія країни, мова якої вивчається	1	-		54	54	-	-
20. Спецпідготовка	-	3	-	48	-	-	48

21. Фізвиховання	-	1,2,3,4	-	130	-	-	130
22. Спецсемінар з педагогіки	-	10	-	30	-	-	30
23. Педагогічна практика							
24. Методика навчального кіно	-	4	-	32	10	-	22
Всього годин				4780	1606	72	3102

[183, арк. 68]

Додаток В 1

План набору студентів на стаціонарні відділення педінститутів УРСР на 1957 р.

№	Назва педагогічних інститутів	Всього	Розподіл набору по факультетам і спеціальностям						
			Історико-філологічний		Філологічний				
			Українська мова, література, історія	Російська мова, література, історія	Українська мова, література, співи	Російська мова, література, історія співи	Українська мова, література, іноземна мова	Російська мова, література, іноземна мова	Українська мова, література, вихователь школи-інтернату
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
1	Вінницький	260	-	-	-	-	25	25	-
2	Ворошилоградський	235	-	50	-	-	-	-	-
3	Дрогобицький	175	50	25	-	-	-	-	-
4	Житомирський	100	-	-	-	-	25	25	-
5	Запорізький	150	-	-	-	-	25	25	-
6	Кам’янець-Подільський	210	25	25	-	-	-	-	-
7	Київський	250	-	-	-	50	-	-	25
8	Кіровоградський	160	-	-	-	-	25	25	-
9	Кримський	285	25	25	-	-	-	-	-
10	Луцький	150	50	50	-	-	-	-	-
11	Львівський	250	-	-	50	50	-	-	-
12	Ніжинський	150	-	-	50	50	-	-	-
13	Одеський	260	-	-	50	50	-	-	-
14	Полтавський	150	50	50	-	-	-	-	-
15	Ровенський	100	-	-	-	-	25	25	-
16	Сталінський	150	50	50	-	-	-	-	-
17	Станіславський	100	50	-	-	-	-	-	-
18	Сумський	100	25	25	-	-	-	-	-
19	Харківський	260	-	-	50	50	-	-	-
20	Херсонський	100	-	-	-	-	25	25	-
21	Черкаський	210	50	50	-	-	-	-	-

[60, арк. 83-84]

План набору студентів на стаціонарні відділення педінститутів УСРС на 1957 р. *(продовження)*

№	Назва педагогічних інститутів	Всього	Розподіл набору по факультетам і спеціальностям							
			Іноземних мов							Пед.
			Англійська мова, вихователь школи-інтернату	Німецька мова, вихователь школи-інтернату	Німецька мова, англійська мова	Французька мова, німецька мова	Англійська мова, українська мова та література	Німецька мова, українська мова та література	Французька мова, українська мова та література	Дефектологія, українська мова та література
			18	**19**	**20**	**21**	**22**	**23**	**24**	**26**
22	Горлівський іноземних мов	60	-	-	-	-	30	-	30	-
23	Київський іноземних мов	150	60	-	60	30	-	-	-	25
24	Одеський іноземних мов	120	-	-	-	-	60	30	-	-
25	Харківський іноземних мов	115	-	60	-	-	30	-	25	-

[60, арк. 85-86]

Додаток В 2 *Таблиця 7*

Спеціальна та методична підготовка вчителів за другою спеціальністю (за навчальними планами педінститутів на 1956/57 н. р.) у порівнянні з першою спеціальністю «українська мова та література»

Друга спеціальність / Дисципліни (год.)	Історія	Вихователь школи-інтернату	Співи	Іноземна мова
Іноземна мова	140	140	140	1594[a3]
Вступ до мовознавства	68	104	104	102
Українська мова	**650**	**708**	**708**	**708**
Методика викладання української мови	118	120	120	114
Вступ до літературознавства	72	72	72	70
Українська література	**394**	**392**	**392**	**394**
Зарубіжна література	208	234	234	208
Методика викладання літератури	74	88	88	62
Російська мова	**150**	**190**	**190**	**190**
Російська література	**158**	**160**	**160**	**152**
Історія	1298[a1]			
Методика викладання історії	72			
Основи радянської держави і права	62			
Організація та методика виховної роботи в школі-інтернаті		100		
Дитяча література		44		
Практика в школі-інтернаті з позакласної та позашкільної роботи		82		
Музика та співи		230	988[a2]	
Методика викладання іноземної мови				62

[184, арк. 75, 81, 88, 93]

Додаток В 3

Таблиця 8

Спеціальна та методична підготовка вчителів широкого профілю (за навчальними планами пединститутів на 1956/57 н. р. з першою спеціальністю «російська мова та література» (РМЛ) та «іноземна мова»)

Друга спеціальність / Дисципліни (год.)	РМЛ, історія	РМЛ, співи	РМЛ, іноземна мова	ІМ, вихователь школи-інтернату
Іноземна мова	140	140	1594[a3]	2100[a4]
Вступ до мовознавства	68	102	102	54
Російська мова	**650**	**716**	**708**	
Методика викладання російської мови	118	120	114	
Вступ до літературознавства	72	72	70	
Російська література	**430**	**446**	**456**	
Зарубіжна література	208	234	208	
Методика викладання літератури	74	88	62	
Українська мова	**150**	**190**	**166**	
Українська література	**116**	**140**	**120**	
Історія	1298[a1]			
Методика викладання історії	72			
Основи радянської держави і права	62			
Музика та співи		988[a2]		230[a5]
Методика викладання іноземної мови			62	110
Література країни, мова якої вивчається				92
Історія країни, мова якої вивчається				70
Спецсемінар з методики проведення практикуму усної іноземної мови в школі-інтернаті				40
Практика виховної роботи в школі-інтернаті				104

[184, арк. 75, 81, 88, 93, 99]

Примітки

[a1] – аспектне вивчення дисципліни «Історія»: «Історія стародавнього світу», «Історія середніх віків», «Історія нового часу», «Нова історія країн Сходу», «Історія СРСР», «Історія Української РСР».

[a2] – аспектне вивчення дисципліни «Музика і співи»: «Теорія музики і сольфеджіо», «Хор і хорознавство з методикою», «Музична література», «Сольний спів з методикою», «Диригування і читання партитури», «Музичний інструмент».

[a3] – аспектне вивчення дисципліни «Іноземна мова»: «Фонетика», «Граматика», «Практика

мови та аналіз текстів» (ІМ вивчалася як друга спеціальність).

[a4] – аспектне вивчення дисципліни «Іноземна мова»: «Фонетика», «Граматика», «Практика мови: практикум з усної мови, аналіз тексту і письмова практика», «Переклад», «Спецсемінар з фонетики», не враховуючи спецкурсів з ІМ: граматики, лексикології, історії мови (ІМ вивчалася як перша спеціальність).

[a5] – аспектне вивчення дисципліни «Музика і співи (теорія і практика)»: «Хоровий спів і диригування», «Музична грамота і сольфеджіо», «Музична література».

Додаток Г

Кількість студентів, які навчаються за подвійними спеціальностями у педагогічних інститутах на початок 1961/62 н. р.

Факультети, спеціальності	Навчається на курсах					
	1	2	3	4	5	Всього на всіх курсах
Російська мова та література, історія	228	186	237	115	196	962
Українська мова та література, історія	175	147	142	103	157	724
Українська мова та література, іноземна мова	302	178	178	139	168	965
Російська мова та література, іноземна мова	230	164	142	149	138	823
Російська мова та література, співи	202	184	207	195	284	1072
Українська мова та література, співи	201	233	237	188	280	1139
Укр. мова та література, вихователь школи-інтернату	52	53	49	24	29	207
Англійська мова, українська мова та література	-	-	-	21	31	52
Англ. мова, вихователь школи-інтернату	201	128	97	46	56	528
Французька мова, укр. мова та літ.	-	-	-	20	30	50
Німецька мова, вихователь школи-інтернату	76	49	47	-	-	172
Німецька мова, англ. мова	-	-	-	45	58	103
Французька мова, нім. мова	-	-	-	53	29	82
Французька мова, вихователь школи-інтернату	175	124	95	-	-	394

[106, арк. 11]

Додаток Д 1

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – 2101 російська мова, література

Кваліфікація спеціаліста – учитель російської мови, літератури середньої школи

(Затверджено МО УРСР 14 травня 1963 р.). Термін навчання – 4 роки

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Годин				
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лабор.	Практ. заняття	Семін.
1.Історія КПРС	1,2	-	120	60	-	-	60
2.Марксистсько-ленінська філософія	3,4	-	120	60	-	-	60
3.Політична економія	5,6	-	80	40	-	-	40
4.Основи наукового комунізму	-	8	70	42	-	-	28
5.Психологія	2	-	74	54	20	-	-
6.Педагогіка	4	-	80	40	-	30	10
7.Історія педагогіки	6	-	60	40	-	-	20
8.Шкільна гігієна	-	3	20	20	-	-	-
9.Іноземна мова	5	1,2,3,4	240	-	-	240	-
10. Фізична культура	-	1,2,3,4	140	-	-	140	-
11. Вступ до мовознавства	1	-	76	42	-	-	34
12. Старослов'янська мова	2	-	74	34	-	40	-
13. Діалектологія	-	2	36	18	-	18	-
14. Історична граматика	4	3	86	40	-	46	-
15. Сучасна російська мова	4,6,8	3,5,8	420	160	-	200	60
16. Історія літературної мови	-	8	42	42	-	-	-
17. Загальне мовознавство	3	-	56	56	-	-	-
18. Стилістика російської мови	-	8	42	12	-	30	-
19. Методика викладання російської мови	-	5,6	80	40	-	40	-
20. Методика викладання російської літератури	-	5,6	50	24	-	26	-
21. Практикум з російської мови	-	1,2	110		-	110	-
22. Вступ до літературознавства	1	-	60	40	-	-	20
23. Російська та радянська література	3,6,8	4,5	500	380	-	120	-
24. Теорія літератури	-	8	28	28	-	-	-
25. Зарубіжна література	2,5,6	1,3,4	270	230	-	40	-
26. Курси та семінари за вибором	-	6,8	280	140	-	-	140
27. Українська мова	3	2	90	40	-	50	-
28. Українська література	4	-	110	90	-	-	20
29. Історія СССР і УРСР	-	2	110	110	-	-	-
Всього годин			3524	1882	20	1130	492

[185, арк.5]

Додаток Д 2

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – 2103 іноземна мова

Кваліфікація спеціаліста – учитель іноземної мови середньої школи

(Затверджено МО УРСР 14 травня 1963 р.). Термін навчання – 4 роки

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами			Годин				
	Екзаменів	Заліків	Курсо-вих проектів, робіт	Всього	Лекц.	Лабор.	Практ. заняття	Семінари
1.Історія КПРС	1,2	-	-	120	60	-	-	60
2.Марксистсько-ленінська філософія	3,4	-	-	120	60	-	-	60
3.Політична економія	5,6	-	-	80	40	-	-	40
4.Основи наукового комунізму	-	8	-	70	42	-	-	28
5.Психологія	2	-	-	74	54	20	-	-
6.Педагогіка з історією педагогіки	4,6	-	-	80	40	-	30	10
7.Шкільна гігієна	-	3	-	20	20	-	-	-
8.Методика викладання іноземної мови	6	5	6	74	40	-	34	-
9.Фізичне виховання	-	1,2,3,4	-	140	-	-	140	-
10. Вступ до мовознавства	2	-	-	70	50	-	-	20
11. Практичний курс іноземної мови (з корективним курсом фонетики) мова	1,2,3,4,5,8	6,7,8	-	2000	-	-	2000	-
12. Історія мови	4	3	-	68	48	-	20	-
13. Теоретична та нормативна граматика	6	5	5 або 6	110	70	-	40	-
14. Лексикологія	5	-	-	60	40	-	20	-
15. Теоретична фонетика	-	5	-	30	20	-	10	-
16. Географія, історія і культура країн мови, яка вивчається	-	6	-	52	32	-	20	-
17. Література мови, яка вивчається	8	7	-	100	70	-	30	-
18. Латинська мова	-	1,2	-	74	-	-	74	-
19. Українська мова	-	4	-	46	-	-	46	-
20. Курси та семінари за вибором	-	6,8	-	240	-	-	240	-
21. Звукотехніка та навчальне кіно	-	1	-	20	-	20	-	-
Всього годин				3708	726	40	2704	238

[185, арк.7]

Додаток Д 3

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – 2102 українська мова, література

Кваліфікація спеціаліста – учитель української мови, літератури середньої школи (Затверджено МО УРСР 14 червня 1963 р.). Термін навчання – 4 роки

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Годин				
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття	Семінари
1. Історія КПРС	1,2	-	120	60	-	-	60
2. Марксистсько-ленінська філософія	3,4	-	120	60	-	-	60
3. Політична економія	5,6	-	80	40	-	-	40
4. Основи наукового комунізму		8	70	42	-	-	28
5. Психологія	2	-	74	54	20	-	-
6. Педагогіка	4	-	80	40	-	30	10
7. Історія педагогіки	6	-	60	40	-	-	20
8. Шкільна гігієна	-	3	20	20	-	-	-
9. Іноземна мова	5	1,2,3,4	240	-	-	240	-
10. Фізичне виховання	-	1,2,3,4	140	-	-	140	-
11. Вступ до мовознавства	1	-	76	34	-	-	42
12. Старословянська мова	2	-	74	34	-	40	-
13. Діалектологія	-	2	36	18	-	18	-
14. Історична граматика	4	3	86	40	-	46	-
15. Сучасна українська мова	6,8	4,5	410	160	-	200	50
16. Історія літературної мови	-	8	42	42	-	-	-
17. Порівняльна граматика української і російської мов	-	6	32	20	-	12	-
18. Загальне мовознавство	8	-	56	56	-	-	-
19. Стилістика російської мови	-	8	42	12	-	30	-
20. Методика викладання української мови	-	5	80	40	-	40	-
21. Методика викладання української літератури	-	6	50	24	-	26	-
22. Практикум з української мови	-	1,2	72	-	-	72	-
23. Вступ до літературознавства	1	-	60	40	-	-	20
24. Українська література	3,4,6,8	1,5,8	490	320	-	170	-
25. Теорія літератури	-	8	28	20	-	-	-
26. Зарубіжна література	2,5,6	1,3,4	270	230	-	40	-
27. Курси та семінари за вибором	-	5,6,8	230	120	-	-	110
28. Російська мова	4	2	140	66	-	74	-
29. Російська література	5	-	160	140	-	-	20
30. Історія СССР і УРСР	-	2	110	110	-	-	-
Всього годин				1882	20	1178	468

[185, арк.12]

Додаток Д 4

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – 2105 Фізика

Кваліфікація спеціаліста – учитель фізики середньої школи з викладанням іноземною мовою (Затверджено МО УРСР 2 серпня 1962 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами					
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття, семінари
1.Історія КПРС	2,4	1,3	220	120	-	100
2.Політична економія	4,6	3,5	150	70	-	80
3.Діалектичний та історичний матеріалізм	6,8	-	140	70	-	70
4.Психологія	2	-	90	70	-	20
5.Педагогіка	4	-	100	50	-	50
6.Історія педагогіки	5	-	72	54	-	18
7.Методика викладання фізики	8	6,7	220	60	110	50
8. Іноземна мова	6,9	1,2,3,4,5, 6,7,8	1300	-	-	1300
9.Фізичне виховання	-	1,2,3,4	140	-	-	140
10. Вища математика а) аналітична геометрія	1	2	150	80	-	70
б) математичний аналіз	1,2,3,4	2,4	400	220	-	180
в) методи математичної фізики	-	5	76	56	-	20
11.Основи технічного креслення	-	3	57	10	-	47
12. Технологія матеріалів і практикум в навчальних майстернях	-	2	112	24	-	88
13. Техніка безпеки	-	1	24	12	-	12
14. Загальна фізика	2,3,4,5	2,3,4,5	630	280	260	90
15. Теоретична механіка	6		120	70	-	50
16. Теоретична фізика	7,8.9	6	350	240	-	110
17. Фізика атомного ядра	-	9	30	30	-	-
18. Обчислювальні машини і програмування	-	9	50	20	30	-
19. Астрономія	8		120	70	50	-
20. Електрорадіотехніка	9		120	40	80	-
21.Курси та спецпрактикуми за вибором	-	7,8,9	264	74	160	30
22.Навчальне кіно та використання технічних засобів у навчальному процесі	-	1	36	-	36	-
Всього			4971	1720	726	2525

[185, арк.41]

Додаток Д 5

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН
Спеціальності – 2106 Біологія

Кваліфікація спеціаліста – учитель біології середньої школи з викладанням іноземною мовою (Затверджено МО УРСР 20 серпня 1963 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Назва дисциплін				
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Практ. заняття	Семінари
1.Історія КПРС	2,4	1,3	220	120	-	-	100
2.Політична економія	4,6	3,5	150	70	-	-	80
3.Діалектичний та історичний матеріалізм	6,8	-	140	70	-	-	70
4.Психологія	2	-	90	70	-	20	
5.Педагогіка	4	-	100	50	-	-	50
6.Історія педагогіки	5	-	72	54	-	-	18
7.Методика викладання біології	7	6	120	60	60	-	-
8. Іноземна мова	6,9	1,2,3,4,5, 7,8,9	1300	-	-	1300	-
9.Фізичне виховання	-	1,2,3,4	140	-	-	140	-
10. Фізика	2		100	50	50	-	-
11. Неорганічна та аналітична	1,3	1,2,3	340	90	250	-	-
12. органічна хімія	5	4	130	60	70	-	-
13.Ботаніка	2,4	1.3	250	120	130	-	-
14. Біологія	3,5	2,4	250	120	130	-	-
15.Гістологія та ембріологія	1	1	60	30	30	-	-
16.Фізологія рослин	6	5	130	60	70	-	-
17.Мікробіологія	-	5	50	20	30	-	-
18.Анатомія людини	7	-	90	38	52	-	-
19.Фізіологія людини та тварин	8,9	7	174	74	100	-	-
20.Основи сільського господарства	8	6,7	200	80	120	-	-
21.Дарвінізм та історія еволюційних вчень	9	-	70	50	-	-	20
22.Курси та практикуми за вибором	-	8,9	210	60	150	-	-
Всього годин			4386	1346	1241	1460	-

[185, арк.41]

Додаток Д 6

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Спеціальності – 2103 іноземні мови: англійська, французька, німецька

Кваліфікація спеціаліста – учитель англійської чи французької чи німецької мови середньої школи із указанням додаткової спеціальності (Затверджено МО УРСР 25.08.1961 р.). Термін навчання – 5 р.

Назва дисциплін	Розподіл за семестрами		Назва дисциплін				
	Екзаменів	Заліків	Всього	Лекц.	Лаб.	Прак занят.	Семі-нари
1.Історія КПРС	2,4	1,3	220	120	-	-	100
2.Політична економія	5,7	4,6	150	80	-	-	70
3.Діалектичний та історичний матеріалізм	6,8	-	140	70	-	-	70
4.Психологія	2	-	90	70	20	-	-
5.Педагогіка	4	-	100	50	-	-	50
6.Історія педагогіки	5	-	72	54	-	-	18
7.Шкільна гігієна	-	8	36	18	-	18	-
8.Методика викладання мови	8	7	76	40	-	-	36
9. Спецсемінар з педагогіки, психології, методики	-	10	30	-	-	-	30
10. Вступ до мовознавства	4	-	76	56	-	-	20
11. Практичний курс іноземної мови (з коректив-ним курсом фонетики)	1,2,4,6,8	1,2,3,4,5, 6,7,8,10	2100	-	-	2100	-
12. Латинська мова	-	1	80	-	-	80	-
13. Лексикологія	-	7	40	30	-	10	-
14. Історія мови	6	-	68	48	-	20	-
15. Граматика (системат. курс)	7	-	110	70	-	40	-
16. Теоретична фонетика	-	10	30	20	-	10	-
17. Географія, історія і культура країн мови, яка вивчається	-	10	60	40	-	-	20
18. Література мови, яка вивчається	10	8	110	80	-	30	-
19. Звукотехніка та навч. кіно	-	1	40	20	-	20	-
20. Дисципліни другої спеціальності	10	5,6,7,8	800	100	-	700	-
20. Рідна мова	3	2	230	50	-	180	-
21. Фізичне виховання	-	1,2,3,4	140	-	-	140	-
Всього годин			4800	1016	20	3348	414

[185, арк.41]

Додатки 2. Підготовка вчителів із поєднанням неспоріднених спеціальностей, у тому числі філологічних у1963–1975 рр.

Додаток Е

Перелік педагогічних вищих навчальних закладів Міністерства освіти УРСР на початок 1963/64 н. р., у яких готували вчителів-філологів

1. Вінницький пед. ін.-т педагогічний інститут імені М.Островського
2. Горлівський педагогічний інститут іноземних мов
3. Донецький педагогічний інститут
4. Дрогобицький педагогічний інститут імені І.Я.Франка
5. Житомирський педагогічний інститут імені І.Я.Франка
6. Запорізький педагогічний інститут
7. Івано-Франківський педагогічний інститут
8. Ізмаїльський педагогічний інститут
9. Камянець-Подільський педагогічний інститут
10. Київський державний педагогічний інститут імені О.М.Горького
11. Київський педагогічний інститут іноземних мов
12. Кіровоградський педагогічний інститут імені О.С.Пушкіна
13. Кримський педагогічний інститут імені М.В.Фрунзе
14. Луганський педагогічний інститут імені Т.Г.Шевченка
15. Луцький педагогічний інститут
16. Миколаївський педагогічний інститут імені В.Г.Белинського
17. Ніжинський педагогічний інститут імені М.В.Гоголя
18. Одеський педагогічний інститут імені К.Д.Ушинського
19. Полтавський педагогічний інститут імені В.Г.Короленко
20. Ровенський педагогічний інститут
21. Слов’янський педагогічний інститут
22. Сумський педінститут імені А.С. Макаренка
23. Уманський педагогічний інститут
24. Харківський педагогічний інститут імені Г.С.Сковороди
25. Харківський педагогічний інститут імені Н.К.Крупської
26. Херсонський педагогічний інститут
27. Черкаський педагогічний інститут імені 300-річчя воз'єднання України з Росією
28. Чернігівський педагогічний інститут [87, арк. 3-13].

Додаток Є

Перелік двопрофільних спеціальностей у педагогічних інститутах на початок 1963/64 н. р., 1968/69 н. р. та 1974/75 н. р.*

	Спеціальність	Педагогічні інститути, які готують		
		1963-64 н.р.	1968-69 н.р.	1974-75 н.р.
1	Українська мова та література, історія	Донецький, Кам'янець-Подільський, Луцький, Полтавський	-	
2	Російська мова, література, історія	Донецький, Івано-Франківський, Кам'янець-Подільський, Кримський, Луганський, Луцький, Полтавський	-	
3	Українська мова та література, співи	Дрогобицький, Кримський, Херсонський, Луганський, Харківський, Ніжинський, Миколаївський, Івано-Франківський, Ровенський	Дрогобицький, Миколаївський, Івано-Франківський	-
4	Російська мова та література, співи	Дрогобицький, Київський, Херсонський, Полтавський, Ніжинський, Миколаївський, Ровенський	Київський ім. Горького, Полтавський	-
5	Українська мова та література, іноземна мова	Вінницький, Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Кіровоградський, Ніжинський, Сумський, Черкаський, Херсонський	-	
6	Російська мова та література, іноземна мова	Вінницький, Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Кіровоградський, Ніжинський, Сумський, Черкаський, Херсонський	-	
7	Українська мова та література, вихователь школи-інтернату	Київський ім. Горького	-	
8	Англійська мова, французька	Київський іноземних мов	Київський іноземних мов	-
9	Англійська мова, німецька	Київський іноземних мов	Київський іноземних мов	Горлівський іноземних мов, Запорізький
10	Англійська мова українська мова та література	Горлівський іноземних мов	-	
11	Англійська мова, вихователь школи-інтернату	Горлівський іноземних мов, Київський іноземних мов	-	-
12	Французька мова, англійська	Київський іноземних мов	Київський іноземних мов	-

13	Французька мова, німецька	Київський іноземних мов	Київський іноземних мов	Горлівський іноземних мов, Запорізький
14	Французька мова, українська мова та література	Горлівський іноземних мов	-	-
15	Французька мова, вихователь школи-інтернату	Горлівський іноземних мов, Київський іноземних мов	-	-
16	Німецька мова, англійська	Київський іноземних мов	Київський іноземних мов	-
17	Німецька мова, французька	Київський іноземних мов	Київський іноземних мов	-
18	Німецька мова, вихователь школи-інтернату	Київський іноземних мов	-	-
19	Математика з іноземною мовою	Вінницький, Донецький, Київський ім. Горького	Вінницький, Київський ім. Горького	-
20	Фізика з іноземною мовою	Житомирський, Запорізький, Одеський, Київський ім. Горького	Запорізький, Одеський, Київський ім. Горького	-
21	Біологія з іноземною мовою	Кримський, Ніжинський, Сумський, Харківський	Кримський, Сумський, Харківський, Черкаський	Кримський

*Складено автором на основі опрацьованих архівних матеріалів [87, арк. 3-13; 88, арк. 2-9]

Додаток Ж

Перелік однопрофільних та двопрофільних спеціальностей у педагогічних інститутах на початок 1968/69 н.р. та на початок 1974/75 н. р.*

	Спеціальність	**Педагогічні інститути, які готують**	
		1968-69 н.р.	**1974-75 н.р.**
1	Українська мова та література	Вінницький Житомирський Запорізький Івано-Франківський Кіровоградський Київський ім. Горького Кримський, Луганський Луцький, Ніжинський, Миколаївський, Полтавський, Ровенський Сумський Харківський, Херсонський, Черкаський	Вінницький, Ворошиловградський (Луганський), Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Кам'янець-Подільський, Київський ім. Горького, Кримський, Луцький, Ніжинський, Миколаївський, Полтавський, Ровенський (Рівненський), Сумський, Харківський, Херсонський,

			Черкаський
2	Українська мова та література, співи	Дрогобицький, Миколаївський, Івано-Франківський	-
3	Російська мова, література	Вінницький Житомирський Запорізький Івано-Франківський Кіровоградський, Київський ім. Горького, Кримський, Луганський, Луцький, Ніжинський, Миколаївський, Полтавський, Ровенський, Сумський Харківський, Херсонський, Черкаський	Вінницький, Ворошиловградський (Луганський), Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Кам'янець-Подільський, Київський ім. Горького, Кримський, Луцький, Ніжинський, Миколаївський, Полтавський, Ровенський (Рівненський), Сумський, Харківський, Херсонський, Черкаський
4	Російська мова та література, співи	Київський ім. Горького, Полтавський	-
5	Англійська мова	Вінницький, Горлівський іноземних мов, Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Кіровоградський Ізмаїльський Кримський Луцький, Ніжинський, Сумський Чернігівський,	Вінницький, Горлівський іноземних мов, Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Київський іноземних мов, Кримський, Луцький, Ніжинський, Сумський, Черкаський
6	Французька мова	Горлівський іноземних мов, Дрогобицький, Житомирський Запорізький Ізмаїльський	Вінницький, Ворошиловградський (Луганський), Горлівський іноземних мов, Дрогобицький, Житомирський, Запорізький, Київський іноземних мов
7	Німецька мова	Дрогобицький	Дрогобицький, Київський іноземних мов
8	Іспанська мова	Київський іноземних мов	Київський іноземних мов
9	Англійська мова, французька	Київський іноземних мов	-
10	Англійська мова, німецька	Київський іноземних мов	Горлівський іноземних мов, Запорізький
11	Французька мова, німецька	Київський іноземних мов	Горлівський іноземних мов, Запорізький
12	Французька мова, англійська	Київський іноземних мов	-
13	Німецька мова, англійська	Київський іноземних мов	-
14	Німецька мова, французька	Київський іноземних мов	-

15	Математика з іноземною мовою	Вінницький, Київський ім. Горького	-
16	Фізика з іноземною мовою	Запорізький, Одеський, Київський ім. Горького	-
17	Біологія з іноземною мовою	Кримський, Сумський, Харківський, Черкаський	Кримський

*Складено автором на основі опрацьованих архівних матеріалів [87, арк. 2-9; 90, арк. 4-13]

Додаток З

Зміни в номенклатурі філологічних спеціальностей (денна форма навчання) та контингенті студентів протягом 1968-1976 рр.

	Спеціальності	1968/69 н. р.	1972/73 н. р.	1974/75 н. р.	1975/76 н. р.
1	Українська мова та література	-	3530	3581	3569
2	Українська мова та література, співи	67	-	-	-
3	Російська мова та література	49	5774	6547	6882
4	Російська мова та література, співи	3648	-	-	-
5	Англійська мова	3267	2544	3232	1710
6	Французька мова	779	678	870	307
7	Німецька мова	116	80	313	
8	Іспанська мова	288	-	269	263
9	Англійська, німецька мови	701	751	494	877
10	Англійська, французька мови			-	759
11	Англійська, іспанська мови	-	-	-	31
12	Французька, англійська мови	-	255	-	260
13	Французька, німецька мови	289		234	312
14	Французька, іспанська мови	-	-	-	55
15	Німецька, друга ІМ (англійська)	296	277	-	280
16	Іспанська, англійська мови	-	282	-	131
17	Іспанська, німецька мови	-		-	56
18	Іспанська, французька мови	-		-	56
19	Математика на англ. мові	87	-	-	-
20	Фізика на англ. мові	103	-	-	-
21	Біологія на англ. мові	100	-	-	-
	Всього студентів на всіх курсах	9700	14171	14812	15219

[88, арк. 1-9; 90, арк. 1; 94, арк. 7; 99, арк. 7-9]

Додаток І

Відомості про філологічні спеціальності широкого профілю та контингент педінститутів УРСР за 1975/76 н.р.

	Факультети, спеціальності	Код спеціальності	Прийнято на І курс	Всього навчаються на всіх курсах	Випуск	
					Фактичний з 1.01.75 по 1.10.75	Очікуваний з 1.01.76 по 1.01.77
1	Російська мова та література	2101	1942	6882	1383	1466
2	Українська мова та літ-ра	2102	912	3569	839	844
3	Англійська мова	2103	352	1710	573	503
4	Англійська, німецька мова	2103	297	877	-	-
5	Англійська, французька мова	2103	170	759	103	144
6	Англійська, іспанська мови	2103	10			
7	Французька мова	2103	80	307	131	66
8	Французька, німецька мова	2103	80	312	-	-
9	Французька, англійська мова	2103	60	260	43	50
10	Французька, іспанська мови	2103	10			17
11	Німецька мова	2103	-	-	23	-
12	Німецька, англійська мова	2103	61	280	54	49
13	Іспанська мова	2103	50	263	53	52
14	Іспанська, англійська мови	2103	31			11
15	Іспанська, німецька мови	2103	10			10
16	Іспанська, французька мови	2103	10			23
	Всього		4065	15219	3202	3235

[94, арк. 7]

Додатки 3. Підготовка вчителя-філолога за спорідненими спеціальностями в 1975–1991 рр.

Додаток Ї

Відомості про викладання іноземних мов у восьмирічних та середніх школах УРСР на початок 1976/77 н. р.

.	Міська та сільська місцевість						В т. ч. сільська місцевість				
	Всього	З них					Всього	З них			
		Англійська	Французька	Німецька	Іспанська	Китайська		Англійська	Французька	Німецька	Іспанська
К-сть шкіл, в яких викл. іноземні мови	17919	8948	2703	11796	143	1	12562	4357	1486	8723	11
В них к-сть 5-11 класів	209206	114669	24332	68804	1383	18	86433	31666	10622	44084	61
Численність учнів 5-11 класів	4065406	22370097	443398	1360113	24591	207	1731360	640989	200602	888437	1332

[94, арк. 45]

Додаток Й 1

Контингент студентів на початок 1969/70 н. р., 1975/76 н. р. та 1979/80 н. р.

Навчальний рік	Кількість студентів					
	По курсам					Всього студентів на всіх курсах
	1	2	3	4	5	
1969/70 н. р.	11125	10382	9985	9619	2403	**43514**
1975/76 н. р.	14488	13343	11805	10839	3585	**54060**
1979/80 н. р. (денне навчання)	17198	16336	15293	14258	3886	**66971**
1979/80 н. р. (заочне навчання)	8011	8318	8532	8511	8064	**41436**

[89, арк. 1; 94, арк. 9; 99, арк. 8-9]

Додаток Й 2

Прийом студентів до педагогічних інститутів УРСР на філологічні спеціальності згідно з планами та звітами у 1970-1980 рр. (осіб)

Шифр спеціаль-ності	**Назва спеціальності**	**1970**	**1973**	**1975**	**1976**	**1977**	**1978**	**1979**	**1980**
2101	Російська мова та література	1361	1650	1925	1950	2150	2101	2100	2200
2102	Українська мова та література	904	900	902	1000	1150	1112	1200	1200
2103	Іноземна мова	1175	1075	1131	1125	1125	1156	1175	1175
	Всього	**3440**	**3625**	**3958**	**4075**	**4425**	**4369**	**4475**	**4575**

[216, арк. 55; 193, арк. 55]

Додаток К

Розподіл студентів по курсам і спеціальностям на початок 1983/84 н. р.

№	Спеціальності	Код спеціа-льності	Прийнято за планом	Всього навчаються на всіх курсах	Випуск	
					Фактичний з 1.01.83 по 1.10.83	Очікуваний з 1.01.84 по 1.01.85
	Денна форма навчання					
1	Російська мова і література	2101	2052	7613	1589/21	1558
2	Російська мова і література (казахи)	2101	150	663	124/4	114
3	Російська мова і література (узбеки)	2101	150	679	128	124
4	Російська мова і література, ІМ	2101	52	148	19	24
5	Українська мова і література	2102	1199	4586	1111/5	1086
6	Англійська, німецька мови	2103	790	3416	396/1	494
7	Англійська, французька мови	2103	114	585	95/1	116
8	Англійська, іспанська мови	2103	20	124	16	23
9	Німецька, англійська мови	2103	96	318	45	42
10	Французька, англійська мови	2103	116	511	53	54
11	Французька, німецька мови	2103	160	637	107/3	106
12	Іспанська, англійська мови	2103	49	254	35/1	50
13	Іспанська, французька мови	2103	-	-	7	-
14	Іспанська, німецька мови	2103	8	44	5	4
15	Біологія, ІМ	2106	- (є 2,3,4,5 курс)	97	29	21
16	Географія, ІМ	2107	- (є 2,3,4,5 курс)	105	22	24

17	Англійська мова	2103	-	-	142/1	-
18	Французька мова	2103	-	-	51	-
№	**Заочна форма навчання**					
1	Російська мова і література	2101	836	4864	887	958
2	Українська мова і література	2102	719	4010	742	819
3	Англійська мова	2137	50	417	60	65
4	Німецька мова	2138	16	151	19	30
5	Французька мова	2139	8	73	34	16
6	Іспанська мова	2140	10	51(нема 4,5 курсу)	-	-

[95, арк. 12-13]

Додаток Л

Філологічні спеціальності, затверджені заступником голови Державного комітету СРСР з народної освіти В.Д. Шадриковим 14.07.1989 р.

№	Код спеціальності	Назва спеціальності
1	01.09.00	Біологія та іноземна мова
2	01.10.00	Географія та іноземна мова
3	02.07.00	Історія та іноземна мова
4	02.17.00	Російська мова і література
5	02.17.00	Російська мова і література та українська мова і література
6	02.17.00	Російська мова і література та іноземна мова
7	02.17.00	Російська мова і література та методика виховної роботи
8	02.17.00	Російська мова і література та виховання у дит.будинку і шк.-інтернаті
9	02.19.00	Українська мова і література
10	02.19.00	Українська мова і література та російська мова і література
11	02.19.00	Українська мова і література та іноземна мова
12	02.19.00	Українська мова і література та методика виховної роботи
13	02.20.01	Іноземні мови (дві мови)
14	02.20.00	Іноземна мова та українська мова і література
15	02.20.00	Іноземна мова та російська мова і література
16	02.20.00	Іноземна мова та методика виховної роботи
17	03.08.00	Педагогіка та методика початкового навчання та укр. мова і література

Додаток М

Розподіл студентів по курсам і спеціальностям на початок 1984/85 н. р.

№	Спеціальності	Код спеціальності	Прийнято за планом	Всього навчаються на всіх курсах	Випуск	
					Фактичний з 1.01.84 по 1.10.84	Очікуваний з 1.01.85 по 1.01.86
	Денна форма навчання					
1	Російська мова і література	2101	2012	7613	1523/14	1800
2	Російська мова і література (казахи)	2101	150	658	110/1	119
3	Російська мова і література (узбеки)	2101	300	806	125/1	120
4	Російська мова і література (туркмени)	2116	50	50	-	-
5	Російська мова і література (укр.)	2116	200	302	-	-
6	Російська мова і література, ІМ	2101	302	406	24	20
7	Українська мова і література	2102	1128	4483	1063/5	1087
8	Українська мова і література, ІМ	2102	75	75	-	-
9	Англійська, німецька мови	2103	798	3556	485/2	623
10	Англійська, французька мови	2103	124	557	117	110
11	Англійська, іспанська мови	2103	32	152	24	28
12	Німецька, англійська мови	2103	105	357	42	51
13	Французька, англійська мови	2103	116	543	55	100
14	Французька, німецька мови	2103	160	682	100	113
15	Іспанська, англійська мови	2103	45	261	37/1	50
16	Іспанська, німецька мови	2103	10	52	4	10
17	Біологія, ІМ	2106	- (є 3,4,5 курс)	74	21	26
18	Географія, ІМ	2107	- (є 3,4,5 курс)	73	24	24
№	**Заочна форма навчання**					
1	Російська мова і література	2101	988	5240	897	997
2	Українська мова і література	2102	767	4001	781	785
3	Англійська мова	2137	126	610	49	134
4	Німецька мова	2138	26	156	30	23
5	Французька мова	2139	8	79	15	15
6	Іспанська мова	2140	16	78 (нема 5 курсу)	-	-

[96, арк. 1-13]

Додаток Н 1

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Житомирський державний педагогічний інститут імені Івана Франка

Спеціальності 02.17.12 – російська мова і література та іноземна мова

Кваліфікація спеціаліста – вчитель російської мови і літератури та іноземної мови (Затверджено заступником голови державного комітету СРСР з народної освіти Шадриковим В.Д. 14 липня 1989 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Форма підсумкового контролю за семестрами			Об'єм роботи студента (год.)		
	Екза-мени	Заліки	Курсові роботи	Всього	Аудитор. заняння	Індив. заняття
І. Суспільно-політичні науки				600		120
1. Історія КПРС	2	1		140		30
2. Марксистсько-ленінська філософія	4	3		116		24
3. Політична економія	6	5		116		24
4. Науковий соціалізм	9	8		68		12
5. Історія релігії та атеїзму		7		30		10
За вибором факультету				130		20
6. Марксистсько-ленінська етика				18		4
7. Марксистсько-ленінська естетика				18		4
8. Історія філософії				20		4
9. Логіка				28		4
10. Актуальні проблеми марксистсько-ленінського вчення		9		8		2
11. Актуальні проблеми національної політики КПСС				24		2
ІІ. Загальнокультурні дисципліни				320		60
1. Історія світової та вітчизняної культури		8		78		10
2. Історія Української РСР	3			50		10
3. Радянське право		10		34		6
4.Обчислювальна техніка та технічні засоби навчання		5		44		6
5. Актуальні проблеми охорони навколишнього середовища		10		34		6
6. Фізичне виховання		2,4,6,8,10				
За вибором факультету				80		20
8. Народні художні промисли УРСР						
9. Історія кіномистецтва				32		10
10. Історія театру			9	30		6
ІІІ. Психолого-педагогічні дисципліни				460		96
1. Психологія			8	160		24
загальна психологія	2			72		10
- вікова та педагогічна психологія				52		8
- соціальна психологія				24		4

- етика і психологія сімейного життя		4		12		2
2. Педагогіка			8	150		24
загальна педагогіка		2, 3		70		10
- історія педагогіки	5			40		6
- методика виховної роботи				40		8
3. Основи педагогічної майстерності		7		80		28
4. Педагогічна практика						
За вибором факультету		9		70		20
5. Психологія самовиховання						
IV. Спеціальні дисципліни				2924	2356	404
1. Загальне мовознавство				74	64	10
вступ до мовознавства	1			38	32	6
Загальне мовознавство	10			36	32	4
2. Історія російської мови				38	32	6
історична граматика				20	16	4
історія літературної мови		7		18	16	2
3. Сучасна російська мова	2,3,6,8	4,5,7,10	6	334	284	50
4. Стилістика російської мови		10		30	26	4
5. Практикум з рос. мови		2		58	50	8
6. Культура мови і виразне читання		4		72	62	10
7. Сучасна українська мова		2		94	80	14
8. Теорія літератури	1,10			102	86	16
9. Історія рос. літ. і критики	3,5,10	1,2,6,8,9	6	288	244	44
10.Російська народна поетична творчість		1		28	24	4
11.Історія зарубіжної літ.	5,7	3		102	86	16
12.Українська література	8			56	48	8
13.Шкільний курс російської мови з методикою її викл.	7	6	8	82	70	12
14.Шкільний курс російської літ. з методикою його викл.	7	6	8	82	70	12
15.Практичний курс ІМ	1,4,10	2,3,5,6,9		964	820	144
16.Теоретичний курс ІМ	6	4	10	92	80	12
17.Література країни, мова якої вивчається		8		46	40	6
18. Шкільний курс ІМ з методикою її викладання	8		8	68	60	8

Додаток Н 2 **НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН**

Житомирський державний педагогічний інститут імені Івана Франка

Спеціальності 02.17.12 – українська мова і література та іноземна мова

Кваліфікація спеціаліста – вчитель української мови і літератури та іноземної мови

(Затверджено заступником голови державного комітету СРСР з народної освіти Шадриковим В.Д. 14 липня 1989 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін	Форма підсумкового контролю за семестрами			Об'єм роботи студента (год.)		
	Екза-мени	Заліки	Курсові роботи	Всього	Аудитор. заняття	Індив. заняття
І. Суспільно-політичні науки				720	600	120
1. Марксистсько-ленінська філософія	4	3		140	116	24
2. Політична історія	2	1		170	140	30
3. Політична економія	6	5		140	116	24
4. Науковий соціалізм	9	8		80	68	12
5. Історія релігії та атеїзму		7		40	30	10
За вибором факультету				150	130	20
6. Марксистсько-ленінська етика				22	18	4
7. Марксистсько-ленінська естетика				22	18	4
8. Історія філософії				24	20	4
9. Логіка				32	28	4
10. Актуальні проблеми марксистсько-ленінського вчення		9		10	8	2
11. Актуальні проблеми національної політики КПСС				26	24	2
ІІ. Загальнокультурні дисципліни				380	320	60
1. Історія світової та вітчизняної культури		8		90	78	12
2. Історія Української РСР	3			60	50	10
3. Радянське право		10		40	34	6
4. Обчислювальна техніка та технічні засоби навчання		5		50	44	6
5. Актуальні проблеми охорони навколишнього середовища		10		40	34	6
6. Фізичне виховання						
За вибором факультету				100	80	20
8. Народні художні промисли УРСР						
9. Історія кіномистецтва				42	32	10
10. Історія театру			9	36	30	6
ІІІ. Психолого-педагогічні дисципліни				2032	460	96
1. Психологія			8	184	160	24
загальна психологія	2			82	72	10
- вікова та педагогічна психологія				60	52	8

- соціальна психологія				28	24	4
- етика і психологія сімейного життя		4		14	12	2
2. Педагогіка			8	174	150	24
загальна педагогіка		2, 3		80	70	10
- історія педагогіки	5			46	40	6
- методика виховної роботи				48	40	8
3. Основи педагогічної майстерності		7		108	80	28
4. Педагогічна практика				1476		
За вибором факультету		9		90	70	20
IV. Спеціальні дисципліни				2924	2356	404
1. Загальне мовознавство				74	64	10
вступ до мовознавства	1			38	32	6
Загальне мовознавство	10			36	32	4
2. Історія української мови				38	32	6
історична граматика				20	16	4
історія літературної мови		7		18	16	2
3. Сучасна українська мова	2,3,6,8	4,5,7,10	6	334	284	50
4. Стилістика української мови		10		30	26	4
5. Практикум з укр. мови		2		58	50	8
6. Культура мови і виразне читання		4		72	62	10
7. Сучасна українська мова	1			94	80	14
8. Теорія літератури	1,10			102	86	16
9. Історія української літератури і літературної критики				288	244	44
10. Українська народна поетична творчість		1		28	24	4
11. Історія зарубіжної літератури	5,7	3		102	86	16
12. Російська література	8			56	48	8
13. Шкільний курс української мови з методикою її викладання	7	6	8	82	70	12
14. Шкільний курс української літератури з методикою його викладання	7	6	8	82	70	12
15. Практичний курс ІМ	1,4,10	2,3,5,6,9		964	820	144
16. Теоретичний курс ІМ				92	80	12
17. Література країни, мова якої вивчається		8		46	40	6
18. Шкільний курс ІМ з методикою її викладання	8		8	68	60	8
19. Соціолінгвістична практика				82		

Додаток Н 3

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Житомирський державний педагогічний інститут імені Івана Франка

Спеціальності 01.09.00 – біологія та іноземна мова

Кваліфікація спеціаліста – вчитель біології та іноземної мови (із зазначенням мови)

(Затверджено заступником голови державного комітету СРСР з народної освіти Шадриковим В.Д. 14 липня 1989 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін і видів навчальної роботи студенті	Загальний обсяг годин	У тому числі			Форма підсумкового контролю
		аудиторні заняття	індивідуальні заняття	практика	
І. Суспільно-політичні науки	580	480	100		
1. Історія КПРС	120	100	20		екзамен
2. Марксистсько-ленінська філософія	90	74	16		екзамен
3. Політична економія	100	84	16		екзамен
4. Науковий соціалізм	80	68	12		екзамен
5. Історія релігії та атеїзму	40	30	10		залік
За вибором факультету	150	124	26		визначається вузом
ІІ. Загальнокультурні дисципліни	538	436	102		
1. Історія світової та вітчизняної культури	90	78	12		залік
2. Історія Української РСР	60	50	10		екзамен
3. Практичний курс української мови	140	100	40		екзамен
4. Практичний курс російської мови	100	80	20		залік
5. Радянське право	40	34	6		залік
6. Обчислювальна техніка та ТЗН	34	30	4		залік
7. Фізичне виховання	74	64	10		залік
За вибором факультету					визначається вузом
8. Культура Української РСР					
9. Література і театр					
10. Народні художні промисли УРСР					
ІІІ. Психолого-педагогічні дисципліни	1872	460	100	1312	
1. Психологія	184	160	24		екзамен
2. Педагогіка	174	150	24		екзамен
3. Основи педагогічної майстерності	108	80	28		залік
4. Педагогічна практика	1312	-	-	1312	визначається вузом
За вибором факультету	90	70	20		
5. Психологія самовиховання					
IV. Спеціальні дисципліни	3238	2242	340	656	
1.Геологія з основами палеонтології	26	22	4		залік
2.Ботаніка з географією рослин	204	180	24		екзамен
3.Фізіологія рослин. Мікробіологія з основами вірусології	104	90	14		екзамен
4.Зоологія з географією рослин	204	180	24		екзамен
5. Дарвінізм	70	60	10		екзамен
6. Екологія з охороною природи	58	50	8		залік

7. Анатомія людини	80	70	10		екзамен
8. Фізіологія людини і тварини	120	104	16		екзамен
9. Гістологія з основами ембріології	44	38	6	23	залік
10.Генетика з основами селекції. Патологія	94	80	14		екзамен
11.Шкільний курс біології і методика її викладання	106	90	16		екзамен
12.Основи сільського господарства	92	80	12		екзамен
13.Загальна хімія	62	54	8		екзамен
14.Органічна і біологічна хімія	96	84	12		екзамен
15.Практичний курс іноземної мови	886	770	116		екзамен
16.Історія літератури країни, мова якої вивчається	46	40	6		залік
17.Теоретичний курс іноземної мови	92	80	12		екзамен
18.Шкільний курс іноземної мови з методикою її викладання	68	60	8		екзамен
19.Математика	24	20	4		залік
20.Фізика	24	20	4		залік
21.Польові практики	636	-	-	636	
Основи медичних знань та охорона здоров’я дітей	198	176	22		екзамен
Резерв факультету	126	110	16		
Всього:	6552	3904	650	1968	

Додаток Н 4

НАВЧАЛЬНИЙ ПЛАН

Житомирський державний педагогічний інститут імені Івана Франка

Спеціальності 01.10.00 – географія та іноземна мова

Кваліфікація спеціаліста – вчитель географії та іноземної мови (із зазначенням мови)

(Затверджено заступником голови державного комітету СРСР з народної освіти Шадриковим В.Д. 14 липня 1989 р.). Термін навчання – 5 років

Назва дисциплін і видів навчальної роботи студенті	Загальний обсяг годин	У тому числі			Форма підсумкового контролю
		аудиторні заняття	індивідуальні заняття	практика	
І. Суспільно-політичні науки	580	480	100		
2. Історія КПРС	120	100	20		екзамен
2. Марксистсько-ленінська філософія	90	74	16		екзамен
3. Політична економія	100	84	16		екзамен
4. Науковий соціалізм	80	68	12		екзамен
5. Історія релігії та атеїзму	40	30	10		залік
За вибором факультету	150	124	26		визначається вузом
ІІ. Загальнокультурні дисципліни	538	436	102		
1. Історія світової та вітчизняної культури	90	78	12		залік
2. Історія Української РСР	60	50	10		екзамен
3. Практичний курс української мови	140	100	40		екзамен
4. Практичний курс російської мови	100	80	20		залік
5. Радянське право	40	34	6		залік
6. Обчислювальна техніка та технічні засоби навчання	34	30	4		залік
7. Актуальні проблеми охорони оточуючого середовища	40	34	6		залік
8. Фізичне виховання	34	30	4		залік
За вибором факультету					визначається вузом
8. Культура Української РСР					
9. Література і театр					
10. Народні художні промисли УРСР					
ІІІ. Психолого-педагогічні дисципліни	1872	460	100	1312	
1. Психологія	184	160	24		екзамен
2. Педагогіка	174	150	24		екзамен
3. Основи педагогічної майстерності	108	80	28		залік
4. Педагогічна практика	1312	-	-	1312	визначається вузом
ІV. Спеціальні дисципліни	3384	2304	342	738	
1. Геологія	114	100	14		екзамен
2. Картографія з основами топографії	104	90	14		екзамен
3.Географія ґрунтів з основами ґрунтознавства	44	38	6		залік
4.Загальне землезнавство	200	174	26		екзамен
5. Фізична географія материків та океанів	156	136	20		екзамен

6. Фізична географія СРСР	168	146	22		екзамен
7. Основи промислового, сільськогосподарського виробництва, транспорту	56	48	8		екзамен
8. Географія населення	38	32	6		залік
9. Економічна і соціальна географія СРСР	170	148	22	27	екзамен
10.Економічна і соціальна географія екзотичних країн	?				екзамен
11.Шкільний курс географії з методикою її викладання	?				екзамен
12.Географія Української РСР	?				залік
13.Практичний курс іноземної мови	940				екзамен
14.Теоретичний курс іноземної мови	92				екзамен
15.Шкільний курс іноземної мови з методикою її викладання	68				екзамен
16.Історія літератури країни, мова якої вивчається	46				залік
17.Основи наукових досліджень	20				
18.Польові практики	736	-	-	736	
За вибором факультету	52	44	8		визначається факультетом
Основи медичних знань та охорона здоров'я дітей	198	176	22		екзамен
Резерв факультету	124	108	16		
Всього:	6648	3924	674	2050	

Додаток О

Зміни у номенклатурі філологічних спеціальностей та розподілі студентів на початок 1988/89 н. р.

№	Спеціальності	Код спеціальності (новий)	Прийнято за планом	Навчається на курсах						Всього навчаються на всіх курсах	Фактичний випуск з 1.01.88 по 1.10.88
				1 курс	Код спеціальності (старий)	2 курс	3 курс	4 курс	5 курс		
		За новим кодом			**За старим кодом**						
		Денна форма навчання									
1	Російська мова і література (4 роки)				**2101**	-	-	771	-	771	1494
2	Російська мова і література, ІМ	**020712**	723	729	**2101**	631	506	405	217	1759	11
3	Російська мова і література (5 років)	**021700**	2427	2444	**2101**	2497	2187	1088	-	5772	-
4	Російська мова і література в нац. школі (туркмени)	**021800**	47	48	**2101**	-	-	32	40	72	-
					2116	51	42	-	-	93	-
5	Російська мова і література в нац. школі (казахи)	**021800**	149	147	**2101**	-	-	83	105	188	89
					2116	126	104	-	-	230	-
6	Російська мова і література в нац. школі (узбеки)	**021800**	341	342	**2101**	-	-	160	157	317	92
					2116	245	241	-	-	-	486
7	Російська мова і література в нац. школі (укр.)				**2116**	-	-	-	180	180	78
8	Українська мова і література, російська мова і література в нац. школі	**021909**	-	-	**2102**	52	52	47	-	151	-
9	Українська мова і література (4 роки)				**2102**	-	-	466	-	466	927
10	Українська мова і література, ІМ	**021900**	243	243	**2102**	182	170	96	66	514	-
11	Українська мова і література (5 років)	**021900**	1095	1102	**2102**	993	789	336	-	2118	-
12	Біологія та ІМ	**010926**	25	26	**2106**	22	-	-	-	22	-
13	Географія та ІМ	**011819**	70	72	**2107**	47	43	27	-	117	-
14	Історія та ІМ	**020715**	107	110	**2108**	164	133	118	79	494	-
15	Педагогіка і методика поч. навчання і українська мова і література	**030800**	76	76							
16	Англійська, німецька мови	**022001**	784	799	**2103**	812	765	661	556	2794	508
17	Англійська, французька мови	**022001**	152	151	**2103**	119	103	83	74	379	76
18	Англійська,	**022001**	74	74	**2103**	70	72	32	43	217	25

	іспанська мови										
19	Німецька, англійська мови	**022001**	213	214	**2103**	162	125	103	85	475	70
20	Французька, англійська мови	**022001**	112	112	**2103**	122	107	100	94	423	91
21	Французька, німецька мови	**022001**	101	102	**2103**	117	109	127	82	435	80
22	Іспанська, англійська мови	**022001**	38	38	**2103**	36	58	43	46	183	45
23	Іспанська, німецька мови				**2103**	-	-	8	9	17	10
24	Англійська мова, педагогіка	**022000**	45	45	**2103**	22	-	-	-	22	-
25	Англійська мова і українська мова, література	**022000**	20	20							
26	Англійська мова і російська мова, література	**022000**	102	102	**2103**	93	75	65	-	233	-
27	Іспанська мова, педагогіка	**022000**	25	25	**2103**	18	-	-	-	18	-
№	**Заочна форма навчання**										
1	Російська мова і література	**021700**	704	748	**2101**	865	1289	1326	1177	4657	940
2	Українська мова і література	**021900**	640	670	**2102**	767	726	833	741	3067	660
3	Англійська мова	**022000**	127	130	**2103**	177	200	250	279	906	155
4	Німецька мова	**022000**	37	37	**2103**	66	56	30	39	191	28
5	Французька мова	**022000**	39	39	**2103**	16	28	36	34	114	23
6	Іспанська мова	**022000**	11	11	**2103**	19	16	28	25	88	20

[93, арк. 30]

Додаток П

Зміни у номенклатурі філологічних спеціальностей та розподілі студентів на початок 1990/91 та 1991/92 н. р.

№	Спеціальності на початок 1990/91 н. р.	Код спеціальності	Прийнято за планом	Всього навчаються на всіх курсах	Випуск Фактичний з 1.01.90 по 1.10.90	№	Спеціальності на початок 1991/92 н. р.	Прийнято за планом	Всього навчаються на всіх курсах	Випуск Фактичний з 1.01.90 по 1.10.90
	Денна форма навчання									
1	Біологія та ІМ (із зазначенням мови)	**010900**	30	485	86	**1**	Біологія та німецька мова	27	63	
						2	Біологія та англійська мова	37	94	
2	Географія та ІМ(із зазначенням мови)	**011800**	62	276	22	**3**	Географія та англійська мова	51	130	22
						4	Географія та ІМ	27	15	
						5	Географія та німецька мова	29	94	17
						6	Історія	405	1252	522
						7	Історія та українська мова	25	23	
3	Історія та ІМ (із зазначенням мови)	**020700**	79	529	105	**8**	Історія та англійська мова	118	175	30
						9	Історія та німецька мова	27	13	
						10	Історія та ІМ	27	164	71
4	Російська мова, література	**021700**	1745	105630	1088	**11**	Російська мова, література	1120	7811	1743
5	Російська мова, література і методика вих. роботи	**021700**	25	47		**12**	Російська мова, література і методика вих. роботи	(є тільки 2,3 курс)	36	
6	Російська мова, література і виховання в дитбудинку та школі-інтернаті	**021700**	28	78		**13**	Російська мова, література і виховання в дитбудинку та школі-інтернаті	(є тільки 2,3 курс)	52	
7	Російська мова, література та ІМ	**021700**	575	2818	366	**14**	Російська мова, література та ІМ	313	1271	181
8	Російська мова, література в нац. школі (казахи)	**021800**	0	117	56	**15**	Російська мова, література в нац. школі (казахи)	(5,6 курс)	62	55

9	Російська мова, література в нац. школі (туркмени)	**021800**	0	200	35	**16**	Російська мова, література в нац. школі (туркмени)	(4,5,6 курс)	153	93
10	Російська мова, література в нац. школі (узбеки)	**021800**	0	1294	139	**17**	Російська мова, література в нац. школі (узбеки)	(4,5,6 курс)	677	292
11	Російська мова, література і психологія	**021800**	101	101		**18**	Російська мова і психологія	249	366	
						19	Російська мова та єврейська мова	16 (є 1,2 курс)	11	
12	Російська мова і методика викладання російської мови	**021800**	50	50		**20**	Російська мова і методика викладання російської мови	(тільки 3 курс)	43	
13	Російська мова, література та українська мова, література	**021800**	161	189		**21**	Російська мова, література та українська мова, література	140	408	
14	Російська мова, література і історія	**021800**	52	52		**22**	Російська мова, література і історія	79	67	
						23	Російська мова, література та англійська мова	294	1095	201
						24	Російська мова, література та німецька мова	32	257	61
						25	Російська мова, література та фізвиховання	23	8	
15	Українська мова, література	**021900**	1978	6176	402	**26**	Українська мова, література	1840	6371	638
						27	Українська мова, література та народознавство	31 (1 курс)	31	
16	Українська мова, література і російська мова, література в нац. школі	**021900**	0	247	48	**28**	Українська мова, література, російська мова, література в нац. школі	(3,4,5 курс)	193	43
17	Українська	**021900**	476	1357	88	**29**	Українська	339	838	52

	мова, література та ІМ						мова, література та ІМ			
						30	Українська мова, література та англійська мова	191	517	48
						31	Українська мова, література та німецька мова	79	194	26
18	Українська мова, література та історія	**021900**	130	130		**32**	Українська мова, література та історія	254	274	
						33	Українська мова, література та психологія	31	30	
19	Англійська мова	**022000**	0	0			-			
20	Німецька мова	**022000**	0	0			-			
21	Французька мова	**022000**	0	0			-			
22	Іспанська мова	**022000**	0	0			-			
						34	Англійська мова та українська мова і література	86	108	
23	ІМ, російська мова і література	**022000**	55	328	58	**35**	Англійська мова та російська мова і література	52	246	59
24	Англійська, німецька мови	**022000**	762	3726	584	**36**	Англійська, німецька мови	794	2906	600
25	Англійська, французька мови	**022000**	163	600	76	**37**	Англійська, французька мова	124	344	65
26	Англійська, іспанська мови	**022000**	88	373	37	**38**	Англійська, іспанська мова	74	227	56
27	Англійська і японська мови	**022000**	11	11		**39**	Англійська і японська мови	10	17	
						40	Англійська мова та педагогіка	32	58	
28	Німецька, англійська мови	**022000**	255	900	91	**41**	Німецька, англійська мови	230	766	89
29	Французька, англійська мови	**022000**	147	566	88	**42**	Французька, англійська мова	142	555	80
30	Французька	**022000**	50	418	111	**43**	Французька,	74	266	81

	, німецька мови						німецька мови			
31	Іспанська, англійська мови	**022000**	36	194	42	**44**	Іспанська, англійська мови	38	128	46
32	Іспанська, німецька мови	**022000**	0	0	6	**45**	Іспанська, німецька мови	0	0	
						46	Іспанська мова та педагогіка	(3,4,5 курс)	37	
						47	Іспанська та українська мови	20	34	
33	Китайська і англійська мови	**022000**	13	23	0		Англійська мова і китайська	13	22	
34	ІМ і методика вих. роботи	**022000**	25	196	0		ІМ і методика вих. Роботи	0	0	
35	ІМ, українська мова, література	**022000**	144	252	0	**48**	ІМ, українська мова і література	65	142	
						49	Педагогіка і психологія (дошкільна) та англійська мова	29	52	
						50	Педагогіка і методика поч. навчання та ІМ	28	21	
36	Педагогіка і методика поч. навчання і українська мова, література	**030800**	255	525	0	**51**	Педагогіка і методика поч. навчання і українська мова і література	293	765	
37	Дефектологія (сурдопедагогіка) і українська мова, література	**031000**	15	112	13	**52**	Дефектологія (сурдопедагогіка) і українська мова і література	18	21	
38	Дефектологія (сурдопедагогіка) і російська мова, література	**031000**	13	116	12	**53**	Дефектологія (сурдопедагогіка) і російська мова і література	16	25	
						54	Німецька мова і перекладач-референт	10 (1 курс)	7	
						55	Фізкультура та англійська мова	24	12	

						56	Російська мова і література та болгарська мова	26	78	
						57	Російська мова і література і художня культура	28	24	
						58	Російська мова і література та світова література	0	59	
						59	Педагогіка і методика поч. навчання і болгарська мова	34	34	
						60	Українська мова і література та болгарська мова	17 (2 курс)	15	
						61	Російська мова і література та народознавство	(3,4 курс)	30	
№	**Заочна форма навчання**									
1	Російська мова, література	**021700**	558	4975	1315					
2	Українська мова, література	**021900**	1194	4623	845					
3	Англійська мова	**022000**	134	1118	241					
4	Німецька мова	**022000**	23	242	22					
5	Французька мова	**022000**	28	216	22					
6	Іспанська мова	**022000**	10	116	31					

[97, арк. 2-7, 18-20; 98, арк. 1-8]

Додаток Р 1

Список монографій, підручників та навчальних посібників філологічного спрямування для ВНЗ, опублікованих за 1981-90 рр.

Автор(и)	Назва	Місце, рік видання
Монографії		
Чирков О. С.	Бертольд Брехт. Життя і творчість	Київ, 1981
Квеселевич Д. І.	Інтеграція словосполучень у сучасній англійській мові	Київ, 1983
Никончук М. В.	Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся	Київ, 1985
Гришенкова Т. А., Гужанов С. І.	Культура мови в національних республіках	Київ, 1985
Білоус П. В.,	Творчість В. Григоровича-Барського	Київ, 1985
Чирков О.С.	Етична драма. Проблеми теорії та поетики	Київ, 1988
Никончук М.В. (у співавторстві)	Полісся	Київ, 1990
Квеселевич Д.І., Сасіна В.П.	Російсько-англійський словник вигуків і релятивів	Київ, 1990
Никончук М.В. (у співавторстві)	Транспортна лексика правобережного Полісся	Київ, 1990
Навчально-методичні посібники		
Ричков В. С.	Іван Антонович Кочерга (до 100-річчя з дня народження)	Житомир, 1981
Пультер С. О.	Драматург Іван Кочерга	Житомир, 1981
Кулюкін А. М.	Лексико-стилістичний аналіз тексту в курсі сучасної англійської мови	Житомир, 1981
Євченко В. В.	Збірник вправ по вступу в германську філологію (фонетика)	Київ, 1982
Калініна Л. Р.	Навчання усної мови студентів старших курсів мовного вузу із застосуванням звукозапису	Житомир, 1983
Конторчук Г. К.	Особливості мови і стилю засобів масової інформації	Київ, 1984
Пультер С. О.	Літературне краєзнавство Житомирщини (до 1100-річчя Житомира	Житомир, 1984
Василюк І. Н.	Методичні поради. Контрольні роботи і тести з англійської мови (для слухачів заочних підготовчих курсів)	Житомир, 1985
Білоус П. В.	Практичні заняття і контрольні роботи з давньої української літературе (посібник для вузів)	Житомир, 1985

Додаток Р 2

Список шкільних методичних підручників та навчальних посібників з мови та літератури, опублікованих за 1981-1985 рр.

Автор(и)	Назва	Місце, рік видання
Навчально-методичні посібники		
Пітінов В.Н., Квеселевич Д.И., Сасина В.П., Козятник Г.Н., Поліщук А.А., Близнюк В.А., Подкоритова Е.П.	Методичні розробки для проведення позакласної роботи з іноземних мов у середній школі	Житомир, 1981
Мельничайко В.Я.	Узагальнююче повторення на уроках української мови в VIII класі	Житомир, 1981
Місяць Н.К.	Патріотичне та інтернаціональне виховання учнів на уроках мови	Житомир, 1981
Сербин П.К.	Література у X класі	Київ, 1984
Лєцкін М.А., Гришенкова Т.А., Месяц Н.К., Гужанов С.И.	Навчання і виховання школярів у професі викладання мови та літератури за удосконаленими програмами	Житомир, 1984
Пелешок Э.Х., Кулюкин А.Л.	Робота над текстом в процесі викладання уроків читання у початкових класах	Житомир, 1984
Калініна Л.В., Подкоритова Е.П.,Сивава Н.П.,Чумеріна А.С.	Ідейно-политичне виховання учнів у процесі викладання англійської мови	Житомир, 1985

[109, Арк. 7-17; 207 арк. Арк. 17]

Додатки 4. Підготовка вчителя-філолога подвійного профілю у 1991–2005 рр.

Додаток С **Вищі навчальні заклади України, які готували вчителів-філологів у 1996/97 н. р.**

	Класичні університети	Спеціальності
1	Волинський державний університет	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
2	Дніпропетровський державний університет	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
3	Донецький державний університет	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
4	Запорізький державний університет	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови) Переклад
5	Прикарпатський державний університет	Українська мова та література. Мова та література (із зазначенням мови)
6	Національний університет України	Українська мова та література Іноземна мова (із зазначенням мов) Російська мова Класична філологія Фольклористика Журналістика
	Східно-український університет	Журналістика
7	Львівський державний університет	Українська мова та література Іноземна мова (із зазначенням мов) Класична філологія Фольклористика Журналістика
8	Одеський державний університет	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
9	Сімферопольський державний університет	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
10	Сумський державний університет	Переклад
11	Харківський державний університет	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови) Класична філологія Прикладна лінгвістика

		Журналістика
12	Чернівецький державний університет	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
13	Ужгородський державний університет	Українська мова та література. Мова та література (із зазначенням мови)
Педагогічні		**Спеціальності**
1	Бердянський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
2	Вінницький державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
3	Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов	Мова та література (із зазначенням мови)
4	Дрогобицький державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
5	Житомирський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
6	Ізмаїльський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
7	Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
8	Київський національний лінгвістичний університет	Мова та література (із зазначенням мови)
9	Київський державний педагогічний університет	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
10	Кіровоградський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
11	Криворізький державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
12	Луганський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
13	Мелітопольський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)

14	Миколаївський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
15	Ніжинський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
16	Одеський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
17	Переяслав-Хмельницький педагогічний інститут	Українська мова та література
18	Полтавський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
19	Рівненський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
20	Слов'янський державний педагогічний інститут	Українська мова та література
21	Сумський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
22	Тернопільський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
23	Херсонський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
24	Черкаський державний педагогічний інститут	Українська мова та література Мова та література (із зазначенням мови)
25	Уманський державний педагогічний інститут	Українська мова та література

[323]

Додаток Т

Додаток
до листа МОН України
від 06.12.2007 р. № 1/9-736

ВИТЯГ З ПЕРЕЛІКУ
напрямів (спеціальностей) та їх поєднання з додатковими спеціальностями і спеціалізаціями для підготовки педагогічних працівників-філологів за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, спеціаліста, магістра

Шифр галузі	Найменування галузі знань	Напрям підготовки	Додаткові спеціальності та спеціалізації	Кваліфікації за освітньо-кваліфікаційними рівнями:		
				бакалавра	спеціаліста	магістра
Освіта						
0101	Педагогічна освіта	6.010101 Дошкільна освіта	Спеціалізація: іноземна мова (вивчається одна мова)	Вихователь дітей дошкільного віку	Організатор дошкільної освіти. Вихователь дітей дошкільного віку Вчитель іноземної мови у дошкільних закладах (зазначається в додатку до диплома)	Викладач дошкільної педагогіки і психології
		6.010102 Початкова освіта	Спеціалізація: Іноземна мова (вивчається одна мова)	Вчитель початкової школи	Організатор початкової освіти. Вчитель початкової школи. Вчитель іноземної мови початкової школи (зазначається в додатку до диплома)	Викладач педагогіки і методики початкової освіти
		6.010105 Корекційна освіта (за нозологіями)	Сурдопедагогіка. Українська мова та література	Дефектолог. Вихователь дітей з вадами психофізичного розвитку	Сурдопедагог. Вчитель початкової освіти та української мови і літератури дітей з порушеннями слуху	Сурдопедагог.Викладач корекційної педагогіки

Шифр галузі	Наймену-вання галузі знань	Напрям підготовки	Додаткові спеціальності та спеціалізації	Кваліфікації за освітньо-кваліфікаційними рівнями:		
				бакалавра	спеціаліста	магістра
0203	Гуманітарні науки	6.020303 Філологія*. Українська мова і література	6.020303 Філологія. Мова і література (вивчається одна мова)	Вчитель української мови і літератури	Філолог. Вчитель української мови і літератури та мови (зазначається мова) і зарубіжної літератури	Філолог. Викладач української мови і літератури
			6.020303 Філологія. Мова і література (вивчається одна мова)	Вчитель української мови і літератури	Філолог. Вчитель української мови і літератури та мови (зазначається мова) і зарубіжної літератури	Філолог. Викладач української мови і літератури
			Спеціалізація: українознавство	Вчитель української мови і літератури	Філолог. Вчитель української мови і літератури та зарубіжної літератури. Вчитель українознавства (зазначається в додатку до диплома)	Філолог. Викладач української мови і літератури
			Спеціалізація: режисура шкільних театрів	Вчитель української мови і літератури	Філолог. Вчитель української мови і літератури та зарубіжної літератури. Режисер шкільного театру (зазначається в додатку до диплома)	Філолог. Викладач української мови і літератури
			Спеціалізація: шкільне бібліотекознавство	Вчитель української мови і літератури	Філолог. Вчитель української мови і літератури та зарубіжної літератури. Шкільний бібліотекар (зазначається в додатку до диплома)	Філолог. Викладач української мови і літератури
			Спеціалізація: редагування освітніх видань	Вчитель української мови і літератури	Філолог. Вчитель української мови і літератури та зарубіжної літератури. Редактор освітніх видань (зазначається в додатку до диплома)	Філолог. Викладач української мови і літератури

Шифр галузі	Наймену-вання галузі знань	Напрям підготовки	Додаткові спеціальності та спеціалізації	Кваліфікації за освітньо-кваліфікаційними рівнями:		
				бакалавра	спеціаліста	магістра
			Спеціалізація: освітні вимірювання	Вчитель української мови і літератури	Філолог. Вчитель української мови і літератури та зарубіжної літератури. Фахівець у галузі освітніх вимірювань (зазначається в додатку до диплома)	Філолог. Викладач української мови і літератури
		6.020303 Філологія* (мова і література із зазначенням мови)	6.020303 Філологія. Українська мова і література	Вчитель мови (зазначається мова) і зарубіжної літератури	Філолог Вчитель мови (зазначається мова), української мови і літератури та зарубіжної літератури	Філолог. Викладач мови (зазначається мова) та зарубіжної літератури
			6.020303 Філологія. Мова і література (вивчаються дві мови)	Вчитель мови (зазначається мова) і зарубіжної літератури	Філолог. Вчитель мови (зазначаються мови) та зарубіжної літератури	Філолог. Викладач мови (зазначаються мови) та зарубіжної літератури
			Спеціалізація: шкільне бібліотекознавство	Вчитель мови (зазначаються мови) та зарубіжної літератури	Філолог. Вчитель мови (зазначаються мови) та зарубіжної літератури. Шкільний бібліотекар (зазначається в додатку до диплома)	Філолог. Викладач мови (зазначаються мови) та зарубіжної літератури

[144]

Додатки 5. Підготовка вчителя-філолога за подвійними спеціальностями в 2005–2017 рр.

Додаток У 1

Таблиця 9

Кількість навчального часу, відведеного на вивчення дисциплін, що забезпечують професійну та практичну підготовку вчителів-філологів із додатковою спеціальністю в 2012/13 н. р.

№	Спеціальності	Курси					Разом (год.,%)	Всього навч. год.
		1	2	3	4	5		
		(год.)						
1	Українська мова та література, редагування освітніх видань	2016	1674	1674	1422	1008	7794; *82,9*	9400
2	Українська мова та література, мова і література (англійська, німецька)	1962	1548	1926	1674	1116	8226; *86,4*	9522
3	Російська мова та література, мова і література (англійська)	1782	1467	2070	1512	990	7821; *83,6*	9351
4	Українська мова та література, українознавство	1944	1620	1674	-	-	238; *82*	6390
5	Українська мова та література, шкільне бібліотекознавство	-	-	-	-	999	999; *82,2*	1215

[277]

Додаток У 2

Таблиця 10

Співвідношення навчального часу, виділеного на вивчення дисциплін основної і додаткової спеціальностей у 2012/13 н. р.

№	Спеціальності	Перша спеціальність		Друга спеціальність	
		(год.)	%	(год.)	%
1	Українська мова та література, редагування освітніх видань	5760	*79,2*	1512	*20,8*
2	Українська мова та література, мова і література (англійська, німецька)	5814	*76,5*	1790	*23,5*
3	Російська мова та література, мова і література (англійська)	5193	*71,7*	2052	*28,3*
4	Українська мова та література, українознавство (1, 2, 3-й курси)	4086	*83,2*	828	*16,8*
5	Українська мова та література, шкільне бібліотекознавство (5-й курс)	756	*68,3*	351	*31,7*

[280]

Додаток Ф **Вищі навчальні заклади України та філологічні спеціальності подвійного профілю в 2016/17 н. р.**

1	**Бердянський державний педагогічний університет** http://www.bdpu.org	Інститут філології та соціальних комунікацій Українська мова і література. Спеціалізація: мова і література (англійська, німецька, або французька); Українська мова і література. Спеціалізація: російська мова і література; Українська мова і література. Спеціалізація: редагування освітніх видань; Українська мова і література. Спеціалізація: польська мова і література; Мова і література (російська). Спеціалізація: мова і література (англійська, німецька, французька або іспанська); Мова і література (англійська, болгарська); Мова і література (німецька, болгарська). Інститут соціально-педагогічної та корекційної освіти Дошкільна освіта. Мова та література (англійська або німецька)
2	**Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського** http://www.vspu.edu.ua	Інститут філології й журналістики Українська мова і література. Спеціалізація: Редагування освітянських видань; Українська мова і література. Спеціалізація: Шкільне бібліотекознавство; Українська мова і література. Спеціалізація: Українознавство; Українська мова і література. Спеціалізація: Соціальна педагогіка; Українська мова і література. Спеціалізація: Англійська мова. Факультет іноземних мов Філологія (англійська мова і література), спеціалізація "німецька мова", Філологія (німецька мова і література), спеціалізація "англійська мова", Філологія (російська мова і література), спеціалізація "англійська мова".
3	**Волинський (Східноєвропейський) національний університет імені Лесі Українки** http://eenu.edu.ua	Ін-т іноз. філології Мова та література (англійська); Мова та література (німецька); Мова та література (французька) Ін-т філології та журналістики Українська мова та література; Мова та література (польська) ; Мова та література (російська)
4	**Глухівський національний педагогічний університет** http://gnpu.edu.ua	Філологічний факультет українська мова та література; англійська мова
5	**Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов**	Факультет соціальної та мовної комунікації Філологія (українська мова і література);

	http://www.forlan.org.ua	Мова і література (англійська); Переклад (англійська, німецька; англійська, французька); Англійська (французька) мова, зарубіжна література та історія; Історія та англійська мова і зарубіжна література; Практична психологія, англійська (французька) мова та зарубіжна література; Історія і практична психологія; Українська мова та література, англійська мова й зарубіжна література; Українська мова і література та російська мова і зарубіжна література; Англійська мова, зарубіжна література та українська мова і література; Англійська мова і зарубіжна література та російська мова Факультет романо-германських мов Англійська й німецька мови та зарубіжна література; Англійська та французька мови і зарубіжна література; Англійська та іспанська мови і зарубіжна література; Німецька й англійська мови та зарубіжна література; Французька та англійська мови і зарубіжна література; Французька та німецька мови і зарубіжна література
6	**Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара** http://www.dnu.dp.ua	Факультет української й іноземної філології та мистецтвознавства: Філологія (українська мова та література); Філологія (російська); Філологія (англійська, переклад); Філологія (китайська); Філологія (японська); Філологія (німецька); Філологія (французька)
7	**Донбаський державний педагогічний університет** www.slavdpu.dn.ua	Філологічний факультет Філологія. Українська мова і література. *Українознавство*; Філологія. Українська мова і література. *Шкільне бібліотекознавство*; Філологія. Українська мова і література. П*озашкільна освіта*; Філологія. Українська мова і література. *Художня культура*; Філологія. Українська мова і література. *Мова і література (англійська)*; Філологія. Українська мова і література. *Мова і література (німецька)*; Філологія. Мова і література (російська). *Українська мова і література*; Філологія. Мова і література (англійська). *Мова і література (російська);* Філологія. Мова і література (англійська, німецька)

		Факультет підготовки вчителів початкових класів Початкова освіта, англійська мова
8	**Донецький національний університет** http://www.donnu.edu.ua	Філологічний факультет Філологія (українська мова та література); Філологія (російська мова та література); Філологія (прикладна лінгвістика) Факультет іноземних мов. Філологія (англійська мова і література); Філологія (німецька мова і література); Філологія (французька мова і література); Переклад (англійська, німецька); Переклад (німецька, англійська)
9	**Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка** http://ddpu.drohobych.net	Філологічний факультет Українська мова і література Українська мова і література, англійська мова і література Українська мова і література, німецька мова і література Російська мова і література, англійська мова і література Польська мова і література, українська мова і література Інститут іноземних мов Мова і література (англійська, німецька) Мова і література (англійська, французька) Мова і література (англійська, польська) Мова і література (німецька, англійська) Мова і література (французька, англійська) Філологія. Переклад (англійська, французька мови) Філологія. Переклад (англійська, німецька мови) Факультет початкової та мистецької освіти Початкова освіта. Філологія (англійська мова і література)
11	**Житомирський державний університет імені ІванаФранка** zu.edu.ua http://www.e-educat.info	Навчально-науковий інститут філології та журналістики «Українська мова і література» (спеціалізація: редагування освітніх видань), «Українська мова і література. Соціальна педагогіка», «Українська мова і література. Психологія» (спеціалізація: практична психологія), «Українська мова і література» (спеціалізація: шкільне бібліотекознавство), «Українська мова і література», «Українська мова і література та мова і література (англійська)»,

		«Українська мова і література та мова і література (німецька)», «Українська мова і література та мова і література (польська)», «Мови та література (російська та англійська)», «Мови та література (російська та німецька)». Навчально-науковий інститут іноземної філології «Мова та література (англійська і німецька)», «Мова та література (англійська і польська)», «Мова та література (німецька та англійська)», «Переклад», «Англійська і мови та література», «Мова та література (англійська). Соціальна педагогіка», «Мова та література (німецька). Соціальна педагогіка». Факультет початкового навчання. «Початкове навчання» (спеціалізація: мова і література (англійська)),
12	**Запорізький національний університет** http://www.znu.edu.ua	Філологічний факультет Філологія. Українська мова і література. Спеціалізації: українське мовознавство; українське літературознавство; фольклористика; Філологія. Мова і література (російська). Спеціалізації: російське мовознавство; російське літературознавство; російська мова як іноземна Філологія. Переклад (українська, російська, польська мови). Спеціалізації: переклад у сфері ділової комунікації; художній переклад; Філологія. Переклад (українська, російська, болгарська мови). Спеціалізації: переклад у сфері ділової комунікації; художній переклад Факультет іноземної філології англійська мова та література; французька мова та література; німецька мова та література; іспанська мова та література; переклад (англійська мова); переклад (французька мова); переклад (німецька мова)
13	**Ізмаїльський державний гуманітарний університет** http://idgu.edu.ua	Факультет української філології та соціальних наук Українська мова і література. Мова і література (англійська) Українська мова і література. Мова і література (російська) Українська мова і література. Редагування освітніх видань *Педагогічний факультет* *Початкова освіта.* Іноземна мова Факультет іноземних мов Філологія (англійська) Філологія (німецька)

		Філологія (французька) Філологія (російська) Філологія (румунська) Філологія (болгарська)
14	**Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка** http://kpnu.edu.ua	Факультет української філології та журналістики Філологія*. Українська мова і література Українська мова і література. Спеціалізація: “Українознавство”, Українська мова і література. “Редагування освітніх видань” Філологія. Мова і література (англійська) Філологія. Мова і література (німецька) Факультет іноземної філології Мова і література (російська, англійська) Мова і література (англійська, німецька) Мова і література (англійська) Мова і література (німецька, англійська)
15	**Київський національний лінгвістичний університет** www.knlu.kiev.ua	Факультет слов’янської філології Філологія (Переклад (російська і англійська)) Філологія (Мова і література (російська і англійська мова) Філологія (Мова і література (російська і німецька мова) Факультет сходознавства "Мова і література" (китайська мова та англійська мова) "Мова і література" (японська мова та англійська мова) "Переклад" (китайська мова та англійська мова) "Переклад" (японська мова та англійська мова) "Переклад" (корейська мова та англійська мова) "Переклад" (турецька мова та англійська мова) "Переклад" (арабська мова та англійська мова) "Переклад" (перська мова та англійська мова) "Переклад" (мова гінді та англійська мова) "Переклад" (в’єтнамська мова та англійська мова) іврит та друга іноземна мова Факультет германської філології "Українська мова і література та друга іноземна мова "; "Мова і література" (англійська); "Мова і література" (німецька);

		"Мова і література" (нідерландська); "Мова і література" (фінська); "Мова і література" (угорська); "Мова і література" (польська); "Мова і література" (чеська); Факультет романської філології Філологія* (Мова і література (французька)) Філологія* (Мова і література (іспанська)) Мова і література* (французька) Мова і література* (іспанська) Факультет перекладачів Переклад (англійська, німецька, іспанська, французька, італійська, новогрецька) (Спеціаліст із перекладу, філолог, перекладач першої і другої іноземних мов); «Мова та література» (дві іноземні мови); «Мова та література (англійська мова) та українська мова і література», «Мова та література (англійська мова) і психологія», «Переклад» (дві іноземні, мови), «Менеджмент організацій» (із знанням двох іноземних мов), «Правознавство» (із знанням двох іноземних мов), «Інформатика» (з поглибленим вивченням англійської мови), «Прикладна лінгвістика».
15	**Київський національний університет імені Тараса Шевченка** http://www.univ.kiev.ua	Інститут філології Українська мова та література, іноземна мова; фольклористика, українська мова та література, іноземна мова; слов'янські мови та літератури (болгарська, польська, сербська, словенська, хорватська, чеська), українська мова та література; білоруська мова та література, англійська мова; класичні мови (давньогрецька, латинська), іноземна мова; російська мова та література, іноземна мова; літературна творчість, українська мова та література; мова та література (англійська, іспанська, італійська, німецька, новогрецька, французька, шведська), переклад; східні мови та літератури (арабська, гінді, китайська, корейська, кримськотатарська, перська, турецька, японська), переклад; переклад (з англійської, іспанської, італійської, німецької, французької мов).

16	**Національний університет «Києво-Могилянська академія** ukma.edu.ua	Факультет гуманітарних наук Філологія. Спеціалізації: Мова, література, компаративістика Філологія. Англійська мова та українська мова
17	**Київський університет імені Бориса Грінченка** **http://kubg.edu.ua**	Інститут філології Філологія. Українська мова і література; Філологія. Англійська мова і література Філологія. Німецька мова і література; Філологія. Іспанська мова і література Філологія. Італійська мова і література; Філологія. Французька мова і література Філологія. Китайська мова і література; Філологія. Японська мова і література
18	**Коломийський інститут Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника** www.pu.if.ua/depart/Kolomiya/ua	Філологія (українська мова та література) Початкова освіта і англійська мова
19	**Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка** http://www.kogpi.edu.te.ua	Філологія (англійська) Філологія (німецька) Філологія (українська мова і література) Мова та література (англійська) Мова та література (німецька)
20	**Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського** www.kdu.edu.ua	Факультет права і гуманітарних наук Філологія (Переклад)
21	**Львівський національний університет імені Івана Франка** lnu.edu.ua	Філологічний факультет Філологія – українська мова та література Філологія – польська, чеська, словацька, болгарська, сербська, словенська, хорватська, російська мова та література і українська мова та література Філологія – арабська, перська, японська мова та література і українська мова та література Факультет іноземних мов Філологія (англійська мова та література та друга іноземна мова). Філологія (латинська, старогрецька, грецька мова та література та друга іноземна мова). Філологія (німецька мова та література та друга іноземна мова). Філологія (переклад (англо-український переклад)). Філологія (переклад (німецько-український переклад)). Філологія (французька мова та література та друга іноземна мова). Філологія (іспанська мова та література та друга іноземна мова). Факультет початкової освіти

		Дошкільна освіта та іноземна мова Початкова освіта та іноземна мова
22	**Маріупольський державний університет** http://mdu.in.ua	Факультет філології та масових комунікацій українська мова та література мова і література (російська) переклад (українська, російська, польська) Факультет грецької філології мова і література (новогрецька) мова і література (італійська) переклад (англійська) переклад (новогрецька) переклад (італійська) Факультет іноземних мов мова і література (англійська) мова і література (німецька) мова і література (французька)
23	**Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького** www.mdpu.org.ua	Філологічний факультет Мова і література (англійська, німецька) Мова і література (німецька, англійська) Українська мова і література. Мова і література (англійська) Українська мова і література. Мова і література (німецька) Українська мова і література
24	**Миколаївський державний університет імені Василя Сухомлинського** mdu.edu.ua	Філологічний факультет Філологія (Українська мова і література. Спеціалізація: Мова і література (англійська)) Філологія (Українська мова і література. Спеціалізація: редагування освітніх видань) Філологія (Українська мова і література) Філологія (Російська мова з додатковою спеціальністю: українська мова і література) Факультет іноземної філології Мова та література (англійська) Мова та література (німецька) Мова та література (російська) Переклад (англійська, німецька мови)
25	**Національний педагогічний університет імені Михайла Драгоманова** http://www.npu.edu.ua	Інститут української філології ім.А.Малишка Українська мова та література Інститут іноземної філології

		Англійська, німецька; Англійська, французька; Англійська, українська; Італійська, англійська; Російська, англійська; Англійська, китайська; Англійська, турецька; Англійська, арабська; Англійська, японська; Англійська, польська; Німецька, англійська; Французька, англійська; Іспанська, англійська; Переклад
26	**Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя** http://www.ndu.edu.ua	Філологічний факультет Українська мова та література і художня культура Українська мова та література і англійська мова Українська мова та література і редагування освітніх видань Російська мова та література і англійська мова Дошкільна освіта та англійська мова Початкова освіта та англійська мова Факультет іноземних мов Англійська мова та література і друга іноземна мова Німецька мова та література і друга іноземна мова
27	**Одеський національний університет імені І.І.Мечникова** http://onu.edu.ua	Філологічний факультет Українська мова і література та друга іноземна мова Російська мова і література та друга іноземна мова Болгарська мова і література та друга іноземна мова Переклад Факультет романо-германської філології Англійська мова і література та друга іноземна мова Німецька мова і література та друга іноземна мова Французька мова і література та друга іноземна мова Іспанська мова і література та друга іноземна мова
28	**Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди** phdpu.edu.ua	Філологічний факультет Українська мова і література; Російська мова і література; Переклад Факультет романо-германської філології Англійська та французька мова та література; Англійська та російська мова та література; Німецька мова і література; Французька мова і література
29	**Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського** pdpu.edu.ua	Факультет української філології Українська мова і література, українознавство; Українська мова і література, мова та література (англійська); Мова і література (російська), мова та література (англійська); Мова і література (російська), українська мова і література

		Факультет іноземних мов Мова і література (англійська)/(китайська)/(німецька); Переклад
30	**Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка** pnpu.edu.ua	Факультет філології та журналістики Українська мова і література; Російська мова і література; Англійська мова і література; Німецька мова і література
31	**Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника** www.pu.if.ua	Інститут філології Українська мова та література; Російська мова та література, зарубіжна література; Польська мова та література; Чеська мова та література Факультет іноземних мов Англійська мова і література Німецька мова і література Французька мова і література
32	**Рівненський державний гуманітарний університет** www.rshu.edu.ua	Факультет української філології Українська мова і література Факультет романо-германської філології Російська мова і література Англійська мова і література Німецька мова і література Французька мова і література Педагогічний факультет Дошкільна освіта, іноземна мова (англ.) Початкова освіта, іноземна мова (англ.)
33	**Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка** www.sspu.sumy.ua	Факультет іноземної та слов'янської філології Українська мова і література Російська мова і література Англійська мова і література Німецька мова і література Французька мова і література
34	**Сумський державний університет** sumdu.edu.ua	Філологія. Переклад (англійська мова)
35	**Східноукраїнський національний університет імені В.Даля** snu.edu.ua	Філологічний факультет; Українська мова та література; Мова та література; Прикладна лінгвістика; Філологія (Переклад); Літературна творчість; Фольклористика
3	**Тернопільський національний**	Факультет філології та журналістики:

6	**педагогічний університет імені В.Гнатюка** tnpu.edu.ua	Українська мова і література; Українська мова і література, англійська мова; Українська мова і література, німецька мова; Українська мова і література, російська мова і література; Російська мова і література Факультет іноземних мов: Англійська мова і література та друга іноземна мова; Німецька мова і література та друга іноземна мова; Переклад (англійсько-український); Французька мова та література (**останній випуск у 2015 році)** Інститут педагогіки і психології Початкова освіта. Іноземна мова
37	**Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини** udpu.org.ua	Факультет української філології: Українська мова і література Факультет іноземних мов: Мова і література (англійська) Інститут соціальної та мистецької освіти: «Початкове навчання та англійська мова», «Початкове навчання, українська мова та література», Факультет дошкільної педагогіки та психології. «Дошкільне виховання та англійська мова», Філологічний факультет: «Українська мова та література, українознавство», «Українська мова та література, англійська мова та література», «Українська мова та література, російська мова та література», «Українська мова та література, історія», «Англійська мова та література та німецька мова», «Англійська мова та література та французька мова»,
38	**Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди** hnpu.edu.ua	Факультет український мовно-літературний імені Г.Ф. Квітки-Основ'яненка Українська мова і література Факультет іноземної філології: Англійська мова і література та друга ІМ; Німецька мова і література та друга ІМ; Французька мова і література та друга ІМ; Іспанська мова і література та друга ІМ;

		Італійська мова і література та друга ІМ; Японська мова і література та друга ІМ; Китайська мова і література та друга ІМ; Перська мова і література та друга ІМ; Турецька мова і література та друга ІМ; Іврит та друга ІМ Факультет славістики: Філологія. Мова та література (російська, англійська) Філологія. Мова та література (англійська, російська) Факультет початкового навчання Початкове навчання. Англійська мова УКРАЇНСЬКИЙ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ. *Спеціальності:* «Українська мова та література» (спеціалізація: польська мова), «Українська мова та література. Англійська мова», «Українська мова та література. Німецька мова», «Українська мова та література. Французька мова». ФІЗИКО-МАТЕМАТИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ. «інформатика» (спеціалізація: англійська мова). ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ. *Спеціальності:* Мова та література (англійська, німецька)», «Мова та література (англійська, французька)» , «Мова та література (англійська)» (спеціалізація: японська) , «Мова та література (англійська)» (спеціалізація: китайська) , «Мова та література (англійська)» (спеціалізація: перська) , «Мова та література (англійська)» (спеціалізація: турецька) , «Мова та література (англійська)» (спеціалізація: іврит), «Мова та література (англійська)» (спеціалізація: іспанська) , «Мова та література (англійська)» (спеціалізація: італійська) , «Мова та література (німецька, англійська)», «Мова та література (французька, англійська)». ФАКУЛЬТЕТ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ. *Спеціальності:* «Мова та література (англійська, російська)», «Мова та література (російська, англійська)». ФАКУЛЬТЕТ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ. «Початкове навчання» (спеціалізація: англійська мова).
3	**Харківський національний університет**	Філологічний факультет

9	**імені В.Н.Каразіна** univer.kharkov.ua http://www.education.ua	Журналістика; філологія (спеціалізації: прикладна лінгвістика, російська мова та література, українська мова та література, польська мова та література, старогрецька, латинська мова та антична література) Факультет іноземних мов Англійська мова та література; Німецька мова та література; Французька мова та література; Перекладач англійської мови та літератури; Перекладач німецької мови та літератури; Перекладач французької мови та літератури; Перекладач іспанської мови та літератури; Перекладач китайської мови та літератури
40	**Херсонський державний університет** http://www.ksau.kherson.ua http://www.e-educat.info	ІНСТИТУТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ. «Англійська мова і література. Німецька мова і література» (денна), «Англійська мова і література. Російська мова і література» (денна) , «Англійська мова і література. Іспанська мова і література» (денна), «Англійська мова і література. Французька мова і література» (денна), «Англійська мова і література» (спеціалізація: польська мова (денна), турецька мова (денна)), «Російська мова і література» (спеціалізація: турецька мова (з поглибленим вивченням прикладної інформатики)) (денна), «Німецька мова і література. Англійська мова і література» (денна), «Англійська мова і література» (заочна) (англійська мова). ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЖУРНАЛІСТИКИ. Українська мова і література» (спеціалізація: редагування освітніх видань (основи журналістики)) (денна, заочна), «Українська мова і література» (спеціалізацій: мовознавство (денна); літературознавство (денна) ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ. «Початкове навчання» (спеціалізація: українознавство) (денна), «Початкове навчання» (спеціалізація: англійська мова) (денна), «Дошкільне виховання» (спеціалізація: англійська мова) (денна),
41	**Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія** kgpa.km.ua	Факультет початкової освіти та філології Українська мова і література; Англійська мова і література; Початкове навчання.

		Іноземна мова
42	**Хмельницький національний університет** khnu.km.ua	Гуманітарно-педагогічний факультет Філологія (Українська мова і література); Середня освіта (Українська мова і література. Англійська мова); Філологія. Переклад (польська мова)
43	**Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького** cdu.edu.ua	Навчально-науковий інститут української філології та соціальних комунікацій Українська мова і література Навчально-науковий інститут іноземних мов: Мова і література (англійська); Мова і література (російська); Мова і література (німецька); Переклад
44	**Чернівецький національний університет імені Ю.Федьковича** chnu.edu.ua	Філологічний факультет Журналістика; Філологія (українська мова та література); Філологія (українська мова та література для шкіл з румунською мовою навчання); Філологія (румунська мова та література) Філологія (російська мова та література); Філологія (зарубіжна література та теорія літератури) Філологія (переклад російсько-український); Видавнича справа та редагування Факультет іноземних мов Англійська мова і література; Німецька мова і література; Французька мова і література; Філологія (англійсько-український переклад); Філологія (німецько-український переклад) Філологія (французько-український переклад)
45	**Чернігівський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка** chnpu.edu.ua	Філологічний факультет Філологія. Мова і література (англійська); Філологія. Українська мова і література та зарубіжна література; Українська мова і література та англійська мова Факультет початкового навчання Початкове навчання. Англійська мова; Дошкільне навчання. Англійська мова

Додаток Х

Фахове вивчення східних, класичних та інших іноземних мов у ВНЗ України (2016/17 н.р.)

ВНЗ	Мова
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара	Філологія (китайська) Філологія (японська)
Київський національний лінгвістичний університет	«Мова і література» (китайська мова та англійська мова); «Мова і література» (японська мова та англійська мова) «Переклад» (китайська мова та англійська мова); «Переклад» (японська мова та англійська мова) «Переклад» (корейська мова та англійська мова); «Переклад» (турецька мова та англійська мова) «Переклад» (арабська мова та англійська мова); «Переклад» (перська мова та англійська мова) «Переклад» (мова гінді та англійська мова); «Переклад» (в'єтнамська мова та англійська мова); іврит та друга іноземна мова; «Мова і література» (нідерландська); «Мова і література» (фінська); «Мова і література» (угорська)
Київський національний університет імені Тараса Шевченка	класичні мови (давньогрецька, латинська), іноземна мова; мова та література (англійська, іспанська, італійська, німецька, новогрецька, французька, шведська), переклад; східні мови та літератури (арабська, гінді, китайська, корейська, кримськотатарська, перська, турецька, японська), переклад
Київський університет імені Бориса Грінченка	Філологія. Китайська мова і література Філологія. Японська мова і література
Львівський національний університет імені Івана Франка	Філологія – арабська, перська, японська мова та література і українська мова та література Філологія (англійська мова та література та друга іноземна мова). Філологія (латинська, старогрецька, грецька мова та література та друга іноземна мова).
Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова	Англійська, китайська; Англійська, турецька Англійська, арабська; Англійська, японська
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського	Мова і література (англійська)/(китайська)/(німецька)
Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди	Японська мова і література та друга іноземна мова; Китайська мова і література та друга іноземна мова Перська мова і література та друга іноземна мова; Турецька мова і література та друга іноземна мова Іврит та друга іноземна мова
Харківський національний університет ім. В.Н.Каразіна	Філологія (старогрецька, латинська мову та антична література) Перекладач китайської мови та літератури
Херсонський державний університет	Англійська мова і література (спеціалізація: турецька мова) Російська мова і література (спеціалізація: турецька мова (з поглибленим вивченням прикладної інформатики))

Додаток Ц **Філологічні спеціальності широкого профілю у ВНЗ України (2016/17 н.р.)**

Спеціальність	ВНЗ
Українська мова і література. Спеціалізація: редагування освітніх видань	Бердянський державний педагогічний університет Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського Житомирський державний університет імені Івана Франка Ізмаїльський державний гуманітарний університет Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка Миколаївський державний університет імені Василя Сухомлинського Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя Херсонський державний університет Чернігівський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка
Українська мова і література. *Українознавство*	Донбаський державний педагогічний університет Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського Житомирський державний університет імені Івана Франка Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Українська мова і література. *Шкільне бібліотекознавство*	Донбаський державний педагогічний університет Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського Житомирський державний університет імені Івана Франка
Українська мова і література**.** *Позашкільна освіта*	Донбаський державний педагогічний університет
Українська мова і література. *Художня культура*	Донбаський державний педагогічний університет Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя Чернігівський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка
Українська мова і література. *Соціальна педагогіка*	Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського Житомирський державний університет імені Івана Франка
Українська мова і література. *Практична психологія*	Житомирський державний університет імені Івана Франка
Українська мова і література. *Українське мовознавство*	Запорізький національний університет Херсонський державний університет
Українська мова і література. *Українське літературознавство*	
Українська мова і література. *Фольклористика*	Запорізький національний університет Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Українська мова і література. *Літературна творчість*	Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Українська мова і література. Режисура шкільних театрів	Чернігівський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка
Українська мова і література. Історія	Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
Англійська (французька) мова, зарубіжна література та історія Історія та англійська мова і зарубіжна література Практична психологія, англійська (французька) мова та зарубіжна література	Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов
Філологія. Спеціалізації: Мова, література, компаративістика	Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Російська мова і література. Російське мовознавство	Запорізький національний університет
Російська мова і література. Російське літературознавство	
Російська мова і література. Російська мова як іноземна	
Мова та література (англійська мова) і психологія», «Переклад» (дві іноземні, мови), «Менеджмент організацій» (із знанням двох іноземних мов), «Правознавство» (зі знанням двох іноземних мов), «Інформатика» (з поглибленим вивченням англійської мови), «Прикладна лінгвістика».	Київський національний лінгвістичний університет
«інформатика» (спеціалізація: англійська мова)	Харківський національний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

[215]

Додаток Ш **Підручники для підготовки вчителів-філологів, у тому числі подвійного профілю**

Етап	Назва підручника, рік випуску, вид-во	Аналіз підручника
1956-1963	*Питання методики викладання літератури в школі : Збірник статей / Під ред. Н.Кудряшева. – М. : вид-во Академії педагогічних наук РСФСР, 1961.*	У підручнику велика увага приділяється виконанню Закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР». Він є результатом кількарічної роботи наукових співробітників методики літератури Інституту загальної та політехнічної освіти Академії педагогічних наук РСФРР, які розробляли загальні теоретичні питання методики, програми восьмирічної і середньої школи, підручники і методичні посібники. У цьому збірнику, який фактично слугував підручником для підготовки майбутніх вчителів-філологів, крім загальних теоретичних питань методики викладання літератури, велика увага приділялася теоретичному обґрунтуванню курсу літератури у середніх і старших класах школи, а також методів викладання літератури як навчального предмета у школі. Крім того, автори збірника зосередили увагу на вивченні у школі текстів художніх творів як основи виховання і літературної освіти школярів
	Бугайко Т.Ф., Бугайко Ф.Ф. Українська література в середній школі. Курс методики : Навчальний посібник – К., 1962.	Україномовний підручник для студентів-філологів, підготовлений і виданий в УРСР. Розглядалися основні питання методики викладання української літератури у зв'язку із завданням комуністичного виховання молоді. Автори розповіли про методи і особливості побудови та проведення уроків літератури в середній школі (5-й–11-й класи). У підручнику був розділ, присвячений особливостям викладання літератури у школах різних типів, зокрема у школах-інтернатах та школах робітничої і сільської молоді, що було зумовлено потребою післявоєнного часу. Окрему увагу було приділено здійсненню індивідуального підходу при викладанні літератури, зв'язку між класними і позакласними заняттями у школах-інтернатах, викладанню літератури у школах із продовженим днем
	Мазуркевич О.Р. Нариси з історії методики літератури. – К. : Радянська школа, 1961.	Перша спроба систематизованого огляду становлення і розвитку методичної думки в галузі вивчення літератури в школах України. Автор розглянув внесок в цю галузь науки ряду видатних діячів української культури, таких як: І.Вишенський, Г.Сковорода, Т.Шевченко, І.Франко, І.Васильченко, А.Макаренко та ін. При підготовці цієї праці свій вклад зробили такі відомі науковці і громадські діячі, як О.Білецький, М.Рильський, П.Тичина, П.Попов, Т.Бугайко, Ф.Шолом. Нариси пов'язувалися між собою за тематичним і хронологічним принципами, останній з яких втілює типово радянський підхід – з поділом книги на дві частини: І – «З дожовтневої методичної спадщини; ІІ – «З надбань радянської методики літератури»
	Сторчак К.М. Основи методики літератури : Навч. посібн. – К., 1963	Автор здійснив наукове дослідження теоретичних проблем методики літератури, розглядаючи основні закономірності письмових творів як засобу вивчення художньої літератури і засвоєння найважливіших прийомів авторської творчості, розширив джерело досліджень і посилань, використовуючи дані експериментів, проведених у багатьох школах України
	Методика викладання	Підручник був допущений Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти УРСР як навчальний посібник

	української мови в середній школі : Посібник для студентів мовно-літ. фак./ За ред. С.Х.Чавдарова. – К., 1962.	філологічних факультетів університетів та педагогічних інститутів УРСР. У передмові зазначалося, що цей підручник був складений ученими-методистами на основі останніх досягнень лінгвістики, педагогіки, психології та досвіду роботи кращих учителів мови. У посібнику також розглядалися різні теорії і напрямки тогочасної радянської методики, велику увагу було приділено питанням проведення педагогічної практики студентів у школі, наводилися зразки складання документації
1963-1976	*Роткович Я.А. Нариси з історії викладання літератури в радянській школі. – М. : 1965.*	Посібник для вчителів стосувався викладання не тільки української та російської, але й інших літератур, і був спільним для всіх союзних республік. Книга складалася з короткого нарису історії викладання літератури в радянській школі, а також із нарисів, які описували погляди на методику викладання літератури таких діячів, як А.Горький, А.Луначарський, Н.Крупська, А.Макаренко, М.Соколов, М.Рибнікова та В.Голубков. У цій книзі стверджувалося, що радянська методика викладання літератури може плідно розвиватися тільки спираючись на досягнення марксистсько-ленінської літературної науки
	Фролова К.П. Аналіз художнього твору : Навч. посібн. – К., 1975.	Мета посібника – збагатити методику аналізу художнього твору у школі. Поява підручника такого зразка свідчила про те, що українська літературознавча школа розвивалася і намагалася заявити про себе на загальносоюзній арені. У посібнику розглядаються методи вивчення художнього тексту в єдності змісту і форми
	Дмитровський Є.М. Методика викладання української мови в середній школі : Посібник. К, 1965.	На той час один із найбільш пристосованих до середньої школи посібник з методики навчання української мови для вчителів-словесників. Використовувався також студентами-філологами. У посібнику розглядалися питання теорії і практики методики української мови, подавалися методичні розробки уроків з усіх розділів курсу мови за тогочасною програмою середньої школи. Також тут висвітлювалися питання обліку успішності учнів у позакласної роботи у школі
	Жовтобрюх М.А., Кулик Б.М. Курс сучасної української літературної мови : Підручник. – К., 1965.	Підручник складений за програмою «Сучасна українська літературна мова» для мовно-літературних факультетів педагогічних інститутів УРСР і затверджений Міністерством освіти УРСР. Відзначався неприхованою заідеологізованістю. Це – один із перших базових підручників з української мови на теренах колишньої УРСР. Автор, як це часто робилося в той час, посилається на слова В.Леніна та К.Маркса і Ф.Енгельса, наприклад, на визначення ними сутності діалектичного зв'язку мови і мислення
	Івченко М.П. Сучасна українська літературна мова: Підручн. – К. : 1965.	Основні відомості з курсу сучасної української літературної мови – лексикології, фонетики, графіки, орфографії, морфології та синтаксису – подаються у відповідності з програмою для ВНЗ. Автор наголошував на схожості української мови з російською та білоруською мовами, подаючи спільні фонетичні, морфологічні риси і т.д.
	Сучасна укр. літературна мова. Вступ. Фонетика : Підручник / За ред. І.К.Білодіда. – К., 1969.	Колективний підручник із української мови для студентів-філологів, присвячений опису і всебічній характеристиці фонетичної і граматичної будови, лексичного складу та стилістичної системи української літературної мови на тогочасному етапі її розвитку. Складається з таких п’яти книг: «Вступ. Фонетика», «Морфологія», «Синтаксис», «Лексика і фразеологія», «Стилістика»
	Історія української	Серія посібників з української літератури для студентів філологічних факультетів педінститутів «Історії

	літератури. Література другої половини XIX ст. : Підручник / І.І.Пільгук, П.К.Волинський, П.П.Хропко та ін.; Відповідальний редактор І.І.Пільгук. – К. : Вища школа, 1966.	української літератури» була написана колективом авторів з кафедри української літератури Київського державного педінституту ім. О.М. Посібник складався з кількох книг: «Давня література» (1969), «Література першої половини XIX ст.» (1964), «Література другої половини XIX ст.» (1966). Він був допущений Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти УРСР як підручник для студентів філологічних факультетів університетів та педагогічних інститутів УРСР. Ця праця стала спробою осмислити значення української літератури і проаналізувати такі літературні явища, як художні твори, критичні та теоретичні виступи, а також дати характеристику творчості окремих письменників і літературного процесу в цілому на всіх його етапах. Зважаючи на те, що нові підручники з української літератури почали видаватися з 1991 року, протягом довгого часу цей навчальний посібник залишався мало не єдиним засобом вивчення української літератури у ВНЗ України.
1976-1991	*Педагогіка : Навч. посібник для студентвв пед. ін-тів / Під ред. Ю.К.Бабанського. – М.,1983.*	Посібник орієнтувався на завдання, поставлені перед народною освітою та педагогічною наукою у рішеннях XXVI з'їзду КПРС, тому особлива увага приділяється укріпленню зв'язку школи з життям, подоланню формалізму в оцінці результатів роботи вчителів та учнів. Розуміючи, що студентська молодь є контингентом для ідеологічного виховання, центральна увага у посібнику приділялася марксистсько-ленінському вченню про всебічний розвиток особистості так званого «нового соціалістичного типу». Підручник містив такі розділи, які часто присутні і в сучасних підручниках з педагогіки: «Загальні основи педагогіки», «Дидактика», «Теорія виховання», «Школознавство»
	Педагогіка : Навчальник посібник / За ред. А.М.Алексюка. – К., 1985. *Педагогіка : Навчальник посібник / За ред. М.Д.Ярмаченка. – К., 1986.*	Загальнопедагогічну підготовку майбутніх педагогів забезпечували також національні підручники, створені українськими авторами. Обидва посібники допущені Міністерством вищої і середньої спеціальної освіти УРСР та розраховані як навчальні посібники для студентів університетів та педагогічних інститутів. Ці підручники були створені відповідно до програми курсу педагогіки для студентів державних університетів. У них розглядалися основні категорії та методологічні основи педагогіки, її предмет, мета і завдання комуністичного виховання, тобто мали чітку ідеологічну спрямованість
	Неділько В.Я. Методика викладання української літератури в сер. школі : Навч. посібн. К., 1978.	Написаний відповідно до програми університетського курсу методики викладання української літератури в середній школі (1976 р.) і був призначений для студентів філологічних факультетів університетів та педагогічних інститутів і став наслідком вивчення досвіду викладання української літератури в тогочасній школі та досягнень теорії методики, здобутих українськими та російськими вченими-методистами
	Пасічник Є.А. Українська література в школі : Навчальний посібн. – К. : Радянська школа, 1983.	У підручнику Є.Пасічника розглядалися такі теоретичні та методичні проблем викладання літератури в середніх школі, як вивчення літературних творів із врахуванням їх жанрової і художньої специфіки, шляхи поліпшення викладання літератури завдяки досягнення тогочасної методичної науки та узагальнивши досвід роботи багатьох вчителів-словесників, наприклад, створення проблемних ситуацій
	Олійник І.С., Іваненко В.К.,	Призначений для студентів філологічних факультетів педінститутів спеціальності «Українська мова та

	Рожило Л.П., Скорик О.С. Методика викладання української мови в середній школі : Навчальний посібник. – К. : Вища школа, 1979.	література». У ньому отримали висвітлення наукові основи методики української мови, з'ясовано значення української мови як навчальної дисципліни в радянській школі. Як і більшість тогочасної навчально-методичної літератури, підручник був засобом утвердження пануючих ідейно-політичних переконань. У передмові зазначено, що мова як предмет шкільного вивчення постає перед учнями як засіб виховання в дусі радянського патріотизму та соціалістичного інтернаціоналізму та як могутня зброя ідейної боротьби. Як позитивну рису цього підручника відзначимо те, що в ньому значна увага приділялася врахуванню специфіки паралельного вивчення української і російської мов, порівнянню звукової і граматичної будови двох споріднених мов. Автори розглянули загальнодидактичні проблеми, зокрема принципи, закономірності, методи навчання мови, типологію і структуру уроків, використання наочності і ТЗН у навчанні мови, організацію і проведення факультативних занять, беручи до уваги нові класифікаційні системи, висвітлені у педагогічних дослідженнях та враховуючи специфічні закономірності навчання мови і мовлення. На думку авторів, це забезпечувало необхідні вихідні теоретичні і практичні положення для вдосконалення процесу вивчення мови
	Бєляєв О.М. Сучасний урок української мови : Навчальний посібник – К. : Радянська школа, 1981.	У посібнику розглядаються зміст, структура і методика проведення уроку української мови в 4-8 класах загальноосвітньої школи. Велика увага приділена пошуку ефективних методів і прийомів викладання української мови, таких як: постановка проблемних завдань, евристична бесіда, спостереження за мовленням, робота з підручником та іншими засобами навчання, мовленнєвий аналіз). Оскільки в той час в УРСР були школи з українською та російською мовою навчання, окремі розділи підручника присвячені особливостям уроку української мови у школах обох типів
	Методика вивчення української мови в школі : Посібник для вчителів / О.М.Бєляєв, В.Я.Мельничайко. – К. : Радянська школа, 1987.	У цей час випускалася також методична література для вчителів, які вже працювали у школі, наприклад, посібник для вчителів-словесників «Методика вивчення української мови в школі» (автори: О.Бєляєв, В.Мельничайко, М.Пентилюк, Г.Передрій, Л.Рожило «Радянська школа», Київ, 1987), рекомендований Головним управлінням шкіл Міністерства освіти УРСР. У ньому розглядалися основні питання методики навчання української мови на даному етапі розвитку радянської школи. Методичні рекомендації мали на меті допомогти вчителю підвищити науковий рівень викладання української мови у школі
	Методика вивчення української мови в середній школі : Навчальний посібник / І.С.Олійник, В.К.Іваненко, Л.П.Рожило, О.С.Скорик ; За ред. І.С.Олійника. – К., 1989.	Виданий для студентів педінститутів спеціальності 02.19.00 «Українська мова та література». У ньому розкривалися теоретичні основи викладання мови як науки, її закономірності, методичні категорії і поняття, на базі яких досягається свідоме професійне становлення майбутнього словесника у педагогічному ВНЗ. Науково-теоретичні положення й узагальнення базувалися на здобутках вітчизняної методики викладання мови радянського періоду. Так, курс методики викладання української мови в середній школі був спрямований на те, щоб досягти високого науково-методичного рівня викладати свого предмета, ефективного виховання школярів і формування у них діалектико-матеріалістичного світогляду засобами шкільного курсу мови
	Сучасна українська літературна мова: Навч.	В цей час почали з'являтися підручники та навчальні посібники для студентів-заочників філологічних факультетів педінститутів. Відповідно до програми, у підручнику подавалася характеристика лексичного

	посіб. для студентів-заочників філол. фак-тів педінститутів. За ред. В.Г.Петік. – К., 1976.	складу, фонетичної і граматичної будови української літературної мови. Зважаючи на те, що посібник був призначений для студентів-заочників, після теоретичного матеріалу з окремих розділів та тем, подавалися питання для самоперевірки. Для поглибленого опрацювання питань курсу в кінці книги було наведено список наукових праць з мовознавства. В кінці посібника було додано також схеми лексикологічного, фонетичного та граматичного аналізу мовних явищ
	Основи загальної методики навчання іноземних мов. Теоретичний курс : Під ред. М.Я.Дем'яненка. – К., 1976	Розглянемо підручники з методики викладання іноземних мов, які використовувалися як основні у навчанні майбутніх вчителів-філологів. Серед них – навчальний посібник М.Дем'яненко, К.Лазаренко та С.Кислої за загальною редакцією М.Дем'яненко «Основи загальної методики навчання іноземних мов. Теоретичний курс» для студентів романо-германської філології університетів та педінститутів іноземних мов. Посібник розглядає проблеми загальної методики навчання ІМ. Прикметною його рисою є його комунікативна спрямованість, адже в ньому викладені основи навчання ІМ як засобу спілкування, подана методична характеристика видів мовленнєвої діяльності тощо
	Вишневський О.І. Діяльність учнів на уроці іноземної мови : Посібник для вчителів. – К., 1989.	В той час також активно видавалася вітчизняний навчально-методична література. Цей посібник розглядав актуальні проблеми перебудови викладання іноземних мов у середній школі, по-новому висвітлював завдання навчально-виховного процесу, структуру уроку, наводив практичні рекомендації щодо навчання різних видів мовленнєвої діяльності, побудови уроку і прогнозування його розвивальних та виховних функцій
1991-2005	*Караман С.О. Методика навчання української мови в гімназії : Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / С.О.Караман. – К. : Ленвіт, 2000.*	Для підготовки майбутніх учителів-філологів до роботи в ЗНЗ нового типу з'явилися окремі підручники. Один із перших таких навчальних посібників – «Методика навчання української мови в гімназії» С.Карамана (Київ, Ленвіт, 2000). В аналізованому посібнику були розкриті багатоаспектні завдання ЗНЗ нового типу; розглядалися особливості змісту, форм, методів і технології навчання української мови в гімназії; були висвітлені сучасні підходи до лінгвістичної підготовки здібних учнів; подавалися адаптовані до практики навчання в гімназії різноманітні форми проведення занять (аспектні уроки, уроки з розвитку зв'язного мовлення, нестандартні уроки, факультативні заняття, спеціальні лінгвістичні курси тощо)
	Мірошниченко Л.Ф. Методика навчання світової літератури в середніх навчальних закладах : Підручник для студентів-філологів. – К. : Вища школа, 2000.	Перша спроба представити обґрунтовану, стрункy систему методичної підготовки вчителя світової літератури здійснена Л.Мірошниченко у підручнику «Методика навчання світової літератури в середніх навчальних закладах» (Київ, Ленвіт, 2000). У цьому підручнику було розглянуто проблеми планування роботи учителя-словесника, визначено специфіку викладання світової літератури; охарактеризовано різні типи уроків, шляхи аналізу художнього твору; представлено методи і прийоми вивчення біографії письменника. Автор подбала про те, щоб з допомогою цього підручника вчитель міг зацікавити учнів своїм предметом, тому вона вмістила до нього розробки уроків провідних учителів-методистів, схеми, таблиці, акровірші та ін.
	Сучасна українська літературна мова : Підручник / А.П.Грищенко,	Після проголошення незалежності України у підручниках з української мови була переосмислена роль мови як ознака ідентичності народу серед інших народів, джерело його духовності. У підручнику чи не вперше йшлося про те, що українська мова проголошена державною і цей факт відкривав для неї великі перспективи. Було

	Л.І.Мацько, М.Я.Плющ та ін.; За ред. А.П.Грищенка. – К. : Вища школа, 1993.	усвідомлено необхідність створення такої мовної ситуації, за якої українська мова мала б усі можливості її безперешкодного вживання та ефективного вивчення у поєднанні з мовним вихованням. Метою мовного навчання ставилося свідоме практичне володіння українською літературною мовою, засноване на вивченні її системи і підсистем – фонетичної, лексико-семантичної і граматичної, а також закономірностей, які визначають використання тих чи інших виражальних засобів відповідно до сучасних норм
	Ющук І.П. Українська мова. Підручник для студентів філологічних спеціальностей ВНЗ / І.П.Ющук. – К., 2004.	У підручниках, виданих у 2000-ні рр. деякі мовні явища висвітлено по-новому, з урахуванням новітніх мовознавчих розвідок. Зокрема, у підручниках для студентів філологічних спеціальностей ВНЗ, затверджених МОН України, «Сучасна українська літературна мова» за редакцією М.Плющ (Київ, «Вища школа», 2000) та «Українська мова» І.Ющука (Київ, «Либідь», 2004), який містить відомості про походження, розвиток і структуру сучасної української мови як цілісної функціональної системи, розглянуто її усну (звучання) і писемну (правопис) форми
	Сучасна українська літературна мова : Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти / А.П.Грищенко, С.П.Бевзенко, Н.Я.Грипас та ін.; За ред. М.Я.Плющ. – 2-е вид., перероблене і доповнене. – К. : Вища школа, 2000.	У підручнику за редакцією М.Плющ була піддана критиці гіпотеза О.Шахматова про спільноруську прамову, яка була визнана чи не єдиною у радянському мовознавстві. Згідно із нею, походження української мови висвітлювалося за схемою: індоєвропейська спільність (мовної родини) – праслов'янська спільність (слов'янської групи мов) – східнослов'янська (спільноруська мова) – українська мова. Проте багато вчених, які були прихильниками теорії самостійного розвитку української мови (І.Огієнко, С.Смаль-Стоцький, Є.Тимченко, В.Ганцов, П.Ковалів, Ю.Шевельов) піддавали гострій критиці цю гіпотезу. Ще І.Огієнко, посилаючись на праці М.Грушевського, робить висновок, що вже на своїй прабатьківщині спільнослов'янська мова розпалася на окремі говори, які в процесі розвитку виросли в окремі слов'янські мови. Проте у радянський період ці міркування І.Огієнка свідомо замовчувалися. У підручнику зазначено, що дослідження О.Потебні, П.Житецького, М.Максимовича науково обґрунтували самостійність, автохтонність розвитку української мови, а також, що цілісність і старожитність української мови від самого початку розвитку східнослов'янських мов сьогодні обстоюють багато сучасних мовознавців, зокрема Г.Півторак та В.Русанівський та ін.
	Історія української літератури кінця XIX – початку XX ст. : Підручник / П.П.Хропко, П.І.Орлик, О.Д.Гнідан, В.Ф.Погребенник ; За ред. П.Хропка. – К. : Вища школа, 1991.	Підручники з української літератури, які використовувалися й досі чинні у підготовці вчителя-філолога, умовно поділено на дві групи. До першої увійшли підручники, у яких підкреслюються зв'язки української літератури з літературами слов'янських народів. Зважаючи на час виходу підручників, автори мусили показувати нерозривний зв'язок у розвитку української літератури з російською, адже в українському суспільстві тоді ще не встигли усвідомити свою відокремленість від колишнього СРСР та особливо Російської Федерації. Це група підручників, виданих на початку 1990-х рр. і тому дуже близьких за своєю ідеологією до радянської літературної парадигми. Сюди віднесено підручник «Історія української літератури кінця XIX – початку XX ст. за редакцією П.Хропка (Київ, «Вища школа», 1991) для студентів педінститутів спеціальності 02.19.00 «Українська мова та література», допущений Міністерством народної освіти УРСР, у якому розглянуто процес розвитку української літератури кінця XIX – початку XX ст.

	Історія української літератури XX ст. : У 2 кн. : Підручник / В.П.Агеєва, Л.С.Бойко, В.С.Брюховецький та ін.; За ред. В.Дончика. – К. : Либідь, 1998. – Кн. 1.	Відкрито йдеться про переслідування і геноцид української мови та літератури ще з часів правління російських царів Петра І про заборону українського книгодрукування (1720), Катерини ІІ – про заборону викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії (1754), про Валуєвський циркуляр (1863) та Емський указ (1865), про штучний голодомор 1933 р., «розкуркулення», «розстріляне відродження» 1930-х, 1940-х та репресії проти української інтелігенції 1960-70-х рр., про численні постанови в період СРСР, спрямовані на викриття так званого «українського буржуазного націоналізму», а насправді «проти української культури, мови й національної самосвідомості, і, нарешті, про постанову ЦК КПРС «О мерах по дальнейшему совершенствованию изучения и преподавания русского языка в союзных республиках» (1978), що мала остаточно довершити суцільну русифікацію всіх народів, що жили в СРСР
	Історія української літератури XIX ст. (70-90-ті рр.) / О.Д.Гнідан, Л.С.Демянівська, С.С.Кіраль та ін.; За ред. О.Д.Гнідан. – К. : Вища школа, 2002.	Висвітлює складну для України епоху 70-90 ст. XIX ст., коли письменники закладали фундамент національної культури. Матеріал подано відповідно до наукової періодизації літературного процесу І.Франка і С.Єфремова. У підручниках, виданих в Україні після проголошення її незалежності, підкреслюється національна ідентичність української мови, літератури та культури. Підручники мали стати засобом навчання і виховання вчителя-філолога, який чітко усвідомлює свою роль у вихованні нового українського покоління. Тобто у цих підручниках простежується нерозривний зв'язок між українською мовою та літературою. Проте вони були розраховані на фундаментальну підготовку українського вчителя-філолога, хоча й використовувалися для професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога подвійного профілю
	Прискорений курс англійської мови : Підручник для студентів ВНЗ / Л.Ю.Куліш, Є.О.Друянова, В.Л.Молотова, А.І.Мостицька. – К., 1991.	З початку 1990-х рр. з'явилися підручники для студентів ВНЗ, які могли використовуватися як підручники для вивчення другої мови на факультетах іноземних мов. Одним із таких був «Прискорений курс англійської мови» (автори: Л.Куліш, Є.Друянова, В.Молотова, А.Мостицька; Київ, «Вища школа», 1991), побудований на лексичному та граматичному матеріалі, що охоплює нормативну граматику англійської мови і базовий лексичний мінімум. Мав чітко визначену комунікативну спрямованість, а граматичний матеріал у ньому подавався за принципом зіставлення граматичних структур. Матеріали підручника були унаочнені малюнками. Варто відзначити, що крім текстів на побутову, загальнонаукову та суспільно-політичну тематику, підручник містив тексти країнознавчого характеру
	Паращук В.Ю., Грицюк Л.Ф., Саум Стівен Б. Практичний курс англійської мови : Підручник / В.Паращук, Л.Грицюк, Стівен Б.Саум. – К. : Знання, 1999.	Підручник «Практичний курс англійської мови» (автори: В.Паращук, Л.Грицюк, Стівен Б.Саум; Київ, «Знання», 1999) було рекомендовано Міністерством освіти України як підручник для студентів факультетів іноземних мов ВНЗ, які навчаються за спеціальністю «Іноземні мови». Як і попередній, цей підручник мав комунікативну спрямованість, адже його метою підручника було зазначено вдосконалення навичок та вмінь усного і писемного мовлення, вільного розуміння художнього тексту, збагачення словникового запасу. Оскільки матеріал для текстів вправ був запозичений із творів сучасних американських, британських та українських авторів, підручник був спрямований на формування лінгвокраїнознавчої та культурної компетенції
	Бориско Н.Ф. Самоучитель	Підручник «Самоучитель немецкого языка» Н.Бориско (Київ, «Логос», 2000) використовувався для навчання

	немецкого языка. Deutch ohne Probleme / Н.Ф.Бориско. – К., 2000.	читання, письма та спілкування німецькою мовою для курсового, заочного навчання, у ВНЗ, де німецька мова вивчається як загальноосвітній предмет, для тих, хто хоче оволодіти німецькою мовою самостійно. Також він використовувався для вивчення німецької мови як другої спеціальності
2005-до-нині	*Янсон В.В. Практичний куср англійської мови для студ. ВНЗ. – Київ, 2007.*	Крім того, для вивчення англійської мови вийшов навчальний посібник В.В.Янсон (Практичний курс англійської мови, 2007), матеріал якого має комунікативну спрямованість, ґрунтується на неадаптованих текстах, дібраних із автентичних творів англійської та американської художньої літератури
	Домброван Т.І. Загальнотеоретичний курс англійської мови як другої іноземної. : Курс лекцій. – Вінниця : 2009.	У переліку теоретичних дисциплін нещодавно з'явився курс лекцій Т.Домброван призначений для студентів факультетів романо-германської філології університетів, які вивчають англійську мову як другу спеціальність. Мета курсу – ознайомити студентів з основами історії та теорії англійської мови і забезпечити майбутніх фахівців необхідним мінімумом англомовної спеціальної лексики з основних галузей мовознавства. У курсі викладено основи становлення та розвитку англійської мови, її контакти з іншими мовами, що спричинило негомогенність етимологічного складу сучасної англійської мови, а також основи теорії лексикології, граматики і стилістики сучасної англійської мови, її варіативність
	Сучасна українська мова : фонетика, фонологія, орфоепія, графіка, орфографія, лексикологія, лексикографія. – К., 2006.	У сучасних підручниках з української мови, історії української літератури для студентів-філологів підкреслюється неоціненне значення української мови літератури для розвитку української нації, формування національної ідентичності. Тобто підкреслюється нерозривний зв'язок між мовою та літературою, що важливо для підготовки вчителів-філологів загалом і подвійного профілю зокрема.
	Ніколаєва С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : Підручник / Бігич О.Б., Бражник Н.О., Гапонова С.В. та ін../ під керівництвом С.Ю. Ніколаєвої. – К., 1999.	Звертається увага на методику формування мовних і мовленнєвих компетентностей, іншомовної лінгвосоціокультурної та навчально-стратегічної компетентностей на засадах компетентісного, комунікативного, культурологічного, рефлексивного і професійно орієнтованого підходів. Підкреслюється вагомість соціокультурного аспекту при вивченні іноземних мов. Мова йде вже не тільки про методику навчання іноземних мов, а про нову наукову галузь – методику навчання іноземних мов і культур. Проводяться паралелі з рідною мовою (українською). Розрахований на підготовку студентів-філологів до викладання не тільки англійської, а й інших іноземних мов, адже там наводяться приклади чотирма мовами: англійською, німецькою, французькою та іспанською. Тому підручник може застосовуватися для підготовки студентів-філологів за двома мовними спеціальностей.
	Мисечко О.Є. Методика навчання англійської мови у середній школі : навчальний посібник-практикум для студ. ВНЗ. Житомир : Полісся, 2002.	Підручник О.Мисечко розрахований на студентів-філологів, які вивчають англійську мову та методику її викладання у середній загальноосвітній школі як другу фахову дисципліну. Метою підручника є ознайомлення студентів з теоретичними основами методики викладання іноземної мови з урахуванням особливостей рідної мови та надбань вітчизняної й зарубіжної науки і шкільної практики; озброєння майбутніх вчителів англійської мови як другої спеціальності сучасними методичними технологіями, засобами та організаційними формами навчання іноземної мови, готовності до самостійного пошуку

	Морська Л.І. Теорія та практика методики навчання англ. м. – Тернопіль, 2003.	У навчальному посібнику також відзначається вплив рідної мови на вивчення студентами іноземної мови, проводяться аналогії між двома мовами – рідною та іноземною. Посібник написаний англійською мовою у формі лекцій з курсу методики навчання іноземних мов для педагогічних вузів. У ньому подано теоретичний та практичний матеріал для застосування набутих знань
	Методика навчання ІМ у ЗНЗ : підручник / Л.С.Панова, І.Ф.Андрійко, С.В.Тезікова. – К. : 2010.	Колективний підручник ніжинських авторів теоретичні, практичні аспекти навчання ІМ як спілкування в діалозі культур, інноваційні методичні технології, показує сучасний погляд на навчання різних видів мовленнєвої діяльності, формування соціокультурної компетенції учнів, організацію процесу навчання ІМ у початковій, основній та старшій школі

Навчальне видання

ГАЙДАЙ Ірина Олегівна

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА ШИРОКОГО ПРОФІЛЮ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XX СТ. – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Монографія

Електронне видання

Комп'ютерний дизайн та верстка: Гайдай І.О.

Формат 60x84/16 Гарнітура Таймс
Умовн. друк. арк. 14,62

Державний університет «Житомирська політехніка»
м. Житомир, вул. Чуднівська,103